

: પ્રકાશક :

જમનાદાસ રે. દોશી
નવયુગ પુસ્તક ભંડાર
રાજકોટ-૧ : [સૌરાષ્ટ્ર]

[સર્વ હક્ક સ્વાધીન]

: કાર્યાલય :

પુન. મુદ્રણ બીજું
[૧૯૭૨]

નવયુગ પુસ્તક ભંડાર
નવા નાકા રોડ : રાજકોટ-૧

કિંમત
રૂ. ૯-૦૦

રહેઠાણ : પત્રવ્યવહાર
નવયુગ પુસ્તક ભંડાર
૧૬, દીવાનપરા : વિદ્યાવિહાર
રાજકોટ-૧ : [સૌરાષ્ટ્ર]

: મુદ્રક :

નાનાલાલ સોમાલાલ શાહ
સર્વોદય મુદ્રણાલય
મુ. સાદરા, સ્ટે. રબોડા.
[એ. પી. રહેવે]

જ્ઞાન, ઔદાર્ય, કર્તવ્ય સેવા,
શ્રદ્ધા, ધર્મ અને પ્રેમ રૂપી
સંપત્તિ વડે જીવન સમૃદ્ધ બને
એવા આશીર્વાદ સાથે
ચિ. નરેશકુમાર ધામીને
સપ્રેમ

—‘ બાપુજી ’

વૈદ્ય મોહનલાલ ચુનીલાલ ધામી રચિત ગ્રંથરત્નો
—: ઐતિહાસિક મગધ ગ્રંથાવલી :-

૧૮-૨૫ પુણ્યપ્રભાવ ભા. ૧-૨
૧૬-૨૫ વેળા વેળાની વાદળી ૧-૨
૧૬-૦૦ ઉપકોશા ભા. ૧-૨
૨૪-૭૫ મગધેશ્વરી ભા. ૧-૨-૩
૨૭-૦૦ બંધન તુટ્યાં ભા. ૧-૨-૩
૩૦-૫૦ સિદ્ધ વૈતાલ ભા. ૧-૨-૩
૧૬-૦૦ વાસવી ભા. ૧-૨
૨૬-૦૦ પરદુઃખભંજન ભા. ૧-૨-૩
૬-૦૦ વિશ્વાસ
૧૦-૦૦ પ્રેમનો મારગ છે શૂરાનો
૧૦-૦૦ ભાવડ શાહ
૧૦-૦૦ રંગ રાગ વિરાગ
૧૦-૦૦ પ્રીત ન કરિયો કોઈ
૬-૦૦ રત્નમંજરી
૬-૦૦ રાત વીતી ગઈ
૬-૦૦ રૂપમાધુરી
૮-૫૦ મંત્ર પ્રભાવ
૮-૫૦ સસાર ચાલ્યો જાય છે !
૧૦-૫૦ ઉપગર્વિતા
૧૭-૫૦ ભવબંધન ભા. ૧-૨
૮-૫૦ સૌભાગ્ય કંકણ
૨૬-૫૦ અલ્પમેલી ભા. ૧-૨-૩
૧૪-૫૦ નટરાજ ભા. ૧-૨
૧૬-૫૦ પાયલ બાજે ભા. ૧-૨
૧૫-૦૦ ગોરી ધીરે ચલો ભા. ૧-૨
૫-૨૫ દુષ્ટ ન દિની
૬-૦૦ અજ્ઞાતવાસ
૩-૦૦ હાથરાની વાતો
૧૫-૫૦ ભિયો ગઢ ગિરનાર ભા. ૧-૨

૧૧-૦૦ અલ્પ નિરંજન
૧૧-૦૦ એક જ દે ચિનગારી
૧૧-૦૦ મિલન માધુરી
૬-૨૫ રાજનંદિની
૬-૦૦ વેરનાં વિષ
૬-૦૦ મહાન સમરાદિત્ય
૭-૦૦ તરંગલોલા
૭-૨૫ જ્વલડ શેઠ
૧૮-૫૦ પિયા મતવાડી ભા. ૧-૨
૩-૫૦ કુલવંશ
૫-૦૦ રાજકુમારી
૬-૦૦ તિલક મંજરી
૬-૫૦ નિપદપતિ
૨૭-૦૦ વેરથી વેર રામતું નથી
ભા. ૧-૨-૩
૬-૦૦ કુમારી પદ્મલેખા
—: અન્ય પ્રકાશનો :-
૬-૨૫ સાયવી રાખો-અનુભવપોથી
૬-૨૫ સાયવી રાખો-દાદાજીતું વૈદું
૬-૨૫ સાયવી રાખો-પ્રયોગો
૩-૦૦ છૂપી તરસ
૩-૦૦ પરણ્યા પહેલાં
૪-૨૫ સળગતી ખોપરી
૨-૫૦ એકલિયાનાં અદ્ભુત પરાક્રમો
૨-૫૦ વીણાના તાર તુટતા રહી ગયા
૩-૦૦ પચરંગી ફૂલ
૩-૦૦ નિરૂપમા
૪-૦૦ લાલ માટીનો રસ્તો
૭-૦૦ ધુમ્મસના પડછાયા
૫-૫૦ સંધ્યાની સોનેરી ઓઢણી

પ્રકાશક : નવયુગ પુસ્તક ભંડાર : રાજકોટ-૧ [સોરાષ્ટ્ર]

થોડી પળો માટે

મહાત્મા ભતૃહરિનાં જીવન સંવેદનને સ્પર્શતી નવલકથા “પ્રીત ન કરિયો કાઈ” લખ્યા પછી તેમના નાના ભાઈ વીર વિક્રમોદિત્યના અદ્ભુત પ્રસંગો કથારૂપે ગૂંથવાનો લોભ હું રોકી શક્યો નહિ, અને ‘પરદુઃખ ભજન’ નામની ત્રણ ભાગની નવલકથા લખવી શરૂ કરી.

મહારાજ વિક્રમોદિત્યના જીવનને સ્પર્શતા નાના મોટા અનેક ગ્રંથો સંસ્કૃત, પ્રાકૃત વગેરે ભાષામાં લખાયેલા છે

ભગવાન મહાવીરની પરંપરાએ સંવત ૧૪૭૮ના અરસામાં આચાર્ય ભગવત શ્રી મુનિ સુંદરસૂરિશ્વરજી થયા હતા. તેઓ મહાન પંડિત હતા અને મહાસાની પણ હતા. તેઓશ્રીએ ઉપદેશ રત્નાકર, અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ, સંતિકરમ્, વગેરે ધણા ગ્રંથો રચેલા છે. તેઓશ્રીને કાલી સરસ્વતીનું ખિરદ મળેલું. એ સિવાય બાદશાહ મુઝ્ફરખાને ‘વાદિ ગોકળ પંટ’ની માનભરી ઉપાધિ આપેલી. તેઓની ધારણા શક્તિ અજોડ હોવાથી તેઓ સહસ્રવધાન કરી શકતા હતા. આવા મહાપુરુષના વિનયવત શિષ્યરત્ન શ્રી શુભશીલગણિ પણ જ્ઞાની અને તેજસ્વી હતા. તેઓ સવત ૫૬૨સો એકવીસ વર્ષ ત વિદ્યમાન હતા. તેઓએ વિક્રમચરિત્ર, ભરેતશ્વરવૃત્તિ, સ્નાત્રપ આશિકા, પચાતિ પ્રબોધ આદિ ગ્રંથો રચેલા છે.

શ્રી શુભશીલગણિવરે રચેલા વિક્રમચરિત્ર પરથી મેં પ્રસ્તુત નવલકથા લખી છે. વિક્રમચરિત્રના એ ખંડ અને બાર સર્ગ છે... લગભગ સાત હજાર શ્લોકમાં તેઓશ્રીએ પરદુઃખભંજન વીર વિક્રમના ચરિત્રને ગૂથ્યું છે.

મેં આ કથામાં વીર વિક્રમના પચાસ વર્ષ સુધીના કાળને લીધે છે...આ અંગે મારે ખીણું ઘણું સાહિત્ય જોઈ જવું પડ્યું છે અને કથાને રૂપરંગ વડે શણગારવા ખાતર કદપનાનો આશ્રય પણ લેવો પડ્યો છે. કારણ કે કથાની રચના પાછળ કેવળ શુદ્ધ ઇતિહાસ હોય તો તે લોકભોગ્ય બની શકે નહિ. એટલે ઐતિહાસિક કથા લેખકે કદપનાની પાંખને પણ આવકારવી પડે છે...એમાં લેખકે જે કાળની કથા હોય તે કાળને, પરિસ્થિતિને અને ઇતિહાસને વફાદારીપૂર્વક વળગી રહેવું પડે છે.

પરદુઃખભંજન ત્રણ ભાગમાં અકિત થયેલ છે.

૧ પરદુઃખભંજન—વૈતાલ

૨ પરદુઃખભંજન—વિક્રમાદિત્ય

૩ પરદુઃખભંજન—સવાઈ વિક્રમ

આમ કથા દીર્ઘ થવા છતાં હું વીર વિક્રમાદિત્યનાં પચાસ વર્ષને જ લઈ શક્યો છું. મહારાજ વિક્રમાદિત્ય સો વર્ષ પર્ણત જીવ્યા હતા...અને એમના પાછળના પચાસ વર્ષના પ્રસંગો ભવિષ્ય પર છોડીને મેં કથાનક પૂરું કર્યું છે.

ભગવાન શ્રી રામે કરેલો સીતાજીનો ત્યાગ એ પ્રાયશ્ચિત્ત હોય એ હકીકત મેં તામિલ રામાયણમાંથી પ્રાપ્ત કરી હતી, એ પ્રસંગ અંગે કેટલાક મિત્રોને મન દુઃખ થયેલું...એટલે મારે તે પ્રસંગને સુધારવો પડ્યો છે.

એ જ રીતે મહાકાલના શિવલિંગના ફાટવાનો પ્રસંગ મૂળ ગ્રંથમાં આવતો હતો અને મેં લીધેલો...પરંતુ ઘણા વાચકોની

જ્ઞાગણી દુહાતાં મારે એ પ્રસંગને મહારવો પડ્યો છે અને ઐતિહાસિક સત્યને આંચ ન આવે એટલા ખાતર શિવલિંગ ફાટે છે તેમ ન જણાવતાં તેને અદૃશ્ય કર્યું છે. અંગત રીતે કોઈ પણ આર્ય ધર્મ પ્રત્યે મારા હૃદયમાં આદર, પ્રેમ અને ભક્તિ જ છે...એટલું જ નહિ પણ માનવજાતને સન્માર્ગે અને મુક્તિના પંથે દોરતો કોઈ પણ ધર્મ કલ્યાણકારી જ છે એમ હું પ્રમાણિકપણે માનું છું. વૈમનશ્ય કે વૈરના વાવેતર ભૂલેચૂકે પણ ન થાય એ માટે હું કાળજી રાખું છું...છતાં ઇતિહાસના કોઈ તથ્યને અકિત કરવા જતા છદ્મસ્થાવસ્થાના લીધે મારાથી કોઈ દોષ થઈ ગયો હોય તો તે બદલ સર્વની ક્ષમા માગી લઉં છું.

આ અગાઉની મારી અન્ય નવલકથાઓને જે ભાવથી જનતાએ સત્કારી છે, તે જ ભાવથી આ કથાને પણ સત્કારશે એવી શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરું છું.

વૈદ્ય મોહનલાલ ચુનીલાલ ધામી

બીજી આવૃત્તિ વખતે

પરદુઃખલજન જનપ્રિય બન્યાનો આ એક પુરાવો છે કે તેની ટૂંક સમયમાં બીજી આવૃત્તિ થાય છે. આ માટે હું વાચકવર્ગને આભાર માનું છું.

કરણપરા : કિશોરસિંહજીરોડ,
‘ધામી નિવાસ’ રાજકોટ
મહા સુ. ૧૩ : ૨૦૨૮

} વૈદ્ય મોહનલાલ ચુનીલાલ ધામી

અનુક્રમ

*

૧. અગ્નિવૈતાલ ! ... ૧	૧૯. નારીની વેદના ! ... ૧૬૨
૨. લક્ષ્મી ... ૧૦	૨૦. અંગુલિ નિર્દેશ ... ૨૭૧
૩. નિર્લોભી ! ... ૧૯	૨૧. આશ્ચર્યનો ઉલ્લસ !...૧૮૦
૪. અવંતિમાં ... ૨૯	૨૨. લગ્નતી યોજના ... ૧૮૮
૫. અવધૂત મહારાજ ... ૩૮	૨૩. પ્રસ્થાન ! ... ૧૯૮
૬. મિત્ર બનાવ્યો ! ... ૪૭	૨૪. વરમાળા ! ... ૨૦૭
૭. પહેલો વિજય ! ... ૫૬	૨૫. શુભલગ્ન ... ૨૧૭
૮. મહાત્મા ભર્તૃહરિ !...૬૫	૨૬. ભિન્નિનાં ગીત ! ... ૨૨૬
૯. કમલાવતી ... ૭૩	૨૭. આંસુભરી યાદ !... ૨૩૫
૧૦. રાજર્ષિનું આગમન ૮૧	૨૮. એ ચોર કાણુ હશે ?... ૨૪૫
૧૧. સાહસની પ્રેરણા ... ૯૦	૨૯. ભય કર અદ્ધાસ્ય !...૨૫૪
૧૨. પ્રિયાની પ્રેરણા ... ૯૯	૩૦. રાજલક્ષ્મીનું
૧૩. પ્રતિષ્ઠાનપુર તરફ ૧૦૭	અપહરણ ... ૨૬૨
૧૪. રૂપમાલાને ત્યાં ... ૧૧૬	૩૧. વિક્રમની
૧૫. પટયોગ ! ... ૧૨૫	આરાધના ! ... ૨૭૧
૧૬. મૃગનયની ! ... ૧૩૫	૩૨. ગુફાગૃહમાં... ... ૨૮૦
૧૭. વિક્રમાનુ સ્વાગત...૧૪૪	૩૩. લોહીનો કુવારો ... ૨૮૮
૧૮. રાગમંજરી ! ... ૧૫૩	૩૪. મસ્તક શૂળ ! ... ૨૯૭
	૩૫. પ્રેતસમ્રાટ ... ૩૦૪

૧ :

: અગ્નિવૈતાલ !

પત્ની પ્રત્યેની અનહદ પ્રીતિમાંથી જન્મેલા વૈરાગ્યને વશ થઈને મહારાજ ભર્તૃહરિ ત્યાગના પંથે ચાલ્યા ગયા... અનંગસેનાએ આત્મહત્યા કરી અને રાજભવન સાવ 'સૂનું' બની ગયું. આધેડ અવસ્થાનો મહામંત્રી બુદ્ધિસાગર અને રાજના અન્ય મંત્રીઓ તેમ જ નગરશેઠ વગેરે ગણુમાન્ય નાગરિકોએ યુવરાજ વિક્રમાદિત્યની તપાસ માટે ચારે દિશાએ માણસો મોકલી દીધા હતા. પરંતુ ત્રણ માસનાં વહાણાં વાઈ જવા છતાં યે યુવરાજ વિક્રમાદિત્યના કોઈ સમાચાર પ્રાપ્ત ન થયા.

સમાચાર ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય? ઉત્તર પ્રદેશની યાત્રાર્થે નીકળેલો અવધૂત નર્મદા કિનારાનાં જંગલોમાં જ રોકાઈ ગયો હતો અને એક સંગીતાચાર્ય પ્રત્યે મમતા જાગતાં એના આશ્રમમાં સંગીત અને નૃત્યનો અભ્યાસ કરવા સ્થિર બની ગયો હતો.

વિક્રમાદિત્ય જ્યારે બાળ વયમાં મોટાભાઈ સાથે અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે સંગીતનું પ્રાથમિક જ્ઞાન તેણે પ્રાપ્ત કરેલું... પરંતુ

સંગીત તો સાગર સમું છે...એનો પાર કોઈથી પમાતો નથી. એક વયોવૃધ્ધ સંગીતાચાર્યનો યોગ મળી જવાથી તેનું નિરાશ બનેલું મન સંગીત પ્રત્યે આકર્ષાયું અને યાત્રામાં આગળ ન વધતાં તે નર્મદાના રણિયામણા વનપ્રદેશમાં રોકાઈ ગયો.

યુવરાજ વિક્રમાદિત્યના કથા વાવડ નહિ હોવાથી અવતિનું મંત્રીમંડળ ભારે ચિતિત બન્યું. રાજકારણાર તો નિયમિત રૂપે ચાલતો હતો...પરંતુ રાજ વગરનું રાજસિંહાસન ક્યાં સુધી જળવી શકાય? કોઈ મોટું રાજ્ય સેના સહિત આવી ચડે અથવા કોઈ ભાયાત બળવો પોકારે તો શું કરવું ?

આમ છતાં વિક્રમાદિત્યની શોધખોળ માટે ગુપ્તચરોની ટુકડીઓને ભારત વર્ષની ચારે દિશાએ મોકલી દીધી.

એ માસ ખીજ ચાલ્યા ગયા, કોઈ સ્થળેથી કથા સમાચાર ન મળ્યા. છેવટે મહામંત્રી, અન્ય મંત્રીઓ અને નગરશેઠે મળી ભારતમાંથી જેનો હક્ક પ્રથમ થતો હોય તેને ગાદીએ બેસાડવો એમ નક્કી કર્યું.

અને મંત્રીઓએ બધા ભાયાતો, સરદારો અને સેનાનાયકોને બોલાવ્યા. બધા ભેગા થઈને નિર્ણય કરે તે પહેલાં જ અવંતીના સૂના સિંહાસન પર એક વ્યતર જાનિના દેવ અગ્નિ ધૈતાલની નજર પડી. તેના મનમાં રાજસુખ ભોગવવાની લાલસા જાગી અને તે અદૃશ્ય રૂપે સિંહાસનને પોતાનું માનીને રાજભવનમાં આવવા માંડ્યો.

અને અદૃશ્ય વ્યતરની કોઈને કદપના પણ ન આવી. રાજભવનમાં રાજપરિવારની વૃધ્ધ સ્ત્રીઓ હતી, કેટલીક દાસીઓ હતી. અનંગસેનાની આત્મહત્યા પછી તેની ખાસ દાસીઓને નાંડવગઢ તરફ રવાના કરી દીધી હતી. મહારાજ ભર્તૃહરિએ વિદાય થતા પહેલાં જે આજ્ઞા કરી હતી તે આજ્ઞાનુ અક્ષરશઃ પાલન કરવામાં આવ્યું હતું.

અને અધાએ ભેગા થઈ શ્રીપતિ નામના એક નવજવાન લાયાતને પસંદ કર્યો.

કોઈ પ્રકારની કદપના પણ ન હોય અને એકાએક આવા વિરાટ રાજ્યનું સ્વામીત્વ પ્રાપ્ત થાય એ શુ ઓછા લાગ્યની વાત છે ? લાગ્યનો ઉદય થવાનો હોય છે ત્યારે આકસ્મિક થતો હોય છે અને વરસો પર્યંત મહેનત કરવા છતાં પણ લાગ્યનું પાંદડું ખસી શકતું નથી.

દરેક પર શ્રીપતિની પસંદગી ઊતરી હતી અને સમગ્ર રાજસભાએ શ્રીપતિને એકમતે માલવનાથ તરીકે પસંદ કરી લીધો હતો. કારણ કે મહારાજ ભર્તૃહરિના કુળમાં વધુમાં વધુ નજીક શ્રીપતિ હતો. વીસ કોસ દૂર તેઓ રહેતા હતા અને રાજના નજીકના લાયાત તરીકે દસ ગામના ધણી હતા.

કયા દસ ગામમાં ને કયાં માળવાનું સમૃદ્ધ રાજ્ય ? શ્રીપતિનાં માતા-પિતા ભારે આનંદમાં આવી ગયાં. હવે ગામડાનો ગારગોરમટ્ટી વાળો ગઢ છોડીને આરસની ઊજળી મહેલાતોમાં જવાનું થશે...સે કડો દાસદાસીઓ ખડે પગે ઊભાં રહેશે...પાણી માગતાં દૂધ મળશે... સમગ્ર માલવમાં જયનાદ ગુંજતો થશે !

કોઈ વાર લાગ્ય પડખું ફેરવે છે અને આવા તરંગો મનમાં નાચવા શરૂ થાય છે.

શ્રીપતિનાં આવતા વરસે લગ્ન કરવાનાં હતાં...હજી ચાર મહિના પહેલાં જ એક પાંચ ગામના ગરાસદારની કન્યા સાથે વેવિશાળ કર્યું હતું...

શ્રીપતિનાં માતા-પિતાને થયું આ વેવિશાળ હવે શોભે નહિ. દીકરો માળવાનો ધણી થાય અને એક ભૂખડું ગરાસિયાની દીકરીને પરણે એ કોઈ રીતે ઉચિત ગણાય નહિ. શ્રીપતિ માટે તો કોઈ મહારાજ્યની રાજકન્યા જ પસંદ કરવી જોઈએ.

અવતીના રાજપુરોહિતે મહા સુદિ ત્રીજનું ગાદીનશીન થવાનું મુહૂર્ત કાઢ્યું હતું...મહા સુદિ ત્રીજને હજી દસ દિવસની વાર હતી. શ્રીપતિનાં માતાપિતાએ શ્રીપતિની સમતિ પ્રાપ્ત કરીને વેવિશાળ રદ કરવાનું કહેણ મોકલી દીધું.

શ્રીપતિ, તેના માતાપિતા અને અન્ય કુટુંબીજનો અવતીમાં આવી ગયા હતા...તેઓ એક જુદા મહેલમાં ઊતર્યા હતાં અને રાજ્યાભિષેક થયા પછી રાજભવનમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ એવી રાજપુરોહિતે વાત કહી હતી.

રાજ્યાભિષેકનો શુભ દિવસ આવી ગયો. સમગ્ર નગરી એક મહા ઉત્સવમાં પલટાઈ ગઈ...ચારે તરફ નાની મોટી બજારો ધબ, તોરણ, વગેરેથી શણગારાઈ ગઈ હતી. મહિનાઓથી સૂનું પડેલું સિંહાસન આજ ઉલ્લસિત બનશે એ આનંદ જનતાના હૈયામાં ઊછળી રહ્યો હતો અને પોતાના નવા રાજને અભિનંદવા નગરીનાં નરનાર થનગની રહ્યા હતા.

રાજ્યાભિષેક ધણા જ દમદમ સાથે સમાપ્ત થયો...રાજ-રાજેશ્વર માલવનાથ મહારાજ શ્રીપતિના જયનાદથી સમગ્ર રાજસભા ગાજી ઊઠી.

મંત્રીઓની સૂચના મુજબ યાચકોને દાન આપવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું...

રાજભવનના પ્રાંગણમાં સાંજના સમયે એક ભોજન સમારંભ થયો.

રાતે નર્તકીઓ અને ગાયિકાઓનો જલસો થયો. આજ પર્વ ત રાજભવનમાં આવતા અતિથિઓને મૈત્રેય કે વાણી અપાતાં નહોતાં પરંતુ શ્રીપતિના પિતાશ્રી શક્તિ સપ્રદાયને માનતા હતા એટલે તેઓએ મૈત્રેયના પાત્રો ફેરવવાની દાસદાસીઓને આજ્ઞા કરી.

લગભગ મધ્યરાત્રિએ મહારાજ શ્રીપતિ શયનગૃહમાં ગયા... એક તો તે નવજવાન હતો...ગામડાનાં સુસંસ્કારથી વચિત રહ્યો હતો, મિત્રો પણ એવા જ મળેલા હતા...તેના મનમાં કોઈ સુદર દાસી સાથે માલવનાથ તરીકેની પ્રથમ રજની માણુવાની ઈચ્છા થઈ...પણ તે સંકેતવશ્ચ કોઈને કહી શક્યો નહિ અને ખડનું દ્વાર અટકાવી રત્નજડિત સુવર્ણના પલગ પર બિછાવેલી મસ્તુણુ શય્યામાં પડ્યો.

એક તો આકંઠે મૈરેય પાન કર્યું હતું...એના ગુલાબી નશા સાથે આજ પ્રાપ્ત થયેલી સત્તાના ગુલાબી મદનું મિલન થયું હતું.

સત્તા પ્રાપ્ત થયા પછી આંખા માફક જે માણસો વિનમ્ર નથી બનતા પણ તાડ માફક મગર બને છે તે માણસોના જીવનમાં સત્તાનો ગુલાબી નશો વિષ સમાન થઈ પડે છે.

જે કાર્યક્ષેત્ર જનહૃદયનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાનું હોય છે, તે કાર્યક્ષેત્રને જે પોતાની સત્તાનું મેદાન બનાવવામાં આવે તો ગમે તેવો મહાન સમ્રાટ હોય તો પણ કાળની એડી તળે ચગદાઈ જાય છે. સત્તાનો નશો કદી દીર્ઘકાળ રહેતો નથી...જનહૃદયના નિઃશ્વાસ જેમ જેમ વધતા જાય છે તેમ તેમ સત્તામાં પ્રમત્ત બનેલાઓ ગૂંગળાતા રહ્યા છે.

શ્રીપતિ તો હજી આજે જ મહારાજ ભર્તૃહરિનો ઉત્તરાધિકારી બન્યો હતો અને તેના હૃદયમાં આજે જ સ્ત્રી-સહચારની ભૂખ જાગી હતી...

પણ ભવનની પરિચારિકાઓથી સાવ અપરિચિત અને આ વાત કોઈને જણાવતાં થયેલો ક્ષોભ તેને શય્યા પર સુવાડવામાં કારણભૂત બની ગયા.

આવતી કાલની શરખતી કદપનાઓમાં રાચતો શ્રીપતિ થોડી જ પળોમાં નિદ્રાધીન થઈ ગયો...

અને થોડી જ પળો પછી એકાએક અંદરથી બંધ કરેલું દાર ખૂલી ગયું.

શ્રીપતિ વિશાળ પલંગ પર ચત્તોપાટ પડ્યો હતો.

દાર પાછુ બંધ થઈ ગયું...પુનઃ આપોઆપ સાંકળ દેવાઈ ગઈ. કોઈ માનવીનો પડછાયો પણ દેખાતો નહોતો ત્યારે આ દાર આપોઆપ ખુલ્લું કેવી રીતે અને બંધ થયું કેવી રીતે ?

દીપમાલિકાનો પ્રકાશ શયનખંડમાં પથરાઈ રહ્યો હતો...

અને એકાએક એક કદાવર માનવ આકૃતિ દેખાવા માંડી. તેના મસ્તકના વાળ ખુલ્લા હતા...તેની આંખો લાલ બંબોળ હતી...જાણે મોઢા પર જે અંગારા ન ધખતા હોય ! તેના વર્ણ શ્યામ હતો....તેની લુગ્ગઓ પ્રચંડ હતી...તેના દેહ પર લાલ કૌશેયની ઘોતી શોભતી હતી...શ્વેત કૌશેયનું ઉત્તરીય શોભતું હતું... તેના કાનમાં ભરાયેલી જે કુંડળાઓ ચળકી રહી હતી...તેના ગળામાં એક મુક્તા માણિક્યની માળા ઝૂંટતી હતી...તેના બાજુબંધ હીરકમડિત હોવાથી ઝખકારા મારી રહ્યા હતા.

આમ એકાએક પ્રગટ થયેલી આ માનવાકૃતિને જો કોઈ જોઈ જાય તો જોનાર પહેલી જ નજરે ફાટી પડે...અવાજ બની જાય અને નબળા હૃદયનો હોય તો ત્યાં ને ત્યાં ઢગડો થઈ જાય

આ માનવાકૃતિ અન્ય કોઈ નહિ પણ વ્યતર અગ્નિવૈતાલ પોતે જ હતો.

તે રાષ ભરી નજરે પલંગ સામે જોઈ રહ્યો. જે પળ સળગતી નજરે જોઈને તેણે પોતાની કમરે લટકતી તલવાર બહાર કાઢી અને તે પલંગ તરફ અગ્રસર થયો.

તેણે નજીક આવી એક ખોંખારો ખાધો...પણ શ્રીપતિ ભર નિંદમાં આવી ગયો હતો...અગ્નિ વૈતાલે એક હાથ વડે શ્રીપતિને ઊંચક્યો...

કોઈ મધુર સ્વપ્નમાં રમતો શ્રીપતિ જાગી ગયો ને ચકળવકળ અગ્નિવૈતાલ તરફ જોવા માંડ્યો.

અગ્નિવૈતાલે શ્રીપતિને પુનઃ પલગ પર પટકતાં કહ્યું : “ નાલાયક, મારા સિંહાસન પર શા માટે બેઠો ? હાથમાં તલવાર લે...નહિ તો હું તને ચૂસી જઈશ.”

શ્રીપતિ તો બે હાથ જોડીને ધૂજવા માંડ્યો.

અગ્નિવૈતાલે એક અદૃશ્ય સહિત કહ્યું : “ કાયર ! બુજાવેલ ! રાજસિંહાસન કાયરોથી કદી શોભતું નથી...તલવાર ઉઠાવ ! ”

શ્રીપતિની જીભ જ તાળવે ચોટી ગઈ હતી...

અગ્નિવૈતાલે શ્રીપતિનો ધૂજતો પગ પકડી લીધો ..શ્રીપતિ બોલી ઊઠ્યો : “ આપ...આપ...અહીં કેવી રીતે આવ્યા ? ”

“ મૂરખનો સરદાર નહિ તો ! ” આટલું કહીને તેણે શ્રીપતિના પગનો અંગૂઠો પોતાના મોઢામાં લીધો...

વળતી જ પળે શ્રીપતિનો દેહ નિષ્પ્રાણ બની ગયો... અગ્નિવૈતાલે તેની નિષ્પ્રાણ કાયાને નીચે ફેંકી દીધી...

અને તે એક મુક્ત વ્રાતાયનમાંથી અદૃશ્ય થઈ ગયો.

ખીજે દિવસે સવારે શ્રીપતિના દાસે શયનખંડનું દાર ખખડાવ્યું .. પણ કોણ ઉઠાડે ?

દાસના મનમાં થયું, મહારાજ મોડી રાતે સૂતા છે એટલે હજી નિદ્રાધીન હશે !

પણ જ્યારે પહોર દિવસ ચડી ગયા પછીયે શયનખંડનું દાર ન ખુલ્લું એટલે દાસદાસીઓ હાંફળાં ફાંફળાં બની ગયાં. મહામત્રી બુદ્ધિસાગર મંત્રણા માટે આવી પહોંચ્યો હતો. તેણે કમાડ ખખડાવ્યું ...છેવટે કમાડ તોડીને સહુ અંદર દાખલ થયા...

શ્રીપતિનો નિષ્પ્રાણ દેહ નીચે ગાલીચા પર પડ્યો હતો ..તેની

કાયામાંથી જાણે સમગ્ર રક્ત શોષાઈ ગયું હોય એમ લાગતું હતું. ગદ્ગદ કાલે આનંદમંગળ હતાં ત્યાં આકેંદ થવા માંડ્યાં. શ્રીપતિનાં માતાપિતા તો એકના એક પુત્રની આ દશા જોઈને મૂર્છિત બની ગયાં.

નગરપાલ, મહાબલ્લાધિકૃત વગેરે આવી પહોંચ્યા. આમ કેવી રીતે બન્યું તેની પુષ્કળ તપાસ કરી પણ કશું જાણી કે સમજી શકાયું નહિ.

શ્રીપતિનાં માતાપિતા પુત્રની અંત્યેષ્ઠિ ક્રિયા કરીને પોતાના ગામડે વિદાય થયાં.

સ્વપ્ન આવ્યું અને વેરાઈ ગયું.

રાજસિંહાસન સૂતું થઈ ગયું. મંત્રીઓનાં ભસ્તક પર એની એ ચિંતા આવી પડી.

પંદર દિવસ પછી મંત્રીઓએ પુનઃ લાયાતો વગેરેને એકત્ર કર્યા અને બીજા એક નવજવાનને માલવનાથ તરીકે પસંદ કર્યો.

નવજવાન લક્ષ્મણસિંહનું લાગ્ય ચમક્યું...કેવળ મધ્યરાત્રિ સુધી ...મધરાત પછી એની પણ એ જ દશા થઈ.

મંત્રીઓ મૂંઝાણા...

અને આમ ને આમ આ રાજસિંહાસન પર ચાર લાયાતોના પુત્રોને બિરાજમાન કર્યા અને સર્વની એક જ સરખી પરિસ્થિતિ બની થઈ.

આમ કેમ બન્યું ? તે કોઈથી જાણી શકાયું નહિ. રાજપુરોહિતે ગ્રહશાંતિ કરી. કોઈ મેલા દેવની આ બધી રમત હોય તો તેની તૃપ્તિ અર્થે યજ્ઞ કર્યો...બાકળા વેર્યો...ભૂવા, લાગડી, મંત્રવેતાઓ વગેરેને પણ એકત્ર કર્યા...

અને જ્યારે પાંચમા ઉમેદવારને ગાદીએ બેસાડ્યો અને તેની

પણ એની એ જ સ્થિતિ સર્જાણી એટલે જેમ વીજળીને કડાકો પડે ને ધરતી ધ્રૂળ ઊઠે...તેમ સમગ્ર અવંતીનગરી કંપી ઊઠી...

અને લાયાતોએ પણ આ રાજગાદી માટે લાલચ ન રાખવાને નિર્ણય કર્યો.

હવે શું કરવું ?

મંત્રવેત્તાએ નિષ્ક્રાંત ગયા. સાધકોએ હાથ ખ ખેંચ્યા...

અગ્નિવૈતાલની આ રમતને કોઈ પકડી શક્યું નહિ.

આમ ને આમ ખીજા છ મહિના વીતી ગયા. મહારાજ ભર્તૃહરિને ખૂબ જ મહેનત કરીને એક વનમાથી શોધી કાઢ્યા...પરંતુ તેઓએ કોઈ જવાબ ન આપ્યો ..

થાકેલા મંત્રીઓએ યુવરાજ વિક્રમાદિત્યને શોધવાનો ધણો પ્રયત્ન કર્યો હતો...પરંતુ તેઓનાં કોઈ વાવડ મળ્યા નહિ.

જ્યારે અવધૂતના વેશમાં રહેલો વિક્રમાદિત્ય એક વર્ષ પર્થ ત આશ્રમમાં સંગીત સાધના કરીને પુનઃ યાત્રાથે નીકળી પડ્યો.

માલવદેશની પરિસ્થિતિની તેને કોઈ કલ્પના નહોતી કે કશીવાત સાંભળી નહોતી... એનું ચિત્ત યાત્રા તરફ વળી ગયું હતું અને ઉત્તમ યાત્રાધામોમાં જઈને પોતે કરેલી સંગીત સાધનાનું કંઈક સારું કરવું એવી તેની ભાવના હતી.

કોઈ પણ સાથ સગાથ વગર વિક્રમાદિત્ય ઉત્તરાપચની યાત્રા નિમિત્તે નર્મદા પાર કરીને આગળ ચાલવા મંડ્યો.

વિક્રમાદિત્ય માલવની ધરતી પર પગ મેલે તે પહેલાં માલવ સીમાથી લગભગ વીસ ક્રોસ દૂર આવેલી ચંદ્રાવતી નામની એક નગરીમા આવી પહોંચ્યો. નગરી સુદર, સ્વચ્છ અને રળિયામણી હતી. ચંદ્રાવતીને જોતા જ તેને અવતીનું સ્મરણ થયું.

અને અવંતીના સ્મરણ સાથે જ પોતાને મળેલા દેશવટાની યાદ તાજી થઈ.

પોતાને શા માટે દેશવટો આપવામાં આવ્યો છે, એ અંગે તેણે મહારાજ ભતૃહરિને પ્રશ્ન પણ નહોતો કર્યો...માત્ર વડીલની આજ્ઞા એક વક્ષાદાર સૈનિક માફક મસ્તકે ચઢાવીને તે નીકળી પડ્યો હતો.

જો કે દેશવટે નીકળ્યો ત્યારથી આજ સુધીમાં તેણે મનમાં આ પ્રશ્નનું કારણ શોધવાનો ધણો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પરંતુ આજ સુધી તે પોતાનો કોઈ દોષ જોઈ શક્યો નહોતો. તો પછી મહારાજ ભતૃહરિએ દેશવટો શા માટે આપ્યો હશે? હું કેઈ એમના સૌભાગ્ય-

તો વિરોધી નહોતો, એમની સત્તાનો વિરોધી નહોતો...મારા હૈયામાં એમના પ્રત્યે અપૂર્વ શ્રદ્ધા ભરી હતી...તો પછી ?

આ તો પછીનો કોઈ ઉત્તર મળતો નહોતો...

ચંદ્રાવતીને જોયા પછી તેના મનમાં ફરી વાર આ બધી વાતોનું સ્મરણ થયું.

બહુ વિચાર કરવા છતાં પણ તેને કોઈ કારણ જાણવા મળી શક્યું નહિ. તેના મનમાં થયું, એક વાર અવતી થઈને જ આગળ વધુ...જેહ તો ખરે મારા મિત્રો શું કરે છે ? તડીલ બંધુને ત્યાં કોઈ સંતાન પ્રાપ્તિ થઈ છે કે નહિ ? મા સમાન લાભી કેવાંક હશે ?

આમ અવંતી જવાનું આકર્ષણ તેના મનમાં જગૃત થયું... સાથોસાથ એ પણ થયું કે મારે શા માટે જવું જોઈએ ?

તો પછી શું આવા અવધૂતના વેશમાં જીવન પાયમાલ કરી નાખવું ? તાગ પિતા કોણ ? તારું કુળ કોણ ? તારી જાતિ કઈ ? પુરુષાર્થહીન બનીને આ રીતે જુદાં જુદાં તીર્થોમાં ભ્રમણ કરવાથી શું લાભ થવાનો છે ?

મનમાં જાગેલા આ વિચારે વિક્રમાદિત્યને ખળભળાવી મૂક્યો...

ના...ના...ના...જે ભૂમિમાંથી જાકારો મળ્યો તે ભૂમિનો મોહ શા માટે રાખવો ? એ કરતાં મગધ તરફ જવું...રાજગૃહી, ચ પા, વૈશાલી, વિશાખા, રત્ના વગેરે અનેક સુંદર નગરીઓ છે. ગિરિવ્રજ જેવી નગરી પણ ભારે દર્શનીય છે...આવા કોઈ સ્થળે પહોંચીને પુરુષાર્થ કરવો...કોઈ મહારાજાને ધનુર્વિદ્યાથી મુગ્ધ કરીને કંઈક કાર્ય મેળવવું...આમ બાવાના વેશમાં જિંદગી કાઢવાનો કોઈ અર્થ નથી... અને બાવાના વેશમાં જ જીવન પસાર કરવું હોય તો ભૂતકાળનું વિસ્મરણ કરીને કોઈના અખાદામાં દાખલ થઈ જવું...અથવા હિમ-ગિરિ પર જઈને સાધના કરવી...

આવા અનેક વિચારો વચ્ચે અટવાયેલો અવધૂત વિક્રમાદિત્ય સ્થંભનપુરીની બજાર જોતો જોતો ચાલ્યો જતો હતો.

બાવાનો વેષ ધારણ ક્યાં પછી વિક્રમાદિત્યે એક નિયમ બરાબર જાળવી રાખ્યો હતો. કોઈ સમક્ષ હાથ લાંબો કરવો નહિ, કોઈ પાસે ભિક્ષા માગવી નહિ, કોઈનું દાન લેવું નહિ...કોઈ જમાડે તો જ જમી લેવું અથવા ગમે તે ફળફૂલ પ્રાપ્ત કરીને પેટ ભરી લેવું.

પરંતુ પુણ્યશાળી આત્માઓ ગમે ત્યાં વિચરતા હોય છતાં એનાં પુણ્ય પાછળ રહી જતાં નથી...સાથે ને સાથે જ ફરતાં હોય છે.

વિક્રમાદિત્ય ઉત્તમ રાજકુળનો બાળક હતો, નવજવાન હતો, નિર્દોષ અને પવિત્ર હતો. એના નયનો તેજસ્વી હતાં, એનો વર્ણ ગૌર હતો, એનું વદન પ્રભાવશાળી હતું, એની ભુજાઓ પ્રચંડ હતી.. એની કાયા સુદૃઢ અને સપ્રમાણ હતી. એણે સાધુનો વેશ પહેર્યો હતો. એના મસ્તકના ને દાઢીના વાળ વધી ગયા હતા...છતાં એનું રાજતેજ જરાયે છુપાતું નહોતું.

સ્થંભનપુર નગરમાં સ્થંભન પાર્શ્વનાથનું વિશાળ મંદિર ખૂબ જ દર્શનીય ગણાતું હતું...એ જ રીતે શ્રી કામનાથ મહાદેવનું મંદિર પણ અજોડ લેખાતું હતું.

બંને તીર્થસ્થાનોનાં દર્શન કરીને વિક્રમાદિત્ય બજાર જોતો જોતો આગળ ચાલ્યો જતો હતો. મધ્યાહ્નકાળ વીતી ગયો હોવાથી બજારના માલ ખરીદનારાઓની અવરજવર સારી દેખાતી હતી, કારણ કે નજીકનાં ગામડાઓમાંથી માલ લેવા આવેલા લોકો દિ' આથમ્યા પહેલાં વિદાય થઈ જતા.

અવધૂત વિક્રમાદિત્ય જે બજારમાં ચાલ્યો જતો હતો તે બજારમાં દરેક માણસો અવધૂતના તેજસ્વી અને પ્રભાવશાળી ચહેરા સામે જોઈ રહેતા અને શ્રદ્ધાપૂર્વક નમસ્કાર કરતા. જોનારને એમ જ

થતું કે આવે. નવજુવાન ક્યા દુઃખે સાધુ થઈ ગયો હશે? શું એનાં માખાપ મરી ગયા હશે? શું એને વિમાતાનો સંતાપ હશે? શું એને બાલ્યકાળથી જ વૈરાગ્ય લાગ્યો હશે?

એક દુકાન પર એક માલદાર સાર્થવાહ માલ ખરીદી રહ્યો હતો. તેની સાથેના બે માણસોની નજર તેજમૂર્તિ અવધૂત તરફ ગઈ અને બોલી ઊઠ્યો: “શેઠજી, કાઈ બાળયોગી લાગે છે... શું એનું તેજ છે?”

“ક્યાં છે?”

‘જુઓ, સામેથી ચાલ્યા આવે.’

સોદો પડતો મૂકીને શેઠ બે પળ વિક્રમાદિત્ય સામે જોઈ રહ્યા. લબ્ધ કપાળ, પ્રચંડ ભુજંગો, માંસલ દેહ સૌષ્ઠ્ય, તેજસ્વી નયનો...

વિક્રમાદિત્ય બાળુમાંથી પસાર થઈ ગયો...અને સાર્થવાહ ફાટી આંખે જોઈ રહ્યો હતો...તે વેપારી સામે જોઈને બોલ્યો: “તમે માલ જોખાવો...હું હમણાં જ આવું છું.” આમ કહી તે શેઠિયો અવધૂતની પાછળ ગયો...

વિક્રમાદિત્ય ધીમે ધીમે ચાલ્યો જતો હતો. સાર્થવાહ એની પાસે પહોંચ્યો અને બે હાથ જોડીને બોલ્યો: “મહાત્મન, હું નમન કરું છું.”

વિક્રમાદિત્યે માત્ર હાથ ઊંચો કર્યો.

સાર્થવાહે તરત કમરે લરાવેલી કાથળી બહાર કાઢી અને કહ્યું: “યોગીરાજ, ચરણરૂપર્શ કરવાની ભાવના છે...”

વિક્રમાદિત્ય બોલો રહી ગયો.

શેઠ પાંચ સુવર્ણ મુદ્રાઓ કાઢી...એ જોઈને વિક્રમાદિત્ય બોલી ઊઠ્યો: “નહિ ભાઈ, હું ધનને અડતો નથી...મારે જરૂર પણ નથી...”

“કૃપાળુ, આ તો હું...”

વિક્રમે હસીને કહ્યું: “ તારી ભાવના મને સ્પર્શી ગઈ...સાધુને અને સુવર્ણને કદી મેળ ખાય નહિ.”

શેઠિયાએ ચરણસ્પર્શ કરીને પાત્ર સુવર્ણ મુદ્રાઓ અવધૂતના પગ પર મૂકી દીધી ..

વિક્રમાદિત્ય આધુ હસીને ચાલતો થયો...સુવર્ણ મુદ્રાઓ માર્ગ પર જ રહી ગઈ. સાર્થવાહે સ તનો પ્રસાદ સમજીને પાત્રેય સુવર્ણ મુદ્રાઓ ઉઠાવી લીધી. એના મનમાં થયું, આ કોઈ મહાન યોગી છે ...સાચો ત્યાગી છે ..

વિક્રમાદિત્યને આમ ધણા અનુભવ થતા હતા. કોઈ ફળાહાર કે ખાદ્ય દ્રવ્ય આપી જાય અને તેને જરૂર હોય તો જ તે સ્વીકારતો .. એ સિવાય આ દશામાં પણ તે બાલ્યકાળના માતાએ પાડેલા સસ્કાર ભૂલ્યો નહોતો. સૂર્યાસ્ત પછી તે જળપાન નહોતો કરતો.

સ્થંભનપુર નગરીની આ મોટી બજાર હતી. સોનીવટ પસાર કર્યા પછી સુખડીવટ શરૂ થતી . ત્યાર પછી આ મુખ્ય બજાર પૂરી થતી હતી અને નગરી બહાર નીકળવાનો દરવાજો દેખાતો હતો.

સુખડીવટ પૂરી થઈ અને તેની નજર એક ચોર જેવા ઓટા પાસે ઊભા રહેલા અનેક માણસોના ટોળા તરફ ગઈ. વિક્રમાદિત્યે જોયું તો ઓટા પર એક ૩૦ વર્ષનો બ્રાહ્મણ બેઠો હતો અને લોકો એની આસપાસ ટોળે વળીને ઊભા હતા. વારાફરતી એક એક માણસ તેની સામે જતો અને કોઈ પણ એક પ્રશ્ન કરતો...બ્રાહ્મણ તેને જવાબ આપતો. વિક્રમાદિત્યના મનમાં થયું આ કોઈ જ્યોતિષી કે નિમિત્તક લાગે છે. લોકો પોતાનું ભાગ્ય જાણવા માટે કેટલા ઇતેજાર છે એ નિહાળવામાં કંઈક આનંદ જણાતાં વિક્રમાદિત્ય થોડે દૂર એક વૃક્ષ પાસે ઊભો રહી ગયો અને કુતૂહલ દષ્ટિએ જીવાન જ્યોતિષી સામે જોઈ રહ્યો

તેણે જોયું જ્યોતિષીને ચહેરા નિર્મળ અને જ્ઞાનથી ગંભીર બનેલો છે. ગરીબાઈ હોવા છતાં તેનું મન-વદન અતિ પ્રસન્ન રહેતું લાગે છે.. શરીર પણ કસાયેલું અને સ્વસ્થ છે.

અચાનક તે બ્રાહ્મણની નજર અવધૂત નવજવાન પર પડી અને તેની આખમા ચમક રમી ગઈ. તેના મનમાં થયું. આ અવધૂત કોઈ અસામાન્ય પુરુષ લાગે છે તેના કપાળનું તેજ કોઈ રાજવંશી હોવાનું દર્શાવે છે. એની આખનો જ્યોતિ અમીરાતનું જ્ઞાન કરાવે છે. અને એના પ્રચંડ બાહુમાં ક્ષત્રિયનું બળ હોવાનું જણાય છે.

આટલું જોઈને જ્યોતિષીના મનમાં થયું, આવા મહાત્મા પુરુષને મળવું જોઈએ અને કાણુ છે તે જાણી લેવું જોઈએ.

પરંતુ પ્રશ્નકારે ધણું ઊભા હતા. સાંજનો સમય થવા માંડ્યો હતો. જ્યોતિષી ઝપાટાબધ બધાના પ્રશ્નોના જવાબ આપવા માંડ્યો. ઉત્તર સાંભળીને વિદાય થતા લોકો જ્યોતિષીની ભારે પ્રસન્નતા અને પૂરો સંતોષ અનુભવતા.

વિક્રમાદિત્યને પણ આશ્ચર્ય થતું હતું...કોઈ પ્રકારનું ગણિત ક્યાં વગર આ માણસ કઈ શક્તિ વડે જવાબ આપતો હશે? શું આકૃતિના લક્ષણોનો અભ્યાસી હશે? નથી કોઈની હસ્તરેખા જોતો. નથી કોઈનો પ્રશ્ન મૂકતો કે નથી કોઈની જન્મકુડલી જોતો.. માત્ર એ ચાર પણ ચહેરા સામે જોઈને પ્રશ્નકારને ઉત્તર આપી દે છે. આવું તો ક્યાંય સાંભળ્યું નથી.

સૂર્યાસ્ત થઈ જશે તો જળપાન પણ નહિ કરી શકાય એમ લાગવાથી વિક્રમાદિત્ય નગરીના દરવાજા તરફ ચાલતો થયો.

એ જોમા જ જ્યોતિષીએ બીજાઓને વળતે દિવસે આવવાનું વિનંત્ર લાપામાં જણાવ્યું અને તે ઊભો થઈ, ઓટા પર પાથરેલું આસનીયું ખભે મૂકી સહુના નમન ઝીલીને વિક્રમાદિત્યની પાછળ ઉતાવળે પા લેવાના થઈ ગયો.

અવધૂત વેશધારી વિક્રમાદિત્ય દરવાજામાંથી બહાર નીકળ્યો. ત્યાં તેના કાન પર જ્યોતિષીનો અવાજ અથડાયો: “ મહારાજ, કૃપા કરીને ઊભા રહો ! ”

વિક્રમાદિત્યે પાછળ જોયું અને જ્યોતિષીને આવતો જોઈ તે ઊભો રહી ગયો.

જ્યોતિષીએ નજીક આવીને કહ્યું: “ મહાત્મન, આપને જતા જોઈને હું દોડતો આવ્યો છું.”

“ હું તો આપને ઓળખતો પણ નથી.”

“ નહિ મહાત્મન, આપની આકૃતિ જોઈને હું આવ્યો છું... આપ કોઈ રાજયોગી લાગે છો...કૃપાળુ, આપનું આસન ક્યાં છે?”

“ રમતા રમતે આસન કેવું ? આજ સવારે જ આવ્યો છું...રાત રહીને આવ્યો જઈશ.”

“ તો આપ મારી ઝૂંપડીએ પધારો...હું આપનું સ્વાગત કરીને પુણ્ય મેળવું.”

“ નહિ બાઈ, હું સંસારીઓને ત્યાં નથી જતો.”

“ હુયે સાવ ફક્કડ છું...આપની માફક જ દેશાટન કરી રહ્યો છું.”

“ તો ચાલો...સૂર્યોસ્ત પછી મારાથી જળપાન પણ નહિ થઈ શકે.” વિક્રમે કહ્યું

તરત બન્ને ચાલતા થયા.

દરવાજા બહાર નજીકમાં જ જ્યોતિષીનો નિવાસ હતો...કોઈનું એકઠાણિયું મકાન ઉતારા માટે મળી ગયું હતું. છેલ્લા દસ દિવસથી તે અહીં આવ્યો હતો અને બે પાંચ દિવસમાં જ આગળ જવાનો હતો.

જ્યોતિષીની ઝૂંપડીએ પહોંચ્યા પછી જ્યોતિષીએ થોડીક મીઠાઈ અવધૂતને ખવરાવી, દૂધ પાચું અને જળપાન કરાવ્યું.

અને સૂર્યાસ્ત થઈ ગયો.

જ્યોતિષીએ ઓરડી બહારના ઓટલા પર એક આસન બિછાવ્યું. વિક્રમાદિત્યને તેના પર બેસાડીને પૂછ્યું : “મહાત્મન, આપના કપાળની રેખા જોઈને હું ચમકી બિહો છું.”

વિક્રમે હસીને કહ્યું : “ચમકવા જેવું કંઈ નથી.”

“મહાત્મન ચમકવા જેવું જ છે...આપની આકૃતિ મને ભારે સશયમાં મૂકી રહી છે...આપના મસ્તક પર રાજમુગટ હોવો જોઈએ...મને આશ્ચર્ય થાય છે કે આમ કેમ બન્યું?”

વિક્રમાદિત્યે સામો પ્રશ્ન કર્યો : “મહારાજ, આપનું શુભ નામ?”

“હુ માલવનો વતની છું...એક ગરીબ બ્રાહ્મણ છું...પાંચ વર્ષની ઉંમરેથી અભ્યાસ કરી રહ્યો છું...મારું નામ છે ભદ્રમાત્ર !”

“ભદ્રમાત્ર ? મળનું નામ છે.”

“પરંતુ આપે મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાની કૃપા ન કરી. આપનું વય મને વીસ વરસ જેટલું જ દેખાય છે.”

“ભદ્રમાત્રજી, ત્યાગીઓને નામનો પણ મોહ ન હોય ..ભૂતકાળનું સ્મરણ પણ ત્યાગીઓને શોભે નહિ.”

“કૃપાવતાર, તો તો મારે ફરી વાર કાશીએ જવું પડે.”

“કેમ ?”

“મારી વિદ્યા અપરિપક્વ છે એમ માનીને.”

“ભાઈ, વિદ્યા તો એક સાગર છે...એ કદી ઊણો થાય નહિ. ...કદી ઇલકાય નહિ...અને એ સાગરને કેવળી ભગવંત સિવાય કોઈ પી શકે નહિ.”

‘કેવળી ભગવંત ?’

“હા ભદ્રમાત્રજી...શ્રમણ સંસ્કૃતિના અતિમ તીર્થંકર ભગવંત.”

“ઓહ ! ત્યારે શું આપ જૈન દર્શનના...”

“સાધુએ સર્વ દર્શનનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ...અને સર્વદર્શન પ્રત્યે સમભાવ રાખવો જોઈએ.” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

“યોગીધર, મારી વિદ્યા મને આપનો જીદો જ પરિચય આપી જાય છે.”

“વિદ્યા છે...આપનું મન છે.”

વચ્ચે જ ભટ્ટમાત્રે કહ્યું: “મહારાજ, મારી વિદ્યા કદી ખોટી હરી નથી. આપ ઉચ્ચ કુલોત્પન્ન રાજકુમાર લાગે છે અને આપની આકૃતિમાં મને રાજયોગ દેખાય છે...આપ છુપાવો પણ ભાલમાં અંકિત થયેલી રેખાઓ આપને છુપાવી શકતી નથી.”

વિક્રમાદિત્યના હૃદયમાં ભટ્ટમાત્ર પ્રત્યે ભારે માન ઉત્પન્ન થયું.

પછી તો બંને વચ્ચે ચર્ચા થઈ...અને વિક્રમાદિત્યે માત્ર એટલો જ પરિચય આપ્યો કે પોતે એક રાજકુમાર છે અને પર્થટન અર્થે નીકળેલ છે...આ સિવાય તેણે પોતાનો બીજો કોઈ પરિચય ન આપ્યો.

એક જ રાતમાં બંને વચ્ચે મૈત્રી બંધાઈ ગઈ અને વિક્રમાદિત્ય એક દિવસ વધુ રોકાયો. બીજે દિવસે બંને સાથે પ્રવાસે નીકળી ચડ્યા.

૩ :

: નિર્દોષી !

જ્યારે એ માનવી વચ્ચે સ્નેહભરી મૈત્રી બધાય છે ત્યારે પરસ્પરના વિશ્વાસનું સત્વ ઊગી નીકળે છે. પછી નરનાર હોય, પુરુષો હોય કે સ્ત્રીઓ હોય. મનની ગુપ્ત વાત પરસ્પર છૂપી રહી શકતી નથી.

વિક્રમાદિત્યના હૈયામાં દેશવટાની જે વેદના ભરી હતી, તે તેણે બરાબર પચાવી રાખી હતી. તેણે પોતાનો દોષ શોધવાનો ધણો પ્રયત્ન કર્યો હતો પરંતુ કોઈ દોષ દેખાયો નહોતો. તેણે હજી પ્રથમ યૌવનમાં પગ મૂક્યો હતો...પરંતુ તેનું મન કદી ચંચળ બન્યું નહોતું કોઈપણ નારી પ્રત્યે તેણે કદી હળવી નજર કરી નહોતી...તેમ મનમાં પણ કોઈ નારીએ સ્થાન લીધું નહોતું. તે મોટાભાઈની છાયામાં એક બાળક માફક રહેતો હતો અને ધનુર્વિદ્યા પાછળ જ પોતાની શક્તિ ખર્ચતો હતો. વિક્રમાદિત્યને એ પણ યાદ નહોતું આવતું કે પોતે મોટાભાઈનું, ભાભીનું કે અન્ય કોઈનું અપમાન કર્યું છે...! આમ છતાં કયા દોષે દેશવટો મળ્યો હશે? એ પ્રશ્ન તેના મનમાં ભારેલા અગ્નિ માફક પડ્યો હતો.

સ્થંભનતીર્થથી તે ભદ્રમાત્ર સાથે પ્રવાસે નીકળી પડ્યો હતો. અને માર્ગમાં આઠ દિવસના સહવાસથી બંને વચ્ચે મૈત્રીભાવ જાગૃત થયો અને પરિણામે એક રાતે વિક્રમાદિત્યે પોતાને મળેલા દેશવટાની વાત કરી અને પોતાનો પરિચય પણ આપી દીધો.

ભદ્રમાત્ર આકૃતિ જ્ઞાનથી એટલું તો કદી શક્યો હતો કે આ અવધૂત નથી પણ કોઈ રાજપુત્ર છે ..તેના અભ્યાસમાં દોષ નથી એવી તેને ખાતરી થઈ.

ભદ્રમાત્રને માલવદેશની ધણી વાતો સાંભળવા મળી હતી. મહારાજા ભર્તૃહરિએ પત્ની ખાતર કરેલો રાજત્યાગ, મહારાણી અનગસેનાની આત્મહત્યા, સૂતા રાજસિંહાસન પર જે બેસતા તે ખીજે દિવસે મૃત્યુ પામતા વગેરે ધણી વાતો તેણે સાંભળી હતી.

વિક્રમાદિત્યનો પરિચય જાણ્યા પછી ભદ્રમાત્રે અવધૂતના બંને હાથ પકડી લઈને કહ્યું : ‘ મિત્ર, આજ મારા જીવને નિરાંત થઈ ...મારું શાસ્ત્ર મને સ્પષ્ટ દર્શાવતું હતું કે આપ અવધૂત નથી પણ રાજકુમાર છો ..!’

“ તમારું શાસ્ત્ર સાચું પડ્યું ને ? ”

“ હા...પરંતુ માલવદેશની અત્યારની હાલત કેવા પ્રકારની છે એ કોઈ આપે સાબળ્યું છે ? ”

“ ના ભદ્રમાત્ર, મને હવે એ તરફ કોઈ રસ રહ્યો નથી. મારા મોટાભાઈ સમર્થ છે એટલે માલવની પ્રજા કદી દુઃખી નહિ થાય એવો મને વિશ્વાસ છે.

ભદ્રમાત્રના મનમાં માલવની વર્તમાન દશા અગે સધળી વાત કરવાનું મન થયું...પણ આવી વાત એકાએક કહેવી તે બરાબર નથી અને એમ કહેવાથી કદાચ યુવરાજને જાજર આઘાત લાગે આમ વિચારી તેણે કહ્યું : “ મહારાજ, જન્મભૂમિનો આ રીતે અનાદર...”

વચ્ચે જ વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ જન્મભૂમિ પ્રત્યે મારા દિલમાં કેટલો અતુરાગ લાગ્યો છે તે હું જ જાણું છું. પરંતુ હું એક ક્ષત્રિય છું ..મોટાભાઈને મેં જે વચન આપ્યું હતું તે મારાથી કેમ લોપાય ? ”

“ ધન્ય છે આપના મહાપ્રાણને ! ”

“ મિત્ર, ધન્યવાદ મેળવવા મેં આ પરિચય નથી આપ્યો. ”

“ મિત્ર, હું ધન્યવાદ એમ ને એમ નથી આપતો. આ રીતે કોઈ કારણ વગર કોઈને દેશવટો મળ્યો હોય તો તે અન્યાયનો બદલો લેવા આકાશપાતાળ એક કરી નાખે...અથવા તો દુશ્મન રાખને મળીને લય કર યુદ્ધ સળગાવે...આપ એ સર્વથી દૂર રહ્યા છો...”

“ મિત્ર, મેં તો મારો ધર્મ બજાવ્યો છે ..પિતા સમાન વડીલ બધું ઉપર અતરમાં ઘેર જાગે જ શ્યા માટે? એવો વિચાર તો કોઈ દુષ્ટાત્માને જ આવે. મારો ભાઈ બુદ્ધિમાન છે, શાંત છે અને ઉદાર પણ છે. મને દેશવટો આપવા પાછળ કયું કારણ હશે તે હું સમજી શક્યો નથી. સંભવ છે કે મારાથી કોઈ અજ્ઞાણતા અપરાધ થઈ ગયો હોય અથવા એમ પણ બને કે મારા અશુભ કર્મનો જ કોઈ ઉદય આવ્યો હોય ! ” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું

આમ બંને વાતો કરતા કરતા સૂઈ ગયા. બીજો દિવસે વહેલી સવારે ચાલવાનું હતું એટલે બંને ઊઠ્યા. રનાનાદિ નિત્ય કર્મથી પરવારી પ્રયાણ કરતી વખતે ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “ મહારાજ...”

વચ્ચે જ વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ તું મને મહારાજ ન કહે...હું તારો મિત્ર છું, વળી અવધૂત બન્યો છું એટલે ..”

“ મને આપના ભાગ્યની રેખાઓ બધું કહી જાય છે...આપ કોઈ મહાન રાજ્યના રાજરાજેશ્વર બનવાના છો એટલું જ નહિ પણ આપ એક સમર્થ મહાપુરુષ ગણાશો...છતાં હું આપને અવધૂત જ કહીશ. ”

“બરાબર છે...હવે કહે, તું શું કહેવા માગતો હતો ?”

“અહીંથી દસ કાસ દૂર એક રાહણાચળ પર્વત આવે છે... પર્વત તો બહુ મોટો નથી...પણ એની એક ખીણ ભારે ચમત્કારિક છે...એ ખીણ પાસે જઈ કાઠ પણ માનવી ‘હા’ ‘વ’ હા દેવ, એમ ત્રણ વાર કહીને એક પથ્થર ફેંકે એટલે ખીણમાંથી એક મૂલ્યવાન રત્ન ઊછળીને તે માણસને મળે છે.” ભદ્રમાત્રે કહ્યું.

“તુ મારો પરિહાસ ન કરીશ ..આવું આશ્ચર્ય કેવળ દંતકથાઓમાં જ શોભે.”

“હુ સત્ય કહું છું.”

“પણ આ વાત માન્યામાં નથી આવતી”

“તો આપણે એ તરફથી જઈએ...થોડુંક ચક્કર પડશે .. પણ મારી વાતની પ્રતીતિ થશે.”

“ભલે...આપણો ઉદ્દેશ જ ચક્કર મારવાનો છે...વિક્રમાદિત્યે હસીને કહ્યું.

અને બંને રાહણાચળ પર્વત તરફ ચાલતા થયા.

માર્ગમાં એક ગામડું આવ્યું...ત્યાં બંનેએ ભોજન કર્યું... ધડાકે વિસામો લીધો અને આગળ પ્રવાસ શરૂ કર્યો.

મધ્યાહ્ન પછી બંને રાહણાચળના તલપ્રદેશમાં આવેલ એક નાના ગામડામાં પહોંચી ગયા.

કષાયવસ્ત્રધારી નવજવાન અને તેજસ્વી અવધૂતને ગામમાં આવેલા જોઈ ગામડાના લોકો ભક્તિભાવ સહિત ભેગા થઈ ગયા... અને બંનેને દેવચોરે ઉતારો આપ્યો.

આવા સતપુરુષ આંગણે પધારેલા હોવાથી ગામના મોવડીએ પોતાને ત્યાં ભોજનનો પ્રયત્ન કર્યો. ભદ્રમાત્રે કહી દીધું કે સૂર્યાસ્ત પછી મહાત્મા અન્નજળ લેતા નથી, એથી મોવડીએ બંનેને દિવસ

છતાં જમાડી લીધા. રાતે પોઢણુ આરતી પછી ગામનાં સ્ત્રી-પુરુષો દેવચોરે મહાત્માની વાણી સાંભળવા એકત્ર થયા.

અવધૂત વેષધારી વિક્રમાદિત્યે સહુને ધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખવાથી મળતા પુણ્યની અને દુરાચારથી દૂર રહેવાની મીઠી વાણીમાં વાત કહી.

ગામઝાનાં નરનારના હૃદયને સતોષ થયો અને ગામમાં બેચાર ભજનિકોએ અવધૂત સમક્ષ ભજનો ગાયાં. એક વૃદ્ધ પુરુષે અવધૂતને એકાદ ભજન સંભળાવવાની પ્રાર્થના કરી.

વિક્રમાદિત્યે તરત જ એક ભજનિકનો તબુરો માગી લીધો અને તબુરાના બંને તાર ષડ્જ પચમના મેળમાં કરીને દેશ રાગમાં એક પ્રભુકીર્તન ગાયું.

શાસ્ત્રીય ગીત, હૃદયવેધક રાગ અને નવજવાન યોગીનો અતિ કર્ણમધુર સ્વર...

ગામલોકો ધન્ય ધન્ય બની ગયા...

મોઢી રાતે સહુ વિદાય થયા.

અને વહેલી સવારે બંને પ્રવાસીઓ શહેણાચળ તરફ રવાના થયા.

સૂર્યોદય થતાં સુધીમાં બંને ખીણ પાસે પહોંચી ગયા. પર્વત બહુ વિરાટ નહોતો પરંતુ એતુ ચઢાણુ આકરું હતું..તેમ ખીણ તો બાણે પાતાળમાં પહોંચી હોય તેવી હતી.

ભટ્ટમાત્રે કહ્યું : “આપ એક પથ્થર ફેંકો અને ખાતરી કરી દેશો...”

વિક્રમાદિત્યે એક પથ્થર હાથમાં લઈને કહ્યું : “પથ્થર ફેંકવામાં મને કોઈ બાદ નથી...પણ હું ‘હા દૈવ’...હા દૈવ’ એમ નહિ બોલું.”

“એટલું તો આપે બોલવું જ પડશે.”

“ નહિ મિત્ર, હું દીનતા દર્શાવી શકીશ નહિ. સાચો ક્ષત્રિય ત્રણલોકનું રાજ મળતું હોય તો પણ દીનતા દર્શાવવા તૈયાર ન થાય. તું જ પથ્થર ફેંક અને મને ખાતરી કરાવ...”

“ મિત્ર, માનવીને એક જ વાર આ સ્થળે લાલ મળે છે... ભાગ્ય નખળાં હોય તો પણ એક નખળું રત્ન તો મળે છે. મેં મારું ભાગ્ય અજમાવી જોયું છે...”

વિક્રમાદિત્યે હાથમાંના પથ્થર રમાડતાં રમાડતાં કહ્યું : “ હું દીન બનીને રત્ન મેળવવા નથી ઈચ્છતો.”

ભદ્રમાત્ર વિચારમાં પડી ગયો. તેણે વિક્રમાદિત્યનું ભાગ્ય નિહાળવા એક યુક્તિ વિચારી, તે બોલ્યો : “ તો પછી એમ ને એમ પથ્થર ફેંકો...જોઈએ શું બને છે ? ”

વિક્રમાદિત્યે તરત ખીણમાં પથ્થર ફેંક્યો.

એ જ વખતે ભદ્રમાત્ર બોલી ઊઠ્યો : “ મહારાજ, એક દુઃખદ સમાચાર આપી શક્યો નથી.. અવંતીનાં મહારાણી અનંગસેના આત્મહત્યા કરીને સ્વર્ગે ગયાં છે...”

આ શબ્દો સાંભળતાં જ વિક્રમાદિત્યે : “ હા દૈવ...! હા... દૈવ...!! હા...૨૧...!!! ” કહ્યું.

અને એ જ પળે ખીણમાંથી એક રત્ન ઊછળીને વિક્રમાદિત્યના પગ પાસે પડ્યું.

રત્ન તેજસ્વી હતું...કોઈ ચક્રવર્તીના ધનભંડારમાં પણ ન હોય એવું મૂલ્યવાન હતું...એનો પ્રકાશ સૂર્ય સમાન હતો...

ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “ મહારાજ, તમે હા દૈવ...હા...દૈવ કહો એટલા ખાતર જ મેં આ સમાચાર આપ્યા હતા. જુઓ, આ ખીણમાં રહેલા કોઈ અદૃશ્ય દેવનો ચમત્કાર ! સર્વશ્રેષ્ઠ અને આપના ભાગ્યને અભિનંદન મૂલ્યવાન રત્ન આપના પગમાં આવીને પડ્યું છે ! ”

“ ઓહ ! ” કહીને વિક્રમાદિત્યે રત્ન ઉઠાવી લીધું અને ખીણમાં પાછું ફેંકતાં કહ્યું : “ રત્ન આપનારા, આ અદૃશ્ય દેવ ! આ રત્ન હું સ્વીકારી શકતો નથી...દીનતાથી યાચના કરવી એ ક્ષત્રિયને શોભે નહિ . અને તારી દાન લાવના પશુ નિષ્ફળ પુરવાર થઈ છે...તારી સમક્ષ જે દીન બને છે તેને જ તું રત્ન આપે છે ...આ તારા દેવત્વની શોભા નથી.. તારી ઉદારતાનું તેજ પશુ નથી ! ”

ભદ્રમાત્ર આશ્ચર્યચકિત બની ગયો. તે બોલી બિહારો : “ મહારાજ, આપે આ શું કયું ? આવું દિવ્ય રત્ન ..”

વચ્ચે જ વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ તારે મારા લાગ્યતી પરીક્ષા કરવી હતી તે થઈ ગઈ...અવધૂતને રત્ન અને પથ્થરમાં કોઈ તફાવત ન હોય ! ”

“ ખરેખર મહારાજ, આપ મહાન છો...”

“ મહાન તો તું છે, મારી પરીક્ષા કરવા તેં એવા સમાચાર આપ્યા કે મારે “ હા દેવ ! કહેવું પડ્યું.” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

બંને પાછા ફર્યા અને અન્યત્ર જવા આગળ ચાલવા માંડ્યા.

જે દિવસના પ્રવાસ પછી તેઓ મુખ્ય માર્ગ પર આવી ગયા. ચાલતાં ચાલતાં એક સાવ નાના ગામઠા પાસે પહોંચ્યા અને સાંજ થવા આવી...ગામના પાદરમાં થોડે દૂર એક નદી વહેતી હતી. બંનેએ સાથેનું લાતું ખાધું અને જળપાન કર્યું. ત્યાર પછી ગામમાં ન જતાં ત્યાં આવેલા એક શિવમંદિરના ઓઠે રાત વીતાવવા બેસી ગયા.

ગામડું જરા દૂર હતું. પાંચસાત ઘરતું જ ગામડું હતું અને બધા ખેડૂતો હોય એમ લાગતું હતું. ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “ મિત્ર, આપણું લાતું તો ખલાસ થઈ ગયું છે...અને આ ગામઠામાં કોઈ હલવાઈની દુકાન હોય એમ લાગતું નથી. ”

“અત્યારે તો આપણે પેટ ભરી લીધું છે...કાલનું કાલ થઈ પડશે...આજ શા માટે ચિંતા કરવાં જોઈએ? તારી પાસે મુદ્રાઓ રહી છે કે નહિ?”

“મુદ્રાઓ તો છે. હજી આપણે એકાદ મહિનાની નિરાંત છે..”

રાત્રિકાળ શરૂ થઈ ગયો હતો. બંને સાથીઓ વાતો કરતા કરતા ત્યાં જ ઓટા પર સૂઈ ગયા. ભદ્રમાત્ર પાસે એક શેતરજીને એક ચાદર હતી. વિક્રમાદિત્ય પાસે એક મૃગચર્મ, એક શાલ હતી. અને આટલાથી બંનેનું કાર્ય સરી જતું. ભદ્રમાત્રના ખડિયામાં બે જોડી કપડાં, એક દોરીલોટો, ભાતાનો ડબ્બો ને થોડી મુદ્રાઓ હતી. વિક્રમાદિત્યની ઝોળીમાં એક ભગવા રંગનું વસ્ત્ર, બે લગોટી અને નાનું કમ ડળ હતું.

આટલાં અદ્ય સાધનોમાં પણ બધું સચવાઈ રહેતું.

મધરાત થઈ ત્યારે એકાએક ભદ્રમાત્ર જાગી ગયો..કાઈ શિયાળની લારી તેના કાન પર અથડાણી થોડી પજો સુધી તે શિયાળનો અવાજ સાંભળતો રહ્યો...ત્યાર પછી તે ઊભો થયો અને ચાર તરફ જોવા માંડ્યો. અધકાર ધોર હતો..દિશા સૂઝે એવું દેખાતું નહોતું...અજાણી ધરતી..તે વિચારમાં પડી ગયો એના મનમાં વિક્રમાદિત્યને જગાડવાનું મન થયું...પરંતુ વિક્રમાદિત્ય જાગી ગયો હતો અને ભદ્રમાત્રને જોઈ રહ્યો હતો. વિક્રમાદિત્યે કહ્યું :

“કેમ, મિત્ર, એકાએક કેમ નિદ્રા ઊડી ગઈ?”

“સારું થયું આપ જાગી ગયા.. હું આપને જગાડવાનો જ વિચાર કરતો હતો.”

“કેમ, કઈ ભય જેવું છે?”

“ના...એક સરસ શુકન મળ્યા છે...આપ ઊભા થાઓ...”

“શુ અત્યારે જ પ્રસ્થાન કરવું છે?”

“ મહારાજ, હમણાં જ એક શિયાળ ખોલતું હતું...તેણે કહ્યું કે નદી કિનારે એક સ્ત્રીનું શ્વશ્ર્વ તરતું તરતું આવ્યું છે...એ શ્વશ્ર્વના ગળામાં નવલખો હાર છે ને ખીજા પણ ધણા અલંકારો છે...”

“ શુ શિયાળ આ રીતે ખોલ્યું હતું ? ”

“ હા...એટલે જ હુ જાગી ગયો. ”

“ ત્યારે શું આપ પશુપખીની ભાષાના જાણકાર છો ? ”

“ હા...મહારાજ...”

વિક્રમાદિત્યે ઊભા થઈને કહ્યું : ‘ તો ચાલો...શિયાળના શ્વશ્ર્વોની પરીક્ષા કરી લઈએ. ’

બંને નદી કિનારા તરફ ચાલતા થયા...લગભગ એકાદ મટિકા પર્યંત કિનારે કિનારે તપાસ કરતાં ચાલ્યા પછી વિક્રમાદિત્યની નજર નદીકિનારા પરના એક પથ્થર પાસે ચળકતા પદાર્થ પર ગઈ. આકાશમાં તગી રહેલા શુક્રના તારા જેવો પ્રકાશ દેખાતો હતો. વિક્રમાદિત્યે તે તરફ આંગળી ચીંધતાં કહ્યું : જો મિત્ર, સામે કંઈક ચળકતું હોય એમ લાગે છે ! ”

બંને તે તરફ ગયા...નજીક ગયા પછી જોયું તો નદીના વેગમાં તણાઈ આવેલું એક નવજવાન નારીનું શ્વશ્ર્વ આ નાની ભેખડ આગળ અટકી ગયું હતું...અને એના ગળામાં પડેલા રત્નહારનાં રત્નો તારાના પ્રકાશનું પ્રતિબિંબ પાડી રહ્યાં હતાં

ભદ્રમાત્ર ખોલી ઊઠ્યો : “ મહારાજ, શિયાળે સત્ય કહ્યું હતું... આ સ્ત્રી કેઈ દુર્ધટનાનો ભોગ બનીને મૃત્યુ પામી લાગી છે અથવા નોકા ઊંધી વળી ગઈ હશે...હવે આપ આ સ્ત્રીના અંગ પરના અલંકારો લઈ લ્યો...અનાયાસે આટલું ધન ભાગ્ય વગર પ્રાપ્ત થતું નથી. ”

વિક્રમે કહ્યું : “ મિત્ર, તું ભારે ગુણવાન છો...પરંતુ હું મરી ગયેલ માનવી પરના અલંકારો નહિ લઈ શકું...તું જ લઈ લે .. તારું દારિદ્ર દૂર થશે. ”

ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “ મહારાજ, મારા જેવા ગરીબ બ્રાહ્મણ પાસે આવા મૂલ્યવાન અલંકારો હોય તો મને કોઈ ચોર જ માની લ્યે... આપ પોતે જ લઈ લ્યો. ’

“ નહિ મિત્ર, હું આવા ભાગ્યને સત્કારી શકતો નથી ..અને મારે આવા ઉચ્છિષ્ટ ધનની પણ જરૂર નથી. ’

બંને તરત પાછા વળ્યા.

ભદ્રમાત્રના હૃદયમાં વિક્રમાદિત્યની નિર્લોભ વૃત્તિ જોઈને ખૂબ જ હર્ષ થયો.

આગળ ચાલતા વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ તું કંઈક શકુનનું કહેતો હતો ને ..’

“ હા મહારાજ, એ વાત હું કહેતાં રહી ગયો હતો. જે એકાદ ધટિકામાં આપણે પ્રસ્થાન કરી શકીએ તો આપણા બેમાંથી કોઈ એકને રાજયોગ થવાનો સંભવ છે. ”

“ ત્યારે આપણે ચાલતા જ થઈએ. ’ વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

બંને સાથીઓ મદિરે આવ્યા અને પોતાનો સરસામાન લઈને વિદાય થયા.

૪ :

: અવંતિમાં...

અવધૂત વેષધારી યુવરાજ વિક્રમાદિત્ય અને ભટ્ટમાત્ર પંદરેક દિવસ પછી માલવપ્રદેશની હદ પાસે આવી પહોંચ્યા. એક નદી કિનારે બન્નેએ સ્નાન-ભોજન કર્યું ...સ્નાન ભોજનથી નિવૃત્ત થઈ બંને એક વૃક્ષ નીચે આરામ કરવા આડે પડ્યો થયા.

ભટ્ટમાત્રે કહ્યું : “ મહારાજ, મેં આપને એક વાત નથી કરી ...પરંતુ આ નદીના સામા કિનારેથી માલવ રાજ્યની હદ શરૂ થાય છે એટલે એ વાત કહેવાનું મન થયું છે.”

“ કહે...”

“ હું પણ માલવ રાજ્યનો જ વતની છું...મારું ગામ અહીંથી માત્ર દસ કોસ દૂર છે. અવંતિ અહીંથી સાઠેક કોસ દૂર હશે. મારી આપને વિનંતિ છે કે આ રાજધાની તરફ પધારો.”

“ નહિ મિત્ર...મારી ઇચ્છા ઉત્તર પ્રદેશમાં જવાની છે...વળી હું અવંતિ જવા ઇચ્છતો નથી.”

“ પરંતુ ગયા વગર ચાલે તેમ નથી. અવંતિનું રાજ સિંહાસન આપની જ રાહ ભેઠ રહ્યું છે.”

“મને સમજાયું નહિ.”

“અવંતિની મેં ધણી વાતો સાંભળી છે. મહાદેવી પ્રત્યે મહારાજ ભર્તૃહરિનો અપાર પ્રેમ હતો. પરંતુ મહાદેવી અનંગસેના એ પ્રેમની પૂજા કરી શક્યાં નહિ અને અશ્વપાળ નામના એક હસ્તિ ચાલકના પ્રેમમાં પડ્યાં .. આ વાતની ખબર પડતાં મહારાજ ભર્તૃહરિને ભારે આઘાત લાગ્યો. અને તેઓ રાજપાટનો ત્યાગ કરી, કષાય વસ્ત્રો ધારણ કરીને ચાલ્યા ગયા. મહાદેવી અનંગસેનાએ ખીજે દિવસે આપઘાત કર્યો...ત્યાર પછી અવંતિના રાજસિંહાસનની ભારે કરુણતા બની ગઈ...ભાયાતોમાંથી જેને જેને ગાદીએ બેસાડતા ગયા તે બધા વળતે જ દિવસે મોતને ભેટી પડતા...આ પરિસ્થિતિમાં આપ સત્વર ત્યાં જાઓ તે વધારે હિતકર છે.”

વિક્રમાદિત્ય અવાક બની ગયો. બે પળ પછી તે બોલ્યો :
“જદ્દમાત્ર ન માની શકાય એવી આ વાત છે.”

“મહારાજ, સંસારમાં ન માની શકાય એવું ધણું બન્યા કરે છે. આપને દેશવટો મળશે એવું કોઈએ માન્યું હતું ?”

વિક્રમાદિત્ય વિચારમાં પડી ગયો.

જદ્દમાત્રે કહ્યું : “શિયાળે આપેલાં શુકન કદી ખોટાં નથી પડતાં...આપ મનમાં કોઈ પ્રકારનો સશય રાખ્યા વગર અવતિ તરફ પધારો.”

“અને તું ?”

“હું મારા ગામડે જઈશ. વૃદ્ધ માતાપિતાને ત્રણ વર્ષથી છોડ્યાં છે...પત્ની પણ રાહ જોતી હશે.”

“ઝોહ ! મિત્ર, તારા પરિચયથી મને ખૂબ જ આનંદ થયો છે. તારા વગર મને કદાચ ગમશે પણ નહિ. તું મને ક્યારે મળીશ ?”

“આપ રાજસિંહાસન પર બિરાજમાન થશે ત્યારે હું અવશ્ય આપને મળવા આવીશ. પણ મને લાય છે કે એ વખતે આપ આ ગરીબ સાથીને કદાચ ઓળખી પણ નહિ શકે.”

“રાજગાદી તો ઘણી દૂર છે. હું પ્રથમ પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરીશ...શું બન્યું છે તે જાણીશ...અને મને રાજગાદી મળશે તો હું તને મારા મહામત્રી બનાવીશ.” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું

આ પ્રમાણે ભવિષ્યની યોજના ધડતા ધડતા બનેએ વિસામો લઈ લીધો અને પુનઃ ચાલતા થયા.

પોતાના ગામનો મારગ જે સ્થળેથી જુદો પડતો હતો તે સ્થળે ઊભા રહીને ભટ્ટમાત્રે કહ્યું: “મહારાજ, અહીંથી મારા ગામનો મારગ જુદો પડે છે...પણ આપે આ વેષ દૂર કર્યો હોત તો...”

‘ પરિસ્થિતિના અભ્યાસમાં મને આ વેષ વધારે અનુકૂળ પડશે.”

“ મહારાજ, હું આપને મારા ગામડે નથી લઈ જતો...કારણ કે આપ જેમ બને તેમ જલદી અવતિ પહોંચો તે વધારે યોગ્ય છે.” બને સાથીઓ ભેટ્યા અને જુદા પડ્યા.

અવતિનગરીમાં તો ભારે નિરાશા વ્યાપી ગઈ હતી અગ્નિ-વૈતાલના કારણે કોઈપણ માનવી રાજસિંહાસન તરફ નજર કરવા યે તૈયાર થતો નહોતો.

વિક્રમાદિત્યની તપાસ કરવા અર્થે ચારે તરફ ગયેલા માણસો સાથે પાછા ફર્યા હતા.

ચત્રાક ગણાતા અને પાતાળમાંથી પણ ગુનેગારને શોધી કાઢે એવા ગુપ્તચરો પણ ખોટા રૂપિયા માફક પાછા આવ્યા.

એક ગુપ્તચર માત્ર એટલા જ સમાચાર લાવ્યો હતો કે યુવરાજે માર્ગમાં એક રજપૂત જુવાનને પોતાનો અથ આપી દીધો હતો અને પોતાના શત્રો પણ ત્યાં જ મૂકીને કષાય વસ્ત્રો ધારણ કર્યા હતાં. ત્યાર પછી યુવરાજ કોઈ અખાડાના સાધુઓમાં મળી ગયા હતા.

આ સમાચારથી મંત્રીઓ વધારે મૂંઝવણમાં મૂકાણા. રાજ. સિંહાસન પર કોઈ દેવની કુદૃષ્ટિ દૂર કરવા અર્થે નિષ્ણાતોને એકત્ર કરી, શાંતિપાઠ, ચંડીપાઠ, હોમ બલિદાન, મહાપૂજા વગેરે અનેક કરાવ્યું હતું...છતાં લોકોનો ભય દૂર થયો નહોતો અને રાજસિંહાસન પર બેસવા કોઈ તૈયાર થતું નહોતું.

મોતને ભેટવા કોણ તૈયાર થાય? માનવીને ગમે તેટલો લાભ મળે, ગમે તેવી સત્તા પ્રાપ્ત થાય કે ગમે તેવું પદ મળે...પણ જો એ મૃત્યુનું વાહક હોય તો કોઈ માનવી એવા સુખનો ઉપભોગ કરવા ઈચ્છે જ નહિ.

મહામંત્રી બુદ્ધિસાગરે મંત્રીમંડળ અને ગણમાન્ય નાગરિકો સમક્ષ આપી પરિસ્થિતિ રજૂ કરી અને કહ્યું : “ મોટામાં મોટી મુશ્કેલી એ છે કે આવા મહારાજ્યનો સ્વામી બનવા કોઈ તૈયાર થતું જ નથી. મહારાજ ભર્તૃહરિ કોઈપણ સંયોગોમાં પાછા આવવા તૈયાર નથી...આ વિષયની ચર્ચા પણ કરતા નથી અને પૂર્ણ ઔરાંગઝેબમાં મસ્ત રહે છે..યુવરાજશ્રી ક્યાં છે, શું કરે છે, કંઈ હાલતમાં છે એ કંઈ જાણી શકાતું નથી...માત્ર એટલી જ વિગત મળી છે કે તેઓ કોઈ અખાડામાં દીક્ષિત બની ગયા છે. હવે આ સંયોગોમાં શું કરવું? રાજસિંહાસન આ રીતે સૂતું રહે તે કોઈ પણ દૃષ્ટિએ ઉચિત નથી.”

એક નાગરિક આગેવાને પ્રશ્ન કર્યો: “ સિંહાસન પર જે દેવની કુદૃષ્ટિ પડી છે તે દેવને તૃપ્ત કરવાનો શું કોઈ ઉપાય નથી? ”

“ માનવીથી જે કંઈ બની શકે તે આપણે કરી જોયું છે. પ્રેતવિદ્વાના નિષ્ણાતો પણ એક જ વાત કરી ચૂક્યા છે કે આ દેવ કોઈના કાબૂમાં આવી શકશે નહિ.”

“ પરંતુ આપણા દેશમાં એવા સાધુ મહાત્માઓ ખણા છે... જેમના આશીર્વાદ માત્રથી રાજગાદી પરની છાયા નષ્ટ થઈ જાય...”

આ દિશામાં આપણે પ્રયત્ન કરી લેવો જોઈએ...અને છેલ્લે હાથણી જેના પર કળશ ઢાળે તેને રાજ કરવો જોઈએ.” નગરશેઠે કહ્યું.

નગરશેઠનો આ વિચાર સૌના મનને કંઈક ઠીક લાગ્યો અને ત્યાર પછી મંત્રીમંડળે સાધુ, સતો, મુનિઓ અને મહાત્માઓના આશીર્વાદ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન શરૂ કર્યો.

સહુથી પ્રથમ અવંતિનગરીમાં આવેલો એક જૈન તપસ્વી મુનિનો યોગ થઈ ગયો.

મહામંત્રી બુદ્ધિસાગરને ખબર પડ્યા કે તરત તેઓ નગરશેઠ પાસે ગયા અને કહ્યું: “શેઠજી મેં સાંભળ્યું છે કે તપસ્વી જૈનમુનિશ્રી પોતાના બે શિષ્યો સાથે ગઈ કાલે પધાર્યા છે.”

“હા...”

“તો પછી આપ પધારો તો એમનાં દર્શન જઈએ... અને આપે કહ્યું હતું તેમ એમના આશીર્વાદ મેળવીએ.”

“ભલે હું તૈયાર છું...પરંતુ જૈનમુનિઓ આવી બાબતમાં રસ નહિ લે,” નગરશેઠે કહ્યું.

“આપણે એક વાર જઈએ તો ખરા. કદાચ આખી હકીકત સાંભળ્યા પછી તેઓ કરુણાવશ બની જાય.”

શેઠ તરત ઉભા થયા અને બંને રથમાં બેસીને વિદાય થયા.

મુનિશ્રી જયવર્ધન મહારાજ વયોવૃદ્ધ હતા...અને ભારે તપસ્વી હતા. તેમનું મોઢું લાગ્યે જ મોકળું રહેતું. તેમને સાથે રહેલા બંને શિષ્યો પણ વિદ્વાન, તેજસ્વી અને અતિ સૌમ્ય હતા.

મહામંત્રી અને નગરશેઠ ઉપરામાગારમાં પહોંચ્યા ત્યારે દિવસનો બીજો પ્રહર પૂરો થયો નહોતો. મુનિશ્રી જયવર્ધન મહારાજને

આજ સાતમે ઉપવાસ હતો ..તેમના બે શિષ્યો ગોચરી વહોરવા નીકળી ગયા હતા.

નગરશેઠે અને મહામત્રીએ મુનિશ્રીને વદન કર્યાં, મુનિશ્રીએ શાંત અને પ્રસન્ન સ્વરે ધર્મલાલ આપ્યા અને નગરશેઠ સામે જોઈને કહ્યું: “ કેમ શેઠજી, ધર્મોત્સાહની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે ને? ”

“ આપની કૃપાથી માર્ગ સ્થિર ગઈ શક્યો છે.” કહી નગરશેઠ નીચે ખેંચી ગયા મહામત્રી પણ નીચે ખેંચી ગયા.

નગરશેઠે મહામત્રીને પરિચય આપીને કહ્યું: “ મહાત્મા, અવતિના મહામત્રી એક વાત જણાવવા ઇચ્છે છે ”

મુનિશ્રીએ મહામત્રી સામે જોઈને કહ્યું : “ કહો...”

મહામત્રીએ અવતિના રાજસિંહાસનની અવદશાની અને આજ સુધી કરેલા પ્રયત્નોની ટૂંકમાં વાત કહી. મુનિશ્રી શાંતિથી સાંભળી રહ્યા.

મહામત્રીએ કહ્યું: “ મહાત્મન, આપ મહા તપસ્વી અને સમર્થ છો . હું આપની પાસે એ આશાએ આવ્યો છું કે અવતિના રાજસિંહાસન પર લાગેલી કૂં દગ્ગિ દૂર થાય અને રાજની ચિંતા ટળે એવો કોઈ ઉપાય બતાવો. આપ જેવા મહાપુરુષોના આશીર્વાદથી દોષનું અવ્યય નિવારણ થશે એવી શ્રદ્ધા સાથે હું આપના ચરણમાં આવ્યો છું ”

મુનિશ્રી જયવર્ધન મહારાજ થોડી પળો શાંત ભાવે ખેંચી રહ્યા. ત્યાર પછી બોલ્યા : “ મત્રીશર, આપે પણ સમય સુધી ધૈર્ય રાખીને રાજ્યનું સંચાલન કર્યું છે ..ઉપદ્રવનું નિમિત્ત હોય છે અને મર્યાદા પણ હોય છે આ બધું કર્મના સંયોગનું પરિણામ છે અમે જૈન સાધુઓ આરભ સમારંભ કે સસારજીવનને સ્પર્શતા કાર્યોમાં જદી માથું મારી શકતા નથી કે રસ દાખવી શકતા નથી. અમારા મહાપ્રતોની એ એક મર્યાદા છે.”

“ હું એ જાણું છું...નગરશેઠજીએ મને આ વાત કહી હતી... પરંતુ અમે પુરુષાર્થ કરીને થાકી ગયા છીએ. જે આનો કોઈ ઉપાય નહિ મળે તો આ મહારાજ્ય છિન્નભિન્ન થઈ જશે અથવા કોઈ અન્ય રાજા આક્રમણ કરીને જનતાને મુશ્કેલીમાં મૂકી દેશે. આવી કોઈ યાતનાથી રાજ્ય બચી જાય અને લોકો શાંતિથી રહી શકે એટલા ખાતર હું આપશ્રીના ચરણમાં પ્રાર્થના કરું છું.”

મુનિશ્રી આણું હસ્યા અને બોલ્યા : “ભાગ્યવાન, ચિંતાનું કોઈ કારણ નથી..ધર્મોરાધનમાં ચિત્તને સ્થિર કરજો..દરેક દુઃખમાં ધર્મ સિવાય કોઈ સહાયક નથી રાજસિંહાસનનો પ્રશ્ન તો આપમેળે પતી જશે...તમે જે મુશ્કેલી વેઠી રહ્યા છો...તે મુશ્કેલીનો અંત કોઈ અવધૂતના હાથે જ આવશે..”

આ શબ્દો સાંભળીને બુદ્ધિસાગર મુનિશ્રીના ચરણમાં ઢળી પડ્યો અને બોલ્યો : “ મહાત્મન, એ અવધૂત અમને કયાં મળશે ? ”

મુનિશ્રીએ કંઈ જવાબ ન આપ્યો. માત્ર મીઠું હાસ્ય બિછાવી રહ્યા.

નગરશેઠે પણ પ્રુનઃ વંદન કરીને મહામંત્રીને કહ્યું : “ મંત્રીશ્વર, મુનિશ્રી આથી વિશેષ કંઈ નહિ કહી શકે..હવે આપણે ધર્મોરાધન કરવું જોઈએ અને ધૈર્ય રાખવું જોઈએ.”

બંને નમન કરીને બહાર નીકળ્યા. રથમાં બેઠા પછી નગરશેઠે કહ્યું : “ મહારાજશ્રીએ ધણી સ્પષ્ટતા કરી દીધી. કોઈ અવધૂત બાવાજીના યોગથી રાજસિંહાસન પરની છાયા દૂર થશે.”

“ તો પછી આપણે...”

“ મહાપુરુષના વચન પર શ્રદ્ધા રાખીને થોડા દિવસો સુધી રાહ જોઈએ.” નગરશેઠે કહ્યું

બીજા દસ દિવસ પસાર થઈ ગયા...

અને નગરીમાં એક નવજવાન, તેજસ્વી અને જેના વ્યક્તિત્વ

સમક્ષ લલલલનાં મસ્તક ઝૂકી પડે એવો અવધૂત દાખલ થયો... અને ક્ષિપ્રાના તટ પર આવેલા મહાકાલના મંદિરની ધર્મશાળામાં તેણે આસન બિછાવ્યું.

રાજના માણસો કોઈ મુનિ, કોઈ અવધૂત, કોઈ મહાત્મા નગરીમાં આવે ત્યારે તરત મહામંત્રીને સમાચાર આપી જતા.

આ તેજસ્વી અવધૂતના આગમનના સસાચાર પણ મહામંત્રીને આપવામાં આવ્યા.

છેલ્લા દસ દિવસમાં સંન્યાસીઓ અને મહાત્માઓ તો બેચાર આવેલા પરંતુ આ અવધૂતના આગમનના સમાચાર પહેલી વાર મળ્યા.

મહામંત્રી તરત નગરશેઠને ત્યાં ગયા અને નગરશેઠને લઈ મહાકાલ મહાદેવની ધર્મશાળામાં આવ્યા.

અવધૂત વેશધારી વિક્રમાદિત્ય ધર્મશાળાના યોગાનમાં આવેલા એક વૃક્ષ ફરતા ઓટા પર મૃગચર્મ બિછાવીને બેઠો હતો. એની દાઢી ભારે પ્રભાવશાળી લાગતી હતી... માથાના વાળ પણ સારી રીતે વધી ગયા હતા એની આંખો વજ્ર જેવી તેજસ્વી હતી... એનું લવ્ય કપાળ લભૂતિથી આવૃત થયેલું હોવા છતાં તેજસ્વી લાગતું હતું... વિશાળ બાહુ, પ્રચંડ છાતી, સશક્ત અને સપ્રમાણ શરીર... કોઈ પણ જોનાર આ નવજવાન અવધૂતને માથું નમાવ્યા વગર રહેતો નહોતો.

જેમ તારાના સ્વરૂપ પ્રકાશમાં ચંદ્ર છુપાઈ શકતો નથી, તેમ વિક્રમાદિત્ય તરી આવતો હતો.

મહામંત્રી અને નગરશેઠ સીધા આ લવ્ય સુદર જણાતા અવધૂત પાસે ગયા.

વિક્રમાદિત્ય બંનેને ઓળખી ગયો. પરંતુ બંને પોતાના યુવરાજને ઓળખી શક્યા નહિ. બંને નમસ્કાર કરીને બિભા રચ્યા.

વિક્રમાદિત્યે એક હાથ બીચો કરીને આશીર્વાદ આપ્યા.

નગરશેઠે કહ્યું: “મહાત્મન, આપ જો એકાંતમાં પધારે તો અમે આપને એક વાત કહેવા માગીએ છીએ.”

“બચ્ચાં...ગગનકી છાંવમેં એકાંતહી એકાંત હૈ...જો કુછ કહેના હો વહ યહાંહી કહદો.”

નગરશેઠે કહ્યું: “મહારાજ, હું આ નગરનો નગરશેઠ છું... અને આ અહીંના મહામંત્રી છે ! ”

“આપ કોઈ બી હો...બડે મંત્રી હો યા છોટે મંત્રી હો... હમ તો મસ્તરામ હૈ ..કહના હો સો કહદો...વરના ચલતે બનો...” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

નગરશેઠને થયું, સાધુ નવજવાન છે પણ ભારે તેજ લાગે છે. વધારે તાણુ કરવા જતાં કદાચ કમાન છટકી જશે.

મહામંત્રીએ કહ્યું: “મહાત્મન, અહીં વાત કહેવામાં મને કોઈ વધિ નથી...પરતુ વાત નિરાંતે કરવા જેવી છે ..જો આપ કૃપા કરે તો અમારુ કહ્યાણુ થઈ જશે.”

“અચ્છા બચ્ચા...તેરી રહી...મગર હમ નગરીમેં નહિ આયંગે ...એકાંત મે ચલના હો તો ચલ નદી કે કિનારે...”

નગરશેઠ અને મહામંત્રી આનંદમાં આવી ગયા.

મહામંત્રી અને નગરશેઠ પધારેલા હોવાથી કેટલાક માણસો ટોળે વળી ગયા હતા.

ત્રણેય જણુ નદી તરફ વિદાય થયા.

પ :

: અવધૂત મહારાજ ?

ક્ષિપ્રાનો તટ !

એક તો નદી ભવ્ય અને સભર હતી. અગર ઉપર એ નદી એક વિશાળ નદીને મળતી હતી અને એ રીતે એનો સપર્ક સાગર સુધી થયો હતો. આથી મધ્યમાં આવેલું અવતિ પણ નાનાં નાનાં વહાણો દ્વારા દેશપરદેશનો વેપાર ખેડી શકતું હતું.

આમ ક્ષિપ્રા માત્ર તીર્થ રૂપ નહોતી, અવતિના વાણિજ્યની માતા સમાન પણ હતી.

અવધૂત વેષધારી વિક્રમાદિત્ય નગરશેઠ અને મહામંત્રી બુદ્ધિસાગર સાથે ક્ષિપ્રાના એક કિનારે એક વૃક્ષ નીચે મુગચર્મ બિછાવીને બેસી ગયો.

મહામંત્રી અને નગરશેઠ પણ એમની સામે ધૂળ પર બેસી ગયા.

આ વખતે ક્ષિપ્રાના જળપ્રવાહ પર બે માલ ભરેલાં વહાણો મુખ્ય ધાટ તરફ જઈ રહ્યાં હતાં ..જે ધાટ થોડે દૂર હતો...અને એક રંગીન બજારે પણ ધીરે ધીરે જતો હતો...એ બજારમાંથી સંગીતના સુરો છવાઈ રહ્યા હતા.

વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ જો કુછ કહના હો સો કહીએ ”

મહામંત્રીએ માલવદેશના રાજસિંહાસન પર કોઈ દુષ્ટ દેવની છાયા પડ્યાની વિગતથી વાત કહી.

આખી વાત શાંતિથી સાંભળ્યા પછી વિક્રમાદિત્યના મનમાં થયું. અરેરે જે નારી પ્રત્યે મહારાજને આટલો પ્રેમ હતો તે નારી અતે આવી નિકળી? અને એના જ કારણે મને દેશવટો મળ્યો ?

અવધૂતને વિચારમાં પડેલો જોઈ નગરશેઠે અશ્રુ કર્યો : “મહાત્મનૃ! આ પરિસ્થિતિના નિવારણનો કોઈ ઉપાય બતાવો.”

“ મહારાજ ભતૂંદરિકા આપ કયો નહિ બુલાલેતે હૈ ? ”

“ અમે ધણો પ્રયત્ન કર્યો...પરંતુ તેઓ સર્વત્યાગના પથે જ રહેવા માગે છે...”

“ અચ્છા...! તો મૈ કયા કર શકતા હુ ? ”

“ આપ તો સમર્થ છો...ધારો તે કરી શકો છો...આપ કૃપા કરીને અમારા રાજ્યનો ઉદ્ધાર કરો...”

વિક્રમાદિત્ય વિચારમાં પડી ગયો.

નગરશેઠ અને મહામંત્રીના હૃદયમાં કંઈક આશા પ્રગટી.

થોડી પળો પછી વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ગુરુકી કૃપાસે સખ ઠીક હો જાયગા...માલવદેશકા રાજસિંહાસન પર મુઝે બેઠના પડેગા... જખ આપકા યુવરાજ આવગા તખ મૈ ચલા જાઉંગા.”

મહામંત્રી અને નગરશેઠ અતિ પ્રસન્ન થયા. અને મહામંત્રીએ અવધૂતના બંને પગ પકડી લઈ ને કહ્યું : “મહાત્મનૃ, આપે અમારા પર ધણી કૃપા કરી છે...હવે આપ અમારી સાથે રાજભવનમાં પધારો...”

“ નહિ... મહામંત્રીજી... મૈં સરાય મેં હીં રહુંગા...આપ સખ મિલકર પ્રથમ નિશ્ચય કરલેં...ઔર સર્વાનુમતિસેં મુઝે લેનેકે લીયે આ જય, મેરી શરત એકહી હૈ...આપકા યુવરાજ આ જયગેં મેં ગદી છોડકર ચલા જાઉંગા.” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

મહામંત્રીએ કહ્યું : “ મહાત્મન, એ બાબતની આપ ચિંતા ન કરો...અમે બધા સહમત જ છીએ.”

“ ફીરબી આપકો પ્રયત્ન કરના ચાહીએ...સર્વામતિ હોનેસેં મૈં બી ખુશ રહુંગા...”

એમ જ થયું.

ત્રણેય ઊભા થયા. વિક્રમાદિત્ય ધર્મશાળામાં ગયો અને બંને રાજપુરુષો રથમાં બેસીને વિદાય થયા.

મહામંત્રીએ અને નગરશેઠે એ જ રાતે લાયાતો, સેનાનાયકો, મંત્રીઓ, ગણુમાન્ય નાગરિકો, કુટુંબીજનો વગેરેને બોલાવ્યા અને મહામંત્રીએ સમજાવી વાત કરી.

એક લયાતે કહ્યું : “ મહામંત્રીજી, જોગીને રાજગાદીએ બેસાડવામાં કોઈને વધી નથી પણ આ શાપિત સિંહાસન પર બિચારો જોગટો ચડી જશે.”

નગરશેઠે કહ્યું : “ આપણે જોગી આગળ કોઈ વાત છુપાવી નથી. એની પાસે કંઈક શક્તિ હશે એટલે જ તૈયાર થયો હશે ને ? ”

મહામંત્રીએ પણ કહ્યું : “ આમ તો જોગી દેખાવમાં તેજસ્વી લાગે છે ..વળી નવજવાન છે અને તપાસી મહારાજે પણ આવો જ ઉપાય બતાવ્યો હતો.”

બધા સમ્મત થઈ ગયા.

એ જ રાતે જોગી મહારાજને રાજભવનમાં લાવવામાં આવ્યા. અવધૂત ભવનમાં દાખલ ન થતાં ઉપવનના એક ચોતરા પર જ

આસન જમાવીને બેઠો. બધાએ બહુ આગ્રહ કર્યો ત્યારે તેણે માત્ર એટલું જ જણાવ્યું, 'રાજગાદી પર સ્થાન લીધા પછી હું ભવનમાં ફાપલ થઈશ '

રાજપુરોહિતે મૂરત જોયું. બે દિવસ પછી શુભ દિવસ આવવાનો હતો...એટલે તેણે તે મૂરત મંત્રીઓને આપ્યું. મંત્રીઓને બે દિવસમાં બધી તૈયારી કરવાની હતી...નગરીમાં પણ એક અવધૂત આપણો રાજા થશે એ સમાચારથી આશ્ચર્ય સાથે આનંદનું મોજું ફરી વળ્યું હતું...

અવધૂત રાજાને વધાવવા અર્થે લોકોએ પોતાના ભવન શણગારવા માંડ્યાં...વેપારીઓએ પોતાના હાટને વિવિધ પ્રકારનાં તોરણો વગેરેથી શોભાવવાનું બનાવવા શરૂ કર્યો.

અવતિની મુખ્ય બજારોમાં ઠેર ઠેર વિવિધ કલાકૃતિવાળા મંડપો, તોરણદ્વારો અને રાશનીના દીવાઓ સાથેની શકે એવી કમાનો રચવા માંડી.

એક જ રાત બાકી રહી. બીજે દિવસે સવારે વિધિપૂર્વક અવધૂતનો રાજ્યાભિષેક થવાનો હતો અને અવધૂતના મનમાં અનેક વિચારો આવતા હતા. જે દુષ્ટ દેવની રાજસિંહાસન પર છાયા છે અને રાજસિંહાસન પર બેસે તેને મારી નાખે છે તે દુષ્ટ દેવ સાથે મારે લડવું કેવી રીતે ? મેં પણ કશો વિચાર કર્યો વગર બળિયા સાથે બાથ બીડવાનું સાહસ કરી નાખ્યું છે. આવતી કાલની રાત કદાચ મારા જીવનની છેલ્લી રાત બને...આવું મેં શા માટે કર્યું ? પણ હવે તો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. ગમે તેમ તોય હું ક્ષત્રિય છું..મેં વચન આપી દીધું છે મારું ગમે તે થાય પણ હવે મનમાં નબળો વિચાર લાવવો ને શોભાસ્પદ નથી. મંત્રીઓએ તો મને અવધૂત ધારીને સિંહાસનની ઉપાધિમાંથી મુક્તિ મેળવવા મને

પસદ કર્યો છે...એ બધા એમ માને છે કે મારામાં કોઈ મંત્ર શક્તિ હશે...અથવા સાધના હશે...અથવા દુષ્ટ દેવો કે ભૂતપ્રેતોને વશ કરવાની લબ્ધિ હશે ! બિચારા મંત્રીઓ ! આ કરતાં મારો પરિચય આપી દીધો હોત તો ? હવે શું થાય ? હાલ તો મને કોઈ ઓળખી શક્યું નથી...મારો પ્રિય સેવક રાજભવનમાં રહેતો હોય એમ દેખાતું નથી, નહિ તો તે મને અવશ્ય પિછાની શક્યો હોત.. હવે બીજી કોઈ ઉપાધિ કે ચિતા ક્યાં વગર આ સાહસને મોતની છેલ્લી પળ સુધી ન મૂકવું એ જ મારું કર્તવ્ય છે. સાહસ હોય ત્યાં અવશ્ય સિદ્ધિ આવે છે ? આવા વિચારમાં ને વિચારમાં વિક્રમાદિત્ય મોડી રાતે ચોતરા પર સૂઈ ગયો.

અને વહેલી સવારથી તો રાજ્યાભિષેકની તૈયારી શરૂ થઈ. મહામંત્રીએ દાઢી, જટા વગેરે કાઢી નાખવા માટે ધણી પ્રાર્થના કરેલી પરંતુ અવધૂતે માત્ર રાજવેશ ધારણ કરવા પૂરતી જ સમ્મતિ આપી હતી.

યોગ્ય સમયે ધણા જ ઉત્સાહ સહિત હજારો માણસોની મેદનીના જયનાદ વચ્ચે અવધૂતનો રાજ્યાભિષેક થઈ ગયો. રાજ્યાભિષેક થયા પછી નવા રાજાને જનતા નિહાળી શકે એટલા ખાતર શેલાયાત્રા યોજવામાં આવી હતી.

અવધૂતે દાઢી-જટા એમ ને એમ રાખ્યાં હતાં.. રાજવેશમાં માથે મુગટ, ભગવા રંગનું ઉત્તરીય અને એવા જ રંગની ધોતી ધારણ કર્યાં હતાં...કેટલાક મૂલ્યવાન અલકારો પહેર્યા હતા. આમ અવધૂત ભરપૂર વસ્ત્રમાં હોવા છતાં જોનારને ભારે આકર્ષક અને પ્રભાવિક લાગતો હતો.

રાજસિંહાસન પર સ્થાન લીધા પછી તેણે મહામંત્રી બુદ્ધિસાગરને નજીક બોલાવી ત્રણ આસાઓ જાહેર કરવાની વાત કરી.

મહામત્રીએ ઉત્સાહપૂર્વક નીચેની ત્રણ રાજસા ત્યાં ને ત્યાં જાહેર કરી :

૧ તમામ ગુનેગારોને મુક્ત કરવામાં આવે છે.

૨ સાત દિવસ પર્યંત ગમે તે યાત્રક આવે તેને દાન આપવાનું સૂર્યોદયથી સૂર્યાસ્ત પર્યંત ચાલુ રાખવામાં આવશે.

૩ સાત દિવસ પર્યંત નગરીમાંથી જે કોઈ રાજના રસોડે આવશે તેને ઉત્તમ ભોજન આપવામાં આવશે.

રાજસભાએ જયનાદ પોકાયો, અવધૂતને પોતાનું કોઈ નામ ન હોવાનું જણાવેલું હોવાથી નવા રાજ તરીકે અવધૂત મહારાજ જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા અને જયનાદ પણ અવધૂત મહારાજનો ગુંજતો હતો.

શોભાયાત્રાના રથમાં બેસતી વખતે અવધૂતે મહાપ્રતિહારને એવી આજ્ઞા કરી કે આજ સાંજે રાજભવનમાં મારા શયનખંડના દ્વાર પાસે ત્રિવિધ ફળો, મિષ્ટાન્ન, અઠદના બાકળા વગેરે સામગ્રીઓનાં થાળો ભરીને ગોઠવવા અને સમગ્ર રાજભવન ફરતો મજબૂત પહેરો રાખવો. કોઈ પણ દુષ્ટ દેવ પ્રવેશી ન શકે એવી વ્યવસ્થા કરવી.

આ આજ્ઞા મહાપ્રતિહારે મસ્તકે ચઢાવી અને શોભાયાત્રાનો પ્રારંભ થયો.

અવતિના નાગરિકોને આશ્ચર્ય થતું હતું...અને આનંદ પણ થતો હતો. લોકો એ પણ વિસરી ગયા હતા કે આજ રાતે દુષ્ટ દેવનો કોપ થશે અને આ બિચારો નવજવાન જોગી સવારે તો મોતના જઠામાં મુકાઈ ચૂક્યો હશે ।

ઉત્સાહના કારણે લોકો વિપત્તિ વિસરી જતા હોય છે...જેમ કોઈ ધનલોભી રાજ જનતાને ચૂસવા માટે અસહ્ય કરભાર લાદે અને જનતા હાથકારા નાખતી હોય ત્યારે ધનલોભી રાજ એકાદ વર્ષ

માટે ભસતાં કૂતરાઓને જેમ દુકડો નાખીને શાંત કરવામાં આવે તેમ કરભારણુ જરાક હળવું કરીને હાયકારાને ઉત્સવમાં ફેરવી નાખે છે. લોકો કરભારણુ કેટલું છે એ નથી વિચારતા પણ રાહત...સામાન્ય દુકડો જોઈને નાચી ઊઠે છે ..રાજસિંહાસન પર આજ સુધી કાઈ સલામત રહી શક્યું નહોતું...પણ આ અવધૂત હોવાથી એનામાં ચમત્કારિક શક્તિ હશે એવા અનુમાનને વશ થઈ લોકો નાચી ઊઠ્યા હતા.

રાજભવનના જુદા જુદા પ્રાસાદોમાં રાજા માટેનો જે પ્રાસાદ હતો તે મહિનાઓથી સાવ નિર્જન બની ગયો હતો. દાસદાસીઓ પણ તેમાં રહેતાં ગભરાતાં હતાં...પરંતુ આજ કાઈ શક્તિવંત અને ચમત્કારિક અવધૂત આવશે અને દુષ્ટ દેવને હાંકી કાઢશે એવી આશા સહિત સંવળા દાસો અને પરિચારિકાઓ પ્રસાદને શણગારવાના કામમાં ગૂંથાઈ ગયાં હતાં.

શોભાયાત્રા જેમ જેમ નગરીમાં આગળ વધતી હતી તેમ તેમ જનતા નવા રાજાને ઉમળકાભેર વધાવતી હતી.

રથમાં બેઠેલા વિક્રમાદિત્યને આ વખતે મોટાભાઈ યાદ આવી રહ્યા હતા. આવા કવિહૃદયના ભાઈનો ભેટો હવે ક્યારે થશે ? અરેરે...આવી ચતુર, રૂપવતી અને શ્રેષ્ઠ ભાભીના મનમાં આવું વિષ ક્યાંથી ભરાયું હશે ? શુ સંસારમાં સ્ત્રીઓ વિશ્વાસને યોગ્ય રહી જ નથી ? ના...ના...ના...જો સ્ત્રી જાતિ વિશ્વાસને યોગ્ય ન હોય તો ઉત્તમ માનવ રત્નો એની રૂબે કદી પાકત નહિ... કર્મ સંયોગને આધીન બનીને માનવી ધણીવાર દુષ્ટ કર્મ કરી બેસે છે...ધણીવાર અજ્ઞાન દશાના કારણે પણ આવું કર્મ કરી વાળે છે ! ખરેખર માનવી ગમે તેવો મહાન હોય પણ કર્મફળ આગળ તો સાવ બિચારો જ છે !

શોભાયાત્રામાં વિવિધ પ્રકારનાં વાઘો ગરજી રહ્યાં હતાં અને અવધૂત મહારાજના રથ પર સેકડો પુષ્પમાળાઓ આવી રહી હતી...

કોઈ પુરનારી તો આવા સુંદર અને નવજવાન અવધૂતને જોઈને મોઢામાં આંગળા નાખી જતી હતી...તેના મનમાં તો એમ જ થતું.. આવા ભિગતા જુવાને સસારત્યાગ શા માટે કર્યો હશે ? શા માટે આવા સુંદર પુરુષને એના માતાપિતાએ જતો કર્યો હશે ?

લોકવધાઈ ઝીલતી શોભાયાત્રા મધ્ય બજારમાં આવી ત્યારે વિક્રમાદિત્ય પણ આશ્ચર્ય મુગ્ધ બની ગયો. જનતા આજ જાણે ઘેલી બની ગઈ હોય એમ લાગતું હતું...વેપારીઓએ પોતાના મૂલ્યવાન અલ્લ કારોનાં તોરણો કરીને ઝુલાવ્યાં હતાં.

વિક્રમાદિત્યના મનમાં થયું, રાજ માટે નિરાશ થયેલી જનતાના પ્રાણમાં આશાનો દીવડો કેવો પ્રગટી ઊઠ્યો છે ? પ્રજાની આ આશા જો સફળ બને તો આવતી કાલે સવારે જ મારે છન્નવેશનો ત્યાગ કરવો અને પ્રજાની આશામાં ઉમેરો કરવો.

શોભાયાત્રા જ્યારે રત્નાવટમાં દાખલ થઈ ત્યારે તો નવા રાજાને પુરનારીઓએ સાચા મોતી વડે વધાવવા માંડ્યા...

પ્રજાનો આ ભાવ જોઈને વિક્રમાદિત્યના મનમાં થયું, ઓહ આવી પ્રેમાળ અને ઉમદા પ્રજાને કદી દુઃખ ન પડે એ રીતે જ મારે રાજ કરવું જોઈએ. જો હું સત્તાના નશામાં અંધ બની જઈશ તો આ મોતીઓની વધાઈ મારા જીવનમાં આગના અંગારા બની જશે અને મારું કદી કદ્યાણુ નહિ થાય જે રાજપુરુષો જનતાના હૃદયની ભાવનાઓનો વિચાર નથી કરતા તે રાજપુરુષો ગમે તેવા મહાન હોવા છતાં પિશાચ કરતાંયે બદતર હોય છે !

શોભાયાત્રા જ્યારે રાજભવન પાસે પહોંચી ત્યારે અપરાહ્નકાળ થઈ ગયો હતો.

રાજભવનનાં સધળાં દાસદાસીઓએ અવધૂત મહારાજનો સત્કાર કર્યો.

નવા રાજા આજ સવારથી કંઈપણ ભોજન ક્ષત્ર શક્યા નહોતા. એટલે મંત્રીઓએ નવા રાજાને વિનયભર્યા સ્વરે પ્રાર્થના કરી અને પ્રાસાદમાં જવાની વિનંતિ કરી.

પ્રાસાદમાં ગયા પછી અવધૂતે સ્નાન કર્યું અને ભોજન કર્યું. ત્યાર પછી તેના મનમાં રાજભવનમાં આવેલા શ્રીજિનપ્રાસાદમાં ઋણાર્થે જવાની ઈચ્છા થઈ...અને તેણે મહાપ્રતિહારને કહ્યું પણ ખરું.

મહાપ્રતિહાર અને આઠ દસ દાસીઓ સાથે વિક્રમાદિત્ય રાજભવનના શ્રીજિનપ્રાસાદ તરફ ગયો.

૬ :

: મિત્ર બનાવ્યો !

અવધૂત મહારાજ દર્શન કરીને રાજભવનમાં આવ્યા ત્યારે ઘણા મુલાકાતીઓ આવી ગયા હતા ..અને થોડી વાર પછી રાજભવનના યોગાનમાં તૈયાર કરેલા મઠપમાં ગીત-નૃત્યનો જલસો થવાનો હતો.

અવંતિમાં રાજનર્તકીની પ્રથા રાખવામાં નહોતી આવી એટલે અવંતિની ઉત્તમ નર્તકીઓ અને ગાયિકાઓને બોલાવવામાં આવી હતી.

જલસો પૂરો થયા પછી મહામંત્રીએ અવધૂત મહારાજના નામે સગીતકારોને ધનામ વહેવ્યાં અને જ્યારે અવધૂત મહારાજ રાજપ્રસાદના શયનગૃહ તરફ મહાપ્રતિહાર સાથે ગયા ત્યારે રાત્રિનો ખીજો પ્રહર પૂરો થઈ ગયો હતો.

અવધૂત વેશધારી વિક્રમાદિત્યે શયનગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો...તેણે જોયું તો ઉત્તમ ખાદ્ય સામગ્રીના થાળ ભરીને રાખ્યા હતા...વિવિધ

ફળો પણ ગોઠવીને રાખ્યાં હતાં. અડદના બાકળાના દસ થાળ પડ્યા હતા. કેસરિયા દૂધના બે ઘડા રાખવામાં આવ્યા હતા.

રાજપ્રાસાદ ફરતો ચોકીપહેરો પણ ખૂબ જ સખત રાખવામાં આવ્યો હતો. સો એક જેટલા સશસ્ત્ર સૈનિકો ખુલ્લી તરવાર સાથે ફરી રહ્યા હતા. એ સિવાય બીજા સો જેટલા સૈનિકોને પ્રાસાદના ઉપવનમાં ગોઠવી દેવામાં આવ્યા હતા.

વિક્રમાદિત્યે વિશાળ શયનખંડનાં તમામ વાતાયનો બંધ કર્યાં. ...મૂખ્ય દ્વાર પણ બંધ કર્યું...ત્યાર પછી તેણે હસની આકૃતિ સમા શોભતા રતનજ્વિત પલંગ તરફ નજર કરી...આ એ જ પલંગ...જેના પર વડિલ બંધુ પોઢતા હતા...જે પલંગ જોનારને એક નૌકા સમો લાગતો હતો...જેનાં રત્નો અંધકારમાં પણ પ્રકાશ વેરતાં હતાં...

અવધૂત વેશધારી વિક્રમાદિત્યે માથાપરનો મુગટ, બીજા અંલકારો વગેરે કાઢીને એક ત્રિપદિ પર પડેલા થાળમાં મૂક્યા...ત્યાર પછી કમ્બરે બાંધવામાં આવેલું રાજકુલના શૌર્યના પ્રતિક સમું ખડક કાઢીને પલંગ પર મૂક્યું.

વિક્રમાદિત્યના મનમાં પ્રથમ તો એ વિચાર આવ્યો કે તમામ દીપમાલિકાઓ હારી નાખવી...અને અંધકારમાં જાગતા પડ્યા રહેવું. પરંતુ વળતી જ પળે તે વિચાર દૂર થઈ ગયો...ભરપૂર પ્રકાશમાં ક્યો દુષ્ટ દેવ આવે છે તે જોઈ શકાશે. આજ એનું ક્ષાત્રતેજ ઝળહળી ઉઠ્યું હતું...તેણે મનમાં સંકલ્પ કર્યો...ગમે તે દેવ આવે કે રાક્ષસ આવે ! મોતથી મોટી સજા કરવાની એનામાં કોઈ તાકાત નથી...હાથમાં મસ્તક રાખીને પણ એ દુષ્ટ સાથે સત્રામ ખેલી લેવો ! ક્ષત્રિયને યુદ્ધમાં વિજય મળે તો આ લોકોનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને મોત મળે તો પરલોકનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે !

આમ વિચારી તે પલગ પર આડે પડખે થયો...તેણે ખડ્ગને
મ્યાન મુક્ત કરીને બાબુમાં જ રાખ્યું.

જે એક ઘટિકા વીતી ગઈ.

બહાર પ્રહરીઓના પડકાર થતા હતા...વિક્રમાદિત્યે મનથી
નિશ્ચય કર્યો હતો કે આજ સૂઈ ન જવું.

અને એકાએક ભય કર હોકોટા શરૂ થયા. બહાર ચોકીપહેરો
ભરતા સૈનિકો ધ્રુજી ઊઠ્યા. જ્યારે જ્યારે નવો રાજ ગાદીએ બેસતો
અને રાતે શય્યા પર જતો ત્યારે ત્યારે આવા હોકોટા થતા...એ
હોકોટા કોણ કરે છે ? ક્યાંથી થાય છે ? વગેરે કોઈ જોઈ કદપી શકતું
નહોતું...અને સવારે તો નવો રાજ મૃત્યુ પામેલો મળી આવતો.

અત્યારે એકાએક હોકોટા થતા સાંભળી રાજભવનમાં પ્રગટેલું
આશાનું ગીત જાણે એકાએક નષ્ટ બની ગયું. પ્રહરીઓ ફાટી આંખે
ચારે તરફ જોવા માંડ્યા...કોઈ દેખાતું નહોતું.

વિક્રમ શય્યા પર આરામથી સાવધ બનીને આડે પડખે પડ્યો
હતો. તેના કાન પર પણ અદૃહાસ્ય ને હોકોટા અથઘાઈ ચૂક્યા હતા.
તેનો જમણો હાથ ખડ્ગની મૂઠ પર ચોટી રહ્યો હતો.

શયનગૃહનાં તમામ વાતાયનો બંધ હતા...મુખ્ય દ્વાર પણ બંધ
હતું... માત્ર જળી વાળા ઝરખાનું દ્વાર ખુલ્લું રાખ્યું હતું...હવા
આવે એટલા માટે.

ખડમાં પડેલી ખાદ્ય સામગ્રીઓની સાથે એક થાળમાં ખસ,
ગુલાબ અને માલતીનાં અતરનાં ત્રણ કુઓળાં ભરેલાં પડ્યાં હતાં.
એની સૌરભ સમગ્ર ખડને માદક બનાવી રહી હતી...પરંતુ રાજભવ-
નને કંપાવતું અદૃહાસ્ય આ માદકતાને પણ ખળભળાવી રહ્યું હતું.

વિક્રમ શય્યા પર આડે પડખે પડ્યો હતો અને સાવધ બનીને
ચારે તરફ જોઈ રહ્યો હતો...એકાએક કઠાક કરતું એક વાતાયન ખૂલી

ગયું. વિક્રમે ત્રાંસી નજરે એ તરફ જોયું. કોઈ દેખાતું નહોતું...વિક્રમ સમજી ગયો કે આવનાર અદ્રશ્ય રૂપે આવ્યો લાગે છે...અને તરત તેના કાન પર અદૃહાસ્ય સંભળાયું. આખો ખંડ લયાનક અદૃહાસ્યથી જાણે ખળભળી ઊઠ્યો.

વિક્રમ શય્યામાંથી બેઠો થઈ ગયો અને બોલ્યો : “ આવ દોસ્ત, હું તારું સ્વાગત કરું છું...પરંતુ તું આમ કાયર માફક અદ્રશ્ય કેમ રહ્યો છે ? ”

વળતી જ પળે એક વિરાટ આકૃતિ ખંડમાં દેખાવા માંડી ...એ દેવ બોલી ઊઠ્યો : ‘ અલ્યા, હું કાયર છું ? હું તો મહાન શક્તિમાન અગ્નિવૈતાલ છું...મારી શક્તિ આગળ દેવતાઓ પણ ધૂજતા હોય છે. ”

“ આવ પ્રિય, અગ્નિવૈતાલ...”

“ અલ્યા, તારી વાણી ભારે મધુર છે ..પણ હું મધુર વાણીમાં સપડાઉ એવો નથી. હું આવ્યો છું તારું મોત બનીને.. ”

“ મોતનો મને જરાય લય નથી.”

અગ્નિવૈતાલ ખડખડાટ હસી પડ્યો અને બોલ્યો : “ તું પાગલ તો નથી બની ગયો ને ? સંસારમાં માનવી માત્રને મોતનો લય હોય છે...તેં લગવાં લૂગડાં પહેર્યાં છે એટલે હું તારા પર રહેમ લાવીશ .. એમ માનીશ નહિ...હવે તૈયાર થઈ જા...” કહી અગ્નિવૈતાલે પોતાનું ખડ્ગ કાઢ્યું.

“ મિત્ર, મારા શબ્દો પર વિશ્વાસ રાખજે...તારા જેવા મહાપુરુષના હાથે મરવું એ ગૌરવનો વિષય છે...પરંતુ પ્રથમ તું આ તરફ નજર કર...તારા માટે જ આ બધી સામગ્રી રાખી છે ...જરા તૃપ્ત થા...પછી આપણે બન્ને લડી લઈશું...”

“ મને જાણમાં ફસાવવા માગે છે ? શું તું એમ માને છે કે

આ બધી મધુર વાનીઓ જોઈને હું મારા વિચારોમાંથી પાછો વળીશ ? ”

“ નહિ મિત્ર, તને લલચાવવા ઈચ્છતો જ નથી. ભલે હું આજના દિવસ પૂરતો રાજા બન્યો ...પરંતુ મારે રાજધર્મ તો એ જ છે કે અતિથિ શત્રુ હોય તો પણ એનું સ્વાગત કરવું. હું માત્ર તારું સ્વાગત કરું છું. પ્રથમ તું તૃપ્ત થા...પછી તું મને મારી નાખજે.”

“ તું પણ પાગલ ગુરુનો ચેલો લાગે છે ! અત્યા ચક્કર, મોતનું તે સ્વાગત હોય ? ”

મોત સામે આવ્યું હોય પછી રક્તાં રક્તાં ભેટવા કરતાં હસીને ભેટવું શું ખોટું ? હવે તું વિલબ ન કર. ”

વિક્રમના શબ્દોથી અગ્નિવૈતાલ ભારે પ્રભાવિત બની ગયો.

અગ્નિવૈતાલે બધી ખાદ્ય સામગ્રી ધણા જ ઉમંગ સાથે ઉદરસ્થ કરવા માંડી.

બધી સામગ્રી ધણી જ ઉત્તમ હતી...ખાતાં ધરાઈએ નહિ એટલી સ્વાદિષ્ટ હતી. અગ્નિવૈતાલ જાણે દુષ્કાળમાંથી આવ્યો હોય તે રીતે ખાઈ રહ્યો હતો...મિષ્ટાન્ન, ફળ ફળાદિક, દૂધ વગેરે ખાઈને તે અતિ તૃપ્ત થઈ ગયો.

વિક્રમાદિત્ય સાવધ રહીને તેની પ્રવૃત્તિનું નિરીક્ષણ કરતો બેઠો હતો.

ભોજનથી તૃપ્ત થઈને તે બેઠો થયો એટલે વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ મિત્ર, તૃપ્ત તો થઈ ને ? ”

“ હા દોસ્ત...તું ભારે ચાલાક લાગે છે...”

“ હવે આ અત્તરનો ઉપયોગ કરો...ધણી ઉત્તમ છે. ”

અગ્નિવૈતાલે અત્તરનાં ફોળાં પોતાના મસ્તક પર અને દેહ

પર રેડીને પ્રસન્નતા અનુભવી. એના મનને ભારે સંતોષ થઈ ગયો હતો.

વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “હવે હું તૈયાર છું.”

“હવે હું તને શું કરું? તે મને ખૂબ જ તૃપ્ત કર્યો છે અને મને મિત્ર માનીને મારું સ્વાગત કર્યું છે...હું તારા પર અતિ પ્રસન્ન થયો છું.. તારું નામ તો મને કહે...”

“વિક્રમાદિત્ય...”

“ઓહ ! ત્યારે તો આ રાજગાદીનો સાચો હક્કદાર તું જ છે, હું રાજગાદી પરથી ખસી જાઉં છું...હવે તું જ પ્રસન્ન મન વડે રાજગાદી ભોગવ...પણ તારે મારું એક કાર્ય કરવું પડશે.”

“કહો ..” વિક્રમના ચિત્તને નિરાત થઈ.

“હું રાજ મંધરાતે તારી પાસે આવીશ...તારે મને આ રીતે હિતમ વાનીઓ આપીને તૃપ્ત કરવો.”

“વાહ ! આપે તો મારા મનની જ વાત કહી...મને પણ આપના આગમનથી ધણો જ આનંદ થશે.”

“ત્યારે હું રજા લઉં ?”

“હા...આવતી કાલે મંધરાતે હું આપની રાહ જોઈશ.”

‘ તારી નિદ્રામાં ભગ થાય એ ખરાબર નથી...તું તારે નિરાતિ સૂઈ રહેજે હું તૃપ્ત થઈને ચાલ્યો જઈશ.”

વિક્રમાદિત્ય ખડખડાટ હસી પડ્યો અને હસતાં હસતાં બોલ્યો :
“ મિત્ર તારું આગમન જ એટલું રોમાંચક હોય છે કે ગર્ભવતીઓના ગર્ભ સ્પષ્ટિત થઈ જાય ..મારી નિદ્રાનું શું ગળું ?”

“હું શાંતિથી આવીશ અને તૃપ્ત થઈને ચાલ્યો જઈશ.”

“પછી તારી સાથે વાતો કરવાનો મને લાલ ટ્રેવી રીતે મળે ? તું મારી નિદ્રાની ચિંતા ન કરીશ.” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

ત્યાર પછી અગ્નિગૈતાલ વિક્રમ સાથે હાથ મિલાવીને અદ્રશ્ય થઈને ચાલ્યો ગયો.

વિક્રમે છુટકારાનો એક દમ લીધો...અને પોતે મનમા મહામંત્રનું સ્મરણ કરીને સચ્ચામાં પડ્યો.

થોડી જ પળોમાં તે ઘસઘસાટ સ્પર્ધ ગયો.

રાજભવનના તમામ રક્ષકો ફફડી રહ્યા હતા સહુના મનમાં હતું કે સવારે અવધૂત મહારાજની શયયાત્રા જ નિકળશે. આ દુષ્ટ દેવ કોઈને છોડે એવો નથી ..!

સવાર થઈ ગયું.

ઉપવનના પખીઓનાં પ્રાતઃગીત શરૂ થઈ ગયાં. વસતત્રકતુના અંતિમ દિવસો હોવાથી દક્ષિણનો વાયુ કંઈક મદ પડી ગયો હતો... અને વળવો ઉત્તાપ શરૂ થયો હતો.

સૂર્યોદય થતાં જ અવધૂત મહારાજની સલાળ લેવા રાજના મંત્રીઓ પૈકીના આઠ મંત્રીઓ આવી પહોંચ્યા. મહામંત્રી બુદ્ધિસાગર અને નગરશેઠ પણ આવી ગયા.

ભવનના મુખ્ય રક્ષકે કહ્યું : “ગઈ રાતે દુષ્ટ દેવ આવ્યો હતો.”

“પછી શું થયું ?”

“શયનખંડનાં દાર તો બંધ છે...”

“હજી મહારાજ જાગૃત નથી થયા ?” નગરશેઠે પ્રશ્ન કર્યો.

“ના...”

બધા મંત્રીઓનાં મન શંકિત બન્યાં. સહુ ઊંચા શ્વાસ સાથે અવધૂત મહારાજના શયનગૃહનાં મુખ્ય દાર સામે ઊભા રહી ગયા. નગરશેઠે દારની સાંકળ ખખડાવી.

થોડી જ પળોમાં અદ્વરથી વિક્રમાદિત્ય બોલ્યો : “કાણુ ?”

“મહારાજનો જય થાઓ !” મહામંત્રી ઉત્સાસપૂર્વક બોલી ઊઠ્યો સહુનાં ચિત્ત પ્રસન્ન થઈ ગયાં.

અવધૂત મહારાજએ શય્યામાંથી નીચે ઉતરીને દ્વાર ખોલ્યું.

નગરશેઠે નમસ્કાર કરીને પહેલો પ્રશ્ન કર્યો : “ કૃપાવતાર, રાતે કંઈ બન્યું હતું ? ”

“ ધણુ બન્યું હતું...આપ સહુ આરામથી બેસો...હું જરા પ્રાત કાર્ય આટોપીને સધળી વાત કહું છું.” અવધૂત મહારાજે કહ્યું.

મહાપ્રતિહાર આવી ગયો હતો. તે સહુને નીચેના બેઠક ખંડમાં લઈ ગયો. અવધૂત મહારાજે પ્રાતઃકાર્ય કરતાં પહેલાં એક નાઇને બોલાવવાની આજ્ઞા કરી.

રાજનો ખાસ વાણુ દ લવન ફરતી આવેલી ઓરડીઓમાં જ રહેતો હતો.

શૌચાદિ કર્મથી નિવૃત્ત થઈને વિક્રમાદિત્ય સ્નાનાગારમા ગયો...સાથે વાણુ દને પણ લેતો ગયો.

અવધૂત મહારાજની આજ્ઞા મુજબ વાણુ દે દાઢી કાઢી નાખી...માથાના વાળ પણ સરખા કર્યા અને ચહેરા પ્રગટ થતાં સૌથી પ્રથમ વાણુ દ ચમક્યો.. વિક્રમે કહ્યું : “ માધુ, મને ઓળખી ગયો ને ? ”

“ અન્નદાતા, આપ પોતે જ અવધૂત બન્યા હતા ? વાહ લગવાનની લીલા તો અપાર છે...”

“ હવે તૈલ મર્દન કરીને મને બરાબર સ્નાન કરાવ...પછી મારી સાથે જ બહાર નીકળજે.”

એમ જ થયું.

સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈ રાજવેષ ધારણ કરી વિક્રમાદિત્ય બહાર આવ્યો.

પોતાના પ્રિય યુવરાજને જોતાં જ મહાપ્રતિહાર બોલી ઊઠ્યો : “ આપ ? ”

“ આશ્ચર્ય છે કે તમે કોઈ મને ઓળખી જ ન શક્યા...હવે મને મંત્રીઓ પાસે લઈ જા...”

મહાપ્રતિહાર તો હર્ષના આવેશથી ગળગળો થઈ ગયો.

અને જ્યારે વિક્રમાદિત્ય નીચેના બેઠક ખંડમાં આવ્યો ત્યારે પદા મંત્રીઓ અવાક બની ગયા. મહામંત્રીએ કહ્યું : “યુવરાજશ્રી આપ ?”

“વર્ષો સુધી સાથે રહેવા છતાં આપનામાંથી કાંઈ મને ઝોળખી જ ન શક્યા !”

“શુ આપ પોતે જ અવધૂત બન્યા હતા ?” નગરશેઠ પ્રશ્ન કર્યો.

“હા શેઠજી...ભાગ્ય મને અહીં ખેંચી લાવ્યું...હવે હું આપને ગર્ભ રાતની વાત કહું.” કહી વિક્રમાદિત્ય આસન પર બેસી ગયો.

પરંતુ અવધૂત મહારાજ પોતે જ આપણા પ્રિય વિક્રમાદિત્ય છે એ વાત રાજભવનમાં માધુ અને અન્ય સેવકો દ્વારા તરત પ્રચારિત થઈ ગઈ.

ભવનનાં સઘળાં દાસદાસીઓ આનંદ વ્યક્ત કરવા આવવા માંડ્યાં.

રાજભવનનાં રાજપરિવારમાં પણ આ વાત પહોંચી ગઈ અને આનંદનું મોજુ વ્યાપ્ત બની ગયું.

વિક્રમાદિત્યે ગર્ભ રાતે બનેલી ઘટના સહુને કહી સંભળાવી, અગ્નિગૌતાલ મિત્ર બન્યો છે તે પણ જણાવ્યું.

બધા મંત્રીઓ ખૂબ જ આનંદિત બનીને નગરીમાં હર્ષોત્સવની જાહેરાત કરવા એક પછી એક આગાઓ છોડવા માંડ્યા.

અવતિનગરીના હર્ષને કોઈ છોડે નહોતો. ઉત્સવનાં વધામણાં દસ દિવસ પર્યાંત ચાલ્યાં. નગરીના શ્રેષ્ઠજનોને ત્યાં વિક્રમાદિત્યને જવું પડતું, જનતાના ઉલ્લાસને વધાવવો પડતો અને તેના મનમાં થતું...જે રાજાને આવી પ્રેમાળ પ્રજા હોય તે રાજાને કોઈ દુઃખ ન હોય..આવી પ્રજાના રાજાએ પ્રજાના સેવક બની જવું જોઈએ.

વિક્રમાદિત્યે મનમાં પ્રજાની સેવાનો અને પ્રજાના કલ્યાણનો જ સંકલ્પ કરી લીધો.

સમગ્ર રાજ્યમાં ઉત્સવ થઈ રહ્યો હતો. રાજ્યના અનેક ગામોમાંથી મહારાજના દર્શનાર્થે જનતાનાં ટોળે ટોળાં આવતાં અને પોતાના પ્રિય રાજવીને વધાવી જતાં.

લોકોને મળવામાં રોજ મધરાત થઈ જતી અને મધરાત વખતે બલિ લેવા અગ્નિવૈતાલ પણ આવી ચડતો.

અગ્નિવૈતાલ તરફથી કોઈ પ્રકારની ખીજ મુશ્કેલી થતી નહોતી. તે આવતો અને મિષ્ટાન્ન વગેરે ખાઈને ચાલ્યો જતો.

પરંતુ વિક્રમાદિત્યના મનમાં આ રીતે રોજ અઢળક ભોગ દેવો એ ખટકતું હતું. તેના મનમાં થતું, જો આ રીતે હમેશ

લોગ આપવો પડે તો લાંઘાર પણ ખૂટી જાય અને પ્રજાકલ્યાણનું કાંઈ કામ કરવા જતાં, સંકેત થાય.

પંદર દિવસ વીતી ગયા. સોળમી મધરાતે અગ્નિગૈતાલે બલિથી તૃપ્ત થઈ વિક્રમની વિદાય માગી ત્યારે વિક્રમે કહ્યું : “ મિત્ર, આજ તો મનમાં થાય છે કે તારી સાથે થોડી વાતો કરું ...

“ ખુશીથી દોસ્ત ..” કહી અગ્નિગૈતાલ જેનું રૂપ વિકરાળ હતું તે વિક્રમાદિત્યના પલંગ પર બેસી ગયો.

વિક્રમાદિત્યે અગ્નિગૈતાલ સામે જોઈને કહ્યું : “ મિત્ર, તને જોયા પછી એક સવાલ મારા મનમાં ઘોળાયા જ કરે છે...રોજ પૂછવાનો વિચાર કરું અને પૂછી શકું નહિ.”

“ મને એમ જ થાય છે કે તારી શક્તિ કેટલી હશે ? તારો પ્રભાવ કેવો હશે ? તું શું ગમે તે કાર્ય કરી શકે ખરો ? ”

અગ્નિગૈતાલ ખડખડાટ હસી પડ્યો અને જોડ્યો : “ વિક્રમ, મારી શક્તિનું કાંઈ માપ નથી. ગમે તેવું દુષ્કર ગણાતું કાર્ય હું આંખના પલ્લકારામાં કરી શકું છું...ગમે તે સ્થળે જઈ શકું છું... મનુષ્યો તો મારે મન જતું સમાન છે ..હું ધારું તો થોડી જ પળોમાં ગમે તેવા બળવાન યુરુષને પણ મારી મુઠ્ઠીમાં પકડીને ચોળી શકું છું ..મારો પ્રભાવ તો તારી કલ્પનામાં પણ ન આવે એટલો ભય છે...હું ગમે તેનું રૂપ ધારણ કરી શકું છું ..માત્ર મારા અદૃઢાસ્થિ જ આખી નગરીને કપાવી શકું છું...અને...

વચ્ચે જ વિક્રમાદિત્યે કહ્યું . “ ઓહ ! ત્યારે તો તું સર્વશક્તિ-માન છે...મિત્ર, તારા જેવો મિત્ર પામીને હું ખરેખર મહાન ભાગ્યશાળી બની ગયો છું ...પણ એક ચિંતા મારા હૃદયને ભારે પીડી રહી છે...”

અગ્નિગૌતાલે હસીને કહ્યું : “શુ કોઈ સુંદરી જોઈ છે? એની કદપના તને પીડી રહી છે? એવું હોય તો મને કહેજે આંખના પલકારામાં તારી પાસે હાજર કરીશ”

“ નહિ મિત્ર, એવી કોઈ કદપના મનમાં જાગી જ નથી.”

“ ત્યારે કંઈ વાતની પીડા થાય છે? ”

મિત્ર, પીડા તો એટલી જ છે કે મારું આયુષ્ય કેટલું હશે? એ સમજી શકાતું નથી. જો જીવનાર માનવીને પોતાના મૃત્યુની કોઈ કદપના ન હોય તો એના જીવતરની કોઈ મજા નથી. વાર વાર મનમાં સશય જાગ્યા કરે...ને કોઈ જ્યોતિષીને ખતાવવાનું મન થયા કરે...જો તું તારી શક્તિથી મારા આયુષ્યની મર્યાદા મને જણાવી શકે તો મારી એક માનસિક ચિંતા દૂર થાય.”

“ એમાં કંઈ મોટી વાત છે? તને હમણાં જ કહ્યું.” આ પ્રમાણે કહી અગ્નિગૌતાલ થોડી પળો પર્યાંત ધ્યાન મગ્ન બની ગયો... ત્યાર પછી બોલ્યો : “ મિત્ર, તારું આયુષ્ય તો ઘણું મજાનું છે... પૂરાં સો વર્ષનું.”

“ જો મિત્ર, મને સારું લગાડવા ન કહીશ.”

“ નહિ વિક્રમ, હું સત્ય કહું છું. સંસારની કોઈ શક્તિ તું સો વર્ષનો ચર્મશ તે પહેલાં તારો નાશ કરી શકશે નહિ.”

“ તે તો ભારે કરી...મારું આ ભવિષ્ય કહીને મને વધારે ચિંતામાં મૂકી દીધો.”

“ કેમ?”

“ તને ખબર નથી? શૂન્ય ઘર, શૂન્ય વન, પ્રતિમા વગરનું શૂન્ય મંદિર...રૌન્ય વિહોણો રાજા વગેરે કદી શોભતાં નથી... કારણ શૂન્ય એ અમંગળનું સ્વરૂપ છે...મારા આયુષ્યમાં એક નહિ પણ બે શૂન્ય આવી ગયાં.”

“ દોસ્ત, હજી તું ભિગતો જીવાન છે...જિંદગી ધણી લાંબી છે...આમાં ગભરાવાનું શું ? ”

“ અમંગળ શૂન્યથી મન ભારે ઉદાસ બની ગયું છે...પણ તું તો સમર્થ છે...ધાર્યું કરી શકે તેવો છે...મારા માટે એટલું જ કર કે...કાં મારું આયુષ્ય નબ્લાણું વર્ષનું બનાવ અથવા એકસો અગિયાર વર્ષનું કર...એટલે શૂન્ય રૂપી અમંગળ દૂર થાય.”

“ રાજન, આયુષ્યની જે મર્યાદા નક્કી થઈ હોય છે...તેમાં વધઘટ કરવાની સત્તા ખુદ ઈશ્વરના હાથમાં પણ નથી.”

“ અરે, તારા જેવા મહાન અને શક્તિશાળી મિત્ર શું મારું આટલું કાર્ય ન કરી શકે ? ”

“ હું લાચાર છું રાજન, તે તો સાંભળ્યું હશે કે ભગવાન મહાવીર પરમાત્મા બ્યારે મોક્ષે જવાનો ઉપક્રમ કરી રહ્યા હતા ત્યારે ઇન્દ્રે આવીને એક ક્ષણ પૂરતા આયુની વૃદ્ધિ કરવાની પ્રાર્થના કરી હતી...પરંતુ ભગવાને કહ્યું હતું : અસંભવ...અસંભવ ..”

“ મિત્ર, ત્યારે ખીજો કોઈ ઉપાય નથી ? નબ્લાણું મા વર્ષે હું આત્મહત્યા કરું તો ? ”

“ તો પણ તું બચી જવાનો ..”

“ કોઈ યુદ્ધમાં સામી છાતીએ આગળ ફૂદી પડું તો ? ”

“ તો પણ તને કંઈ નહિ થાય. જેટલા શ્વાસ તારા આયુષ્ય મર્યાદા માટે નિર્ણિત થઈ ચૂક્યા છે એમાં કોઈથી પરિવર્તન થઈ શકે નહિ.”

“ જેવાં ભાગ્ય.” કહી વિક્રમે નિઃશ્વાસ નાખવાનો અભિનય કર્યો.

અગ્નિગૈતાલે તરત વિક્રમના ખભા પર હાથ મૂકીને ખડખડાટ હસતાં કહ્યું : “ અરે દોસ્ત, આ તો ઉત્તમ આયુષ્ય કહેવાય...આવા શૂન્યના ચક્કરમાં ક્યા ચડી ગયો ? ”

ત્યાર પછી થોડી જ વારે વિદાય લઇને અગ્નિગૈતાલ અદ્રશ્ય થઈ ગયો.

મનમાં પ્રસન્નતા અનુભવતો વિક્રમાદિત્ય તરત શય્યામાં પડ્યો અને થોડી જ પળોમાં ધસધસાટ સૂઈ ગયો.

વધુ ત્રણ દિવસ પસાર થઈ ગયા. વિક્રમનો અંગત સેવક રામદાસ જે પોતાના ગામડે ચાલ્યો ગયો હતો તે આવી ગયો. અને પોતાના સ્વામીની સેવામાં જોડાઈ ગયો. રામદાસના આગમનથી વિક્રમાદિત્યને ઘણોજ આનંદ થયો. તેના અંગત કામની ચિંતા દૂર થઈ ગઈ.

એવા દિવસે વિક્રમાદિત્યે પોતાના શયનખંડમાં ગૈતાલ માટે મૂકાતો ભોગ ન મૂકવાની આજ્ઞા કરી. આ આજ્ઞા સાંભળીને મહામંત્રી બુદ્ધિસાગરે કહ્યું : “ મહારાજ, એ રાક્ષસ પુનઃ કોપાયમાન થશે.”

“ એવો ભય રાખીને આ રીતે હું મેશ ભોગ આપ્યા કરવો તે યોગ્ય નથી. હું તેના રોષને પહોંચી વળીશ.”

“ કૃપાનાથ, અગ્નિગૈતાલ ઘણો જ દુષ્ટ છે. કદાચ આપની જિંદગીને પણ જોખમ કરી બેસે.”

“ મારી જિંદગી ખાતર જનતાના નાણાતો આ રીતે ઉપયોગ થવા દેવો એ હીણપતભર્યું ગણાય...અને ક્ષત્રિયનો પુત્ર જો જોખમનો સામનો ન કરે તો એને રાજ કરવાનો કોઈ અધિકાર નથી.”

વિક્રમાદિત્યની આવી મજબૂતતા જોઈ બુદ્ધિસાગર અવાક બની ગયો.

રાજસભાનું કાર્ય પતાવીને વિક્રમાદિત્ય રાજભવનમાં આવ્યો...હજી પણ મુલાકાતીઓનાં ટોળે ટોળાં આવતાં હતાં.

રાતના બીજા પ્રહરના મધ્ય ભાગમાં મુલાકાતીઓ અને મિત્રોને મળીને વિક્રમાદિત્ય પોતાના શયનગૃહમાં ગયો. રામદાસ રાહ જોતો જ બેઠો હતો તે એકદમ ઊભો થઈ ગયો અને મસ્તક નમાવીને એક તરફ ઊભો રહી ગયો.

વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ રામ, આજ રાતે તું મારા ખંડમાં સામેના ઝરખા પાસે જ સૂઈ રહેજે.”

“ જેવી આગા...શું આજ રાક્ષસ નથી આવવાનો ? ”

“ આવશે તો ખરો...”

“ તો પછી...”

“ આજ એની સાથે કાયમી સમાધાન કરી નાખવું છે...આ રીતે ભોગ આપવો તે કોઈપણ દષ્ટિએ ઉચિત નથી.” વિક્રમે કહ્યું.

“ મહારાજ, તો તો એ રાક્ષસ ભારે રોષમાં આવશે અને આપને...”

“ રામુ, મને એ કંઈ નહિ કરી શકે.”

“ નહિ કૃપાનાથ, એ કરતાં આપ...”

“ શુ ? ”

“ આપ અન્ય ખંડમાં સૂઈ રહો. આપનો પોષાક પહેરીને હું અહીં સૂઈ રહીશ.”

વિક્રમે આછા હાસ્ય સહિત કહ્યું :

“ રામુ, તુ શુ કરી શકીશ ? ”

“ રોષે ભરાયેલો રાક્ષસ આપના બદલે મારો ભોગ લઈને આદ્યો જશે.”

“ રામુ, અગ્નિગૌતાલ ધણો જ ચતુર છે અને એ રીતે કંઈ પ્રશ્નનો ઉકેલ ન આવે. તું જોયા કરજો...હવે મેં કહ્યું તેમ કર.” વિક્રમે કહ્યું.

વિક્રમાદિત્ય પોતાની તલવાર શય્યામાં રાખી, વસ્ત્રો બદલાવીને સૂઈ ગયો.

રામદાસ પણ ઝંખા પાસેના ખૂણામાં એક ગાદી નાખીને આડે પડખે થયો.

મધરાત થઈ.

અંતેમાંથી કોઈને ઊધ આવતી નહોતી. બંને અગ્નિગૌતાલના આગમનની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હતા.

અને ખુલ્લા વાતાયનમાંથી અદસ્ત રૂપે અગ્નિવૈતાલખંડમાં દાખલ થયો.

ખંડમાં આજ કોઈ જાતની સામગ્રી પડેલી ન જોતાં અગ્નિવૈતાલ રોષે ભરાયો અને તરત એક લય કર હાથ સાથે પ્રગટ થયો.

રામદાસ તો અગ્નિવૈતાલનો વિકરાળ ચહેરો જોઈને જ લયથી કંપવા માંડ્યો. એના મનમાં થયું, આજ મહારાજને આ દુષ્ટ ભરખી જશે...મહારાજે ભારે દુરાગ્રહ સેવ્યો છે.

વિક્રમ તો નિદ્રાનો અભિનય કરતો શય્યામાં પડ્યો હતો.

અગ્નિવૈતાલે ગંભીર અને રોપભર્યા રવરે કહ્યું : “ વિક્રમ, આજ આમ કેમ છે ? ”

વિક્રમે સૂતાં સૂતાં જ કહ્યું : “ શું છે દોસ્ત ? ”

“ મારા માટે ભોગની સામગ્રી કેમ નથી રાખી ? ”

“ જનતાના ધનનો આ રીતે હું ક્યાં સુધી ઉપયોગ કરી શકું ? ”

“ જનતાનું ધન ! દુષ્ટ મારી મૈત્રીનો આવો દ્રોહ ?...તેં મને ભોગ આપવાનું કહ્યું હતું એ યાદ છે ? ”

“ હા...” કહીને વિક્રમ શય્યામાંથી જોઠો થયો અને જોલ્યો : પણ કાયમ નહિ.”

“ ત્યારે તો આજ તે તારા મોતને નિમંત્રણ આપી દીધું છે. ”

“ મોત મારું થશે કે તારું થશે એ કોણ જાણે છે ? હું ક્ષત્રિય છું...મોતનો મને લય નથી. ક્ષત્રિયો તો ઇન્દ્ર સાથે લડ્યા છે...તું કોણ ? ઉઠાવ તારી તલવાર...”

જવાબમાં અગ્નિવૈતાલે જોરથી મસ્તક ધુણાવ્યું અને એક

બેધારી તલવાર તેના હાથમાં આવી પડી. તે ગર્જના કરીને બોલ્યો. “આજ તારો અતિમ દિવસ છે...માનવીના માથે મોત નાચતું હોય ત્યારે તેની મતિ સ્થિર નથી રહેતી.”

“મને પણ એમજ લાગે છે...તારા માથે મોત નાચી રહ્યું છે એટલે તું મારા હેતુને સમજી શકતો નથી.” કહી વિક્રમ પણ તલવાર લઈને તૈયાર થઈ ગયો.

રામદાસ તો ધ્રુજતો પડ્યો હતો...તેનાં નયનો વિસ્ફારિત બની ગયાં હતા...વીસ વર્ષના મહારાજ આ પહાડ જેવા રાક્ષસને કેવી રીતે પહોંચી શકશે ?

અને બંનેનું તલવાર યુદ્ધ શરૂ થઈ ગયું.

વિક્રમાદિત્ય જેમ ધનુર્વિદ્યામા કુશળ હતો તેમ તલવારખાત્રીમાં પણ કુશળ હતો. તેણે ચપળતાથી અગ્નિગૌતાલને મંડલાકારે ધુમાવવા માંડ્યો..અને થોડી જ પળોમાં તેણે એક એવો ફટકો લગાવ્યો કે અગ્નિગૌતાલની પ્રચંડ તલવાર એક તરફ ઊડી પડી.

એક પળ માટે અગ્નિગૌતાલ અવાક બની ગયો.

વિક્રમાદિત્યે પણ પોતાની તલવાર ફેંકી દેતાં કહ્યું: “મરદાનગી બતાવવાનો તને મોકો આપુ છું...દ્વયુદ્ધમાં આવી જા!”

રાક્ષસને તો જોઈતું હતું ને ગૌદે બતાવ્યા જેવું થયું.

બંને મહાયુદ્ધના પેતરા લેવા માંડ્યા...

વિરાટકાય રાક્ષસ સામે વિક્રમાદિત્ય વામન લાગતો. પણ તેને ખાતરી હતી કે સો વરસની આયુષ્યમર્યાદામાં કેઈ ખડન કરવા સમર્થ નથી.

લગભગ અર્ધ ઘટિકાના દ્વયુદ્ધ પછી વિક્રમાદિત્યે પોતાનું મસ્તક પ્રચંડ વેગ સાથે અગ્નિગૌતાલતા યકૃત ઉપર માર્યું...અને અગ્નિગૌતાલ એક ચીસ સાથે ચત્તોપાટ પડી ગયો..પળોનાથે

વિલંબ કર્યા વગર વિક્રમાદિત્ય એની છાતી પર ચડી બેઠો...અને
બંને હાથ ગળા પર દબાવતાં બોલ્યો : “ મૂરખ, તું જ કહેતો હતો
કે મારી આવરદા કોઈ ટૂંકાવી શકે એમ નથી...શું એટલી વારમાં
આ સત્ય લૂણી ગયો :

અગ્નિગૌતાલે કહ્યું : “ દોસ્ત, મને ક્ષમા કર...એ વાતનું
ક્રોધના કારણે મને સ્મરણ પણ ન રહ્યું.. હવે હું તારો મિત્ર નહિ
પણ દાસ બનું છું...હું તારી શક્તિ અને હિમત જોઈને અતિ
પ્રસન્ન થયો છું...તારે જે જોઈએ તે માગી લે. ”

વિક્રમાદિત્ય તરત જાણો થઈ ગયો અને હસતાં હસતા બોલ્યો:-
“ મિત્ર, તું મારો દાસ નહિ મિત્ર જ છે.. તને ભોગ આપવાનું
બંધન મારા માટે કપરું હતું ...”

અગ્નિગૌતાલ બેઠો થયો...અને બોલ્યો : “ તું મને વચનથી
બાંધી લે...”

“ હું તને જ્યારે જ્યારે યાદ કરું ત્યારે ત્યારે તારે તરત
હાજર થવું અને હું જે કામ ચાંધું તે કરી આપવું. ”

અગ્નિગૌતાલે વિક્રમને બાથમાં લઈને કહ્યું : “ વિક્રમ, હું મારી
શક્તિના શપથથી તારા વચને બંધાઉં છું.”

વિક્રમાદિત્યે તરત રામદાસ સામે જોઈને કહ્યું : “ રામ, મારા
મિત્રને નમઃસ્કાર કર...અને બાળુના ખંડમાં વસંતમોહકનાં બે થાળ
પડ્યા છે તે લઈ આવ. ”

રામ અગ્નિગૌતાલને નમન કરીને ખંડનુદ્ધાર ઉઘાડી બહાર
નીકળ્યો.

શયનખંડની બહાર પ્રહરીઓ, મહાપ્રતિહાર વગેરે ભોગા થઈ
ગયા હતા.

૧૮ :

: મહાત્મા ભર્તૃહરિ !

ચેત્ર પૂરે થવા આવ્યો. મુલાકાતીઓથી નિવૃત્તિ મળી. રાજસભાનું કાર્ય દરેક રીતે વ્યવસ્થિત થઈ ગયું.

અને એક દિવસે મહામત્રીએ રાજભવનના મંત્રણાગૃહમાં મહારાજ વિક્રમાદિત્યને મળીને પ્રાર્થનાભર્યા સ્વરે કહ્યું : “કૃપાનાથ, હવે આપે ઉત્તમ કુળની કન્યા સાથે લગ્ન કરવાની સમ્મતિ આપવી જોઈએ.”

“મહામત્રી, હું જાણુ છું...પરંતુ થોડો સમય ધૈર્ય રાખવું પડશે...હું એક વાર મારા વડીલ બધુને મળવા જવા ઇચ્છું છું.”

“મહાત્મા ભર્તૃહરિ ગંગા તટના વનપ્રદેશ તરફ ગયા હતા... થોડો પછી કંઈ તરફ ગયા છે એ સમાચાર પ્રાપ્ત થઈ શક્યા નથી. વળી તેઓ ગૌરાગ્રમાં એટલા રગાઈ ગયા છે કે ગ્રામ, નગર કે મંત્રિવ વસ્તીમાં જતા જ નથી.”

“છતાં ગમે તે ઉપાયે મારે એમને મળવું છે...”

“બરાબર છે...પરંતુ આપ લગ્ન કરીને આશીર્વાદ લેવા જાઓ તે વંધારે યોગ્ય ગણાશે.”

“નહિ મહામંત્રી, મારો વિચાર મોટા ભાઈને અહીં પાછા લાવવાનો છે...”

વચ્ચે જ મહામંત્રીએ કહ્યું : “એ અશક્ય છે...અમે એમને સમજાવવામાં જરાયે કચાશ નથી રાખી. તેઓ કાઈ પણ સંયોગોમાં હવે સંસારમાં પાછા ફરવા ઈચ્છતા જ નથી.”

“મહામંત્રી, આપ સમજાવો અને હું સમજાવું એમાં મણો ફેર છે. મહારાજના આવા ત્યાગ પાછળ માત્ર મહાદેવી કારણરૂપ નથી...હું પણ કારણરૂપ છું.”

“આપ ?”

“હા...મહારાજનો મારા પર અપૂર્વ પ્રેમ હતો...અને તેમના હાથે અજાણતાં અન્યાય થઈ ગયો. આ વાતની એમને ખબર પડ્યા પછી એમના હૃદયમાં કેટલું દર્દ થયું હશે, એ કેવળ હું જ કહી શકું છું. મારા ખાતર જ તેઓએ આવું કઠોર પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું હોય એમ મને લાગે છે”

“પરંતુ આપ એમને શોધશો ક્યાં ?”

“મારો મિત્ર એમને સંસારના ગમે તે ભાગમાંથી શોધી કાઢવા સમર્થ છે.” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

અને ચારેક દિવસ પછી વહેલી સવારે વિક્રમાદિત્યે અગ્નિ-લૌતાલને યાદ કર્યો.

અગ્નિલૌતાલ તરત આવી પહોંચ્યો અને પ્રસન્ન સ્વરે બોલ્યો : “કેમ મહારાજ.. શી આજ્ઞા છે ?”

“મિત્ર, એક વાત તારે ન ભૂલવી જોઈએ કે તું મારો દાસ નથી પણ મિત્ર છે...”

“ઓહ !” કહીને અગ્નિલૌતાલ વિક્રમાદિત્યને ભેટી પડ્યો.

“હું તૈયાર જ છું.”

“ તેઓ અત્યારે કંઈ તરફ છે ? ”

અગ્નિગૈતાલે થોડી પળો આંખો બંધ કરી...ત્યાર પછી તે બોલ્યો:

“ પ્રિય વિક્રમ તારા વડીલબધુ ચિત્રકૂટના ગાઢ વનપ્રદેશમાં છે.”

“ તો આપણે ત્યાં જઈએ.”

“ અત્યારે જ ? ”

“ હા...”

“ ત્યારે આપ આંખો બંધ કરીને મારો હાથ પકડી રાખો.”
ગૈતાલે કહ્યું.

વિક્રમે આંખો બંધ કરી અને ગૈતાલનો એક હાથ પકડી રાખ્યો. વળતી જ પળે ગૈતાલ બોલ્યો: “ આપણે આવી ગયા...આંખો બોલો.”

“ બસ એટલી જ વાર ? ” આશ્ચર્ય અનુભવતા વિક્રમે આંખો બોલી. તેના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો...નહોતું રાજભવન...નહોતી અવતી નગરી...નહોતો પોતાનો શયનખંડ...હતું એક ભયંકર વન...અને નાના નાના પર્વતો...!

ગૈતાલે કહ્યું: “ આ વનપ્રદેશ ધણો જ ભયંકર છે...ચિત્રકૂટના પાર્વત્ય પ્રદેશમાં સિંહ વાઘ, વરાહ વિગેરે હિંસક પ્રાણીઓ સારી સંખ્યામાં વસે છે ..”

“ મહાત્મા ભતૃહરિ ક્યાં છે ? ”

“ સામેની ગુફામાં...”

“ ઓહ ! આવી ભયંકર ગુફામાં...”

“ આપ અંદર જાઓ...હું પણ અદ્રશ્ય રહીને આપની સાથે જ છું.” કહી ગૈતાલ અદ્રશ્ય થઈ ગયો.

વિક્રમાદિત્ય ગૈતાલે દેખાડેલી ગુફા તરફ અગ્રસર થયો.

ગુફાના દ્વાર પાસે જતાં જ એક ભયંકર અજગર દેખાયો...

વિક્રમાદિત્યે તરત તલવાર મ્યાન મુક્ત કરી...અદ્રશ્ય વૈતાલ ખોલી બોલ્યો : “ નહિ મિત્ર...એ અજગર નથી...”

“ ત્યારે ? ”

“ એક હઠયોગી છે...છેલ્લાં ત્રણ વર્ષથી અજગરનું રૂપ ધારણ કરીને માત્ર વાયુ લક્ષણ કરે છે...મહાત્મા ભર્તૃહરિ આ હઠયોગીની ગુફામાં જ ખિરાળે છે.”

“ વિક્રમે તલવાર, મ્યાનમાં મૂકી અને એ હાથ વડે અજગરને વધન કરી ગુફામાં જવા માટે મસ્તક નમાવ્યું.

ગુફામાં અંધકાર હતો...એક સ્થળેથી પ્રકાશથી સરવાણી આવી રહી હતી...દેખાવમાં ગુફા નાની લાગતી હતી પરંતુ અદર ગયા પછી વિક્રમના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો...લગભગ સોથી વધુ માણસો રહી શકે એટલી વિશાળ જગ્યા હતી...એક ખૂણામાં પ્રાકૃતિક ઝરણું જોવા મળતું હતું...એક શિલા પર મહારાજ ભર્તૃહરિ કેવળ એક લંગોટી પહેરીને ધ્યાનમગ્ન બની બેઠા હતા...

વડીલ બધુને આ દશામાં જોતાં જ વિક્રમનું ઘૈર્ય પીગળી ગયું. મુઠ્ઠા કરુણ સ્વરે...“ ભાઈ...વડીલ બધુ...મારા માર્ગદર્શક...” કહેતો તિબ્બિકદમ તેમની પાસે ગયો અને મહારાજ ભર્તૃહરિના ચરણ કમળ પર બને હાથ મૂકી ખોલી બોલ્યો : “ મોટાભાઈ આપે...આપે આ શું કર્યું ? મને આધારહીન બનાવતાં આપના હૃદયને જરાયે આંચકા ન લાગ્યો ? ”

મહાત્મા ભર્તૃહરિ ધ્યાનમાંથી જાગૃત થયા. વિક્રમનો સ્વર સ્ત્રી સમાધિને ડોલાવી ગયો. તેમણે પ્રસન્ન હૃદયે-નયને વિક્રમ સામું જોયું...વિક્રમનાં નયનો સજળ બની ગયાં હતાં.

મહાત્મા ભર્તૃહરિએ લઘુબધુના મસ્તક પર હાથ મૂકીને કહ્યું : “ વિક્રમ, હું સમજી શકી ગયો હતો. માત્ર તને નહોતો ભૂલી શક્યો ! આજ દૈવ કૃપાથી હું સાવ નિશ્ચિંત બની ગયો...”

મહાત્મા ભર્તૃહરિ !

૬૬

“ મોટાભાઈ...”

“ વિક્રમ, આશ્ચર્ય પામવાનું કોઈ કારણ નથી. આ સંસાર જોમ આશ્ચર્યોથી ભરેલો છે તેમ માનવીનું જીવન પણ આશ્ચર્યોથી ભરેલું છે.”

વિક્રમ કશું બોલી શક્યો નહિ. તેના હૈયામાં રુદનનો આઘો હતો...તેમનાં નયનો આંસુ દ્વારા મોતી બિંબાવી રહ્યાં હતાં.

મહાત્મા ભર્તૃહરિએ તેના મસ્તક પર હાથ ફેરવીને કહ્યું :
“ વિક્રમ, નારીનાં રૂપ-યૌવનથી અધ બનેલો હું ખરેખર પુરુષોદયના પ્રભાવે સમયસર જાગી ગયો...જો હું ન જાગ્યો હોત તો...”

“ મોટાભાઈ, આવા નાનાં કારણ ખાતર આપે રાજગાદીનો ત્યાગ શા માટે કર્યો ? શા માટે મને અનાથ બનાવી મૂક્યો જળગળા સ્વરે વિક્રમે કહ્યું.

ભર્તૃહરિએ વિક્રમાદિત્યની પીઠ પર હાથ ફેરવ્યો અને પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું : “ વિક્રમ, માનવીના હાથે પાપ થઈ જાય અને એ પાપની માનવીને ખજર પડે..પછી જો તે પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરે તો એ પાપ ઉત્તરોત્તર અનેક પાપોનો સચ્ચ કરવા માટે મારા હાથે પણ એક ભયંકર પાપ થઈ ગયું હતું...અને એ પાપના લીધે જ મેં એથીયે ભયંકર પાપ આચર્યું હતું... તને દેશવટો આપ્યો હતો...જો હું મોહાધ ન બન્યો હોત તો મારા માટે કોઈ પ્રશ્ન બોમો થાત જ નહિ...ભાઈ, જે બન્યું છે તે યોગ્ય જ બન્યું છે. માલવની પ્રજાના કષ્ટાણુ ખાતર હવે તારે જ કાર્ય કરવાનું છે.”

“ મોટાભાઈ...”

“ હા સત્ય કહું છું.”

૬૭

“ નહિ...આપ મારી સાથે જ અવંતિ પધારે અને માલવની જનતાના સ્વામી બની આપણી કલ્યાણભાવના મૂર્ત બનાવો. ”

“ પાગલ નહિ તો...” કહીને મહાત્મા ભર્તૃહરિ હસી પડ્યા અને હસતાં હસતાં બોલ્યા : “ વિક્રમ, જે દિવસે ત્યાગ કરેલી વસ્તુ ગ્રહણ કરવા ક્ષત્રિયો લલચાશે...તે દિવસે આ સંસારનો પ્રકાશ નષ્ટ થઈ જશે...તે દિવસે લોકો ત્યાગનો પરિહાસ કરશે અને ભોગને અમૃત માનતા થઈ જશે...તું ધર્મમાં સ્થિર રહેજે...રાજ કરજે... પણ રાજલક્ષ્મીનો દાસ બનીશ નહિ...જે રાજા રાજસિંહાસન પર બેસીને સત્તાનો ગુલામ બની જાય છે તે રાજા માટે ઘોર નર્ક સિવાય અન્ય કોઈ સ્થાન નથી. તું તારી જાતને હમેશાં જાગૃત રાખજે... જા વિક્રમ... મારા આશીર્વાદ તારું રક્ષણ કરશે. ”

પરંતુ વિક્રમદિત્ય વડીલબધુના ચરણકમળને પકડીને જ બેસી રહ્યો હતો...અને એ ચરણ પંકજ પર આંસુના ફૂલ બિછાવી રહ્યો હતો.

“ ભર્તૃહરિનો ભાઈ થઈ ને રહે છે ? ”

“ મહાત્મન, રુદ્ર સિવાય મારી પાસે શું રહ્યું છે ? આપના સર્વત્યાગમાં હું નિમિત્ત બન્યો છું એ...”

વચ્ચે જ ભર્તૃહરિએ કહ્યું : આ રીતે નિમિત્ત બનવું એ પણ ઉત્તમ પુણ્યનો સંચય છે...સંસારના કે ભોગવિલાસના કાર્યમાં તો ધણા લોકો નિમિત્ત બને છે...પરંતુ ત્યાગ માર્ગના નિમિત્ત બનવું એ નાની વાત નથી...પરમ સુખની વાત છે વિક્રમ આવેશને ને અસત્યને સબધ છે જ નહિ...હું તને સ્પષ્ટ જણાવું છું કે, આજ હું જે પરમાનંદ પ્રાપ્ત કરી રહ્યો છું...તે અપૂર્વ છે... અનંત છે ..”

છેવટે વિક્રમ મહાત્મા ભર્તૃહરિને પાછા વાળવામાં સફળ ન થયો એટલે બોલ્યો : “ તો આપે મારી એક વાત સ્વીકારવી પડશે.”

“ કહે...”

“ એક વાર આપ થોડા દિવસ માટે રાજભવનમાં પધારો...આ ગુફાની દશા જોઈ ને મારું હૃદય બળીને ખાખ થઈ જાય છે.”

“ રાજમહેલોના ભલકા કરતાં શુ તને અહીં પરમ શાંતિ નથી દેખાતી ? ”

“ મહાત્મન, અહીં આપનું આરોગ્ય, આપનો આહાર...”

વચ્ચે જ મધુર હાસ્ય સહિત મહાત્મા ભર્તૃહરિએ કહ્યું :
“ ત્યાગીને એવી કોઈ કામના નથી હોતી...ત્યાગીને કોઈ જરૂરિયાત પણ હોય નહિ...અને હું અવંતિ જરૂર આવીશ ..પણ રાજભવનમાં નહિ.”

“ ત્યારે ? ”

“ નગરીની બહાર કોઈ વૃક્ષ નીચે આસન બિછાવીશ, ત્યાગ માર્ગના પ્રવાસીને રાગનાં રમકડાંઓમાં રસ દર્શાવે. શોભે નહિ. તું મારા અંગે સર્વથા નિશ્ચિંત રહેજે...”

વિક્રમાદિત્ય મહાત્મા ભર્તૃહરિ સામે સ્થિર નજરે જોઈ રહ્યો.

ત્યાર પછી મહાત્મા ભર્તૃહરિના ચરણમાં મસ્તક નમાવી, મહાત્માના મંગલ આશીર્વાદ પ્રાપ્ત કરી, ગુફા બહાર નીકળી ગયો.

બહાર નીકળ્યા પછી અગ્નિગૌતાલે પ્રગટ થઈ કહ્યું : “ મિત્ર, મહાત્મા ભર્તૃહરિને ધન્ય છે...સુખ, સત્તા, સમૃદ્ધિ અને ગૌભવનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એ દેવતાઓ માટે પણ દુર્લભ છે...જેના હૈયામાં પરાક્રમ હોય તે જ ત્યાગ રૂપી પારદને પચાવી શકે છે...જ તુઓનું આ કામ નથી.”

“ તારી વાત સાચી છે, મિત્ર ..” કહી વિક્રમે અગ્નિગૌતાલનો હાથ પકડ્યો.

હવે તો ધૈર જ જવું છે ને ? ”

“ હા. મહાત્મા ભર્તૃહરિ ક્યારે પધારશે તે નક્કી નથી...પણ એક વાર આવશે ખરા...” કહી વિક્રમે આખો બંધ કરી.”

થોડા જ સમયમાં બંને અવતિના રાજભવનના ખંડમાં પહોંચી ગયા.

જતાં પહેલાં વિક્રમાદિત્યે રામદાસને કહ્યું હતું એટલે સહુ નિશ્ચિંત હતા.

ભોજનનો સમય ક્યારનો થઈ ગયો હતો.

અગ્નિવૈતાલે વિદાય માગી એટલે વિક્રમે કહ્યું: “ મિત્ર, આજ આપણે સાથે જ ભોજન કરીએ.”

“ હું કમનસીબ છું...પરંતુ તમારું માન રાખીશ...”

“ કમનસીબ કેમ ? ”

“ મધ્યરાત્રિ સિવાય ભોજનની ઇચ્છા જ થતી નથી. ”

“ ઓહ ! તો પછી રોજ તું શું જમે છે ? ”

“ એ જ મારી કમનસીબી છે...હું મારા માટે કોઈ વસ્તુ મંગાવી શકતો નથી ..એટલે મારે વન ઉપવનનાં ફળ વગેરેથી ચલાવવું પડે છે.” અગ્નિવૈતાલે કહ્યું.

વિક્રમે રામદાસને જણાવ્યું: “ રામ, અમે બંને અહીં જ ભોજન કરશું . તું એક સેવકને સુખડિયાને ત્યાં મોકલજે...ચારેક મણ જેટલી મીઠાઈ...”

વચ્ચે જ અગ્નિવૈતાલે કહ્યું: “ મહારાજ, અત્યારે હું આપના જેટલું જ ખાઈ શકીશ ..બહારથી મંગાવવાની કશી જરૂર નથી.”

“ ખરેખર ? ”

“ હા...”

તરત વિક્રમાદિત્યે બે થાળી તૈયારી કરીને લઈ આવવાની આજ્ઞા કરી.

ભોજનાદિથી નિવૃત્ત થઈને વૈતાલ ચાલ્યો ગયો.

વિક્રમાદિત્ય આડે પડખે થયો.

૯ :

: કમલાવેતી

રાજસભાનું કાર્ય શરૂ થઈ ગયું હતું. નવજવાન મહારાજ વિક્રમાદિત્ય અવંતિના સિંહાસન પર સૂર્ય માફક શોભના હતા.

આજ રાજસભામાં એક નવતર માનવી આવ્યો હતો અને ખૂણામાં બેસીને રાજસભાની કાર્યવાહી જોઈ રહ્યો હતો. તેના મનમાં વિક્રમાદિત્યને જોઈને અનેક વિચારો આવતા હતા. તેણે જોયાં થઈને આશીર્વાદ આપવાનો ત્રણ ચાર વાર મનસૂએ કર્યો પરંતુ તે જોભો થઈ શક્યો નહિ. આમ થવાનું કારણ કોઈ પ્રકારનો દોષ નહોતો... પરંતુ ચાલતા કાર્ય વચ્ચે જીલું થવું તે ઉચિત નથી એમ તેને લાગ્યું હતું..

રાજસભાના મહાદંડે જ્યારે ફરિયાદોએને આગળ આવવાની વિનંતિ કરી ત્યારે આ અજાણ્યો માનવી જોભો થયો.

મહામંત્રીએ તરત પ્રશ્ન કર્યો :

“રાજરાજેશ્વર મહારાજ વિક્રમાદિત્ય સમક્ષે આપની જે ફરિયાદ હોય તે નિઃસંકેત રજૂ કરો.”

“મારી કોઈ ફરિયાદ નથી...”

“ ત્યારે ? ”

“ મારે માત્ર આશીર્વાદ આપવાનો છે. ’ અન્નપૂજા માણસે કહ્યું.

મહારાજ વિક્રમાદિત્યના કાન પર આ શબ્દો અથડાતાં જ તેમણે ઊભા થયેલા માણસ સામે નજર કરી...અને નજર પડતાં જ તેઓ સિંહાસન પરથી ઊભા થઈ ગયા અને મહામંત્રી કંઈપણ ઉત્તર આપે તે પહેલાં જ બોલ્યા : “ અરે ભટ્ટમાત્ર ! મિત્ર ! ! તું એકાએક ક્યાંથી ? કોઈ પ્રકારનો સંદેશો નહિ...ભલા માણસ, તારે તો સીધું, રાજભવનમાં આવવું જોઈએને...ચાલ, હવે અહીં મારી પાસે આવ...”

ભટ્ટમાત્ર સામે સમગ્ર સભા જોઈ રહી હતી. ભટ્ટમાત્ર ધીરે ધીરે મહારાજ વિક્રમાદિત્ય પાસે ગયો.

વિક્રમાદિત્ય પોતાના મિત્રને હર્ષપૂર્વક ભેટી પડ્યો અને બોલ્યો : “ તારો અવધૂત આજ આ રાજસિંહાસનનો સેવક બન્યો છે...”

“ નહિ મહારાજ...આપ સ્વામી બન્યા છો.” કહી ભટ્ટમાત્રે આશીર્વાદાત્મક શ્લોક ઉચ્ચાર્યો.

વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ મિત્ર, સ્વામી બનવામાં બંધન થઈ પડે છે.” સેવક બનવામાં મુક્તિનો આનંદ મળે છે . આ પ્રમાણે કહીને તેણે સમગ્ર સભાને પોતાના પ્રવાસ સાથી ભટ્ટમાત્રનો, તેની બુદ્ધિ-શક્તિનો પરિચય આપ્યો.

સમગ્ર સભાએ આનંદ વ્યક્ત કર્યો.

અને એ જ વખતે વિક્રમાદિત્યે જાહેરાત કરી : “ આજથી હું ભટ્ટમાત્રને મહામંત્રી બનાવું છું...મારા અગત સલાહકાર તરીકે પણ પ્રસ્થાપિત કરું છું.”

સમગ્ર સભાએ હર્ષનાદ વ્યક્ત કર્યો.

મહામંત્રી બુદ્ધિસાગરના વદન પર સહેજ સ્થામતા છવાઈ ગઈ. વિક્રમાદિત્યે મહામંત્રી સામે જોઈને કહ્યું : “ મહામંત્રીજી, આપના અધિકારને, મર્યાદાને કે હિતને કોઈ વધો નહિ આવે. આપ નિશ્ચિંત રહેજો.”

ત્યાર પછી મહામંત્રીએ પોતાની મહામંત્રીપદની મુદ્રિકાઃ મહારાજના હાથમાં મૂકી.

વિક્રમાદિત્યે ધણા જ પ્રસન્ન હૃદયે મંત્રીમુદ્રિકા ભટ્ટમાત્રને પહેરાવી દીધી અને પરિવારને લઈને તરત આવી જવાની આજ્ઞા કરી.

હૃષીકેશ વચ્ચે રાજસભા પૂરી થઈ.

વિક્રમાદિત્ય ભટ્ટમાત્રને સાથે લઈને રાજભવનમાં ગયો.

ભટ્ટમાત્રને એ દિવસ પર્યંત પોતાની સાથે રાખી છૂટા પડ્યા પછી અત્યાર સુધીની સઘળા વાત કરી. ત્યાર પછી ભટ્ટમાત્ર માટે એક અલગ ભવન કાઢી આપ્યું અને એ ભવનમાં જોઈતી તમામ સ્ત્રીજવસ્તુઓ મુકાવી.

આ રીતે પ્રાથમિક તૈયારી કર્યા પછી ભટ્ટમાત્ર એ રથ લઈને પોતાના પરિવારને તેડવા ગયો. હવે તે રાજનો મહામંત્રી બનેલો હોવાથી તેની સાથે એ સેવકો અને ચાર રક્ષકો પણ ગયા.

પાંચ જ દિવસમાં ભટ્ટમાત્ર પોતાના પરિવાર સાથે આવી ગયો અને પોતાના મંત્રીપદ પર કામ કરવા બેસી ગયો.

એકાદ સપ્તાહમાં જ ભટ્ટમાત્ર પોતાના ઉત્તમ ગુણુ-સંસ્કારના કારણે સમગ્ર રાજસભામાં આદરણીય બની ગયો અને એક દિવસે મંત્રીઓ, નગરશેઠ વગેરે સાથે વિચાર કરી, સહુને લઈને મહારાજ વિક્રમાદિત્ય પાસે ગયો.

વિક્રમાદિત્યે નગરશેઠનો આદરપૂર્વક સત્કાર કર્યો અને કહ્યું :
“શ્રી આજ્ઞા છે? આજ તમે બધા કંઈક સંપીને આવ્યા લાગો છો...મારે કાંઈ દોષ તો નથી દેખાયો ને?”

નગરશેઠે કહ્યું : “મહારાજ, દોષ દેખાય ત્યારે જ આવવું પડે ને!”

વિક્રમાદિત્યને ભારે આશ્ચર્ય થયું. મારી ભૂલ કંઈ વાતમાં થઈ હશે? તેમણે કહ્યું : “મને કહો...હું અવશ્ય સંશોધન કરીશ.”

ભટ્ટમાત્રે કહ્યું : “ કૃપાનાથ, રાજસિંહાસનનો વામ ભાગ કયાં સુધી સૂનો રહે ? ”

“ ઓહ ! ” કહીને વિક્રમાદિત્ય ખડખડાટ હસી પડ્યો અને નગરશેઠ સામે જોઈને બોલ્યો : “ શેઠજી, આ દોષનું સ શોધન કરી લઇશ. મહાત્મા ભતૃહરિ કોઈ પણ ઉપાયે પાછા આવી શકે એમ નથી એટલે મારે કોઈ યોગ્ય ખાનદાન અને આ પ્રજાની માતા બનીને રહે એવી અર્ધા ગતા શોધવી જ પડશે. ” ત્યાર પછી ભટ્ટમાત્ર સામે જોઈને કહ્યું : “ તું અને બુદ્ધિસાગર આ બંને તપાસ કરી શકો છો. મહાત્મા ભતૃહરિ એક વાર રૂપથી દાઝ્યા છે...એટલે ખાનદાની પ્રત્યે વધારે દષ્ટિ રાખજો, ગુણ અને સંસ્કાર વગરનું રૂપ ધણીવાર વિષમાં પરિણમે છે ”

ભટ્ટમાત્રે વિનમ્ર સ્વરે કહ્યું : “ મહારાજ, મેં એક શ્રેષ્ઠ કન્યા જોઈ છે. ”

વિક્રમાદિત્યે પ્રશ્નભરી નજરે ભટ્ટમાત્ર સામે જોયું.

ભટ્ટમાત્રે કહ્યું : “ અહીંથી દોઢસો કોશ દૂર લક્ષ્મીપુર નામનું નગર છે...અતતના ખૂણામાં. ”

બુદ્ધિસાગરે કહ્યું : “ હા...ત્યાં તો વૈરીસિંહ નામના પરમ ભક્ત રાજા રાજ્ય કરે છે. ”

“ બરાબર છે એમની એકની એક પુત્રી કમલાવતી સોળ વરસની થઈ છે ચતુર, સંસ્કારી અને પૂર્ણ આરોગ્યમય છે. ”

નગરશેઠે પ્રશ્ન કર્યો : “ શું મહારાજ વૈરીસિંહને સંતાનમાં એક જ દીકરી છે ? આમ હોય તો માતાનો વારસો કન્યાને પણ... ”

વચ્ચે જ ભટ્ટમાત્રે કહ્યું : “ નગરશેઠજી, એવી ભલામણ હું કરું કેવી રીતે ? રાણી પદ્માવતીને સાત દીકરા ઉપર આ એક જ દીકરી થઈ છે... ”

બુદ્ધિસાગરે કહ્યું? “તો પછી રાજકન્યાની પ્રતિકૃતિ...”

“એ અંગે મહારાજ આજ્ઞા કરે એટલે હું સત્વર મગાવી આપીશ.”

અત્યાર સુધી શાંતિથી વાત સાંભળી રહેલા મહારાજ વિક્રમાદિત્ય બોલ્યા? “મિત્ર, મારી આજ્ઞા છે.”

ખીજે જ દિવસે લદ્દમાત્રે એક દૂત લક્ષ્મીપુરના મહારાજ પાસે રવાના કર્યો. દૂત સાથે એક પત્ર પણ મોકલ્યો.

બારમે દિવસે દૂત પાછો આવી ગયો.

લદ્દમાત્રે કેમલાવતીની પ્રતિકૃતિ મહારાજ વિક્રમાદિત્ય સમક્ષ રજૂ કરી.

કેમલાવતીનું ચિત્ર અતિ આકર્ષક હતું. નયનો ભાવ ભર્યા હતા.

મુખમુદ્રા શાંત હતી...જાણે નિર્દોષ રૂપની સરિતા!

એ દિવસ બરાબર વિચાર કરીને વિક્રમે સમતિ આપી.

પછી તો શી વાર લાગે? લક્ષ્મીપુરના મહારાજને વિધિવત્ સમાચાર મોકલાવ્યા.

લક્ષ્મીપુરના રાજભવનમાં આ સમાચાર પ્રાપ્ત થતાં આનંદ આનંદ થઈ ગયો. એકની એક સુદર અને સરકારી કન્યાને આવો તેજસ્વી અને સમર્થ રાજ પતિ રૂપે ક્યાંથી મળે?

લક્ષ્મીપુરના મહામંત્રી, રાજપુરોહિત અને કેટલાક ભાયાતો તાબડતોબ અવંતિ આવી પહોંચ્યા.

ધણા જ હિલ્લાસ સાથે વાગ્દાનનો વિધિ કરવામાં આવ્યો.

લક્ષ્મીપુરના મહામંત્રીએ જન લક્ષ્મને પધારવાની ભાવભરી પ્રાર્થના કરી અને મહારાજ વિક્રમાદિત્યે પ્રસન્ન હૃદયે આ પ્રાર્થનાનો સત્કાર કર્યો.

વૈશાખ સુદ દશમનું મુહૂર્ત નક્કી થયું.

લક્ષ્મીપુરના મહામંત્રી અને અન્ય મહાશયોએ ઉત્તમ સરપાવ આપીને વિદાય કરી.

પછી તો તાપ્પડોળ લગનની તૈયારી શરૂ થઇ.

અને યથા સમયે મહારાજ વિક્રમાદિત્યે લવ્ય રસાલા સાથે -શુભ શુકન જોઈને લક્ષ્મીપુર તરફ પ્રયાણ કર્યું.

લક્ષ્મીપુરની જનતા પોતાની પ્રિય રાજકુમારીના નવજવાન પતિ માલવનાથને નિહાળવા માટે તલસી રહી હતી.

માલવપતિનું સ્વાગત કરવા અર્થે રાજની તૈયારી તો અપૂર્વ હતી પરંતુ જનતાએ પણ ભારે ઉદ્દાસ ખતાવવા માંડ્યો હતો.

જે રાજ પોતાની પ્રજાનો પ્રેમ સંપાદન કરે છે, તે રાજના દરેક પ્રસંગોને જનતા પોતાના જ પ્રસંગો માને છે...કારણ કે રાજ પોતે જ પ્રજાના સુખમાં સુખ અને દુઃખમાં દુઃખ ભોગવતો હોય છે.

અને જે રાજ જીલમથી અથવા લયથી અથવા અધિકારના જોર વડે અથવા બળજબરીથી પ્રજા પર રાજ કરતો હોય છે તે રાજ પ્રત્યે પ્રજાના અંતઃકરણમાં કોઈ પ્રકારનો સહભાવ હોતો નથી.

અને જેની આતુરતાપૂર્વક રાહ જોવાતી હતી તે મહારાજ વિક્રમાદિત્યની જાન આવી ગઈ.

લોકોએ ઉમળકાભેર અને હૈયાની ઉલટ સાથે અભૂતપૂર્વ સ્વાગત કર્યું.

મહારાજ વૈરીસિહ અને રાણી પદ્માવતી પોતાના મહાન જમાઈને જોઈને ખૂબ જ રાજી થયાં.

આવો પ્રતાપી, નવજવાન અને પથવર જમાઈ પૂરાં પુણ્ય હોય તો જ મળે !

જાન માટે ઉતારાની વ્યવસ્થા ઘણી જ સરસ રાખવામાં આવી હતી. મહારાજ વિક્રમાદિત્ય સાથે આવેલા ભાયાતો, કેટલાક રાજાઓ, સુલટો દરનાયકો, શ્રેષ્ઠિજનો, મંત્રીઓ વગેરેને મહારાજ વૈરીસિહે કરેલી વ્યવસ્થા જોઈને ખૂબ જ સંતોષ થયો.

યથા સમયે વિધિવત લગ્ન થઈ ગયાં.

મહારાજ વિક્રમાદિત્ય તરફથી વરોઢી રૂપે સમગ્ર નગરીને જમાડવામાં આવી.

ખંતે પક્ષ તરફથી પુષ્કળ દાન આપવામાં આવ્યું.

અને મહારાજ વૈરીસિંહની લાવના ખાતર જન ચાર દિવસ વધુ રોકાણી.

કુળદેવીને નમન કર્યા વગર પતિ-પત્ની એકબીજાંને મળી શકે નહિ, એવો પરપરાનો નિયમ હતો...તેમાંય પ્રથમ લગ્ન વખતે તો આ નિયમમાં જરાય સ્પર્ધન ન થવું જોઈએ ..એ એક કુળદેવીની મર્યાદા હતી.

અને રાજપુરોહિતે કુળદેવીની આ મર્યાદા જ્યારે મહારાજ વૈરીસિંહને કહી, ત્યારે મહારાજ વૈરીસિંહ પોતાની લાવનાને સાકાર કરી શક્યા નહિ. તેઓ માલવનાથને એકાદ મહિના સુધી રોકવા માગતા હતા...પરંતુ જમાઈ અને કન્યાને વિદાય આપવી પડી.

માતાપિતાના ધરનો ત્યાગ કરીને દીકરી જ્યારે પરાયા ધરને પોતાનું મનાવવા જાય છે, ત્યારે મા-આપના હૃદયમાં ભારે દર્દ થાય છે. આ વેદનાની કદપના કરવી ભારે કઠણ છે. ન કહી શકાય એવી આ અંતરવેદના ગમે તેવું મન હોય છતાં પચાવી જવી પડે છે.

અને દીકરીના અંતરમાં પણ આ વેદના ભારે ગભીર બને છે... પરંતુ એના મનને જીવનસાથી સાથેના નૂતન જીવનની એક આશા હૈયાધારણા આપતી હોય છે.

નગરીથી ચારેક કોસ દૂર સુધી રાજ વૈરીસિંહ, રાણી પદ્માવતી, અન્ય રાણીઓ, મંત્રીઓ, સુભદ્રો વગેરે હજારો પ્રજાજન સાથે વળાવવા આવ્યા હતાં.

આ સ્થળે કન્યા સાથે અતિમ ભેટણું કરતી વખતે માતાએ,

કહ્યું: “ પુત્રી, તારા પિતૃકુળના 'સંસ્કારને શોભાવજે...તારા પુણ્યોદયે તને ઉત્તમ વર અને રાજ મળ્યું છે...તું આ ઇજ્જતને પચાવીશ તો તારું ભવન ખીજું સ્વર્ગ ખની જશે. ”

મહારાજ વૈરીસિ હે પણ પુત્રીને હૈયાસરસી લેતાં કહ્યું : “ કમલા, બેટી, તું ડાહી છે એટલે તને કંઈ કહેવાનું ન હોય...પરંતુ મારે માત્ર એટલું જ કહેવાનું છે કે પ્રાપ્ત થયેલા ભાગ્યને જાળવી રાખવા અર્થે હૈયું નિર્મળ, પ્રેમાળ અને ઉદાર રાખજે. સંસારમા ઉત્તમ સામગ્રી પચાવનાર તો ઠેર ઠેર હોય છે ..પરંતુ વિષને પચાવનાર કોઈક જ હોય છે. તારામાં એવું જ બળ મળે એવી મારી ઇષ્ટને પ્રાર્થના છે. ”

રાજકન્યાના સાતેય ભાઈઓ પણ બહેનને સજળ નયને જોતા ઊભા હતા...અને સાતેય ભાઈઓ અતિ પ્રિય એવી નાની બહેનને મૂક આશીર્વાદ આપવા માંડ્યા.

વિક્રમાદિત્ય પણ સાસુ-સસરાના ચરણમાં નમી પડ્યો અને આશિષ લઈને વિદાય લીધી.

કમલાવતીનો રથ જુદો હતો તેના રથમાં બે પ્રિય પરિચારિકાઓ બેઠી હતી.

આગળના રથમાં મહારાજ વિક્રમાદિત્ય, તેનો એક મિત્ર, અને લટમાત્ર બેઠા હતા.

લક્ષ્મીપુરના મહારાજાએ એકની એક કન્યાને દાયજામાં પુષ્કળ સંપત્તિ આપી હતી.

જન અવતિના માર્ગે આગળ વધી.

૧૦ :

: રાજર્ષિનું આગમન!

અવંતિનાથ મહારાજ વિક્રમાદિત્ય અને મહારાણી કમલાવતીનું અવંતિની જનતાએ લબ્ધ સ્વાગત કર્યું હતું.

આવું અભૂતપૂર્વ સ્વાગત જે દિવસે મહારાજ ભર્તૃહરિ અનંગસેનાને લઈને આવ્યા તે દિવસે પણ નહોતું થયું.

મહારાજ વૈરીસિંહ તરફથી એકની એક કન્યાને દાયજો પણ સારા પ્રમાણમાં મળ્યો હતો.

પરંતુ મહારાજ વિક્રમને મન દાયજનું કોઈ મહત્ત્વ નહોતું. તેઓ જીવનસગિનીનું મહત્ત્વ જોતા હતા અને પંદરેક દિવસના સહવાસ પછી તેઓ જોષ શક્યા કે પોતે જેવી પત્ની ધૃષ્ટતા હતા, તેવી જ પ્રાપ્ત થઈ છે.

કમલાવતીમાં ૩૫ હતું...૩૫નો કોઈ ગર્વ નહોતો.

યૌવન હતું...યૌવનની કોઈ ચંચળતા નહોતી.

હૃદય તો પ્રેમ, ઉદ્ધવાસ અને લાવનાથી છલકતું હતું.

કોઈ પણ નવ પરિણિતને પોતાની પત્ની જીવનના પ્રથમ પ્રહરમાં સુંદર અને સર્વગુણ સંપન્ન જ લાગે છે...વિક્રમાદિત્ય આ સત્ય સમજતો હતો અને તેણે પત્નીના અતરમાં એક પતિવ્રતાનું જ સ્વરૂપ નિહાળ્યું હતું.

મહારાણીએ કેવળ પંદર દિવસમાં જ રાજપરિવાર અને રાજભવનના સઘળાં દાસ-દાસીઓનો પ્રેમ અને સદ્ભાવ પ્રાપ્ત કરી લીધા હતા.

અહીં આવ્યા પછી કમલાવતીએ મહારાજ ભર્તૃહરિ અને મહારાણી અનંગસેના અગેની સઘળી વાત જાણી લીધી હતી.

એક રાતે વિક્રમાદિત્ય અને કમલા વચ્ચે વાતવાતમાં મહાદેવી અનંગસેનાનો પ્રશ્ન છેડાઈ ગયો હતો. વિક્રમે જ પ્રશ્ન કર્યો હતો, “પ્રિયે, તેં દેવી અનંગસેનાની હકીકત તો સાંભળી જ હશે?”

“હા સ્વામી, પણ મને એવી વાતમાં કોઈ રસ નથી. માનવી મનની ચંચળતાનો દાસ અને ત્યારે રાજમાર્ગ ચૂકી જતો હોય છે. આવું તો બન્યા જ કરે છે...અને તેથી જ આ સસાર વિચિત્ર કહેવાય છે.” કમલાએ કહ્યું

“તારી વાત સાચી છે કમલ...ભાભીની ઘટના સાંભળ્યા પછી મારા મનમાં શું થયું હતું એ કહું?”

“આપ ન કહો તો પણ હું સમજી ગઈ છું.”

“કહો...”

“તારી જાતિ પ્રત્યે આપના મનમાં ધૃણા જન્મી હશે...”

“હવે?” કમલાવતીએ મધુર નજરે સ્વામી સામે જોઈને પ્રશ્ન કર્યો.

“તને પ્રાપ્ત કર્યા પછી મારે ભ્રમ લાગી ગયો છે. મને સમજાયું છે કે આર્યાવતની સ્ત્રીઓ નિર્મલ, પવિત્ર અને આદર્શ રૂપ

છે. અપવાદ માર્ગ તરફ દૃષ્ટિ નહિ કરવી જોઈએ...એમ કરવાથી જ અંતરમાં સશય જાગે છે.” વિક્રમાદિત્યે પ્રિયતમાનો ક્રોમળ હાથ પકડી લેતાં કહ્યું.

કમલા મધુર નજરે સ્વામીના તેજસ્વી અને વિશાળ નયનો સામે જોઈ રહી.

થોડી પળો સુધી ક્રોઈ બોલ્યું નહિ...છેવટે વિક્રમે જ કહ્યું :
“ શુ જોઈ રહી છે. ”

“ મારું હૃદય...”

“ અને તે મારી આંખમાં ? ”

“ પત્નીનું હૃદય પતિની આંખમાં જ પુરાઈ રહેવાનું સૌભાગ્ય મેળવી શકે છે ” આટલું કહીને કમલાએ સ્વામીના વક્ષઃ સ્થળ પર મસ્તક છુપાવી દીધું.

“ પ્રિયે...” કહીને વિક્રમાદિત્યે કમલાનું વદન બંને હાથે પકડીને ઊંચું કર્યું...કમલાની આંખ ખિંચાયેલા ક્રમળ જેવી બની ગઈ હતી. વિક્રમે પત્નીના અધર પર અધર સ્થાપિત કરીને એક દીર્ઘ સુબંધ લીધું...ત્યાર પછી કહ્યું : “ કમલ, મને એક વિચાર આવ્યા કરે છે.”

પત્નીએ પ્રશ્નભરી નજરે પતિ સામે જોયું...

વિક્રમે કહ્યું : “ તારી પ્રસન્નતા સદાય પ્રાપ્ત કરી શકુ એટલા ખાતર મારા મનમાં થાય છે કે એક પત્નીવ્રતની પ્રતિજ્ઞા...”

વિક્રમાદિત્ય વાક્ય પૂરું કરે તે પહેલાં જ કમલાએ પોતાના મોઢા આડો હાથ ધરી દીધો અને કહ્યું : “ હાં હાં...એવી ક્રોઈ પ્રતિજ્ઞા ન લેશો. ”

“ કેમ ? ”

“ આપે મને પહેલી રાતે જે વાત કહી હતી તે શું ભૂલી ગયા ? ”

“ કઈ વાત ? ”

“ જ્યોતિપી ”

“ ઓહ, શતાધિક પત્ની થવાની છે...ના...ના...મારે જ્યોતિપીને ખોટો પાડવો છે...કમલ, તારા ને મારા વચ્ચે કોઈ આવે એમ હું નથી ઈચ્છતો.”

કમલ મીઠું હાસ્ય વહાવી રહી.

“ હસે છે કેમ ? ”

“ સ્વામી, જે જ્યોતિપીની અન્ય વાતો સાચી પડે તેની ખીજ વાત ખોટી કેમ પાડી શકાય ? વળી આપ માલવના ધણી છો...અનેક રાજકન્યાઓ આપને પતિરૂપે સત્કારવા તૈયાર થાય...ના...ના...આવા લાગણીવેદા પુરુષને શોભે નહિ...તેમાં ય આપ સમા સમર્થને તો જરાય શોભે નહિ.”

વિક્રમાદિત્યે પત્નીને હૈયા સરસી લેતાં કહ્યું : “ પછી તારા ને મારા...”

વચ્ચે જ કમલાએ કહ્યું : “ મને એવો કોઈ ભય નથી-શ્રી કૃષ્ણચંદ્રને ક્યાં ઓછી રાણીઓ હતી ? છતાં એમના સંસારમાં જીવનમાં ક્યાંય રોષ નહોતો. કે ક્યાંય વિસવાદ નહોતો...”

“ છતાં...”

“ છતાં કંઈ નહિ...મારા ને તમારા મનની જે ગાંઠ બંધાઈ ગઈ છે તે વિધાતાથી પણ છૂટી શકે એમ નથી ”

“ વિશ્વાસ એ જ સ્ત્રીનું સાચું ધન છે.. ગૌરવ છે.” કમલાએ પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું.

આ રીતે આનંદ, પ્રેમ અને ભાવનામાં ચાર મહિના વીતી ગયા. વિક્રમાદિત્ય પ્રજાને વધુમાં વધુ સુખ સગવડ મળે એ પ્રકારની વ્યવસ્થા કરવા માંડ્યો.

સમગ્ર માલવમાં કોઈ પણ પ્રજાજન દુઃખી ન હોવો જોઈએ એવી વિક્રમની ભાવના હતી. પોતાના મત્રીઓ સાથે ચર્ચા વિચારણા

કરી તેણે એવી રાજનીતિ નિર્માણ કરવાનું નક્કી કર્યું કે રાજ્ય તરફ પ્રગતે કોઈ પાંતીનું દુઃખ ન હોવું જોઈએ ..રાજના કર્મચારીઓ તરફથી કોઈ પ્રકારની કનડગત ન હોવી જોઈએ અને પ્રગતના ધાર્મિક, આર્થિક અને સામાજિક રીતરિવાજો પર કોઈ પ્રકારનું રાજ્ય તરફથી બંધન ન હોવું જોઈએ

આ પ્રકારની રાજનીતિ નિર્માણ કરવામાં રાજના મંત્રીઓ પૈકીના ચાર મંત્રીઓએ વિનંતી સ્વરૂપે વિરોધનો સૂર ઉચ્ચાર્યો હતો : “કૃપાનાથ, દુઃખ તો કર્મના ફળ રૂપ હોય છે એટલે લોકોનું દુઃખ કેવી રીતે દૂર કરી શકાય ! અને જનતા આડે રસ્તે ન જાય અથવા ઉચ્છ્વેદન ન બની જાય એટલા ખાતર પણ રાજનું બંધન હોવું જરૂરી હોય છે...અને જો રાજના કર્મચારીઓ કડક નહિ રહે તો જનતામાં દુષ્ટ તત્ત્વોને ઉત્તેજન મળશે..અમે એ વાત સ્વીકારીએ છીએ કે પ્રજા સુખી અને સમૃદ્ધ હોવી જોઈએ. પ્રગતના ધર્મ કે આચાર વ્યવહાર પર કોઈ બંધન ન હોવાં જોઈએ...પરંતુ આર્થિક બંધન વગર...”

વચ્ચે જ વિક્રમાદિત્યે હસીને કહ્યું હતું : “તમે મારો આશય અરાબર સમજ્યા નથી. કર્મના દોષે ભોગવવાં પડતાં દુઃખ તો દૂર કરી શકતું નથી ..પરંતુ માલવની જનતાને રાજ્ય તરફથી કોઈ દુઃખ ન હોવું જોઈએ અને રાજ્યનો એ ધર્મ પહેલો છે કે રાજ્યમાં કોઈ ભૂખ્ય ન હોય કે આશ્રય વગરનું ન હોય ..! જનતામાં દુષ્ટ તત્ત્વો ન પ્રવેશે એ કાળજી તો અવશ્ય રાખવી જરૂરી હોય છે...પરંતુ બંધનો વડે અનિષ્ટો રોકાતાં હોય એમ નથી બનતું ...અનિષ્ટોથી જનતાને દૂર રાખવામાં ધર્મકરણી અને ધર્મ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા જ મુખ્ય ચાવી રૂપ હોય છે આપણી પરંપરાની રાજનીતિ ધર્માશ્રિત છે...એ રાજનીતિમાં સત્તાની કોઈ ખુમારી ન હોવી જોઈએ. આર્થિક બંધન દૂર કરવાનો મારો આશય એવો નથી કે લોકો ગમે તે ઉપાય વડે ધન પ્રાપ્ત

કરે અને અનીતિ પણ આચરે...મારો આશય એ છે કે જનતા પર માત્ર રાજ સંચાલન પૂરતું જ કરભારણ હોવું જોઈએ.”

“કૃપાનાથ, આપણા રાજ્યમાં ઓછામાં ઓછું કરભારણ છે. ખેડૂતો પાસેથી માત્ર બે ટકા જ કર લેવાય છે...”

“એ હું જાણું છું...બહારથી આવતા માલ ઉપરની જકાત ત્રણ ટકા છે...અહીંથી બહાર દેશાવર જતા માલ પર પણ લગભગ ત્રણ ટકા જકાત લેવાય છે. અને આ ઓછો ગણાતો કર પણ મને વધારે લાગે છે...કારણ કે રાજભંડારમાં અઢળક સુવર્ણ ભેગું થતું જ રહે છે. શા માટે ? ”

“કૃપાનાથ, રાજનું ધન છેવટે તો લોકોપકારના કાર્યમાં જ વપરાતું હોય છે.”

‘છતાં વધુ પડતો સચય એ લપસી પડવાનું એક ભયસ્થાન તો છે જ...આપણે કંઈક વધારે ઉદાર થવું જોઈએ.” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

આમ ઉદાર રાજનીતિની રચના કરવાથી વિક્રમાદિત્ય પ્રત્યે જનતાના હૃદયમાં ખૂબ જ સહભાવ જાગવા માંડ્યો.

આ સિવાય ફરિયાદ કરનારાઓને માત્ર રાજસભામાં જ હાજર થવું પડતું...અને સભા દોહાના કારણે ઘણા માણસો ફરિયાદ કરતાં અચકાતા હતા. આ વાતનો વિચાર કરી મહારાજ વિક્રમાદિત્યે કોઈપણ માણસને કંઈપણ વાત કહેવા માટે રાજસભાના દ્વાર ખુલ્લાં રાખ્યાં.

આમ વિક્રમાદિત્યના રાજકાળનો પ્રારંભ લોકોના આનંદ અને આશીર્વાદથી ભારે ઉજ્જવળ બની રહ્યો હતો.

અને એક દિવસે અવંતિની જનતાના હર્ષધ્વનીથી ગગન મંડળ ગાજવા માંડ્યું.

મહાત્મા ભર્તૃહરિ નગરી બહારના એક ઉદ્યાનમાં આવી ચડ્યા હતા.

આ સમાચારથી સમગ્ર નગરી પોતાના ત્યાગી રાજાનાં દર્શને ઉમટી પડી.

મહારાજ વિક્રમાદિત્યને ખબર પડી એટલે તેઓ પણ રાજપરિવાર, મંત્રીઓ, સામંતો, સુબટો, સેનાનાયકો વગેરે રસાલા સાથે નગરી બહારના ઉદ્યાન તરફ ગયા.

મધ્યાહ્ન થતાં સુધીમાં તો સમગ્ર અવતિ નગરી જાણે ધર-ખારનો ત્યાગ કરીને રાજર્ષિ ભર્તૃહરિના શરણે આવી પહોંચી.

રાજ્ય તરફથી લગભગ એક હજારથી વધારે સૈનિકો વ્યવસ્થામાં રોકાયા હતા, પરંતુ જનતાનો ઉત્સાહ જ્યારે સાગરનાં લોહ જેવો બની જાય છે. ત્યારે તેને કોઈ શક્તિ રોકી શકતી નથી.

ગરીબ, અમીર, રાજા, કમચારી, સ્ત્રી, પુરુષ, બાળકો, વૃદ્ધો પ્રબળ ઉત્સાહ સહિત ઉમટી પડ્યાં હતાં. મહારાજ વિક્રમાદિત્યને પણ પોતાના પરિવાર સહિત એક વૃક્ષ નીચે લગભગ દોઢ પ્રહર પથ તરાહ જોતા ઊભા રહેવું પડ્યું હતું.

માંઠ માંઠ માલવપતિ પોતાના પરિવાર સાથે મહાત્મા ભર્તૃહરિ પાસે પહોંચી શક્યા. સહુએ રાજર્ષિની ચરણરજ મસ્તકે લીધી અને મહારાજ ભર્તૃહરિએ સહુને આશીર્વાદ આપ્યા.

મહામત્રી ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “ મહાત્મન, આપના ચરણ સ્પર્શથી આ ધરતી આજ પુણ્યમયી બની ગઈ છે. હવે આપ રાજભવનમાં પધારવાની કૃપા કરો. ”

“ મહાત્મન મારી વિનમ્ર પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કરો. ” વિક્રમાદિત્યે ગળગળા સ્વરે કહ્યું.

ભર્તૃહરિએ પ્રસન્ન નજરે વિક્રમ સામે જોઈને કહ્યું : “ રાજન,

મને અહીં જ આનંદ છે...ત્યાગીઓને ગૃહસ્થનું જીવન શોભે નહિ. ”

વિક્રમાદિત્યે બહુજ આગ્રહ કર્યો ત્યારે મહારાજ ભર્તૃહરિએ આવતી કાલે માધુકરી લેવા રાજભવનમાં આવવાનું સ્વીકાર્યું.

અને છેક મધરાત સુધી માનવ મહેરામણ ગાજતો રહ્યો. મધરાત થઈ ત્યારે રાજના કર્મચારીઓએ લોકોને વિદાય લેવાની વિનંતિ કરી.

અને વહેલી સવારે તો મહારાજ ભર્તૃહરિ રાજભવન તરફ જવા વિદાય થયા.

પરંતુ રાજભવનનાં મુખ્ય દ્વાર પાસે પહોંચતાં પહોંચતાં અચોક્ષ્ય થયાને બે ઘટિકા વીતી ગઈ.

મહારાજ વિક્રમાદિત્ય ક્યારના રાહ જોઈ રહ્યા હતા. મહાદેવી કમલાવતી સ્નાનગૃહમાં જવાની તૈયારી કરતાં હતાં. કારણ કે આજ સવારથી તેઓ મહાત્મા ભર્તૃહરિના સ્વાગતની તૈયારીમાં અને તેમના માટે એક ખંડની વ્યવસ્થા કરવામાં રોકાયાં હતાં.

લોકોનો ધસારો રાજભવન તરફ વળ્યો હતો ..પરંતુ મહાત્મા ભર્તૃહરિને કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી ન આવે એટલા ખાતર રાજના સેંકડો સૈનિકો વ્યવસ્થા જળવવા રોકાઈ ગયા હતા.

મહાત્મા ભર્તૃહરિ સ્મિતવદને સર્વના નમસ્કાર ઝીલતા ઝીલતા રાજભવનની સોપાનશ્રેણી પાસે પહોંચ્યા ..

પરંતુ રાજ્યના સૈનિકો લોકોના ધસારાને ખાળી શક્યા નહિ... નરનાર ને બાળકો મહાત્મા ભર્તૃહરિનો જયનાદ પોકારતાં પોકારતાં આવી પહોંચ્યાં હતા જે લોકોના ધસારાને રોકવામાં નહિ આવે તો મહાત્મા ભર્તૃહરિ રાજભવનમાં દાખલ નહિ થઈ શકે...આવી બીતિ

રાજર્ષિનું આગમન !

૮૯

લાગવાથી વિક્રમાદિત્ય અને મહામંત્રી સોપાનશ્રેણી પર ઊભા રહી ગયા...

મહાપ્રતિહાર મહાત્મા ભર્તૃહરિને અંદર લઈ ગયા.

‘આ સમયે ઉપરની ભૂમિ પર કમલાવતી સ્નાન કરી રહી હતી. એક દાસીએ મહાત્મા ભર્તૃહરિના આગમનના સમાચાર આપ્યા એટલે તે તરત એક જ બીના વસ્ત્રે ઉભી થઈ ગઈ.

કેટલાક લોકો છેક અંદર ધસવામાં કામયાબ થઈ રહ્યા હતા; એટલે મહાપ્રતિહારને એ લોકો સમક્ષ ઊભા રહેવું પડ્યું.

મહારાજ ભર્તૃહરિ એમ ને એમ શાંત ભાવે ઉપરની ભૂમિની સોપાનશ્રેણી ચડવા માડ્યા...

મહાત્મા ભતૃહરિ માધુકરી લઈને તરત પાછા વળવાના હતા... અને તેઓ સ્વસ્થ મન સહિત ઉપરની ભૂમિ પર પહોંચી ગયા.

પરાખર આ સમયે મહારાણી કમલાવતી સ્નાનગૃહમાંથી માત્ર એક જ વસ્ત્રે બહાર નીકળીને વસ્ત્ર ખંઠ તરફ જઈ રહી હતી... અને મહારાજ ભતૃહરિની નજર સ્વાભાવિક તે તરફ ગઈ..રાણી કમલાવતીની નજર પણ રાજપિં પર પડી. તેના હૃદયમાં ભારે લજ્જા જાગૃત થઈ...માત્ર એક વસ્ત્ર સુવર્ણમય કાયા ફરતું વી ટાળ્યું હતું. ઉન્નત ઉરોજ દેખાતા હતા...આજા વસ્ત્રના કારણે રૂપ-લવણ્ય જાણે ચંદ્રની માફક વેરાઈ રહ્યું હતું...

પરંતુ મહારાજ ભતૃહરિ તરત પાછા વળ્યા. આ જોઈને કમલાવતી લજ્જાનો ત્યાગ કરી તરત મહારાજ ભતૃહરિ તરફ એની એ સ્થિતિમાં ઉતાવળે પગલે આવી અને મૃદુ મંજુલ સ્વરે બોલી :
“ ભગવત, આપ પાછા કેમ ફર્યા ? ”

મહારાજ ભતૃહરિ ઊભા રહી ગયા અને નીચી નજરે જ બોલ્યા : “ ભાગ્યવતી, સાધુએ દષ્ટિ શુદ્ધિ અને ભાવ મર્યાદા રાખવી જોઈએ.”

“હું સમજી નહિ.”

“ભદ્રે, સંસારીઓ અને ત્યાગીઓની મર્યાદામાં મણો તફાવત હોય છે. સ્ત્રીને સ્નાનાવસ્થામાં જોઈને સાધુથી માધુકરી પણ ન લઈ શકાય.”

“કૃપાનાથ, ક્ષમા કરો તો એક પ્રશ્ન કરું.”

નીચી નજરે જ મહારાજ ભતૃહરિ પ્રસન્ન સ્વરે બોલ્યા :
“ખુશીથી.”

“તો આપ સામેના ખંડમાં બિરાજો...હું હમણાં જ આવું છું.” રાણીએ કહ્યું.

બે પરિચારિકાઓ દૂર બિભી હતી. મહારાજ ભતૃહરિ સામેના ખંડ તરફ ચાલતા થયા.

રાણી કમલાવતી ત્વરિત ગતિએ વચ્ચે ખંડમાં ગઈ.

નીચે જખખર કોલાહલ થતો હતો, હજારો માણસો મહારાજ ભતૃહરિને જયનાદ પોકારી રહ્યા હતા અને દર્શન માટે માગણી કરી રહ્યા હતા.

મહાપ્રતિહાર, ભવનના સેવકો, મત્રી વર્ગ અને માલવનાથ પણ લોકોને સમજાવવામાં ગેકાઈ ગયા હતા.

જે ભુવનમાં પૂરેપૂરું રાજસુખ માણ્યું છે...જે ભવનના પ્રત્યેક ખંડમાં અને ભવનની પ્રત્યેક દીવાલોમાં અનગસેના પ્રત્યેના પ્રેમતુ માધુર્ય છવાયેલું છે...જેની રજેરજમાં પ્રિયા અને પ્રિયતમનાં ભાવગીતો છપાયેલા પડ્યાં છે...તે સ્થળે આવીને પણ મહારાજ ભતૃહરિ નજીકના ભૂતકાળની એક નાની શી સ્મરણ મજરીને યદૈયા પર આવવા દેતા નથી...જાણે પોતાને આ ભવન સાથે કદીયે કોઈ સંબંધ ન રહ્યો હોય તેવા નિર્વિકાર ભાવે તેઓ ખંડમાં નીચે મૃગ-ચર્મ બિછાવીને બેસી ગયા હતા.

મહારાણી કમલાવતી થોડી જ વારમાં વસ્ત્રો ધારણ કરીને ખંડમાં આવી પહોંચી અને મહાત્મા ભતૃહરિને નમસ્કાર કરીને બોલી :
“ભગવત, ભોજનનો થાળ તૈયાર કરવાની આજ્ઞા આપું ?”

“ નહિ માતા, હું મારા પાત્રમાં જ નિર્દોષ આહાર લઈ શકીશ...પરંતુ તે પહેલાં આપનો પ્રશ્ન ..”

“ હા...પરંતુ એ પ્રશ્નથી આપને દુઃખ ..”

વચ્ચે જ ભતૃહરિએ કહ્યું: “ નહિ માતા, સાધુને સુખ દુઃખની ચિંતા જ ન હોય...આપ સકોચ વગર કહો.”

“ ભગવત, આપે સ્ત્રીને સ્ત્રી રૂપે શા માટે જોઈ? સાધુને જેમ કંચનમાં ને માટીમાં કોઈ ભેદ જણાય નહિ...તેમ ગમે તે વેશે કે સ્વરૂપે ઊભેલી સ્ત્રીમાં આવો ભેદ શા માટે હોવો જોઈએ ?”
કમલાવતીએ કહ્યું.

કમલાવતીની આ પ્રશ્ન સાંભળીને મહારાજ ભતૃહરિ ચમકી ઊઠ્યો... એમનાં નયનોમાં પ્રકાશ રેખા ઉભરાણી...તેઓ અતિ પ્રસન્ન નજરે કમલાવતી સામે જોઈ રહ્યા ..તેઓ કંઈ ઉત્તર આપે તે પહેલાં જ જનતાને સમજાવી વિક્રમાદિત્ય, મંત્રી વર્ગ, મહાપ્રતિહાર વગેરે મહાત્માને શોધતા શોધતા આવી પહોંચ્યા.

સહુના આવવા છતાં રાણી કમલાવતી એના એ ભાવે ત્યાં ને ત્યાં બેસી રહી

વિક્રમાદિત્ય અને અન્ય સર્વેએ મહાત્મા ભતૃહરિને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યાં.

મહાત્માએ સર્વ તરફ પ્રસન્ન નજરે જોયું.

સહુ નીચે જ બેસી ગયા મહાત્મા ભતૃહરિએ કમલાવતી સામે જોઈને કહ્યું : “ માતા, આજ તમે મારા મનના ખૂણામાં પડેલા એક અજાનને દૂર કર્યું છે ..મનનો અધકાર માનવીનો મંગલ માર્ગ

સદાય રૂઢતો આવ્યો છે, બાલ દષ્ટિએ પળાતા આચાર નિયમો માત્ર વ્યવહાર દષ્ટિએ અને બાળ જીવો લપસી ન પડે એટલા ખાતર આવશ્યક હોવા છતાં જે ત્યાગીને આત્મદર્શન કરવું છે તેને માટે નિશ્ચય દષ્ટિ ઉપકારક છે. માતા, મારો ઉદ્દેશ એ હોવા છતાં આજ સુધી મનમાં એક અજ્ઞાન ભરાઈ રહ્યું હતું...શત્રુ મિત્ર, સ્ત્રીનું રૂપ, તૃણ, સોનું, પથ્થર, મણિ, મૃતિકા, સસાર અને મોક્ષ આ બધામાં જ્યાં સુધી હું સમદષ્ટિ વાળો નહિ બનું ત્યાં સુધી હું મને પોતાને નહિ ઓળખી શકું...આજથી મારો યોગ-પુરુષાર્થ સમદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવાનોજ રહેશે.”

કમલાવતી આ શબ્દો સાંભળીને મહાત્મા ભર્તૃહરિના ચરણમાં ઢળી પડી.

ત્યાર પછી મહાત્મા ભર્તૃહરિએ વિક્રમાદિત્યના સામે જોઈને કહ્યું : “રાજન, તારી સહધર્મચારિણી સાક્ષાત્ સરસ્વતી સમાન છે..મારા મનને અધિકાર આજ તેના એક જ પ્રશ્નથી દૂર થઈ ગયો છે.”

એ પ્રશ્ન કયો હશે ? વિક્રમના મનમાં થયું...પણ તે કશું બોલ્યો નહિ...

ત્યાર પછી મહારાજ ભર્તૃહરિએ ત્યાં બેઠેલા રાજપરિવાર અને મંત્રી વર્ગને સસારની વિચિત્ર દશા વ્યક્ત કરતો ઉપદેશ આપ્યો.

ઉપદેશ સાંભળીને સહુના હૃદય અતિ પ્રસન્ન બની ગયાં.. મહામંત્રી ભટ્ટમાત્રે કહ્યું : “ભગવત, આપ થોડા દિવસ રાજભવનમાં રહો તો...

વચ્ચે જ મહારાજ ભર્તૃહરિએ કહ્યું : “રાજભવન કે તપોવન બંને આજથી માટે મન સરખા છે પરંતુ વ્યવહાર દષ્ટિની ઉપેક્ષા કરવાથી ભવિષ્યના સાધુ સતોને પ્રત્યક્ષ બનવાનું નિમિત્ત બિહુ થાય તે યોગ્ય નથી..એટલે આપ કોઈ મને એવો આગ્રહ કરશો નહિ.”

એમ જ થયું.

થોડીવાર પછી મહાત્મા ભર્તૃહરિ કમલાવતીના હાથે માધુકરી લઈને વિદાય થયા.

નીચે હમરો માણસો ઊભા હતા. મહાત્મા ભર્તૃહરિએ સર્વ લોકો સમક્ષ ધર્મમાં સ્થિર રહેવાનો અને સદાચાર યુક્ત જીવન જીવવાનો ઉપદેશ આપ્યો...

ત્યાર પછી તેઓ જનતાના જયનાદ ઝીલતા ઝીલતા નગરી બહારના ઉદ્યાન તરફ વિદાય થયા.

સંધ્યા વખતે રાજપરિવારને લઈને મહારાજ વિક્રમાદિત્ય ઉદ્યાનમાં ગયા. એકાદ પ્રહર પછી ત મહાત્મા પાસે બેસીને તેઓ પાછા વળ્યા...

અને સવારે તેઓ સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈ દુગ્ધપાન કરવા બેઠા હતા...ત્યાં એક દૂતે આવીને સમાચાર આપ્યા : “કૃપાવતાર, મહાત્મા ભર્તૃહરિ આજ વહેલી સવારે વિહાર કરી ગયા છે.”

“આજે જ વિહાર કરી ગયા ? ” વિક્રમાદિત્યને ભારે નવાઈ લાગી.

પણ વળતી જ પળે તેમનું આશ્ચર્ય શ્મી ગયું. જેને સંસાર પ્રત્યે કોઈ પ્રકારનો રાગ નથી કોઈ પ્રત્યે મમતાનાં બંધનો નથી તે હ મેશા મુક્ત જ હોય છે મુક્ત માર્ગના પ્રવાસીઓ ક્યારે અને કઈ તરફ જાય તે કદપી શકાય નહિ.

મહારાજ વિક્રમાદિત્યે રાજર્ષિ કઈ તરફ પધાર્યા એ જાણવા માટે તપાસ કરાવી...પરંતુ કશું પરિણામ આવ્યું નહિ. તેઓ રાત્રિના ચતુર્થ પ્રહરનો પ્રારંભ મળ્યો કે તરત આજ્ઞા ગયા હતા. ઉદ્યાનમાં રહેલા રક્ષકો પણ કશું જાણી શક્યા નહોતા.

કઈ તરફ ગયા હશે ?

માલવપતિએ મહામંત્રીને તપાસ કરવા માટે આજ્ઞા કરી. મહામંત્રીએ ચારે તરફ અશ્વારોહીઓને વિદાય કર્યા.

પાંચ પાંચ દિવસની તપાસ પછી પણ મહાત્મા ભર્તૃહરિ કંઈ તરફ ગયા છે તે જાણી શકાયું નહિ.

બીજા પંદર દિવસ વીતી ગયા. રાજર્ષિ ભર્તૃહરિનું આકસ્મિક આગમન અને આકસ્મિક આજ્ઞા જવું એ બંને સમગ્ર અવતિ માટે એક નવાઈભર્યા સ્મરણ સમાન બની ગયાં.

સત પુરુષો તો વહેતી સરિતા સમા છે...કોઈ સ્થળે સ્થિર રહી શકે નહિ...ક્યાંય કોઈની સાથે રાગ-મમતાનાં બંધન વડે બધાય નહિ મનમાં મમતાનો અશ પ્રગટે કે તરત તેઓ ગતિમાન બની જાય.

રાજર્ષિ ભર્તૃહરિ તો આત્મદર્શનની આરાધનામાં પડ્યા હતા. જીવન પ્રત્યે પણ નિમોહી બની ગયા હતા અને એમને જે વૈરાગ્ય જ્ઞાન્યો હતો તે અદ્ભુત હતો..એક અમ્મરફળના બક્ષણના કારણે તેઓ દીર્ઘકાળ પર્યંત જીવિત રહેવાના હતા અને જો તેઓ મનથી પણ ચલિત બને તો પ્રાપ્ત થયેલુ દીર્ઘજીવન વસમું થઈ પડે તેમ હતું. જ્ઞાનનો દીવડો હૈયામાં પ્રગટાવીને તેઓ જન્મ મરણ ને જરા પર જ્ય મેળવવાનો પુરુષાર્થ કરી રહ્યા હતા. પુરુષાર્થી પુરુષને પ્રમાદ પાલવે નહિ ।

ત્યાગીઓને માયા-મમતા કે રાગનો સ્પર્શ થાય તો એના અંતઃકરણમાં રમતો સમભાવ નષ્ટ થયા વગર રહે જ નહિ.

મહાત્મા ભર્તૃહરિ ચર્મણ્યવતીના ગાઢ વન પ્રદેશ તરફ આજ્ઞા ગયા હતા. એમના પ્રસ્થાનની કોઈને ખબર નહોતી પડી. નહિ તો અવતિના હજારો નાગરિકો પાછળ ગયા વગર રહે જ નહિ.

આમ છતાં સેકડો જીવાનો ને નાગરિકો મહાત્માની શોધ કરવા રાજગપાટ કરી રહ્યા હતા...એ લોકો પણ થાકીને પાછા આવ્યા.

અને રાજસભામાં એક દિવસે ભારે ચમત્કાર થયો. એક પરદેશી જણાતો સુંદર, ચતુર અને પ્રભાવશાળી ચારણ રાજસભામાં આવી ચડ્યો હતો.

રાજસભાના મુખ્ય દંડકે જ્યારે કોઈને કંઈ ફરિયાદ કરવી હોય તો ઊભા થઈને કહેવાની વાત કહી ત્યારે આ સુંદર ચારણદેવ ઊભો થયો. સમગ્ર સભા આ તેજસ્વી ચારણ સામે જોઈ રહી.

મહારાજ વિક્રમાદિત્ય પણ આ ચારણ સામે જોઈ રહ્યા. આવું તેજસ્વી સ્વરૂપ ભાગ્યે જ જોવા મળે. રૂપવાન, સ્વસ્થ અને સુંદર પુરુષને જોઈને કોઈ સ્ત્રી આકર્ષિત બને તે સહજ છે...પરંતુ આ ચારણને જોઈને રાજસભામાં બેઠેલા પ્રત્યેક માણસો જાણે અનર્ધ ગયા હતા.

ચારણદેવે કહ્યું : “માલવનાથ મહારાજ વિક્રમાદિત્યનો જય થાઓ ! કૃપાનાથ, હું એક ચારણ છું...સમગ્ર ભારતનો પ્રવાસ કરતો અહીં આવી ચડ્યો છું, મારું નામ દેવકીર્તિ છે.”

મહામંત્રી ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “આપને જે કંઈ ફરિયાદ કરવી હોય તે વગર સકોચે કરો...માલવપતિ અવશ્ય આપની ફરિયાદ પર વિચાર કરશે.”

દેવકીર્તિએ ભદ્રમાત્ર સામે જોઈને કહ્યું : “મહામંત્રીશ્વર, હું ફરિયાદ કરવા નથી આવ્યો...પરંતુ એક સાહસ કરવાની પ્રેરણા આપવા આવ્યો છું.”

આ શબ્દોથી આખી સભા ચક્રિત થઈ ગઈ. સાહસ કરવાની પ્રેરણા ?

મહામંત્રીએ પ્રશ્ન કર્યો : “સાહસની પ્રેરણા ?”

“હા મહામંત્રીશ્વર, હું ધણું રાજ્યોમાં ફર્યો છું...ધણું રાજ્યોને જોયા પણ છે...પરંતુ બાણ લાખ માળવાના ધણીને

જેયા પછી મને લાગ્યું છે કે તેઓ જરૂર પુરુષ જાતિ પર એક મહાન ઉપકાર કરી શકશે ”

વિક્રમાદિત્યને પણ આશ્ચર્ય થતું હતું...પરંતુ દેવકીર્તિની વાત સમજમાં નહોતી આવતી. મહામંત્રીએ કહ્યું : “ પુરુષ જાતિ પર મહાન ઉપકાર કરવાનો અર્થ સમજતો નથી...જો આપ વિગતથી માહિતી આપો તો એના ઉપર વિચાર કરી શકાય. ”

“ હું આપણને વિગતથી વાત કહેવા જ આવ્યો છું. દક્ષિણ ભારતમાં પ્રતિષ્ઠાનપુર નામનું એક મોટું રાજ્ય છે. એના રાજરાજેશ્વર મહારાજ શાલિવાહન ધર્મપ્રેમી અને ધણા પવિત્ર, સદ્ગુણી છે. મહારાજ શાલિવાહનને ત્યાં સુકુમારી નામની સત્તર વર્ષની એક કન્યા છે... કૃપાનાથ, રાજકુમારી સુકુમારીનું રૂપ અસામાન્ય છે. ગુલામી ઝાંચવાળા સાચા મોતીનો માવો કરીને એ માવામાંથી જ જાણે એની કાયા સરખાણી હોય એમ લાગે છે...એનાં નયનો ગુલામી યૌવનની પ્રથમ રેખાથી એટલાં મનોહર દેખાય છે કે જોનાર એના સામે નજર પણ ન કરી શકે...અને વધારે ઉત્તમ તો એ છે કે રાજકન્યા સુકુમારી નૃત્ય-સંગીતમાં અજોડ છે. સ્વર્ગની અપ્સરાના વર્ણનો કે દેવ કન્યાઓનાં વર્ણનો કે પદ્મિની નારીનાં વર્ણનો એની આગળ સાવ બિચારાં છે...આવું રૂપ..આવું ભિગતું યૌવન અને આવી સપ્રમાણ કાયા મેં તો ક્યાંય જોઈ નથી...માલવનાથ, વધારે શું કહું ? સસારના કોઈ કવિ પાસે એવી વાણી પણ નથી કે રાજકન્યા સુકુમારીનું નખશીખ વર્ણન કરી શકે ! પરંતુ આ કન્યા બધી રીતે સર્વશ્રેષ્ઠ સુદરી હોવા છતાં પુરુષ જાતિ પ્રત્યે ભારે દ્વેષ રાખે છે ..કોઈ પણ પુરુષ એની સામે જઈ શકતો નથી...જો ભૂલે ચૂક્યે પણ કોઈ પુરુષ એના આવાસમાં જઈ ચડે તો તરત તે પુરૂષને વધ કરવામાં આવે છે પોતાની પ્રિય રાજકન્યાની આવી વૃત્તિ જોઈને મહારાજ શાલિવાહને તેને માટે એક જીદ મહેલની

જ વ્યવસ્થા કરી છે...ત્યાં કોઈ પુરુષ જઈ શકતો નથી...કોઈ સાહસી રાજકન્યાને પ્રાપ્ત કરવા જાય છે તો તે મરીને જ બહાર નીકળે છે. આવી સુંદર અને દરેક દષ્ટિએ ઉત્તમ રાજકન્યાને આજ સુધી કોઈ પુરુષ વશમાં લઈ શક્યો નથી, કોઈ આકર્ષિત શક્યો નથી. પુરુષ જાતિ પર મહાન ઉપકાર કરવાની દષ્ટિએ હું આપને પ્રાર્થના કરવા લલચાયો છું.”

અવાક બનીને આખી સભા સાંભળી રહી. નવજવાન વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ ચારણદેવ, સ સારમાં આ રીતે કોઈ સ્ત્રી પુરુષ દ્વેષિણી સાંભળી નથી...આમ કેમ બન્યું અને આ અંગેની વિશેષ માહિતી પ્રાપ્ત કરવા અથે શું કરવું જોઈએ...તે આપ જણાવશે તો ઠીક પડશે.”

ચારણ દેવકીર્તિએ કહ્યું : “ મહારાજ, મારી પાસે રાજકન્યાનું ચિત્ર પણ છે અને તે પુરુષ દ્વેષિણી કેમ બની તે હકીકત પણ છે... જો આપ મને રાજસભનમાં મળવાની તક આપો તો વિગતવાર વાત કરી શકીશ.”

ચારણ દેવકીર્તિની આ માગણી તરત સ્વીકારમાં આવી અને રાજસભા સમાપ્ત થયા પછી મહારાજ વિક્રમાદિત્ય પોતાની સાથે દેવકીર્તિને લઈને રાજસભન તરફ વિદાય થયા.

૧૨ :

:પ્રિયાની પ્રેરણા

મહારાજ વિક્રમાદિત્યે ચારણ દેવકીર્તિને ભોજન લેવાનો આગ્રહ કર્યો ત્યારે દેવકીર્તિએ ધણા જ પ્રસન્નભાવે કહ્યું : “રાજન, હું શ્રી જિનેશ્વરભગવંતનો આરાધક છું ..આજ મારે અન્નજળનો ત્યાગ છે એટલે આપ નિરાંતે જમી લો. ”

મહારાજ વિક્રમાદિત્યે દેવકીર્તિને બેઠકખડમાં બેસાડ્યો અને પોતે ભોજનાદિ કાર્ય માટે પોતાના ઉપરના ખંડમાં ગયા. એ વખતે કમલા સ્વામીની રાહ જોતી જ બેઠી હતી. સ્વામીને જોતાં જ તે ઊભી થઈ ગઈ અને પ્રસન્ન સ્વરે બોલી ઊઠી : “ આજ રાજસભામાં વધારે સમય ગયો લાગે છે.”

“ હા પ્રિયે, આજ તું આવી હોત તો તને એક આશ્ચર્યકારક વાત સાંભળવા મળત. ”

“ મને એવી કદપના જ નહોતી. પણ આપ વિલબ ન કરો... વસ્ત્રો બદલાવીને ભોજનગૃહમાં આવો ..હું તૈયારી કરું છું...પછી મને નિરાંતે એ વાત સંભળાવજો. ” કમલાવતીએ કહ્યું.

મુગટ વગેરે એક ત્રિપદિ પર મૂકતાં વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ કમલ, તારે પણ મારી સાથે જ ભોજન કરી લેવાનું છે...પછી નીચેના

એકબે ડમાં આવવાનું છે...ત્યાં તને આજની આશ્ચર્યકારક વાત સાંભળવા મળશે. ”

કમલાવતી તરત ભોજનગૃહ તરફ વિદાય થઈ.

લગલગ એએક ઘટિકા પછી મહારાજ વિક્રમાદિત્ય અને મહારાણી કમલાવતી એકબે ડમાં આવી ગયાં.

દેવકીર્તિએ આસન પરથી ઊભા થઈ મહારાજ અને મહાદેવીને આશીર્વાદભરી વાણી વડે પ્રિદાવ્યા.

વિક્રમાદિત્યે અને મહાદેવીએ ચારણદેવને નમઃસ્કાર કર્યા અને વિક્રમે કહ્યું : “ક્ષમા કરજો ચારણદેવ, આપને મેં એસાડી રાખ્યા...”

“કૃપાનાથ, આવું ન બોલો...મારા અહોભાગ્ય કે આજ આપના આવાસમાં આવી શક્યો અને સતીરાણીનાં દર્શન થયાં.” દેવકીર્તિએ કહ્યું.

ત્યાર પછી ત્રણેય આસન પર બેઠાં.. વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “હવે આપ મહારાજ શાલિવાહનની નરદેવિણી કન્યાની વાત કરો. મહાદેવી સાંભળે તો...”

વચ્ચેજ દેવકીર્તિ બોલી ઊઠ્યો : “મહાદેવીને ધણોજ આનંદ મળશે અને મારી ભાવનાને પણ ટેકો મળશે ”

મન્નારાણીએ કહ્યું : “આપની ભાવનાને ટેકો ? હું સમજી નહિ.”

આપ વાત સાંભળશે એટલે આપને ખ્યાલ આવી જશે. હાલના રતમાં પ્રતિષ્ઠાનપુર નામનું એક મહાન રાજ્ય છે. એ રાજ્યના રાજા શાલિવાહન ધણો જ સરકારી, સૌમ્ય અને પ્રજાપ્રિય છે. શાલિવાહનની પટનાણી મહાદેવી વિજયા પણ પરમ ધાર્મિક અને પ્રાત્નિક છે. આ રાજાને પાંચ પુત્ર અને એક દીકરી છે. દીકરીનું રૂપ અથાગ છે...સ્વર્ગલોકમાં પણ કોઈ દેવાંગના આનંદ જેવી રૂપવતી નહિ હોય. નૃત્ય, સંગીત આદિ કલાઓમાં નિષ્ણાત

છે...આજ એનું વય સત્તર વર્ષનું થયું છે. અને રૂપલાવણ્યના યોગથી આજ તે ભુવનમોહિની બની ગઈ છે. પરંતુ રાજકન્યા જ્યારે સાત વર્ષની હતી, ત્યારે તેને પૂર્વ જન્મનું જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું હતું અને પૂર્વ જન્મમાં તે પોતાના પુરુષથી ભારે વેદના પામીને તરછોડાઈ હતી પરંતુ કોઈ શુભ ચિંતનના કારણે તે આ ભવમાં રાજા શાલિવાહને ત્યાં જન્મી. પોતાના પુરુષે કરેલો અન્યાય તેને યાદ આવવાથી તેનું માનસ પુરુષ જાતિ પ્રત્યે દ્વેષરાણુ બની ગયું. જ્યારે તે તેર વરસની થઈ ત્યારે મનમાં પોષાયેલો આ દ્વેષ પરાકાષ્ટાએ પહોંચ્યો અને તેની પાસે કોઈ પણ પુરુષ આવે તો તે તેનો વધ કરાવી નાખતી. આથી રાજા અકળાયો..તેની માતાને પણ ભારે ચિંતા થઈ પડી..એકની એક સુંદરી કન્યા માટે શું કરવું ? પરંતુ એના હાથે કોઈ પુરુષનો વધ ન થાય એટલા ખાતર મહારાજાએ એક જીદો મહેલ તૈયાર કર્યો અને તેમાં રાજકન્યા સુકુમારીને રાખી, તેની તહેનાતમાં માત્ર સ્ત્રી દાસીઓ જ રહી શકતી હતી...પહેરો ભરવા માટે પણ સ્ત્રી ચોકિયાતોની વ્યવસ્થા કરી. આમ આ રાજકન્યા સુકુમારી આજ સત્તર વર્ષની થઈ છે. એના ભાઈઓ પણ એની પાસે જઈ શકતા નથી. એક માત્ર પિતા જઈ શકે છે, એ સિવાય કોઈ પણ પુરુષ જો એ મહેલમાં પ્રવેશ કરે તો તે જીવત રહી શકતો નથી. રાજકન્યા તરત જ તેનો શિરચ્છેદ કરાવી નાખે છે. સુકુમારી અતિ સુંદર છે. એની સુંદરતાનું વર્ણન કરવાની મારામા પણ શક્તિ નથી આવી રાજકન્યાને વશમાં લઈ શકે એવો કોઈ પુરુષ આજ સુધી મેં જોયો નથી...કેવળ આપને જોઈને જ મારા મનમાં શ્રદ્ધા પ્રગટી છે અને હું એટલા માટે જ આપને પ્રાર્થના કરું છું કે પુરુષજાતિ માટે ભયકારક નીવડેલ આ રાજકન્યાને આપ વશમાં લ્યો અને પુરુષજાતિ પર ઉપકાર કરો. કૃપાનાથ, જાતિસ્મરણ જ્ઞાનનાં કારણે જ એના અંતરમાં એક પ્રકારની વિપરીત હવા ભરાઈ ગઈ છે. આપ એનું ચિત્ર જોશો તો આપને ખાતરી થશે કે સંસારમાં

આવી સુંદરી લાગ્યે જ હશે.” કહી દેવકીર્તિએ વસ્ત્રમાં વીંટાળેલું એક કૌશેય પટક કાઢીને મહારાજ વિક્રમાદિત્ય સામે ધર્યું.

મહારાજ વિક્રમાદિત્યે ચિત્રપટનું કોકડું ખુલ્લું કર્યું જોતા જ મહાદેવી અને મહારાજ બંનેથી બોલાઈ જવાયું : “વાહ !”

થોડી પળો ચિત્ર જોવામાં પસાર થઈ. મહાદેવી કમલાએ કહ્યું : “ચારણદેવ, આ સૌન્દર્યનું વર્ણન કોઈથી ન થઈ શકે...!”

વિક્રમાદિત્યે પત્ની સામે પ્રેમાળ નજરે જોઈને કહ્યું : “ખરેખર ...રાજકન્યા સુદર છે...આ પ્રત્યે સ્ત્રી મુગ્ધ બની જાય ત્યારે એના રૂપમાં દોષ મળી શકતો નથી.” ત્યાર પછી ચિત્ર પત્નીના હાથમાં આપીને મહારાજે દેવકીર્તિ સામે જોઈને કહ્યું : “ચારણદેવ, આપ હવે અહીં જ થોડા દિવસ રોકાઈ જાઓ...આજ આપને ઉપવાસ છે એટલે અમે આપના અતિથિ સત્કારનું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી. વળી આ ચિત્ર જોઈને જે નિર્ણય કરીશ તે પણ આપને કહીશ. આ ચિત્ર મારી પાસે રહે તો આપને કંઈ વાંધો નથી ને ?”

“આ ચિત્ર આપ જ રાખો...અને પુરુષ જાતિનું કલ્યાણ કરો. મહારાજ, હું રોકાઈ શકું એમ નથી...મારે અત્યારે જ પાછા ફરવાનું છે.”

“પરંતુ અહીં આપને કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી ..”

“ક્ષમા કરો લુપાલ ! હું જો રોકાઈ શકું એમ હોત તો આગ્રહ ન કરાવત...”

વિક્રમાદિત્યે તરત બહાર બિભેશ મહાપ્રતિહાર અજ્યસેનને બોલાવ્યો અને એના કાનમાં ધીમા સ્વરે કંઈક કહ્યું.

દેવકીર્તિ બધું સમજી ગયો એટલે આછું હસ્યો.

અજ્યસેન તરત ખંડ બહાર નીકળી ગયો.

મહારાણી કમલાવતીએ કહ્યું : “ચારણદેવ, વધુ નહિ તો આવતી કાલે પારણું કરીને આપ જાઓ.”

“મહાદેવી હુ લાચાર છું...આપને ત્યાં મારાથી ભોજન લઈ શકાય એવા સંયોગો નથી. ”

તરત વિક્રમાદિત્યે કહ્યું: “ ચારણદેવ, મારા તરફથી આપને કંઈ મનદુ:ખ થયું છે? રાજના કોઈ કર્મચારીએ આપનું અપમાન તો નથી કર્યું ને? ”

“ નહિ રાજન્, એવું કશું નથી બન્યું...”

“તો પછી અમારે ત્યાં ભોજન ન લઈ શકાય એવા કયા સંયોગો છે? ” મહાદેવી કમલાએ પ્રશ્ન કર્યો.

દેવકીર્તિ મનમાં મૂંઝાયો...થોડી પળો પર્થ ત તે વિચારમગ્ન બની ગયો..અને તે કંઈ ઉત્તર આપે તે પહેલાં જ એક સેવકે આવીને નમન કરતાં કહ્યું: “ મહામત્રીશ્વર પધાર્યા છે. ”

“ અહીં આવે...” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

સેવક બહાર નીકળી ગયો.

કમલાએ ચારણદેવ સામે જોઈ ને કહ્યું: “ આપ વિચારમગ્ન કેમ બની ગયા? જે કંઈ હોય તે કોઈ પ્રકારના સંકોચ વગર કહેજો. રાજાઓના દોષ કોઈ મોઢે કહેતું નથી...પરિણામે રાજાને દોષથી મુક્ત થવાનું સૂઝતું નથી. ”

એ જ પળે મહામંત્રી ભદ્રમાત્ર ખડમાં દાખલ થયા અને ‘ મહારાજનો જય થાઓ. ’ એમ કહીને આગળ વધ્યા.

મહામંત્રીએ મહારાજ, મહાદેવી અને ચારણદેવના કુશળ પૂછીને આસન પર સ્થાન લીધું.

એ જ વખતે મહાપ્રતિહાર અજયસેન એક થાળ સાથે આવી પહોંચ્યો. થાળમાં સુવર્ણ અને રત્નનાં અલંકારો હતાં...સુવર્ણમુદ્રાઓની બે થેલી હતી...અને એક રેશમી ભરતની કાશ્મીરી સાલ હતી.

મહાપ્રતિહાર થાળ લઈ ને મહારાજ પાસે ઊભો રહ્યો. વિક્રમાદિત્યે

ચારણદેવ સામે જોઈને કહ્યું : “ ચારણદેવ, મહાદેવીની વાતનો આપે ઉત્તર ન આપ્યો. ”

“ મહારાજ, હું સત્ય કહું છું..કોઈ દોષ મને દેખાયો નથી...કોઈએ મારુ અપમાન કર્યું નથી...હું ખૂબ જ પ્રસન્ન ચિત્ત છું.”

તરત મહારાજ વિક્રમાદિત્યે મહાપ્રતિહારના હાથમાંથી થાળ લઈને ચારણદેવ પાસે જતાં કહ્યું : “ ચારણદેવ, આપના મનનું કારણ હું સમજી શક્યો નથી...અને એ અગે આગ્રહ કરીને આપને દુઃખ આપવા પણ ઈચ્છતો નથી. આપને જ્યારે જવું હોય ત્યારે જઈ શકો છો...માત્ર આટલું મારા તરફથી સલામતી સ્વીકારો...”

દેવકીર્તિએ મહારાજના હાથમાંથી થાળ લઈ ને એક તરફ મૂક્યો અને કહ્યું : “ મહારાજ, હું ધન્ય બન્યો. આપની ભાવના જોઈને મારે મારું સર્વ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું પડે છે...” આમ કહીને તેણે નેત્રો બંધ કર્યા.

થોડી જ પળોમાં ત્યાં બેઠેલા ત્રણેયના આશ્ચર્ય વચ્ચે દેવકીર્તિનું સ્વરૂપ ફરી ગયું. તેના દેહ પર અતિમૂલ્યવાન અલંકારો ખંડમાં ઝળહળવા લાગ્યા. તેના મસ્તક પરનો મુગટ જાણે તેજકિરણો બિછાવવા માંડ્યો. એનું રૂપ તો હતું તે કરતાં અનેકગણું સુંદર અને આકર્ષક બની ગયું.

દેવકીર્તિનું આવું સ્વરૂપ જોઈને વિક્રમાદિત્ય, કમલારાણી અને મહામંત્રી પોતાના આસન પરથી ઊભાં થઈ ગયાં.

દેવકીર્તિએ અતિ પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું : “ રાજન્, હું માનવી નથી પરંતુ દેવ છું...નદિશ્વર દ્વીપની યાત્રાએ ગયો હતો...વળતાં આ પવિત્રભૂમિનાં તીર્થસ્થાનોની યાત્રા કરી રહ્યો હતો...પૃથ્વી-સ્થાનપુરમાં મારે જવું પડ્યું અને મેં સુકુમારીની હકીકત જાણી. ત્યાર પછી અનેક સ્થળે ફરતો ફરતો અહીં આવ્યો અને તમારામાં

મેં સાહસ, વીરત્વ અને સૌભાગ્યનાં દર્શન કર્યાં...એટલે આ કાર્ય કરવાની મેં ચારણવેશે યાત કહી. હું દેવજાતિનો હોવાથી મનુષ્ય-લોકોનો આહાર લઈ શકતો નથી એટલે મેં ના પાડી હતી... રાજન્, તમારા વિનયથી હું મુગ્ધ બન્યો છું ..પ્રસન્ન થયો છું ..જે ઈચ્છા થાય તે માગી લ્યો.”

ત્રણે દેવકીર્તિને નમઃસ્કાર કર્યા ત્યાર પછી વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “આપના પ્રસન્નતા એ જ મારા માટે મોટામાં મોટું વન્દન છે... એ સિવાય મારે કોઈ વસ્તુની ખોટ નથી”

દેવકીર્તિએ તરત ખડના ખૂણા તરફ દષ્ટિ કરી અને જમણા હાથ તે તરફ લાવતા કહ્યું : “રાજન્, તમારા હાથે અનેક શુભ કાર્યો થવાના છે...એમા આ સહાયભૂત થશે.”

ત્રણે તે તરફ જોયું તો ખંડનો અડધો ભાગ સુવર્ણથી ભરાઈ ગયો હતો. દેવકીર્તિએ એક ગુટિકા વિક્રમાદિત્યને આપતાં કહ્યું : “રાજન્, તમે કાંઈનું આપ્યું લેતા નથી, એ હું જાણું છું...આવી મનોવૃત્તિ એ ધણી ઉત્તમ વાત છે. હું આ રૂપપરિવર્તિની નામની દેવી ગુટિકા આપું છું...આ ગુટિકા મોઢામાં રાખવાથી તમે જેવી કલ્પના કરશો તેવું રૂપપરિવર્તન કરી શકશો.”

આટલું કહીને દેવ અદસ્ય થઈ ગયો.

ત્રણે અવાક બનીને એમ ને એમ ઊભાં રહ્યાં.

ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “મહારાજ, આ કલિકાલમાં પુણ્યના યોગ વગર દેવનાં દર્શન થતાં નથી”

“ખરી વાત છે...! પરંતુ તે જે કાર્ય કરવાની પ્રેરણા આપી ગયા છે...તે કાર્ય ભારે વિચિત્ર છે. ગંભીર પણ છે” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

તરત કમલાવતી બોલી ઊઠી : “સ્વામી, ગંભીર અને જોખમ

ભરેલા કાર્યો તો ક્ષત્રિયો જ કરી શકે છે. શું આપને ભય છે કે સુકુમારી આપનો પ્રાણ લેવા તત્પર થશે ? ”

“ નહિ પ્રિયે, એવો કોઈ ભય મને સ્પર્શતો પણ નથી. પરંતુ તારા જેવી પ્રેમાળ પત્નીના પ્રેમની મર્યાદા હું કેમ વીસરી શકું ? ”

“ હું સમજી નહિ ..” સમજી ગયેલી હોવા છતાં કમલાવતીએ સ્વામી સામે તીરછી નજરે જોઈને કહ્યું.

“ કમલ, તારામાં હું સુખી છું પછી...”

વચ્ચે જ કમલાવતીએ કહ્યું : “ સ્વામી, સુખ અને દુઃખ એ તો મનની જ રમત છે...મને શોકચનો કોઈ ભય નથી...કોઈ રોષ નથી. આવી નરદોષિણી સુદર નારીને જે યોગ્ય માર્ગે વાળી શકાય તો એ એક પરોપકારનું જ કાર્ય છે અને આપ તો માળવાના ધણી છો, આપ જે આવો પરોપકાર નહિ કરી શકો તો ખીજી કાણુ કરી શકશે ? દેવકીર્તિએ આ કાર્ય અંગે અન્ય કોઈને પ્રેરણા ન આપતાં આપને જ શા માટે કહ્યું ? આપ મારા અંગે સંપૂર્ણ નિશ્ચિંત બનીને આ કાર્ય કરે એમાં માત્ર આપની શોભા છે એમ નથી... મારી પણ શોભા છે.”

“ કમલ...”

“ હું સત્ય કહું છું સ્વામી, આ તો એક જ નારીનો પ્રશ્ન છે... પણ આવતી કાલે આપ સેંકડો પત્નીઓ લાવો તો પણ મારા નયનોમાં ખીજો ભાવ નહિ પ્રગટે...”

વિક્રમાદિત્યે પત્નીના બંને હાથ પકડી લીધા અને પ્રેમભરી નજરે પ્રિયતમા સામે જોયું. ત્યાર પછી તેમણે ભદ્રમાત્ર સામે જોઈને કહ્યું : “ મિત્ર, મહારાજ શાલિવાહનની કન્યા સુકુમારીની બધી હકીકત આપે જાણી છે. શું એ અંગે આપણે શું કરવું જોઈએ તે વિચારીને યોજના મઠી કાઢજો.”

“ મહારાજનો જય થાઓ ! ” ભદ્રમાત્રે પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું.

૧૩ :

: પ્રતિષ્ઠાનપુર તરફ

ત્રણ દિવસ વીતી ગયા.

આ ત્રણ દિવસ દરમિયાન નવજવાન વિક્રમાદિત્યના મન સામે રાજકન્યા સુકુમારીનું ચિત્ર નાચતું જ રહ્યું.

બુધવાર માનવીની અનિચ્છા જ ઈચ્છાનું રૂપ ધારણ કરતી હોય છે. જ્યાં સુધી સુકુમારીનું ચિત્ર નહોતું નેયું. ત્યાં સુધી કેવળ મનમાં એક કુતૂહલ જાયું હતું...પરંતુ દેવકીતિ પાસેથી જ્યારે ચિત્ર પ્રાપ્ત થયું, પત્નીએ સમતિ આપી અને ચિત્ર વારવાર જોવામાં આવ્યું ત્યારે કોઈપણ ઉપાયે સુકુમારીને પ્રાપ્ત કરવાની કામના બળવત્તર બનવા માંડી.

સ્વામીનું મનોમંથન પત્નીથી અગોચર લાગ્યે જ રહે છે. કમલા તો બુદ્ધિમતી હતી, સ્વામીના ચહેરા પરથી જ તે વાંચી ગઈ હતી કે સ્વામીનું મન રાજકન્યા સુકુમારી પ્રત્યે આકર્ષાયું છે. પરંતુ તેનો સ્વભાવ અતિપ્રેમાળ અને પતિપરાયણ હતો...એથી જ તેણે વારંવાર સ્વામીને સુકુમારીનો ઉદ્ધાર કરવાની પ્રેરણા આપ્યા કરી.

આ ત્રણ દિવસના ગાળામાં ભદ્રમાત્રે ચારે બાજુનો વિચાર કરીને સુકુમારી સુધી પહોંચવાની એક યોજના વિચારી લીધી. આ યોજના અંગેની ઘટતી તપાસ પણ કરી લીધી.

ચોથે દિવસે સવારે વિક્રમાદિત્યનું ઘેરું રહી શક્યું નહિ. તેણે તરત મહામંત્રીને જોલાવવા એક સેવકને મોકલ્યો.

મહામંત્રી ભટ્ટમાત્ર રાજભવનના એકઠાખડમાં આવ્યો. ત્યારે વિક્રમાદિત્ય પ્રાતઃકર્મથી નિવૃત્ત થઈને નેમની જ રાહ જોતો બેઠો હતો. ભટ્ટમાત્રને જોતાં જ તે ખોલી ગ્રહ્યો : “આવ મિત્ર, આવ ..તારી યોજના હજી મનમાં રમે છે કે બહાર નાકળી શકે એમ છે ?”

“યોજના તો તૈયાર છે, પરંતુ નન્દેપિણી રાજકન્યાનો વિચાર આવના રાતને થાય છે કે આવું જોખમ શા માટે ખેડવું જોઈએ ?”

વિક્રમાદિત્ય હસ્યો અને ભટ્ટમાત્રને ખાળુના આસન પર બેસાડતા બોલ્યો : “માનવી ! જિંદગી જ જોખમથી ભરેલી છે ! આ રાજભવનમાં હું દરેક વાતે સુખી છું...પરંતુ ક્યારે અને કાણ મને વિધિ આપી દેશે એ કહી શકાય એમ છે ? અને જોખમ વગરની જિંદગીમાં મજા પણ શી ? તારી યોજના કહે.”

“મહારાજ, નૃપકન્યા સુકુમારી સંગીત અને નૃત્યમાં ખૂબ જ રસ લે છે. આપણા નગરની બે પ્રખ્યાત નર્તકીઓ મદનમાલા અને કામકલા દક્ષિણ ભારતની છે ..મહારાજ શાલિવાહનની પ્રિય નર્તકી રૂપમાલા આ બંને નર્તકીઓ બહેન છે ..અને રાજકન્યાને નિયમિત સંગીત અને નૃત્યનો આનંદ આપે છે. રૂપમાલા ત્રણેય બહેનોમાં મોટી છે પરંતુ મહારાજ શાલિવાહનની એના પર પૂર્ણ કૃપા છે અને એનું વર્ચસ્વ પણ સારું છે. આપણે અહીંથી મદનમાલા અને કામકલાને લઈને પ્રતિષ્ઠાનપુર જઈએ તો ગમે તે ઉપાયે સુકુમારીને મળવાનો મુયોગ જીમો કરી શકીએ.”

વિક્રમાદિત્ય મૌન રહ્યો ..કંઈક વિચારમાં પડી ગયો.

ભટ્ટમાત્રે કહ્યું : “આપે પણ સારી એવી સંગીત સાધના કરી છે. શાસ્ત્ર પણ કહે છે કે નારી અને મૃગ નાદથી અવશ્ય વશ થાય છે.”

“ એ બંને બહેનો આપણી સાથે આવી શકશે ? ”

“ બંને બહેનો આવવા તૈયાર જ છે. માલવનાથની ઈચ્છાને પૂરી કરવા કોને હોંસ ન હોય ? ” ભદ્રમાત્રે કહ્યું

“ હં...તો આપણે એક બે દિવસમાં જ પ્રસ્થાન કરીએ. ”

‘ એક બે દિવસમાં પ્રસ્થાન કેવી રીતે કરી શકાય ? બંને નર્ત. કીઓને પણ કંઈક તૈયારી તો કરવી જ પડશે ને ! વળી વલુથ બ્યો પ્રવાસ શક્ય નથી છતાં ત્યાં પહોંચતા એકાદ મહિનો જરૂર વીતી જાય ...માગસર ઊતરતા ઠંડી પણ શરૂ થશે એટલે ..”

“ પહોંચવામાં મહિનો નહિ લાગે. મારો મિત્ર અગ્નિગૌતાલ સાથે જ આવશે ..તારે પણ સાથે રહેવાનું છે...બીજા કોઈ દાસ-દાસીઓની જરૂર નથી. તું બંને નર્તકીઓને કહી દેજે. આજથી ત્રીજે દિવસે પ્રસ્થાન કરવાનું છે...બંને નર્તકીઓ પુરુષવેશમાં જ આવે... બીજા જે કંઈ સાધતો જોઈશે તે ત્યાંથી મળી શકશે.”

ભદ્રમાત્ર અવાજ બનીને વિક્રમાદિત્ય સામે જોઈ રહ્યો...બે પળ પછી બોલ્યો : “ કૃપાનાથ, સશસ્ત્ર રક્ષકો વગર પ્રવાસ કરવો છે ? ”

“ ભદ્રમાત્ર, મારી ભેટે ઝુલતી તલવાર શોભાની નથી...અને અવંતિ બહાર નીકળ્યા પછી આપણે બધા સરખા જ છીએ .. તુ તારી માળા જરૂર સાથે રાખજે.” કહી વિક્રમાદિત્યે મીઠું હારથ બિછાવ્યું.

ભદ્રમાત્રે પણ એવા જ મધુર હારથ સાથે કહ્યું : “,આપનું મૃગચર્મ પણ . ”

“ એટલે તારી સાથે આવો બનીને જ આવું એમ ને ? ”

બંને મિત્રો હસી પડ્યા

બીજે દિવસે મહારાજા વિક્રમાદિત્યે મંત્રી બુદ્ધિસાગરને રક્ષણથી અને રાજ્યસંચાલનની તમામ જવાબદારી સોંપી દીધી. એ સિવાય

પાંચ સહયોની એક વ્યવસ્થા સમિતિ નીમી...જેમાં અવતિના નગરશેઠને પ્રમુખ તરીકે રાખ્યા.

પણ ત્રીજે દિવસે નીકળી શકાયું નહિ...રાજના પુરોહિતે માગશર શુદ્ધિ આઠમતુ મુહૂર્ત આપ્યું અને આઠમના દિવસે સૂર્યોદય પછી ત્રણ ઘટિકા બાદ મહારાજ વિક્રમાદિત્ય, અગ્નિગૌતાલ, લઢ્ઢમાત્ર, મદનમાલા અને કામઢલા આ પાંચ માણસો ઉત્તમ અશ્વો પર બેસીને વિદાય થયાં.

વિદાય લેતાં પહેલાં વિક્રમાદિત્યે કમલારાણીને કહ્યું : “ પ્રિયે, તારી પ્રેરણા ન મળી હોત તો હું આ પ્રશ્ન પાછળ સાહસ કરવા ન જાત.”

કમલારાણીએ પતિ સામે પ્રેમાળ નજરે જોઈને કહ્યું : “ સ્વામી, આ પ્રશ્ન આપનો નથી. ”

“ ત્યારે ? ”

“ મારો પોતાનો છે. આપ તો મારા કામે જોખમ બેઠવા જઈ રહ્યા છો અને મને વિશ્વાસ છે કે આપ યશસ્વી બનીને જ આવશો. ” કમલાએ પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું.

આ રીતે પ્રિયતમાની પ્રેરણા લઈને જ વિક્રમાદિત્યે પ્રસ્થાન કર્યું હતું.

ત્રણ દિવસ પર્યાંત બધાંએ પ્રવાસ કર્યો...હજી માલવની હદ પૂરી નહોતી થઈ...ત્રીજા દિવસની રાત્રિએ અગ્નિગૌતાલે કહ્યું : “ મહારાજ, આ રીતે તો આપણે એક મહિને પહોંચશું.”

“ અમારો સેનાપતિ તો તુ જ છે. મિત્ર, તને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરી શકે છે. ” વિક્રમે આજ્ઞા હાસ્ય સહિત કહ્યું.

“ તો આજ રાતે જ પ્રતિષ્ઠાનપુરથી પાંક કોશ દૂરના એક ગામડામાં પહોંચાડી દઉં. ” અગ્નિગૌતાલે કહ્યું.

“જેવી તારી મ્હા...પણ બને નર્તકીઓ ચમકશે તો નહિ ને ?”

“ના રે મહારાજ...ઈ બધું હું પતાવી દઈશ.”

એમ જ થયું.

રાતે જ્યાં પડાવ હતો ત્યાં જ્યારે બધાં નિદ્રાધિન થઈ ગયાં ત્યારે અગ્નિઘૈતાલે પોતાના પ્રભાવ વડે સૌને એની એ સ્થિતિમાં પ્રતિષ્ઠાનપુરથી હ્યેક ક્રેશ દૂરના એક ઉપવન જેવા રળિયામણા પ્રદેશમાં સરસામાન અને અશ્વો સહિત મૂકી દીધા.

અગ્નિઘૈતાલે બને નર્તકીઓ અને મહામત્રી પર નિદ્રા પ્રસ્થાપિત કરી હતી...એક મહારાજ વિક્રમાદિત્ય પર નિદ્રા નહોતી મૂકી.

ઉપવનમાં આવ્યા પછી અશ્વો આ ચમત્કારથી હણુહણુવા માંડ્યા...કારણ કે થોડીવાર પહેલાં તેઓ એક ઉતારાની ઘોડાહારમાં હતા...અને અત્યારે એકાએક સુદર વનપ્રદેશમાં આવી ગયા હતા.

ઘોડાઓના હણુહણુટથી વિક્રમાદિત્ય જાગી ગયો. આંખ ઉઘાડીને જોયું તો ચોરડાના બદલે વનપ્રદેશ હતો. તે શય્યામાંથી એઠો થયો. અગ્નિઘૈતાલે નજીક આવીને કહ્યું : “આપની આરા મુજબ પ્રતિષ્ઠાનપુરના સીમાડા પાસે પહોંચી ગયા છીએ.”

વિક્રમાદિત્યે અગ્નિઘૈતાલના બંને હાથ પકડી લઈને કહ્યું : “મિત્ર, તારી શક્તિ અજોડ છે...! અરેઅર, મારા પુણ્યોદયના યોગે જ મને તારા જેવો મહાન મિત્ર પ્રાપ્ત થઈ શક્યો છે...પણ આ બંને નર્તકીઓ જાગશે ત્યારે તેના મન પર આશ્ચર્યનું કંઈ વિપરિત પરિણામ નહિ આવે ને ?”

“આપ નિશ્ચિત રહો...હું સમજાવી દઈશ...હજી આપ આરામ કરો...પ્રાતઃકાળને ધણી વાર છે...ત્યાં હું જરા વનપ્રદેશમાં આંટા મારી આવું.” અગ્નિઘૈતાલે કહ્યું.

“કેમ કેઈ કામ...”

“આપ તો જાણો જ છે કે રાત સિવાય આહાર લેવો મારા માટે ભારે દુઃખદ હોય છે.”

“ઓહ ! મિત્ર, મને ક્ષમા કરજે. તારા આહારની વ્યવસ્થા ..”

વચ્ચે જ અગ્નિગૌતાલ બોલી ઊઠ્યો : “આપ મારી ચિંતા કરશો નહિ, આ વનપ્રદેશ ભારે રળિયામણો લાગે છે...મારે ખોરાક મને મળી જશે”

આ પ્રમાણે કહીને અગ્નિગૌતાલ તરત ચાલ્યો ગયો. વિક્રમાદિત્ય પુનઃ આડેપડખે થયો નેમણે જોયું, બાબુમાં ભદ્રમાત્ર નિરાંતે સૂતો હતો. જરા દૂર પુરુષવેશ્વરારિણી બને નર્તકીઓ પાણુ ધોર નિદ્રામાં પડી હતી.

સવાર થયું.

પખીઓનો કલરવ મધુર કવિતા જેવો ગુંજવા માંડ્યો.

વિક્રમાદિત્ય પથારીમાંથી બેઠો થયો...અગ્નિગૌતાલ પોતાની શય્યામાં બેઠો હતો. વિક્રમાદિત્યને શય્યાત્યાગ કરતા જોઈ તે બોલી ઊઠ્યો : “મહારાજનો જય થાયો ! હવે આપ આરા આપો તો પ્રસ્થાનની તૈયારી કરુ.”

“આટલામાં કયાંય જળાશય હશે ?”

“હા મહારાજ ..સામે જ એક સુંદર સરિતા કલરવ કરે છે.” અગ્નિગૌતાલે એક દિશા તરફ હાથ લખાવ્યો.

“તો આપણે પ્રાતઃકાર્ય કરી લઈએ...પરંતુ ભદ્રમાત્ર અને બને બહેનો નો...”

“મેં નિદ્રા છોડી છે. હમણાં જ તેઓ જાગશે.” કહી અગ્નિગૌતાલે ત્રણ તરફ હાથ ફેરવ્યો.

નિદ્રા પાછી ખેચી લેતાં જ પ્રથમ ભદ્રમાત્ર બેઠો થઈ ગયો. અને અન્યથે વનપ્રદેશ જોઈને બને આખો ચોળવા માંડ્યો.

બંને નતંકીઓ પણ જંગમ થઈ અને પોતે સૂતી ત્યારે એક ઓરડો હતો અને આ વનપ્રદેશ ક્યાંથી આવી ગયો હશે? શું કાંઈએ સમજીનીનો પ્રયોગ કરીને અપહરણ કર્યું હશે? બંને ચમકીને ત્યારે તરફ જોવા માંડી. અગ્નિગૌતાલે કહ્યું : “ચમકવાની કાંઈ જરૂર નથી. એક યોગીની કૃપાથી આપણે પ્રતિષ્ઠાનપુરના પાદર સુધી આવી પહોંચ્યા છીએ.”

“આપે શું કહ્યું? પ્રતિષ્ઠાનપુરનું પાદર? માત્ર એક જ રાતમાં?” મદનમાલાએ આશ્ચર્યસહ પ્રશ્ન કર્યો.

વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “હા બહેન, યોગીઓની શક્તિ કલ્પનાથી પણ પર હોય છે...નિમિષમાત્રમાં તેઓ સાગરને સામે કાઢે પણ મૂકી શકે છે.”

ભટ્ટમાત્ર સમજી ગયો હતો કે ગૌતાલની શક્તિનું જ આ પરિણામ છે...તે માત્ર આછા હાસ્યસહ અગ્નિગૌતાલ સામે જોઈ રહ્યો.

ત્યાર પછી પ્રાતઃકાર્યથી નિવૃત્ત થઈ પાચેય માણસો પોતપોતાના અશ્વો પર બેસીને વિદાય થયા.

છેલ્લા મુકામના ઉતારામાંથી મળેલા પાંચ ખાટલા, ગાદલાં, ઓસીકાં વગેરે રહી ગયાં. પરંતુ અગ્નિગૌતાલ તો માત્ર ઈચ્છા વડે જ સર્વ કાર્ય કરી શકતો હતો. થોડે દૂર ગયા પછી તેણે ઉતારાનો સંધળો સરસામાન સંકલ્પના બળથી ઉતારામાં મોકલી દીધો.

તેજસ્વી અશ્વો માટે પાચ-છ કેસનો પથ એ કાંઈ બહુ મોટી વાત નહોતી.

નગરીની ગગચુંપિત મહેલાતો દૂરથી દેખાવી શરૂ થઈ એટલે વિક્રમાદિત્યે ભટ્ટમાત્ર સામે જોઈને કહ્યું : “નગરી તો આવી ગઈ...આપણે ઊતરવાનું ક્યાં રાખશું?”

“ઉતારો તો રૂપમાલાને ત્યાં જ રાખવો છે...પરંતુ તે પહેલાં આપણે રાજકન્યાના પુરુષહીન ભવનનું નિરીક્ષણ કરી લઈએ.”

મહનમાલા બોલી ભીડી : “કૃપાનાથ, પહેલાં મારી બહેનને ત્યાં જ જઈએ. ત્યાર પછી બધું જોઈ વિચારી શકાશે.”

અગ્નિવૈતાલ સહુથી આગળ હતો. તેણે પોતાનો અશ્વ ભેગો રાખ્યો.

બધાં નજીક આવ્યાં ત્યારે તે બોલ્યો : “મહારાજ, નગરી આવી ગઈ છે...વેશપરિવર્તન કરવું હોય તો...”

“મિત્ર, મારો વિચાર એવો છે કે દેવી રૂપમાલાને ત્યાં જતાં પહેલાં આપણે રાજકુમારીના મહેલનું નિરીક્ષણ કરી લઈએ.”

“તો આ તરફ જવું પડશે. જુઓ, સામે નગરીના દક્ષિણ છેડે જે મહેલ દેખાય છે તે મહેલમાં જ રાજકન્યા રહે છે.”

“તો આપણે એ તરફ જ જઈએ. પછી નગરીમાં દાખલ થઈશું.” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

અને પાચેય અશ્વો મહારાજ શાલિવાહનની રાજકન્યા સુકુમારીના એકાંત ભવન તરફ અગ્રસર થયા.

અર્ધપટિકામાં પાચેય પ્રવાસીઓ મહેલના પાછળના ભાગમાં આવી ગયા. રાજમહેલ ફરતું વિશાળ ઉપવન હતું અને ઉપવન ફરતો ઊંચો કોટ ચણેલો હતો..કોટમાં ઠેકઠેકાણે રક્ષકો બિલા રહે તેવા કોઠાઓ હતા.

પાચેય પ્રવાસીઓએ કોટ તરફ નજર કરતાં કરતાં મુખ્ય દ્વાર તરફ પોતાના અશ્વોને ચલાવવા માંડ્યા.

અગ્નિવૈતાલે કહ્યું : “મહારાજ, અંદર જવું હોય તો જઈ શકાય.”

“કેવી રીતે ?”

“અશ્વો કુદાવીને...”

“સમજ્યો...ના..પ્રથમ આપણે એક વાર બધું જોઈ નહીં લઈએ...”

ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “ મહારાજ...જીઓ, મહેલમાં દાખલ થવાનું મુખ્ય દ્વાર સામે દેખાય છે...સ્ત્રી રક્ષિકાઓ જ ખુલ્લા વલ્લમ અને તલવાર સાથે ઊભી છે. ”

પાંચેય અશ્વો મુખ્ય દ્વારથી થોડે જ દૂર રહ્યા ત્યાં મુખ્ય દ્વાર પરના ગોખમાંથી બે બિલાડીઓ ભારે વિચિત્ર અવાજ કરવા માંડી.

ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “ બિલાડીઓ ? ”

કામકલા બોલી : “ મહામંત્રી, આ બિલાડીઓ પણ ભારે હોય છે...આ રીતે તે રક્ષિકાઓને સાવધ કરે છે અને પુરુષ જાતિના આગમનના સમાચાર રાજકન્યા પાસે પહોંચાડે છે...પછી તો તરત ત્યાંથી મોતનો પેગામ છૂટે છે. ”

મહામંત્રીએ વિક્રમાદિત્ય સામે જોઈને કહ્યું : “ મહારાજ, આપણે વિચાર વગરનું સાહસ નથી કરવું. પ્રથમ વસ્ત્રપરિવર્તન કરીને આપણે કંઈક સ્થિર થઈએ અને રૂપમાલા પાસેથી બધી વિગત જાણીને પછી કાર્યક્રમ શરૂ કરીએ. ”

બંને નર્તાકીઓએ કહ્યું : “ હા, કૃપાનાથ...એ વધારે વાજખી થશે. ”

તરત સહુ અન્ય દિશા તરફ વળ્યા.

૧૪ :

: રૂપમાલાને ત્યાં

મદનમાલા અને કામકલાના મનમાં વીસ દિવસનો પ્રવાસ એક રાતમાં કેવી રીતે પૂરો થયો હશે એ વાતનું આશ્ચર્ય રહી ગયું હતું. અગ્નિવૈતાલે એક યોગીરાજની કૃપાનું બહાનું બતાવ્યું હોવા છતાં બંને બહેનોની જિજ્ઞાસા શાંત થઈ શકી નહોતી...અને નારી સ્વભાવને પણ દબાવીને બંનેએ કશું કહ્યું નહોતું.

રાજકુમારી સુકુમારીના એકાંત મહેલથી થોડે દૂર આવેલા એક ઉપવનમાં પાંચે ય પ્રવાસીઓ પોતાના અશ્વો સહિત આવી પહોંચ્યા.

આસપાસ વૃક્ષરાજી સુંદર લાગતી હતી. વાતાવરણ પણ અતિ મનોરમ હતું. આઠ દશ વૃક્ષના એક ઝુંડમાં જણાતા ધટમંડળ વચ્ચે મહામત્રીએ આદર પાથરી.

વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ મિત્ર, આપણે અહીં ખોટી જા માટે થયું જોઈએ ? મદન અને કામ વેશપરિવર્તન કરી દે એટલે આપણે નગરીમાં જઈએ. ”

કામકલાએ કહ્યું : “ કૃપાનાથ, મને ક્ષમા કરો તો એક સૂચન કરું. ”

વિક્રમાદિત્યે કામકલા સાથે પ્રસન્ન નજરે જોઈને કહ્યું :
“સંક્રાંત્ય વગર તું સૂચન કરી શકે છે. બાઈપાસે બહેને કાઈ સંક્રાંત્ય ન રાખવો જોઈએ કહે..’

“મહારાજ, રૂપમાલા મહારાજ શાલિવાહનની ખાસ નર્તકી છે અને રાજકુમારી પાસે નિત્ય જાય છે. આમ હોવાથી આપ ત્રણેય પુરુષો જો સ્ત્રી વેશ ધારણ કરો તો વધારે ઉત્તમ ગણાશે.”

“કામકલાની સૂચના બરાબર છે. પરંતુ ત્રણેયે સ્ત્રી વેશ ધારણ કરવાની જરૂર નથી. મારી પાસે તો રૂપપરિવર્તનની દિવ્ય ગુટિકા છે એટલે હું બરાબર સ્ત્રી બની જઈશ. મારા અવાજમાં પણ કામળતા આવી જશે...મારો મહાન મિત્ર...” કહીને વિક્રમાદિત્યે અગ્નિગૌતાલ સામે જોયું.

અગ્નિગૌતાલે હસીને કહ્યું : “મહારાજ, હું પણ નારીવેશ ધારણ કરીશ.”

“પછી નૃત્ય કરવું પડશે તો ?” મહામત્રીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“હું વીણા અથવા મૃદંગ બજાવી શકીશ.”

વિક્રમે હસીને કહ્યું : “નહિ, સ્ત્રીવેશની જરૂર નથી. તું મારો મૃદંગવાદક બનજો અને ભદ્રમાત્ર આપણી મહાળીનો વ્યવસ્થાપક રહે.”

સહુને આ યોજના ગમી ગઈ.

અગ્નિગૌતાલે સ્મરણ માત્રથી મૃદંગવાદકનું મસ્ત સ્વરૂપ ધારણ કર્યું.

બંને નર્તકીઓએ પણ પુરુષ વેશ દૂર કરી સ્ત્રીવેશ ધારણ કર્યો.

ભદ્રમાત્રને ખાસ કંઈ કરવાપણું નહોતું...એનો આ વેશ બરાબર હતો.

વિક્રમાદિત્યે દેવકીર્તિએ આપેલી ગુટિકાનો પ્રયોગ કરીને એક નવયૌવના રૂપસુદરીનું રૂપ ધારણ કરી લીધું.

વિક્રમાદિત્યનું યૌવન અને રૂપથી ઉભરાતું નારીરૂપ જોઈને બંને નર્તકીઓ આશ્ચર્યથી અવાઝ બની ગઈ.

અગ્નિગૌતાલે કહ્યું : “ મહારાજ, આપે તો ભારે જોખમ ઉઠાવ્યું...”

‘ કેમ ? ”

“ આપને જોઈને અનેક પુરુષો મુગ્ધ બની જશે...આપનો અવાજ પણ અતિ મધુર બની ગયો છે...”

‘ એમા જોખમ ક્યાં આવ્યું ? ”

ભદ્રમાત્રે હસતાં હસતાં કહ્યું : “ કોઈ આપનું અપહરણ કરી જાય તો...”

બધા ખડખડાટ હસી પડ્યાં અને ત્યાર પછી સહુ પોતપોતાના અશ્વો પર યોગીર મૂકીને નગરી તરફ રવાના થયા.

રૂપમાલાનું ભવન નગરીની પશ્ચિમે આવ્યું હતું. પાંચે ય પ્રવાસીઓ રૂપમાલાના ભવન પર પહોંચ્યા ત્યારે દિવસનો ખીજો પ્રહર ચાલતો હતો.

અશ્વપર એઠેલી ત્રણેય સ્ત્રીઓને જોઈને માર્ગમાં મળતા રાહદારીઓ આશ્ચર્યભરી નજરે જોઈ રહેતા.

કામકલા અને મદનમાલાએ પોતાની બહેનનું ભવન લગભગ સાતેક વર્ષ પહેલાં જોયું હતું. બંને બહેનો આ નગરીથી જરાયે અપરિચિત નહોતી એટલે કોઈને પૂછવું પડ્યું નહોતું.

ભવનનો વૃદ્ધ દારપાલ મદનમાલા અને કામકલાને ઓળખી ગયો...તેણે ત્રણા જ આદરપૂર્વક આવકાર આપ્યો. તેણે એક દાસી મારફત ભવનમાં સમાચાર મોકલાવ્યા : “ અવનિથી મદનમાલા અને દેવી રૂપકલા આવ્યાં છે.”

સાત સાત વરસે પોતાની બહેનો આવી છે એ સમાચાર

જાણીને રૂપમાલા હર્ષથી ખીલી ઊઠી. બહેનોના સ્વાગત અર્થે તરત તે બહાર આવી.

બંને બહેનોને તે ઘણા જ ભાવપૂર્વક ભેટી પડી. સાથેની સુંદર નવયૌવનાને જોઇને તેણે પ્રશ્નભરી નજરે કામઢલા સામે જોયું.

“ મોટી બહેન, તે અવ તિની પ્રખ્યાત ગાયિકા દેવી વિક્રમાનું નામ તો સાંભળ્યું હશે ? આ દેવી વિક્રમા છે...અમારી પ્રિય સખી છે. અમારા આગ્રહને વશ થઇને જ તે અત્રે આવેલ છે.”

“ હું ધન્ય બની.” કહી રૂપમાલા દેવી વિક્રમાને ભેટી પડી.

ત્યાર પછી અતિથિઓ માટે ઉપરની ભૂમિ પર બે સુંદર ખંડ કાઢી આપ્યા.

બોજનનો સમય થઈ ગયો હતો એટલે બધાએ સાથે બેસીને બોજન કર્યું.

ત્યાર પછી અગ્નિગૌતાલ, વિક્રમાદિત્ય અને ભદ્રમાત્રને આરામ લેવાની રૂપમાલાએ વિનંતિ કરી.

સાત સાત વરસે બહેનો મળી હોવાથી ત્રણેય બહેનો વચ્ચે અનેક વાતો નીકળી પડી.

રૂપમાલાએ પોતાની બને બહેનોના આરોગ્યની, આર્થિક સ્થિતિની અને ધધાની વાત પૂછવા માંડી

આમ વાતોમાં ને વાતોમાં સાંજ પડી ગઈ. વિક્રમ પણ ત્રણેય બેનો પાસે આવ્યો. સૂર્યાસ્ત થયાનો જ્યારે ઘટ વાગ્યો ત્યારે રૂપમાલા ચમકીને ઊભી થઈ ગઈ અને બોલી : “ અરે, આજ તો સાવ ભુલાઈ ગયું.”

“ શુ મોટીબેન ? ” મદનમાલાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ રાજકુમારી સુકુમારીને ત્યાં જવાનો સમય વીતી ગયો.”

“ એમાં આટલી વ્યાકુળ કેમ બની ગઈ ? આવતી કાલે જવાશે.”

રૂપમાલાએ હસીને કહ્યું : ‘કામ, અમારી રાજકુમારીની કોઈ વાત તે સાંભળી લાગતી નથી.”

“કેમ કોઈ ગાંડપણ જેવું છે?”

“ના રે ના...અતિસુંદર છે, બુદ્ધિમતી છે, નૃત્ય-સંગીતમાં ખૂબ જ રસ હોય છે...એના વિચારો પણ ઉત્તમ છે...સ્વભાવ ધણો જ માયાળુ છે...પણ એક ગાંડપણ એવું ઘૂસી ગયું છે કે કોઈ પણ ઉપાયે નીકળતું નથી.”

“ગાંડપણ?” વિક્રમે પ્રશ્ન કર્યો.

“હા દેવી...ઠાણા માનવીનું ગાંડપણ ! અમારી રાજકન્યાને પુરુષ જાતિ પ્રત્યે નફરત છે. એના ભવનમાં કોઈપણ પુરુષ પ્રવેશ કરે...તેમાંય ખાસ કરીને કોઈ નવજવાન પુરુષ પ્રવેશ કરે તો ત્યાં ને ત્યાં તેનો વધ કરવામાં આવે છે. આટલા ખાતર અમારા મહારાજાએ તેમને એક ભવનમાં રાખ્યાં છે”

“ત્યારે તો રાજકુમારી કદી ભવન બહાર નીકળતી જ નહિ હોય?” વિક્રમે પ્રશ્ન કર્યો.

“બહાર તો નીકળે છે...માતાપિતાને મળવા આવે છે...કોઈવાર રાજસભામાં આવે છે...એ વખતે તેઓ શાંત અને સ્વસ્થ હોય છે. પરંતુ કોઈ પુરુષ એમની સાથે લગ્ન કરવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરે તો તરત તેમના હૃદયમાં રોપ પ્રગટે છે અને એમનું ગાંડપણ ચમકી બેઠે છે !” રૂપમાલાએ કહ્યું :

“રાજકુમારી સુંદર છે, સ્વસ્થ છે, ઉત્તમ વિચારો ધરાવે છે છતાં પુરુષ જાતિ પ્રત્યે આટલો વિદ્વેશ શા માટે રાખે છે...એ એક આશ્ચર્ય કહેવાય !”

“દેવી વિક્રમા, આ એક આશ્ચર્ય તો છે જ...પરંતુ આની પાછળનું કારણ ધણું જ વિચિત્ર છે. કહેવાય છે કે રાજકન્યાને પોતાના

પૂર્વજનોનું સ્મરણ થયું હોવાથી તેમના હૈયામાં પુરુષ પ્રત્યે આવી નફરત જાગી છે. ”

મદનમાલા કંઈ કહે તે પહેલાં જ એક પરિચારિકા ખંડમાં આવી અને રૂપમાલા સામે જોઈને બોલી : “દેવી, રાજકુમારીજીની બે દાસીઓ આવી ગઈ હતી...”

“રથ તૈયાર છે ? ”

“હા દેવી ..”

રૂપમાલાએ પોતાની બહેનો સામે જોઈને કહ્યું : “આજ ભારે વિપત્તિ આવી પડશે...જે રાજકન્યા રાષે ભરાશે તો...”

વિક્રમે તરત કહ્યું : “દેવી, આપ ચિંતા ન કરો...રાજકુમારીને કહેજો કે અવંતિથી બે શ્રેષ્ઠ નર્તકીઓ અને એક ગાયિકા આજે અતિથિરૂપે આવેલ છે એટલે એમની સરભરામાં વિલગ થઈ ગયો.”

“એમ કહીશ તો ખીજી ઉપાધિ આવી પડશે.”

વિક્રમાણી વિક્રમ પ્રશ્ન ભરી નજરે રૂપમાલા સામે જોઈ રહ્યો.

રૂપમાલાએ કહ્યું : “જે હું રાજકુમારીને આમ કહીશ તો તરત આપ ત્રણેયને બોલાવશે અને ત્યાં ગયા વગર નહિ ચાલે.”

“અમે જરૂર આવીશું અને તારી રાજકન્યાનું મન પ્રસન્ન કરીશું.” કામકલાએ કહ્યું.

રૂપમાલા કંઈક નિશ્ચિંત બનીને વિદાય થઈ.

રાત્રિનો પ્રારંભ તો થઈ જ ગયો હતો. રૂપમાલા રાજકુમારીના નિવાસમાં પહોંચી ત્યારે તેનું મન નિશ્ચિંત બની ગયું હતું. તેણે રાહ જોઈ રહેલી સુકુમારીને નમન કરતાં કહ્યું : “રાજકુમારીનો જય થાઓ. ”

“ઓહ ! રૂપ, આજ આટલો વિલગ કેમ કર્યો ? ”

“શુ કરું, અવંતિની બે પ્રખ્યાત નર્તકીઓ જે મારી નાની બહેન થાય છે તે એક શ્રેષ્ઠ ગાયિકા સાથે મારે ઘેર આવેલ છે.

એની સરભરામાં અને ઘણાં વરસો પછી બહેનો મળી હોવાથી એની સાથે વાતો કરવામાં જરા મોડું થઈ ગયું. હું આપની ક્ષમા માગું છું.”

“તારી બને બહેનો અવતિમાં રહે છે?”

“હા...કુમારીજી.”

“નૃત્યમાં નિષ્ણાત છે?”

“અતિ કુશળ...”

“અને ગાયિકા કેણુ છે?”

“દેવી વિક્રમા નામની એક નવજવાન ગાયિકા છે.”

“વાહ! ભલે તને વિલબ થયો...તારે તારી બહેનો અને વિક્રમાને અહીં લાવવી પડશે.”

“આપ જે દિવસે આજ્ઞા કરશો તે દિવસે આપની સેવામાં હાજર કરીશ.”

“સારા કાર્યમાં વિલબ ન શોભે...આવતી કાલે સંધ્યા વખતે તું ત્રણેયને સાથે લઈને આવજે.”

“ભલે પરંતુ...”

“શું?”

“ગાયિકાના મૃદંગ વાદક પુરુષ છે.”

“એને સાથે ન લાવીશ..આપણે ત્યાં ઉત્તમ મૃદંગવાદિકા તો છે જ.”

“ભલે..”

“તો કાલે જ આપણે નૃત્યગાનની મસ્તી માણીશું. આજ તું તારે જ...તારી બહેનો સાથે વાતો કર...”

રૂપમાલાએ પ્રસન્ન ભાવે મસ્તક નમાવ્યું.

ત્યાર પછી તે રાજકન્યાને નમન કરીને વિદાય થઈ, અને તે પોતાના લવનમાં આવી ત્યારે સર્વ દાસ-દાસીઓને આશ્ચર્ય થયું.

કારણ કે હંમેશ તે રાત્રિનો ખીજો પ્રહર પૂરો થાય ત્યારે જ આવતી.

રૂપમાલાને પાછી ફરેલી જોતાં જ વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ આવવું તો નથી પડ્યું ને ? ”

“ ના.. આપના સમાચાર સાંભળીને રાજકુમારી ખૂબ જ આનંદમાં આવી ગયાં અને આવતી કાલે આપણે બધાંએ સાથે જવાનું છે...એટલા ખાતર મને તરત રજા આપી ”

વિક્રમ માટે તો જોઈતું હતું તે જ વૈદે બતાવ્યા જેવું બન્યું. તે બોલ્યો : “ અમારી જિજ્ઞાસા પણ તૃપ્ત થશે. અમે ઘણા જ હર્ષ સાથે આવીશું અને તમારી રાજકન્યાને ખૂબ જ પ્રસન્ન કરશું...પણ મારા બને સાથીઓ...”

“ એ જ મુશ્કેલી છે ને ! કોઈ પુરુષને સાથે નહિ લઈ જવાય. પરંતુ રાજકન્યાએ ઉત્તમ વાદ્યમંડળી રાખી જ છે.”

“ એમા કોઈ પુરુષ નથી ? ”

“ ના...બધી સ્ત્રીઓ છે ”

“ મૃદંગ વાદન માટે...”

“ સ્ત્રી જ છે...લલલલા મૃદંગ વાદકને પણ મહાત કરે એવી મૃદંગવાદિકા છે ”

“ તો તો ખૂબ મજા પડશે.” વિક્રમાએ કહ્યું.

ત્યાર પછી ઘણીવાર સુધી વિવિધ વાતો કરીને રૂપમાલાએ ત્રણેયને શયનગૃહમાં મોકલ્યા.

અગ્નિગૌતાલ તો અદૃશ્ય રૂપે આ બધી વાતો સાંભળી રહ્યો હતો અને ભટ્ટમાત્ર ક્યારનો નિદ્રાધીન બની ગયો હતો.

જે બંધમાં શયનની વ્યવસ્થા કરી હતી. એક ખંડમાં બંને બહેનો માટે બે શય્યા બિછાવી હતી...ખીજા ખંડમાં વિક્રમા માટે એક જ શય્યા બિછાવી હતી.

શયનખંડમાં દાખલ થતી વખતે વિક્રમાદિત્યે કામકલાને કહ્યું :
“કામ, આપણે આવતી કાલે સુકુમારીને ત્યાં કંઈ રીતે કાર્યક્રમ
આપવો તે નક્કી કરશું...આજ તો આરામ લઈએ.”

“બરાબર છે.” કહી બંને બહેનો પોતાના શયનખંડમાં ગઈ.
વિક્રમાદિત્ય બાબુના શયનખંડમાં ગયો.”

લવનની પરિચારિકાઓએ જળપાત્ર વગેરે મૂકી રાખ્યા હતાં
અને એક પરિચારિકા ચરણ ચાંપવા માટે આવી એટલે...

વિક્રમા રૂપે વિક્રમે કહ્યું : “મને આવી આદત નથી. પ્રવાસનો
શ્રમ છે એટલે તરત નિદ્રા આવી જશે. તું તારે જ.”

દાસી નમન કરીને ચાલી ગઈ. વિક્રમે શયનગૃહનું દ્વાર અંદરથી
બંધ કર્યું.. અને તે શય્યા પર પડ્યો.

ત્યાં તો વળતી જ પળે અગ્નિગૈતાલ પ્રગટ થયો. મિત્રને જોતાં
જ વિક્રમે કહ્યું : “મેં માન્યું હતું કે તમે બંને સૂઈ ગયા હશો.
મહામત્રી શું કરે છે.”

“નાસિકા સંગીતમાં મગ્ન બની ગયા છે,”

“તો તું પણ આરામ કર મિત્ર...આવતી કાલે સંધ્યા વખતે
અમારે રાજકુમારીને ત્યાં જવાનું છે.”

“મેં બધી વાત સાંભળી છે. હું પણ સાથે આવીશ.”

“પણ કોઈ પુરુષને..”

આછા હાસ્ય સાથે અગ્નિગૈતાલ બોલી ઊઠ્યો : “મહારાજ,
હું અદૃશ્ય ભાવે જ આવીશ. રાજકન્યાને જોયા પછી એના માટે
શું કરવું તે આપણે નક્કી કરશું.”

“ઉત્તમ !”

“ત્યારે તમે આરામ કરો...હું નગરીમાં ચક્કર મારું છું.”
કહીને અગ્નિગૈતાલ અદૃશ્ય થઈ ગયો.”

રૂપમાલા, મદનમાલા, કામકલા અને વિક્રમ ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કરી છએક દાસીઓ સાથે સુંદર અશ્વોવાળા ચાર રથોમાં એસીને રાજકન્યાના આવાસે પહોંચ્યા ત્યારે પશ્ચિમ ગગનનો પાલવ કેસરબીનો ખની ગયો હતો. જાણે નિશારાણીનાં સ્વાગત અર્થે પ્રકૃતિએ પલાસ પુષ્પોનો ગાલીઓ ન બિછાવ્યો હોય !

રાજકુમારીની મુખ્ય દાસીએ ચારે ય કલાનેત્રીઓનું સ્વાગત કર્યું અને ચારેયને એક વિશાળ ખંડમાં બેસાડ્યાં.

રૂપમાલાની દાસીઓ પણ ત્યાં જ ગોઠવાઈ ગઈ.

અગ્નિઔતાલ તો અદૃશ્યપણે આવ્યો હતો...તે વિક્રમાની પાછળ જ બેસી ગયો હતો. વિક્રમે તેને શાંતભાવે બેસી રહેવાની સૂચના દેરથી નીકળતી વખતે જ આપી હતી. જે આવી સૂચના ન આપી હોત તો અગ્નિઔતાલ જરૂર કંઈક નવાજૂની કરત.

રાજકુમારીને જે દાસીઓએ કલાનેત્રીઓને પાનક ભરેલાં સુવર્ણ-પાત્રો આપવા શરૂ કર્યાં.

પાનકનું પાન થઈ ગયા પછી મુખવાસનો થાળ આવ્યો અને મુખ્ય પરિચારિકાએ રૂપમાલા સામે જોઈને કહ્યું : “ દેવી, રાજકુમારી શ્રી જિનમંદિરમાં આરતી ઉતારવા ગયાં છે ..હમણાં જ આવશે.”

રૂપમાલાએ કહ્યું: “ માધવી બહેન, અમારા ખાતર કોઈ પ્રકારની ઉતાવળ કરવાની જરૂર નથી...રાજકુમારીજી નિરાંતે આવે... અમને અહીં આનંદ છે.”

ત્યા તો રાજકન્યાની વાઘમંડળી ખંડમાં દાખલ થઈ.

રૂપમાલાએ પોતાની બહેનોનો અને અવંતિની સુપ્રસિધ્ધ ગાયિકા વિક્રમાનો પરિચય કરાવ્યો.

વાઘમંડળીમાં એક વીણાવાદિકા હતી, એક મૃદંગવાદિકા હતી, એ તબલુરવાદિકા હતી, એ સુધિર વાદ્યવાદિકા હતી.. એક સુરમોહિની નામની તારવાદ્યની નિષ્ણાત હતી. એક મંજીરકા હતી. આમ આઠ સ્ત્રીઓ વાઘમંડળીમાં હતી. આઠે ય સ્ત્રીઓ સ્વચ્છ અને અશ્વક્ત હતી ...પરંતુ ત્રીસ વર્ષની નીચેની કોઈ નહોતી.

મુખ્ય પરિચારિકાએ વાઘમંડળીને યથાસ્થાને બેસાડી.

નિત્યના કેમ મુજબ રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થયા પછી નૃત્ય-સંગીતનો પ્રારંભ થતો હતો...કોઈવાર રાજકન્યા પણ નૃત્ય કરતી અને ગીત પણ ગાતી.

રૂપમાલાએ મુખ્ય પરિચારિકા માધવી સામે જોઈ ને પ્રશ્ન કર્યો : “ મંજરી દેવા નથી પધાર્યા ? ”

“ હવે આવવાં જ જોઈએ. એમને લેવા માટે રથ તો ક્યારનો ગયો છે.” માધવીએ કહ્યું.

કામકલાએ મોટી બહેન સામે જોઈને આસ્તેથી પૂછ્યું : “ મંજરીદેવી ક્યાણ ? ”

“ કુમારીશ્રીને નૃત્ય-સંગીતનો...અભ્યાસ કરાવનારાં આચાર્યો છે. પચાસ વર્ષનાં છે પરંતુ નૃત્ય સંગીત શાસ્ત્રમાં ભલભલા આચાર્યોને કાન પકડાવે તેવાં અભ્યાસી છે...” રૂપમાલાએ કહ્યું.

ત્યાર પછી તો વાઘમંડળી સાથે સંગીતની વાતો શરૂ થઈ.

વિક્રમ જ્યારે ખાવાના વેશમાં દેશવટો ભોગવી રહ્યો હતો ત્યારે તેણે એક આશ્રમમાં સંગીતનો ઉચ્ચ કોટિનો અભ્યાસ કર્યો હતો... એ સિવાય બાહ્યકાળમાં પણ અન્ય વિષયના અભ્યાસ સાથે સંગીત-શાસ્ત્રનો પણ અભ્યાસ કર્યો હતો. આમ તો સારું એવું જ્ઞાન ધરાવતો હતો. તેણે પણ વાદ્યમંડળીની વાદિકાઓ સાથે વિવિધ રાગની ચર્ચા કરવા માંડી

રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થવાની ઝાલરી રણકી ઊઠી.

વાદ્યમંડળીએ પોતાપોતાનાં વાદ્યો વ્યવસ્થિત કરવા માંડ્યાં અને પચાસ વર્ષની હોવા છતાં સશક્ત અને સચમના બળવાળી દેખાતી મંજરીદેવીએ ખંડમાં પ્રવેશ કર્યો. સહુએ મંજરીદેવીને નમઃસ્કાર કર્યો. મંજરી પોતાના આસન પર બેસી ગઈ. એટલે રૂપમાલાએ દેવી વિક્રમનો અને પોતાની બહેનોનો પરિચય આપ્યો.

આ વાતચીત ચાલતી હતી ત્યાં રાજકન્યા સુકુમારી ખંડમાં દાખલ થઈ.

બધી સ્ત્રીઓ આસન પરથી ઊભી થઈ ગઈ.. રૂપમાલાને મુશ્કેલીમાં ન મુકાવું પડે એટલા ખાતર વિક્રમારૂપી વિક્રમ પણ ઊભો થઈ ગયો અને રાજકુમારીની દેવદુર્લભ રૂપ ઝરતી કાયા સામે સ્થિર નજરે જોઈ રહ્યો.

ઓહ, આ તો એની છાત્રી કરતાંય સો ઘણું સુંદર રૂપ-યૌવન અને આકર્ષણ છે. આવી ત્રિભુવન મોહિની નારીના હૃદયમાં પુરુષ જાતિ પ્રત્યેનો અભાવ કેમ રહેતો હશે ?

રૂપમાલાએ પોતાની બન્ને બહેનો અને દેવી વિક્રમનો પરિચય રાજકન્યા સમક્ષ રજૂ કર્યો. રાજકન્યાએ ત્રણેય સામે અતિ પ્રસન્ન નજરે જોઈને મધુર સ્મિત વેચ્યું.

અદૃશ્ય રહેલા અગ્નિગૌતાલે આસ્તેથી વિક્રમના ખભા પર ચૂંટકી ખણી.

વિક્રમ કંઈ જોલી શકે તેમ નહોતો, કારણ કે તેની બાજુમાં જ રૂપમાલા બેઠી હતી.

મંજરીદેવીએ રાજકન્યા સામે જોઈને કહ્યું : “આજ તો આપે પણ અતિથિઓ સમક્ષ કંઈક પીરસવું પડશે.”

સુકુમારીએ મંજરીદેવી સામે જોઈને કહ્યું : “આપની આજ્ઞા મરતકે ચડાવીશ...પરંતુ આજ અતિથિઓની જ કલાનાં દર્શન કરીએ તો...”

“આપ એકાદ ગીત વડે અવંતિની કલાલક્ષ્મીઓને સત્કારજો.”

“લલે...” કહીને રાજકુમારીએ વિક્રમા સામે જોયું. વિક્રમાનાં નયનો ભારે તેજસ્વી લાગતાં હતાં.

મંજરીદેવીએ રૂપમાલા સામે જોઈને કહ્યું : “દેવી, પ્રથમ નૃત્યનો આસ્વાદ લઈએ...તમારી બને બહેનો તૈયાર છે ને?”

“હા, દેવી...”

વાઘમઝળીએ વાઘો મેળમાં કરી લીધાં હતાં. મદનમાલા અને કામકલાએ ઊભા થઈ રાજકુમારીને નમઃસ્કાર કર્યા...

વિશાળ ખડના મધ્ય ભાગમાં જ મસ્તુણુ ગાલીઓ બિછાવ્યો હતો.

બને બહેનોએ વાઘમઝળી સામે જોયું અને મદનમાલાએ કામોદની સ્વરલહરી છેડવાનું જણાવ્યું.

તરત રાજકુમારીની વાઘમઝળીએ તિલકકામોદની સુરાવલી વહેતી કરી

અવંતિની પ્રખ્યાત નર્તકી બહેનોએ ‘વિરહાનદ’ નામનું ઉચ્ચ કેટીનું નૃત્ય શરૂ કર્યું.

આ નૃત્યમાં વિરહવ્યથા ભોગવતી એક નારી પોતાની સખી આગળ ઉગ્ભાવ દર્શાવે છે અને તેની સખી વિરહમા રહેલી વ્યથા પાછળ

મિલનની આશાનો જે આનંદ છુપાયો છે તે સમજાવે છે...અને વિરહ એ એમની પરાકાષ્ટાનું એક અતિ સૂક્ષ્મ તત્ત્વ છે. એ વાત ભાવાલિનય વડે સમજાવીને સખીના હૃદયને આનંદ વિભોર બનાવે છે.

મદનમાલા અને કામકલાએ આ નૃત્ય વડે અવંતિના ગુણીજનો અને નૃત્યપિયાસીઓને મુગ્ધ બનાવ્યા હતા.

બંને બહેનો સામાન્ય નર્તકી હતી નહિ...એની ભાવભંગી, હાસ્યનું અદ્ભુત આકર્ષણ અને અંગમરોડની શાસ્ત્રીય કલા પર અવંતિના જીવાનો પાગલ બની જતા...વૃધ્ધોને જીવાની યાદ આવતી અને પ્રૌઢો મસ્ત બની જતા.

આવું અલિનય નૃત્ય બંને બહેનોએ ભાવાલિનયની મદભરી મસ્તી સાથે ચગાવવા માંડ્યું.

વિક્રમાદિત્ય અત્યારે સ્ત્રીવેશે હતો...છતાં એના આત્માનો પુરુષ ભાવ થનગનવા માંડ્યો.

રાજકુમારી પણ અતિ પ્રસન્ન બની ગઈ.

મંજરીદેવીના મનમાં થયું કે રૂપમાલાની બંને બહેનો માત્ર રૂપવતી છે એમ નથી, નૃત્યાગિનાઓમાં પણ શ્રેષ્ઠ છે.

નૃત્યમાં એક પણ દોષ આવતો નહિ...ભાવભંગીમાં પણ તાલનું સ્વરૂપ જળવાઈ રહેતું..

અને મદનમાલાએ જ્યારે વિરહવ્યથા વ્યક્ત કરવા માંડી ત્યારે રાજકુમારીના મનમાં પણ થયું કે શું નારીના પ્રાણમાં પુરુષના વિયોગની આટલી અસર થતી હશે ? શું નારી આટલી મૃદુ-મધુર છે ?

અને જ્યારે કામકલાએ વિરહમાં છુપાયેલા આનંદને વ્યક્ત કરતો અલિનય શરૂ કર્યો ત્યારે વાલ્મીકીની રમમાં આવી ગઈ અને મંજરીદેવીએ પણ વારવાર ‘ધન્ય ધન્ય’ કહેવા માંડ્યું.

રૂપમાલા પણ પોતાની બંને બહેનોએ પ્રાપ્ત કરેલી સિદ્ધિથી ખૂબ જ હર્ષિત બની ગઈ.

રૂપકલાની અને રાજકુમારીની દાસીઓ પણ ભારે પ્રભાવિત બની ગઈ.

બીજો પ્રહર પૂરો થયો.

નૃત્ય પણ પૂરું થયું.

રાજકુમારીએ ઊભા થઈ બંને નર્તકીઓને ધન્યવાદ આપ્યા. મંજરીદેવીએ પણ ધન્યવાદ વરસાવ્યા.

બંને બહેનો રાજકુમારીને નમન કરીને પોતાના આસન પર બેસી ગઈ એટલે મંજરીદેવીએ વિક્રમા સામે જોઈને કહ્યું : “ હવે આપની કલાનું રસપાન કરાવો.”

વિક્રમ ઊભો થયો અને એક દાસીએ વાણમંડળી પાસે બિઝાવેલી ગાદી પર સહુને નમન કરીને બેસી ગયો.

મદનમાલા અને કામકલા સાથે અહીં આવતાં પહેલાં વિક્રમે કાર્યક્રમની ચર્ચા કરી લીધી હતી. આ ચર્ચા લક્ષમાં રાખીને મદન-માલાએ મંજરીદેવી સામે જોઈને કહ્યું : “ આચાર્યશ્રી, દેવી વિક્રમાએ ‘ પટયોગ ’ નામના દિવ્ય અને અપરિચિત રાગની પૂરેપૂરી સાધના કરી છે...આ રાગ દેવી વિક્રમા જ્યારે આરાધે છે ત્યારે તેમની સામે પડેલાં મૃદગ આપોઆપ બજે છે અને તાલ આપે છે.”

રાજકુમારી વચ્ચે જ બોલી ઊઠી : “ તો તો દેવી વિક્રમા, આજ આપની મહાન સાધનાનો જ પરિચય આપો.”

વિક્રમાએ રાજકુમારી સામે જોઈને કહ્યું : “ પટયોગની આરાધના કરવામાં મને કોઈ બાદ નથી...પરંતુ એ રાગ ગાયા પછી હું અન્ય કોઈ ગીત ગાઈ શકીશ નહિ પછી આપે જ આપની કલાનો પરિચય કરાવવો પડશે.”

રાજકુમારીએ પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું : “ જરૂર...”

તરત વિક્રમે મૃદગવાદિકા સામે જોઈને કહ્યું : “ દેવી, મારી

સામે પાંચ હાથ દૂર મૃદંગની જોડી મૂકી દો...અને મને માત્ર તંબૂર આપો...અન્ય વાદ્યોની જરૂર નહિ રહે. ”

તરત મૃદંગવાદિકાએ મૃદંગની જોડી વિક્રમાની સામે મૂકી દીધી ...અને મૃદંગ ખરાબર મેળમાં છે કે નહિ તેની ખાતરી કરી લીધી. ત્યાર પછી એક તંબૂર વિક્રમા સામે મૂક્યો.

વિક્રમાએ તંબૂર હાથમાં લઈ તેના તારોનો મેળ ચકાસી લીધો. એક તાર જરા ઊંચો હતો તે ખરાબર કર્યો.

અદૃશ્યપણે રહેલો વૈતાલ નક્કી કરેલી યોજના પ્રમાણે મૃદંગ સામે બેસી ગયો.

વિક્રમાદિત્યે મંજરીદેવીને નમસ્કાર કરતાં કહ્યું : “આપ સર્મા આચાર્ય સમક્ષ હું એક ખાલિકા જ છું...પરંતુ મારા ગુરુએ મને કેટલાક દિવ્ય રાગ-રાગણીઓ શીખવ્યાં છે એટલે...”

વચ્ચે જ મંજરીદેવીએ કહ્યું : “દેવી, ક્ષોભનું કાઈ પણ કારણ નથી...સંગીત તો સાગર કરતાંયે વિરાટ છે...એનો પાર કાઈ પામી શક્યું નથી.. આવા દિવ્ય રાગો લાગ્યે જ સાંભળવા મળે છે...આપ આરાધના કરો. ”

વિક્રમાદિત્યે રાજકુમારી સામે જોયું...રાજકુમારી સ્થિર નજરે વિક્રમાને જોઈ રહી હતી. રાજકુમારીનાં નયનોમાં રમતી માધુરી જોઈને વિક્રમાદિત્યનું હૃદય મુગ્ધ બની ગયું હતું. તેણે મીઠા હાસ્ય વડે રાજકુમારીને પ્રસન્ન કરીને નેત્રો બંધ કર્યાં અને પટયોગની આરાધના શરૂ કરી.

આશ્રમમાં રહીને વિક્રમે ચાર પાંચ અતિ પ્રાચીન અને કઠણ ગણાતા રાગોનો અભ્યાસ કર્યો હતો.. પટયોગ એમાંનાં જ એક રાગ હતો. આ રાગમાં મધ્ય અને નિષાદ મુખ્ય હતા.

વિક્રમાએ પટયોગની સુરમાળા સર્જવી શરૂ કરી.

વાલમંડળી, રાજકુમારી, મંજરીદેવી, ત્રણેય બહેનો અને બધી દાસીઓ અવાજ બનીને વિક્રમા સામે જોઈ રહી હતી.

મંજરીદેવીએ કે રાજકુમારીએ પટયોગ રાગનું સ્વરૂપ કદી નહોતું જોયું અને રાગના પ્રભાવે મૃદંગ સ્વયં તાલ આપે એ એક ન માની શકાય એવું આશ્ચર્ય હતું.

પરંતુ રાગના પ્રભાવથી અનેક ચમત્કારો સરળ શકાય છે એ વાતમાં કોઈને અવિશ્વાસ નહોતો.

રાગના રૂપને અંતરમાં પચાવી જનારા અનેક નામાંકિત ગાય-કોએ ધણીવાર રાગના ભાવોત્પાદક દર્શન લોકોને કરાવ્યાં છે. કોઈએ અગ્નિ પ્રગટાવ્યો છે, કોઈએ દીપમાલિકા પ્રગટાવી છે, કોઈએ જળસ્તંભન કરી બતાવ્યું છે, જવર, શિરઃશૂળ, સર્પવિષ વગેરેને પણ રાગના પ્રભાવ વડે સારા કર્યાં છે...કોઈને અનિદ્રાનો રોગ હોય તો રાગના પ્રભાવે નિદ્રા પ્રદાન કરી છે..આમ અનેકવિધ ચમત્કારોની વાતો સહુએ સાંભળી છે...મંજરીદેવીએ એવી વાત પણ સાંભળી હતી કે માત્ર કળીઓથી ગૂથેલી માળા રાગના પ્રભાવથી ખીલી જીંઠે છે... પરંતુ એ ચમત્કારો કરતાં સ્વયં મૃદંગવાદન થાય એ એક આશ્ચર્ય-જનક ચમત્કાર હતો અને એથી જ સહુની નજર વિક્રમા સામે અને સામે પાંચ હાથ દૂર પડેલાં મૃદંગ સામે સ્થિર બની ગઈ હતી.

વિક્રમા હજી 'સ્વરાલયમાં જ ખોવાયેલી હતી...રાગની આરાધનામાં અર્ધધટિકા વીતી ગઈ...સસ્કૃત ગીતની એક લીટી અતિ મૃદુ મધુર સ્વર સાથે વાતાવરણમાં ગુંજવી શરૂ થઈ...

“ રાધાની રાત બની રંગભરી...”

અને સહુના આશ્ચર્ય વચ્ચે મૃદંગે તાલ આપવો શરૂ કર્યો.

કોઈને એ કદપના નહોતી કે મૃદંગવાદન સ્વયં નથી થતું પરંતુ એક અદૃશ્ય દેવ બળવી રહ્યો છે.

વિક્રમાદિત્ય ગુટિકાના પ્રભાવથી સ્ત્રી રૂપ ધારણ કરી શક્યો હતો ...તેનો કંઠ પણ ક્રોમળ મધુર બની ગયો હતો.

“ રંગભરી...ઉમંગભરી...રાધાની રાત બની રંગભરી...”

પટયોગ રાગ અતિ મધુર હતો...મૃદંગના તાલ પણ બરાબર હતા...મંજરીદેવીના વદન પર ભારે પ્રસન્નતા રમી રહી હતી.

અને રાજકુમારી તો એટલી મુગ્ધ બની ગઈ હતી કે તે વિક્રમા સામે જ અપલક નેત્રો જોઈ રહી હતી. તેના મનમાં થતું કે આવી સુંદર અને સિદ્ધ ગાયિકાને હવે પોતાની પાસે જ રાખવી...અવતિ ન જવા દેવી.

“ કનૈયાના કર બધનમાં
નયન મનનાં મધુર મિલનમાં
રાધાની આંખ રમે રંગભરી
રાધાની રાત બની રંગભરી...”

નરનારના મિલનની એક મસ્તીભરી લહર વાતાવરણને રમી રહી હતી.

મૃદંગ બરાબર તાલ આપતાં હતાં...

વિક્રમાદિત્ય હિલ્લાસપૂર્વક સ્વર ઠલોલ કરી રહ્યો હતો...

મંજરીદેવી બરાબર જોતી હતી...ક્યાંય કાંઈ દોષ તો નથી ને...

મધ્યમ તથા નિષાદની પ્રધાનતા પર સ્થિર બનેલો પટયોગ ગાવો સહજ નથી એમ મંજરીદેવીને લાગતું હતું...

બે ધટિકા સુધી પટયોગની આરાધના ચાલી.

અને ગીત પૂરું થયું એટલે મૃદંગમાંથી આખા ખંડને ઝલુ-ઝલુાવે એવો અતિમ ધ્વનિ નિકળ્યો.

ત્યાં બેઠેલાં સર્વનાં હૃદય પણ ઝલુઝલુી ઊઠ્યાં.

રાજકુમારી એટલી પ્રભાવિત બની ગઈ હતી કે તે પોતાના આસન પરથી ઊભી થઈ ગઈ અને વિક્રમા ઊભી થઈ એટલે તેને ભેટી પડી

રાજકુમારના સ્પર્શથી વિક્રમા રૂપી વિક્રમતું પુરુષ હૃદય અશુભશૂની બિંદુ...

અદસ્ય રહેલો અગ્નિવૈતાલ ઊઠીને પોતાના સ્થાને ચાલ્યો ગયો. સહુ દેવી વિક્રમાને ધન્યવાદ આપવા માંડ્યા...

વિક્રમાદિત્યે પટયોગ માટે કરેલી યોજના ધાર્યો કરતાં વધારે સફળ થઈ.

સહુની પ્રસંશા ઝીલતો ઝીલતો તે પોતાના આસન પર બેસી ગયો.

મંજરીદેવીએ રાજકુમારી સામે જોઈને કહ્યું : “આપ કયો રાગ ઉપાડશો ?”

“માલકોપ...” કહી સુકુમારી વાઘમંડળી પાસે બિછાવેલી ગાદી પર બેસી ગઈ.

માલકોપની સ્વરલહરી શરૂ થઈ.

વિક્રમ જોઈ શક્યો કે સુકુમારીનો કંઠ અતિ મધુર અને કેળવાયેલો છે. માલકોપની આનંદપ્રદ સ્વર રેખાઓ ખંડમાં મહાલના માંડી વાઘમંડળીનાં વિવિધ વાદ્યોનો સાથ ધણો જ સુખદ દેખાતો હતો.

અને રાજકન્યાએ માલકોપની પહેલી પંક્તિ ઉપસાંવી.

“પ્રેમજળ અતિ વિકટ છે;
કંટકમય ને કૂર ”

વિક્રમ આ શબ્દો સાંભળીને ચમક્યો અરે, ગીતમાં પણ એની જ ધૂન પડી છે...મિલનની મધુર કામના શું મરી પરવારી હશે ? શું પ્રકૃતિ અને પુરુષના સંગોગથી જ સૃષ્ટિ અમર રહે છે એ સત્ય રાજકન્યાને નહિ સમજાયુ હોય ?

રાજકુમારીનું ગીત વાતાવરણને માલકોપની સુરલહરીઓ વડે રંગભર્યું બનાવવા માંડ્યું.

અને રાજકુમારીના વદન પર પણ જાણે ગીતના લાવ રમી રહ્યા હતા...પ્રેમ એક જાળ છે...કાંટાથી ભરેલી છે અને કૂર છે... પ્રેમમાં સપ્સાયેલાંઓને નિર્દયતામાં જ સમઝવું પડે છે ।

વિક્રમ સ્થિર નજરે સુકુમારીને જોઈ રહ્યો હતો...આવું દેવ-દુર્લભ રૂપ...આવી કામળ મધુર કાયા । પ્રેમ, કલા અને મરતીથી છલકતી આંખો ।

સુકુમારીનાં કંઠ વડે લવ્ય બનેલો માલકોષ આગળ વધી રહ્યો હતો.

“કોઈ કહે છે પ્રેમ ફૂલ છે,
કોઈ કહે અમૃતનું રૂપ...
ના...ના...ના એ મોહભ્રમ છે...
ઘાતક વિષ અરૂપ...”

આટલો મધુર કંઠ અને આવું ગીત ?

માલકોપના પ્રત્યેક અંગે ખીલી ઊઠ્યાં હતાં...વીણાની શ્રુતીઓ પણ સુકુમારીના સ્વરક્લોલ આગળ ઝાંખી પડી ગઈ હોય એમ લાગતું હતું.

તાલ, લય, માધુર્ય બધું જરાજર હતું...પરંતુ પ્રેમને વિષરૂપ માનનારું સુકુમારીનું હૃદય આમ શા માટે બની ગયું હશે ? હજી

એણે લગ્ન કર્યાં નથી. માત્ર પૂર્વભરતું કોષ્ટ સ્વપ્ન કે કોષ્ટ કલ્પના થું એના હૃદય-મનને આ રીતે ઝકડી રહ્યાં હશે? વિક્રમાદિત્યના મનમાં આવા પ્રશ્નોની સાથે સુકુમારીને પ્રાપ્ત કરવાની તમન્ના પણ તીવ્ર બની રહી હતી.

તેણે ધટિકા પર્યંત માલકોષ આલ્યો.

માલકોષ પૂરો થયો એટલે વિક્રમારૂપી વિક્રમ બોલી ઊઠ્યો :
“ ધન્ય સાધના ! ધન્ય કંઠ ! રાજકુમારીજી, આપતું આ ગીત અને રાગની માધુરી મારા હૃદયમાં જીવનભર ઝકડાઈ રહેશે. હું આજ ધન્ય બની ગઈ...મારું અહીં આવવું સફળ થયું.”

રાજકુમારીએ ઉત્તરમાં માત્ર સરિમત મસ્તક નમાવ્યું.

રાજકન્યાની વિક્રમાએ કરેલી આવી પ્રસન્નતાથી મંજરીદેવીને પણ ધણો જ હર્ષ થયો હતો. જેમ માતા સમક્ષ કોઈ તેની કન્યાની પ્રસન્નતા કરે અને માતાતું હૃદય અનેરો લહાવ માણે તે પોતાને ધન્ય માને તેમ મંજરીદેવી પોતાની પ્રિય શિષ્યાની પ્રસન્નતા સાંભળીને ધન્ય બની ગઈ. તે બોલી : “ દેવી વિક્રમા, રાજકુમારીનો કંઠ મધુર છે... સાધના પણ ખંતપૂર્વકની છે...પરંતુ આપના જેવી સિધ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ શકી નથી.”

“ આચાર્યાશ્રી, રાજકુમારીને સિધ્ધિ શા માટે પ્રાપ્ત નથી થઈ ? એ પ્રશ્નનો જવાબ મારા મનને મળી ગયો છે.”

મંજરીદેવીએ કહ્યું : “ મને કહેા...”

“ આજ નહિ...કોઈ વાર કહીશ.” વિક્રમાએ આ રીતે એક જિજ્ઞાસાની રેખા ઊભી કરી.

રાજકુમારીએ કહ્યું : “ દેવી, મારી એક પ્રાર્થના સ્વીકારે તો...”

“ રાજકુમારીજી, પ્રાર્થના નહિ, આપને આજ્ઞા કરવાનો અધિકાર છે.”

“આપ અહીં કેટલો સમય રોકાવાનાં છો ?”

“મારી ગણતરી તો એકાદ સપ્તાહની છે...પરંતુ મદન અને કામતી સાથે આવી છું એટલે એ બંને જ્યારે જશે ત્યારે જ મારે જવું પડશે.”

“તો આવતી કાલથી આપ મારે ત્યાં જ રહો.”

વિક્રમાદિત્ય કશું બોલ્યો નહિ...વિચારમગ્ન બની ગયો.

“આપને અહીં કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી નહિ આવવા દઉં.”

રાજકન્યાએ કહ્યું

વિક્રમાએ કહ્યું : “રાજકુમારીજી, હું તો રૂપમાલાની મહેમાન છું...આ પ્રશ્ન મારો નથી...રૂપનો છે.”

રાજકુમારીએ રૂપમાલા સામે પ્રસન્ન નજરે જોયું.

રૂપમાલાએ કહ્યું : “આપની હાવનાનો મારાથી ઈન્કાર કેમ કરી શકાય ? પરંતુ આવતી કાલે નહિ...એ દિવસ પછી દેવી વિક્રમાને હું અહીં મોકલીશ.”

રૂપમાલાની વાતને સહુએ વધાવી લીધી અને ખીજ સામાન્ય વાતો કરીને સહુ વિદાય થયાં.

ઉતારે પહોંચ્યા પછી રૂપમાલાએ વિક્રમાનો હાથ પકડીને કહ્યું : “દેવી, આપની સંગીત સાધના જોઈને હું ભારે આશ્ચર્યમુગ્ધ બની ગઈ છું.”

“જો રૂપ, વયમાં તું મોટી છે એટલે તું મને માનથી ન બોલાવીશ.”

“ઓહ !” કહીને રૂપમાલાએ વિક્રમાનો હાથ દબાવતાં કહ્યું : “પરંતુ કલાના સાધનામાં હું સાવ નાની છું...”

“કોઈ બહાનું હું નહિ સ્વીકારું.”

“સારું...હવે મારી એક વાત રાખવી પડશે.”

“એક નહિ અનેક વાત...! કહે.” વિક્રમાએ મધુર હાસ્યસહ કહ્યું.

“ આવતીકાલે આપણે ચારેય બહેનો નૃત્યસંગીતનો આનંદ માણીશું.”

“ લવનમાં ને ? ”

“ હા...”

“ કોઈ વિશિષ્ટ અતિથિને આમંત્રણ આપવું છે ? ”

વચ્ચે જ મદનમાળા બોલી ઊઠી : “ કદાચ એમના પ્રીતમ...”

રૂપે કંઈક લજ્જભર્યા લાવે કહ્યું : “ હા એ સિવાય કોઈ નહિ.”

વિક્રમાએ વિનોદભર્યા સ્વરે કહ્યું : “ એ ભાગ્યશાળી કોણ છે ? ”

“ મહારાજનો નાનો ભાઈ આર્યજીતવાહન...”

“ તારી પસંદગી શ્રેષ્ઠ છે...જીતવાહન, છે તો વફાદાર ને ? ”

“ હા...એ પત્નીના સ્વામી છે...પરંતુ બહુ જ આનંદી અને સરલ હૃદય છે...સપ્તાહમાં એક રાત આવે છે...”

“ સરસ. એને જરૂર નિમંત્રણ આપજો...પણ એને જોઈને કદાચ હું મુગ્ધ બની જઈશ તો ? ” વિક્રમાએ વિનોદ કર્યો.

“ એટલા કાચા હૃદયના નથી...છતાં તારી ઈચ્છા થશે તો હું તને ઉપહાર રૂપે આપીશ.” કહી રૂપમાલા હસી પડી.

“ આવી ચીજ ઉપહાર રૂપે ન લેવાય.”

“ ત્યારે ? ”

“ ક્ષત્રિયો ઉપહારનો સ્વીકાર નથી કરતા...અપહરણ કરવામાં ગૌરવ અનુભવે છે.” વિક્રમાએ વિનોદને લખાવ્યો.

“ આપણી ક્યાં કોઈ જાતભાત હતી ? ” રૂપે કહ્યું.

“ તારે કોણ છે સખી ? ”

“ મારી વાત જ કરીશ મા...પણ વગરની વેલ જેવી મારી દશા છે...મોહ તો ધણાય પામે છે...પણ મારું ચિત્ત પાંગરતું જ નથી.” વિક્રમાએ કહ્યું.

રૂપમાલાએ કામકલા સામે જોઈને કહ્યું : “તું તો જાણતી હોઈશ...”

“વિક્રમા ધણી ચાલાક છે...એના મનની કોઈને ખબર નથી પડતી.” કામકલાએ કહ્યું.

આ રીતે વાતો કરીને સહુ પોતપોતાની શય્યામાં ગયાં.

અગ્નિવૈતાલ ભારે અકળામણ અનુભવી રહ્યો હતો. તેના મનમાં ધણી વાતો ઘોળાઈ રહી હતી...

વિક્રમાદિત્ય જ્યારે પોતાની શય્યામાં પડ્યો ત્યારે અગ્નિવૈતાલ પ્રગટ થયો અને બોલ્યો : “મહારાજ...”

“આવ પ્રિય સાથી...તારે મારી એક વાત શું માનવી જ નથી?”

“કઈ વાત?”

“મેં તને ધણીવાર કહ્યું છે કે તું મારા મિત્ર છે...મને મહારાજ મહારાજ ન કહીશ...છતાં...”

અગ્નિવૈતાલ હસી પડ્યો અને બોલ્યો : “હવેથી સાવધ રહીશ.”

“આજની આપણી યોજના ભારે સફળ થઈ ગઈ..” વિક્રમે કહ્યું.

“જે મિત્ર, મને આવા ચાળામાં જરાયે રસ નથી. તારે સ્ત્રીવેશ ધારણ કરવો પડે...આ રીતે ગાવું પડે...અને આમાં પરિણામ શું આવે?”

“તું શાંત થા વૈતાલ...જે પહેલું પરિણામ તો તું જોઈ શક્યો ને? આપણે રાજકન્યાને જોવી હતી...આજ જોવાઈ ગઈ...”

“કેવીકે લાગી?”

“તારા આ સવાલનો જવાબ હું ક્યા શબ્દોમાં આપું?”

ખરેખર, વિધાતાએ નવરાશના સમયે જ સુકુમારીને ધડી લાગે છે !
મનહરણી, મૃગનયની, નીલોત્પલા...”

વચ્ચે જ અગ્નિવૈતાલ બોલી ઊઠ્યો : “ હાં હાં...આમાં હું
કાંઈ સમજી શકીશ નહિ...તારા નયનમનમાં વસી ગઈ છે ને ? ”

“ હા મિત્ર...એને પ્રાપ્ત કર્યો વગર મને એન નહિ પડે. ”

“ તો પછી આવા વેશપલટાની કોઈ જરૂર નથી...તું
કહે એટલે એને કાચી ધડીમાં અવતિ ભેગી કરી દઉ. ” અગ્નિ-
વૈતાલે કહ્યું

“ નહિ મિત્ર, સ્ત્રીને આ રીતે જીતવી એ તો શિકારી કે દુષ્ટનું
કામ છે ..હું એને હૃદયથી જીતવા માગું છું. ” વિક્રમે કહ્યું.

“ એટલે ? ”

“ એના ચિત્તમાં રહેલો પુરુષ જાતિ પ્રત્યેનો અર્થાત્ પરણવા
માગતા પુરુષ પ્રત્યેનો દ્રેષ હું નષ્ટ કરવા માગું છું...જે પ્રાણમાં
નફરત ભરી છે તે હું પ્રેમનો સાગર બિભો કરવા પ્રયત્ન છું
...તેં ન જોયું...રાતે તે મને કેવા ભાવથી ભેટી પડી હતી ? ”

“ સ્ત્રી સ્ત્રીને ભેટ એમાં ઉજ્જમાનો કોઈ ચમકારો બિભો થતો
નથી. જો એને ખબર હોત કે તું વિક્રમ નહિ પણ વિક્રમ છે તો
રાજકન્યાના બદલે એની તલવાર જ ભેટી પડી હોત ! ” અગ્નિ-
વૈતાલે કહ્યું.

“ તારી વાત સાચી છે...ઉજ્જમાનો આનંદ મને મળ્યો જ હતો !
વળી તેણે ભાવભર્યું નિમત્રણ આપ્યું છે. ”

‘ મને નથી સમજતું કે સ્ત્રી વેશે તું રાજકન્યાનું મન કેવી રીતે
જીતી શકીશ ! ”

“ દોસ્ત, મારે પ્રથમ હૈયામાંથી પુરુષ જાતિ પ્રત્યેની નફરત
કાઢવી પડશે. ”

“ ત્યારે તો આ રામાયણુ ધણી લાંબી ચાલશે. ”

“ એકાદ મહિનો તો થઈ જ જશે. તું અકળાયો નથી ને ? ”

“ મને ખાસ કંઈ વાંધો નથી ..આજ તું ગાઈને ઊભો થયો ત્યારે હું રાજકન્યાના ભંડારમાં પહોંચી ગયો હતો. ”

“ પછી ? ”

“ ઉત્તમ પ્રકારની મીઠાઈ મને મળી ગઈ હતી... ” કહી વૈતાલ હસ્યો.

તેં ભારે કરી... ”

“ કેમ ? ”

“ સવારે ખબર પડશે ત્યારે દાસીઓ ઉપર આપત્તિ આવી પડશે. ”

“ એ જાણે ને દાસીઓ જાણે...” કહી અગ્નિવૈતાલ ઊભો થયો અને બોલ્યો : “ હવે તું આરામ કર મિત્ર...રાત પૂરી થવા આવી છે. ” વિક્રમે અગ્નિવૈતાલ સામે પ્રસન્ન નજરે જોયું.

અગ્નિવૈતાલ અદૃશ્ય થઈ ગયો.

રાજકુમારીના વિચારોમાં પડેલાયેલો વિક્રમ નિદ્રાની આરાધના કરવા માંડ્યો..પણ નિદ્રાના બદલે મૃગનયની જ સામે આવીને જાણે રમવા માંડી.

માનવીના નયનમાં જ્યારે રૂપનાં અંબન અંબન છે ત્યારે તેની ધક્કન તો વધે જ છે...સાથોસાથ નિંદ્રા અને આરામ પણ હરામ બને છે.

રાજકુમારીના મનમાંથી પુરુષ અને લગ્ન પ્રત્યેનો અણુગમે કેત્રી રીતે દૂર કરવો એ વિચાર વિક્રમને ભારે સતાવી રહ્યો હતો.

તેના મનમાં એમ પણ થયું કે રાજકુમારી સમક્ષ કામશાસ્ત્રની અને નરનારના મિલનના આનંદની લબ્ય કલ્પના ઊભી કરવી અને એ રીતે એના ચિત્તમાંથી દ્વેષભાવ દૂર કરવો.

અથવા...!

ઉત્તમ પુરુષોની વાતો કરીને એના મનમાં પુરુષ પ્રત્યે આકર્ષણ
ભીલું કરવું.

છતાં ય એના દિલમાં ઉમંગ ન જાગે તો ?

નહિ...

એ સુદરી છે...સુરૂપા છે...મૃગનયની છે...એના પ્રાણમાં કલાતુ
સ્થાન છે...જ્યાં કલા હોય ત્યાં પ્રેમ ભાવ ઉત્પન્ન થવો જરૂર છે
અશક્ય નથી.

પ્રાતઃકાળની ઝાલરી રણુકી ઊઠી.

પરંતુ વિક્રમ સુંકુમારીના વિચારો કરતો જ શય્યામાં પડ્યો રહ્યો.

૧૭ :

: વિક્રમાનું સ્વાગત

રૂપમાલાએ મધ્યાહ્ન પછી રાજકુમારીને સ દેશેા કહેવડાવ્યો કે આજ રાતે અતિથિઓના માનમાં મારે ત્યાં નૃત્ય-સંગીતનો કાર્યક્રમ રાખ્યો હોવાથી આજ હું આવી શકીશ નહિ, તો ક્ષમા કરજો.”

સૂર્યાસ્ત પહેલાં જ દાસી પાછી આવી ગઈ અને રૂપમાલાને નમન કરતાં બોલી : “દેવી, રાજકુમારીએ આપનો સ દેશેા સ્વીકાર્યો છે...પરંતુ આજ રાતે તેઓશ્રીએ અહીં આવવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી છે. રાજકુમારીજી પોતે બે પરિચારિકાઓ સાથે આવશે અને નૃત્ય-સંગીતનો કાર્યક્રમ જોશે.”

રાજકુમારીનો આ સંદેશેા સાંભળીને રૂપમાલાના મસ્તક પર જાણે આકાશ તૂટી પડ્યું.

રાજકુમારી એક નર્તકીના ભવનમાં આવે ? મહારાજને ખબર પડે તો કઈ દશા થાય ? કાં તો ગામ છોડવું પડે...કાં માલમિલકત લૂંટાઈ જાય ! અને આજ રાજકુમારિકાના કાકા પણ પધારવાના છે...

હવે શું કરવું ?

ખીજા ખંડમાં જાને જહેનો અને વિક્રમા વાતો કરતાં બેઠાં

હતાં. રૂપમાલા ત્યાં ગઈ અને મદન સામે જોઈને બોલી : “મદન. આ તો ભારે વિપત્તિ બની થઈ.”

“કેમ શું બન્યું, બહેન ?”

“આજ નહિ આવવાનો મેં સંદેશો મોકલ્યો હતો...એના ઉત્તરમાં રાજકુમારીજી પોતે અહીં આવીને નૃત્ય-સંગીતનો કાર્યક્રમ જોશે...રાજકુમાર જિતવાહન પધારવાનાં છે...રાજકુમારીને આપણે ત્યાં જુવે તો આપણી કઈ દશા થાય ?”

વિક્રમે કહ્યું : “રાજકુમારીના હૃદય સંગીત પ્રત્યે અતિ પ્રેમ છે, પરંતુ ભાવના અને વ્યવહાર બંનેના માર્ગ નિરાળા છે. તું અત્યારે જ રાજકુમારી પાસે જ અને એમને સમજાવ...જો ન સમજે તો આપણે બધાં ત્યાં જઈશું.”

વિક્રમાની આ વાત રૂપમાલાને રૂચી ગઈ. તે તરત તૈયાર થઈને રાજકુમારીના એકાંત ભવન તરફ વિદાય થઈ.

- રૂપમાલાના ગયા પછી વિક્રમ રૂપી વિક્રમા પોતાના ખંડમાં આવ્યો. અગ્નિગૌતાલ પણ તેની પાછળ જ હતો. તે બોલ્યો : “મિત્ર, જો રાજકન્યા એક નર્તકીના ભવનમાં આવવાનું વિચારે છે, તે રાજકન્યા પ્રાપ્ત કરવા અર્થે આટલી મહેનત શા માટે લેવી જોઈએ ?”

“ગૌતાલ, કોઈ પણ પ્રશ્ન પાછળનો ભાવ જોઈ જવો જોઈએ. રાજકન્યાના હૃદયમાં કેવળ સંગીત સાંભળવાનો જ ભાવ છે. એ સિવાય એના મનમાં અન્ય કોઈ લાલસા નથી. રાજકન્યા નર્તકીના ભવન પર મલિન મન સાથે આવતી હોય તો જરૂર એ નિંદ છે. પણ રાજકન્યાનું મન અતિ નિર્મળ અને નિર્દોષ દેખાય છે. વ્યવહાર દૃષ્ટિથી નિર્મલ મનવાળા માણસો બહુ ઓછા અનલિપ્ત હોય છે.”

“કદાચ રાજકન્યા અહીં આવવાનો આગ્રહ કરશે તો ?”

“સંભવ છે કે સમજી જશે...નહિ તો આપણે બધાં ત્યાં જઈશું.”

“રૂપમાલાનો પ્રિયતમ...”

“એ તો એની પ્રિયતમા જાણે!”

“તો મને એક વાર ચમત્કાર કરવાનું મન થાય છે...”

“કેવી રીતે?”

“રાજકન્યાને નિદ્રાધીન બનાવી દઉં...”

“બરાબર છે...રૂપમાલાને આવી જવા દે...જો સુકુમારી આવવાની જ હોય તો તું તારો ચમત્કાર ચગાવજે.” વિક્રમે કહ્યું.

એ જ વખતે ભદ્રમાત્ર પણ બહારથી આવી ગયો વિક્રમે કહ્યું :
“ક્યાં ગયો હતો મિત્ર?”

“આ મહાપુરુષના ભોજનની વ્યવસ્થા કરવા.” અગ્નિવૈતાલ સામે નજર કરીને મહામંત્રીએ કહ્યું.

“થઈ ગઈ?”

“હા. એક નાની ઓરડી મળી ગઈ છે...હલવાઈ રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરે જ વિવિધ પ્રકારની મીઠાઈ વગેરેના થાળ મૂકી જશે અને પોતાનું તાળું મારી જશે.”

“બહુ સરસ...આ વાતની અન્ય કોઈને ખબર ન પડવી જોઈએ. આજ સંધ્યા પછી તું વૈતાલને લઈને ઓરડી દેખાડી આવજે...”

અગ્નિવૈતાલે કહ્યું : “જોવા જવાની કંઈ જરૂર નથી...હું મધરાતે ત્યાં પહોંચી જઈશ.”

ભદ્રમાત્ર આશ્ચર્યભરી નજરે અગ્નિવૈતાલ સામે જોઈ રહ્યો. અગ્નિવૈતાલે હસીને કહ્યું : “હું માનવી નથી એટલું યાદ રાખશો તો આશ્ચર્ય નહિ થાય” ભદ્રમાત્રે અગ્નિવૈતાલનો હાથ પકડી લઈને કહ્યું : “આપણે હમણાં સતત સાથે રહીએ છીએ એટલે બધું ભૂલી જવાય છે.”

એ જ વખતે મદનમાલા અને કામકલાએ ખંડમાં પ્રવેશ કર્યો.

લટ્ટમાત્ર અને અગ્નિગૈતાલ ખંડ બહાર નીકળી ગયા.

મદનમાલાએ એક આસન પર બેઠક લેતાં કહ્યું : “ આજના કાર્યક્રમ અગે શું વિચાર્યું છે ? ”

“ દેવી રૂપમાલાનો મૃદુ ગવાદક કેવોક છે ? ” વિક્રમે પ્રશ્ન કર્યો.

“ નિષ્ણાત છે. ”

“ તો છેલ્લું ગીત હું ગાઈશ ” વિક્રમાએ કહ્યું.

“ પાછલી રાતે ? ”

“ હા...આપે તો મારા સહકાર નિમિત્તે આ બધું રાખ્યું છે એટલે તમે ત્રણેય બહેનોનું કાર્ય પૂરું થયા પછી તારે જ મને રાગમંજરી ઉપાડવાનું કહેવાનું છે. ભૈરવ પરિવારની એ એક દિવ્ય રાગિણી છે...એના પ્રભાવથી એ એક પાત્રમાં ભરેલું જળ સ્વયં ઊછળવા માંડે છે. ”

કામકલાએ કહ્યું : “ મહારાજ, અમે કોઈ રાગમંજરીથી જરાયે પરિચિત નથી. ”

“ એ રાગિણી માત્ર યોગીઓમાં જ પ્રચલિત છે...ભારે તેજસ્વિની, ચંચળ અને આવેશ ઉત્પન્ન કરનારી છે...યોગીઓ જ્યારે ઇષ્ટની આરાધના દ્વારા ઇષ્ટને જાગૃત કરવા માગે છે ત્યારે આ રાગિણી એમને સહાયક બને છે. ”

બંને બહેનો અતિ સુંદર અને તેજસ્વિની જણાતી વિક્રમા સામે જોઈ રહી.

ત્યાર પછી અન્ય વિષયની વાતોમાં બીજી બે ઘટિકા વીતી ગઈ...

રૂપમાલા રાજકુમારીને મળીને આવી ગઈ અને સીધી દેવી વિક્રમાના ખંડમાં આવી. વિક્રમાએ તેના ચહેરા સામે જોતાં જ કહ્યું :

“ રાજકુમારી સમજી ગઈ લાગે છે. ”

“ હા...પણ એક શરતે. ”

“ કઈ શરતે ? ” મદનમાલાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ આવતી કાલે સંધ્યા પહેલાં વિક્રમાને ત્યાં મોકલી આપવાં. ”

“ કઈ હરકત નહિ...હું તૈયાર છું રૂપ...” વિક્રમાએ હસીને કહ્યું.

“ રાજકુમારી ખરેખર આપની કલા પર ભારે મુગ્ધ બની ગયાં છે. તેઓ માત્ર આપને સાંભળવા માટે જ અહીં આવવાનાં હતાં... મેં એમના કાકા આવવાના છે એમ જણાવ્યું એટલે તેઓ વધારે ખુશ થયાં અને બોલ્યા...તો તો મને ખૂબ જ આનંદ પડશે...પરંતુ મેં જ્યારે એમને વ્યવહાર દૃષ્ટિની અને મર્યાદાની વાત કરી એટલે તેઓએ આ શરતે મારી વાત રાખી. ” રૂપમાલાએ ખુલાસો કર્યો.

સંધ્યા થઈ ગઈ હતી. આજના સમારંભની પૂર્વ તૈયારી કરવાની હતી...હજી કોઈએ વાળુ પણ કર્યો નહોતાં સાથે સ્નાન પણ બાકી હતું.

રૂપમાલા પોતાની બને બહેનો સાથે પૂર્વ તૈયારી અર્થે ચાલી ગઈ.

વિક્રમા રૂપી વિક્રમ પણ સ્નાનગૃહમાં જવા બિભો થયો...

એ જ વખતે અગ્નિગૌતાલ આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો :

“ મારે ચમત્કાર બતાવવા જવું પડે એમ નથી ને ? ”

“ ના...પરંતુ મધ્યરાત્રિનું ભોજન પતાવ્યા પછી મારા ગીત વખતે તારે ચમત્કાર બતાવવાનો છે. ”

અગ્નિગૌતાલ પ્રશ્નભરી નજરે વિક્રમા સામે જોઈ રહ્યો.

વિક્રમાએ કહ્યું : “ આજ હું રાગમંજરી નામની રાગિણીનું આરાધન કરીશ...લગભગ બે ઘટિકા પછી તારે મારી સામે પડેલા જળના પાત્રમાંથી જળને બિંદુ ઉછાળવાનું છે અને પાછું એ પાત્રમાં જ સમાવી લેવાનું છે...બની શકશે ને ? ”

“આમાં શું ? જો વધારે ભવ્ય ચમત્કાર દેખાડવો હોય તો એક મોટી કથરોટ જેવા પાત્રમાં નાનો એવો જળતો કુંભ મૂકજો હુ એ કુંભમાંથી કુંવારા માફક જળને ઉભરાવીશ અને એ ખંધું જળ કથરોટમાં ભરાશે કુંભ તો ભરેલો જ રહેશે.”

“વાહ મિત્ર, તો તો ભારે પ્રભાવ પડશે.”

અગ્નિગૈતાલે આછા હાસ્ય સહિત કહ્યું : “રાજકુમારી હોત તો આ પ્રભાવનું કંઈક પરિણામ પામી શકાત...”

“આવતી કાલથી મારે રાજકન્યાને ત્યાં જ રહેવાનું છે.”

“મારે ?”

“તું પણ મારી સાથે અદસ્ય રૂપે રહેજો...”

“એ કરતાં દાસી રૂપે રહું તો...”

“ના મિત્ર, મારે તને સ્ત્રીવેશમાં નથી રાખવો. એ રીતે હું તારું ગૌરવ ખંડિત કરવા નથી ઇચ્છતો.”

“ભાઈબધી ક્યાં પછી માન-અપમાન કે ગૌરવ-અગૌરવનો પ્રશ્ન રહેતો જ નથી.”

“તું અદસ્ય રહીશ તો વધારે મજા આવશે. કદાચ તારે કામ પ્રસંગે ક્યાંક જવું આવવું પડે તે દાસી રૂપે તું ત્યાં ન હોય તો કોઈને શંકા આવે.”

“ખરાબર છે ..એટલે મારે ભટ્ટમાત્રને પણ સાથ આપવો પડશે.”

“હા, ખંતે સ્થળ સાચવી લેવાં પડશે.” વિક્રમાએ કહ્યું.

“ભલે જેવી મહાદેવીની આજ્ઞા ! પણ મિત્ર, સુકુમારીને સમ-જવવામાં ધણા દિવસો ચાલ્યા જશે એમ મને લાગે છે. તારું રાજપાટ...”

“જો ગૈતાલ, હજી અહીં આવ્યાને આજ ત્રીજો દિવસ છે.

જો આપણે સીધી રીતે પ્રવાસ ખેડતા હોત તો હજી પંદર દિવસ પછી અહીં પહોંચત...એટલે આપણે ધણો સમય ખચાવ્યો છે...
...અને હું તને ખાતરી આપું છું કે એકાદ સપ્તાહમાં તેલ અને તેલની ધારનો પરિચય પામી શકાશે.”

“ખરાખર છે...” વૈતાલે કહ્યું.

ત્યાર પછી વિક્રમ સ્નાનગૃહ તરફ ગયો.

રાતના બીજા પ્રહરની બે ઘટિકા પછી મહારાજકુમાર જીતવા-હન પધાર્યા. એમની સાથે કોઈપણ નહિ આવે એવી આશા રૂપમાલાએ રાખી હતી...પણ એમની સાથે બીજા પાંચ ગૃહસ્થો હતા. તેમાં ય તેનો ખાસ મિત્ર અને રાજ્યનો મહાબલધિકૃત નરેન્દ્રદેવ સહુનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યો હતો. અન્ય ચાર સામંતો હતા.

રૂપમાલાએ સહુનું લાવલયું સ્વાગત કર્યું અને પોતાના પ્રિયતમ સામે નેહલરી નજરે જોઈ સહુને ખેસાડ્યા.

વિક્રમ-વસ્ત્ર પરિવર્તન અર્થે પોતાના ખંડમાં જ હતો. એક તો રૂપપરાવર્તિનીના પ્રભાવે તે કામલાંગિતી નારીમાં પલટાઈ ગયો હતો...અને શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કરીને તે મદલર મૃગનયની સમાન લાસતો હતો.

રાજશૃંગાર પૂરા થયા પછી તેણે આંખમાં રયામાંજનની રેખા દોરી...કપાળમાં સૂર્યનું નિલક કર્યું...ત્યાર પછી દર્પણમાં નજર કરી ..આવું રૂપ?

હૃદય પુરુષનું હતું...મન પણ પુરુષનું હતું...કેવળ અભિનય અને વેશ નવયૌવના નારીનો હતો.

દર્પણમાં એક ધ્યાને જોતાં જોતાં વિક્રમના મનમાં થયું...ઓહ, મેં પણ રૂપના મોહમાં મુગ્ધ બનીને મારા પૌરુષનું લારે અપમાન કરી નાખ્યું...વૈતાલ વારંવાર અકળાય છે તેનું આ સિવાય બીજું કોઈ કારણ નથી. પણ હવે બીજો કોઈ માર્ગ રહ્યો નથી...

જે કામ હાથમાં લીધું છે તે પૂરું કર્યે જ છૂટકો !

આવા વિચારો વચ્ચે વિક્રમ સપડાયો હતો ત્યાં ખંડના દાર પર ટકોરો પડ્યો. રૂપમાલાની દાસીએ મધુર સ્વરે કહ્યું : “દેવી, સહુ આપની રાહ જુએ છે.”

“હું તૈયાર છું.” કહી વિક્રમે દાર ખોલ્યું અને તે દાસીની પાછળ પાછળ મધ્ય ખડમાં જ્યાં આજના સમારંભનું આયોજન હતું ...ત્યાં ગયો.

ચારે તરફ દીપમાલિકાઓનો પ્રકાશ પથરાઈ ચૂક્યો હતો.

રૂપમાલાની વાલમંડળી યથાસ્થાને બેસી ગઈ હતી.

રૂપ, મદન અને કામ ત્રણેય બહેનો યથાસ્થાને બેઠી હતી...

ભદ્રમાત્ર, ગૌતાલ અને ખીન્ન માણસો એક તરફ બેઠા હતા.

મહારાજકુમાર અને તેના સાથીઓ બિછાવેલી ગાદીઓ પર આરામથી બેઠા હતા.

વિક્રમાએ સર્વ સમક્ષ મસ્તક નમાવ્યું.

રૂપમાલા હાથમાં પુષ્પનો હાર લઈને ઊભી થઈ ગઈ અને વિક્રમા તરફ આવતાં બોલી : “દેવી વિક્રમાનું ભાવલયો હૈયે સ્વાગત કરું છું.”

રૂપમાલાએ વિક્રમાને હાર પહેરાવ્યો...વિક્રમાએ બે હાથ જોડીને રૂપના સ્વાગતનો સ્વીકાર કર્યો.

ત્યાર પછી રૂપમાલા તેને આદરપૂર્વક પોતાની બાજુમાં રાખેલી બેઠક પર લઈ ગઈ

જીતવાહન અને તેના સાથીઓ અવતિની આ મદભરી ગાયિકા તરફ સ્થિર નજરે જોઈ રહ્યા હતા.

પરંતુ આઠત્રીસ વર્ષના નરેન્દ્રદેવની નજર વિક્રમા પર સ્થિર બની ગઈ હતી. તેના હૈયામાં વિક્રમાને જોતાં જ આકર્ષણની લહેરીઓ નાચવી શરૂ થઈ ગઈ હતી.

રૂપમાલાએ પોતાના પ્રિયતમ સામે જોઈને કહ્યું : “ પ્રારંભની આજ્ઞા મારું છું.”

જીતવાહને માત્ર મધુર હાસ્ય વડે જ આજ્ઞા આપી દીધી.

વાદ્ય-મંડલીએ યમન કલ્યાણની સ્વરમાળા ગૂંથવી શરૂ કરી.

અને મહાબલાધિકૃત નરેન્દ્રદેવ વિક્રમાના રૂપ આગળ જાણે પરવશ બની રહ્યો હતો. તેના મનમાં એક તરંગ જાગ્યો : “ ગમે તે ઉપાયે અવંતિની આ સુંદર નવયૌવનાને એક વાર હૈયા સરસી લઈને જીવનને ધન્ય બનાવવું.”

યમન રાગમાં જ વાદ્યમંડલીએ દેવી સરસ્વતીની એક પ્રાર્થના શરૂ કરી દીધી હતી.

૧૮ :

: રાગ મંજરી !

રૂપમાલાની વાલ્મીકીએ કરેલી યમનની પ્રાર્થના સહુના મન જીતી ગઈ.

મહારાજકુમાર જીતવાહને રૂપમાલા સામે જોઈને કહ્યું : “રૂપ, તારા વાલ્મીકીએ આજ પોતાની કલામાં પ્રાણ પૂર્યો છે.”

વિક્રમાદિત્ય પણ રૂપમાલાની વાલ્મીકીની કુશળતા જોઈને ખુશ થઈ ગયો. રૂપમાલા સામે જોઈને જિમ્મીએ કહ્યું : “બહેન, આવો ઉત્તમ સાથ ભાગ્યે જ મળે છે.”

ત્યાર પછી રૂપમાલાએ એક બે ધટિકાનું જિમ્મી નૃત્ય કર્યું.

જિમ્મી નૃત્ય નાનું છતાં અંતઃકરણમાં જિમ્મીએ પ્રગટાવે એવું સજીવ હતું. રૂપમાલાના નૃત્યને વિક્રમાએ ઉલ્લાસપૂર્વક વધાવ્યું.

ત્યાર પછી મદન અને કામના નૃત્યનો પ્રારંભ થયો.

વિક્રમા રૂપી વિક્રમાદિત્યે ઇશ્વારા વડે વૈતાલને ભોજન કરી આવવાનો આગ્રહ કર્યો.

વૈતાલ તરત જીઠીને ખંડ બહાર નીકળી ગયો.

ખંડે બહેનોએ કલા, ભાવ, અભિનય, સુદ્રા વગેરેથી અતિ

સમૃદ્ધ બનેલું 'કામ પ્રકોપ' નામનું શાસ્ત્રમાં અતિશ્રેષ્ઠ ગણાતું નૃત્ય શીર કંથુ.

નરનાર કોઈ નિરાળી ચીજ નથી...એક જ પંખીની એ પાંખ સમાન છે.

બંનેનો સહચાર એ જ સૃષ્ટિનું સુખ, આયુ અને તેજ છે.

કામનો પ્રકોપ પ્રાણીમાત્ર પર ઓછેવત્તે અંશે રાજ કરતો જ હોય છે...સંસારમાં કોઈ પ્રાણી કામરંગની છાયાથી મુક્ત રહી શકેલ નથી.

પુરુષ અને પ્રકૃતિના સહચારથી મધુર પ્રેરણા એ જ ભગવાન કામદેવ છે ..એ જ રતિનાથ છે ..એ જ અનંગ છે !

અને નવયૌવના નારીના હૈયામાં જ્યારે પિયુ મિલનની ઝંખના જાગે છે...અને પ્રિયતમ પાંપણના પટ પાછળ છુપાઈ ગયો હોય છે ત્યારે કામાતુર બનેલી નારીના હૃદયની પીઠા કેવી અકથ્ય હોય છે તે ભાવ બંને બહેનોએ ખૂબ જ મુક્ત મને વ્યક્ત કરવા માંડ્યો.

રૂપમાલાની બંને બહેનો કલામાં શ્રેષ્ઠ હતી...રૂપમાં પણ ઉત્તમ હતી...પરંતુ વિક્રમા જેવું રૂપ જાણે કોઈમાં નહોતું.

અને નૃત્ય ભાવાભિનયમાં રસ તરબોળ બનેલ હોવા છતાં મહારાજ કુમાર જીતવાહનનો ખાસ મિત્ર મહાબલાધિકૃત નૃત્યાંગનાઓ કરતાં વિક્રમાના રૂપને ચૂમવાનો માનસિક પ્રયાસ કરી રહ્યો હતો.

વારંવાર તે વિક્રમાને જોઈ લેતો અને મનમાં આશાનો દોર ઊભો કરતો. અવંતિની આ શ્રેષ્ઠ ગાયિકાને નિમંત્રણ આપવું...ઉપરન વિહાર કરાવવો અને જે માગે તે આપીને તેને અંકુશક્ષમી બનાવવી.

રૂપયૌવન પ્રત્યે મોહ પેદા થવો એ દૂષણ નવું નથી ..સનાતન છે.

મહાસતી સીતાજીના રૂપયૌવન પર મહાવૈજ્ઞાનિક રાવણ ક્યાં મુગ્ધ નહોતો બન્યો ?

ભગવાન શંકર જેવા મહા તપસ્વી પણ એક બીલડીના રૂપ પર ક્યાં મુગ્ધ નહોતા બન્યા ?

દ્રૌપદી પર મુગ્ધ બનીને ક્રિયક ભાઈઓએ વિનાશ નોતર્યો હતો.

કોઈ પણ નારીના રૂપ-યૌવન પર લાલસા ભરી નજરે જોનારા-ઓ એના પરિણામનો વિચાર કરતા જ નથી. કારણકે લાલસાનો અગ્નિ એટલો તીવ્ર હોય છે કે માનવીની સાહજિક જ્ઞાનદષ્ટિને આવરી લે છે.

નરેન્દ્રદેવ કોઈ મહાપુરુષ તો હતો જ નહિ..એતું પદ્મગૌરવ મહાન હતું...ભવનમાં બે પત્નીઓ હતી...કાયા સ્વસ્થ, સુદૃઢ અને સુરૂપ હતી. યૌવનનો અસ્તકાળ હજી ધણો દૂર હતો. શસ્ત્ર અને સરક્ષણ એ એના વ્યવસાયના કહો કે અધ્યયનમાં કહો...મુખ્ય અંગ હતો.

આવો પુરુષ વિક્રમા જેવી રૂપવતી યૌવનાને જોઈને આકર્ષાય એ કંઈ આશ્ચર્ય નહોતું.

રૂપ-યૌવનનો સુમેળ માત્ર આકર્ષક હોય છે એમ નથી...એ સુમેળમાંથી જાદુભરી માયા પ્રસરે છે એમ માનવી એ માયા પાછળ બહુધા બેસાય છે.

અને નારીના દેહમાંથી નીતરતુ કામણુ માત્ર સંસારી પુરુષોને પાગલ બનાવે છે એમ નથી હોતું...મહાન ગણાતા ત્યાગીઓ પણ નારીની કામણુગારી કાયા જોઈને ડગમગી ઊઠે છે. રાજર્ષિ વિશ્વામિત્ર જેવા મહાન તપસ્વી મેનકાના નયનબાણુ આગળ લાચાર બની ગયા હતા.

નરેન્દ્રદેવનાં નયનો વિક્રમા પ્રત્યે પાગલ બને એમાં શી નવાઈ ?

પરંતુ એ બિચારાને ક્યાં ખબર હતી કે ગાયિકા વિક્રમા અવતિની કલારાણી નથી...અવતિનો સ્વામી વિક્રમાદિત્ય છે !

બંને બહેનોતુ તૃત્ય પૂરુ થાય તે પહેલાં જ વૈતાલ મનગમતું ભોજન લઈને આવી ગયો હતો.

ત્યાર પછી એકાદ ધટિકા ગઈ હશે ત્યાં મદનકામનું લાવપૂર્ણ નૃત્ય પૂરું થયું.

વિક્રમાએ બંને બહેનોને ઉત્સાહભર્યા સ્વરે ધન્યવાદ આપ્યા.

રૂપકલાએ પણ પોતાની બહેનોએ નૃત્યકલામાં પ્રાપ્ત કરેલી સિદ્ધિ સ્નેહભર્યા હૈયે ખિરદાવી.

જીતવાહન અને તેના મિત્રોએ પ્રસન્નતાનાં ફૂલો ખિલાવવા માંડ્યાં.

રૂપમાલાને દાસીઓએ આવીને સહુને ઉત્તમ પાનકનાં પાત્રો આપવા માંડ્યાં.

પાનક પીવામાં અને ખીજી વાતોમાં એકાદ ધટિકા પસાર થયા પછી મદનમાલાએ વિક્રમા સામે જોઈને વિનમ્ર સ્વરે કહ્યું : “દેવી, આપ જો ખરેખર પ્રસન્ન થયાં હો તો અમારી એક ઈચ્છા પૂરી કરો.”

વિક્રમાએ આછા હાસ્ય સહિત મદનમાલા સામે પ્રશ્ન ભરી નજરે જોયું.

મદન બોલી : “દેવી, મેં સાંભળ્યું છે કે રાગમંજરી નામની અપૂર્વ રાગિણીની આપે સાધના કરી છે...એ સાધનાનાં અમને દર્શન કરાવો.”

“સખીની ઈચ્છાને હું અવશ્ય સત્કાર કરીશ...પરંતુ રાગમંજરી ગાયા પછી અન્ય કોઈ રાગ ગાઈ શકાશે નહિ.”

મદન ઉત્તર આપવા જાય તે પહેલાં જ વીણાવાદકે કહ્યું : “દેવી, રાગમંજરી નામની રાગિણી અંગે...”

વચ્ચે જ વિક્રમાએ વીણાવાદક સામે જોઈને કહ્યું : “આચાર્ય, ભૈરવ પરિવારની આ રાગિણી યોગીઓ અને ભક્ત સપ્રદાયની પરંપરાથી આવેલી છે. વીણા હું ધારણ કરીશ...કારણ કે સંગીત શાસ્ત્રથી રાગમંજરી પર છે.” ત્યાર પછી તેણે રૂપમાલા સામે જોઈને કહ્યું : “રાગમંજરી એ કોઈ પાંચ સાત રાગની માળા નથી...એક સ્વતંત્ર રાગિણી છે...આ રાગિણીનો પ્રભાવ અપૂર્વ છે. આ માટે

એક પહોળી કથરાટ અને જગથી ભરેલો એક કુલ લાવવો પડશે. સ્વરમજરીની આરાધનાનો પ્રભાવ એક ચમત્કાર ઊભો કરશે. કુલમાં રહેલું જળ સ્વયં ઊછળશે.”

“આપ આ શું કહો છો? આ તો પટયોગના ચમત્કાર કરતાં થે અદ્ભુત ચમત્કાર ગણાશે.” રૂપમાલાએ આશ્ચર્ય ભર્યા સ્વરે કહ્યું.

મહારાજકુમાર જીતવાહન સંગીતજ્ઞ નહોતો...પરંતુ રૂપમાલાના સગથી સંગીત પ્રેમી જરૂર હતો. તે શ્રદ્ધાભરી નજરે વિક્રમા સામે જોઈ રહ્યો.

નરેન્દ્રદેવને સંગીત અને રાગ-રાગીણીની માયાકૂટમાં જરાયે રસ નહોતો...એને તો વિક્રમાના રૂપયૌવનમાં જ રસ જાગ્યો હતો.

અર્ધઘટિકામાં બધી તૈયારી થઈ ગઈ

વિક્રમા મહાળીની સામે એક ગાદી પર બેસી ગઈ. વીણાવાદકે તેમની સામે વીણા મૂકી.

એક દાસીએ મોટી કથરાટ અને જળભરેલો કુલ વિક્રમાની સૂચના મુજબ તેનાથી પાંચ હાથ દૂર મૂક્યો.

મૃદગવાદક ભારે વિમાસણમાં પડી ગયો હતો. નૂતન ગાયિકા અને અપરિચિત રાગ..પરંતુ વિક્રમાએ એને નજીક બોલાવી એક તરફ બેસાડીને કહ્યું: “મહાશય, આપ સફોત ન રાખશો. હું ત્રિતાલમાં જ ગાઈશ.”

મૃ-ગવાદકની વિમાસણ શાંત થઈ.

વિક્રમાએ વીણાના તારનો મેળ કર્યો...મૃદગવાદકે પણ મૃદંગને મેળમાં લીધું.

અને સહુ માટે અપરિચિત એવી રાગમજરી નામની રાગિણીની સ્વરધૂન, વીણામાંથી શરૂ થઈ.

રાત્રિનો ત્રીજો પ્રહર ક્યારનો શરૂ થઈ ગયો હતો.

પ્રથમ રાગમંજરીના વીણાના તાર પર રમાડીને વિક્રમાએ મૃદુ મંજુલ સ્વરે રાગમંજરીનું આરાધન શરૂ કર્યું.

નાની મંડળીમાં બેઠેલા દરેક માણસોનાં નયનો વિક્રમા તરફ સ્થિર બની ગયાં.

રાગના પ્રભાવથી જળ ઊછળવા માંડે એ વાત સહુ માટે નૂતન હતી...અને સહુનાં નયનોમાં નિઃશ્વાસ ચમકી રહી હતી.

લગભગ અર્ધઘટિકા પર્્યંત સ્વરાંદોલન સરળને વિક્રમાએ ભગવાન શકરની આરાધનાનું ગીત ઉપાડ્યું...

મૃદંગવાદકે ત્રિતાલ ઉપાડ્યો.

એક ઘટિકા પૂરી થઈ.

ગાયિકાનો રાગ મધુર ગંભીર હતો...

ગીત હૈયામાં ભાવ પ્રગટાવે એવું બળવાન હતું.

વીણાના તારમાંથી ભૈરવ પરિવારની ગુપ્ત ગણાતી રાગમંજરી જાણે મુક્ત ભાવે ગાયિકાના સ્વરને ભીંજવી રહી હતી.

બધાની નજર ગાયિકા પ્રત્યે અને જળના કુંભ પ્રત્યે અવારનવાર ચંચળ બની જતી.

હજી કુલમાંનું જળ સ્થિર હતું ...

બે ઘટિકા પૂરી થઈ...ગીત મધ્યમ લયમાં આવ્યું...

અને સહુના આશ્ચર્ય વચ્ચે કુલના સાંકડા મુખમાંથી જળ કુવારા માફક ઊછળીને પાછું તેમાં જ સમાઈ ગયું...

બધા દર્શકો અવાઈ બની ગયા...

થોડી પળો પછી પુનઃ એક ઊછાળો આવ્યો અને એ જળ કથરોટમાં પડ્યું.

વિક્રમા તો સ્વસ્થ ચિત્તે રાગમંજરીનું આરાધન કરી રહી હતી.

રૂપમાલાના વાદ્યકારોએ વિવિધ રાગોના પ્રભાવ વિષે સાંભળ્યું હતું પરંતુ જળમાં આ રીતે ગતિ જન્મે એવું સાંભળ્યું નહોતું.

રૂપમાલાના વીણાવાદકે એક મહાસંગીતકારની સાધનામાં જળનું સ્થાન જોયું હતું.. ગતિ નહોતી જોઈ.

રૂપમાલા પણ વિક્રમાની આ સિદ્ધિ પ્રત્યે ભારે આશ્ચર્ય અનુભવી રહી હતી.

મદન અને કામને એટલો ખ્યાલ હતો કે વિક્રમા ગાયિકા નથી પણ અવંતિના અધિશ્વર પોતે છે. શું મહારાજે આવી ભવ્ય સાધના કરી હશે? કારણ કે આ ચમત્કાર પાછળ અગ્નિગૌતાલની ઇચ્છાશક્તિ કાર્ય કરી રહી છે એ કલ્પના કોને આવે?

“જગો જગો જય શકર !

સ્વપ્ન કરે સાકાર...

તારા દ્વારે આજ જિભો છું

લઈ શ્રધ્ધાનો થાળ...”

વિક્રમાના સુંદર ગળામાંથી આ શબ્દો ધીરગંભીર બનીને અતિ વેગથી નીકળી રહ્યા હતા.

એક ઘટિકા પછી દ્રુત લય શરૂ થઈ...કુંભમાંનું જળ પળે પળે ઊછળવા માંડ્યું...

કથરોટ ભરાઈ જવા માંડી...

છતાં કુંભમાંનું જળ એટલું ને એટલું જ રહ્યું હતું.

આ ચમત્કાર આગળ સહુ અવાઈ બની ગયાં હતાં. કોઈને રાગમંજરીના સ્વર કલ્લોલ પ્રત્યે ધ્યાન જ નહોતું રહ્યું.

રાત્રિના ચતુર્થ પ્રહરની ત્રણેક ઘટિકાઓ વીતી ગઈ હતી.

રાગમંજરીની માધુરી, વીણાના તારમાંથી ઊપસતી રાગિણીની સુવાસ અને રાગિણીના પ્રભાવનો ચમત્કાર !

કોઇ દર્શકના મોઢામાંથી હળવો શબ્દ પણ નીકળી શકતો નહોતો...

અને જે રીતે કુંભનું જળ ઊછળી રહ્યું હતું તે જ રીતે નરેન્દ્રદેવના હૈયાની ભાવના પણ ઊછળી રહી હતી...આવી મહાન કલાકારને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય ? રૂપ યૌવન આગળ તે પાગલ બની ગયો હતો...પરંતુ આવી સિધ્ધિ નિહાળીને તેનું હૃદય ક્ષોભ અનુભવવા માંડ્યું હતું.

વિક્રમાએ રાગનું અતિમ સ્વરૂપ દર્શાવીને વીણા એક તરફ મૂકી દીધી...

અને કુંભમાંનું જળ જાણે ગાયિકાને અભિનંદન આપતું હોય તે રીતે ઊછળીને તેના મસ્તક પર અંજલીરૂપે પડ્યું.

જીતવાહન ઊભો થઈ ગયો અને ભાવભર્યા સ્વરે બોલ્યો : “ ધન્ય છે દેવી વિક્રમાને ! રૂપ, આજ હું તને પણ ધન્યવાદ આપું છું .જો તેં મને નિમત્રણ ન આપ્યું હોત તો આવી મહાન સાધનાનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કદી થાત નહિ.”

બધા વાદ્યકારો પણ ભાવાવેશમાં વિક્રમાના ચરણમાં નમી પડ્યા.

જળકુંભ ભરેલો જ હતો, કથરોટ પણ ભરાઈ ગઈ હતી.

અને સહુના મનમાં સવાલ થયો...આ જળ આવ્યું ક્યાંથી ? કુંભ તો ભરેલો જ છે...અને કથરોટમાંનું જળ કુંભના જળ કરતાં બમણું છે !

વિક્રમા ગ્લાસન પરથી ઊભી થઈ. રૂપમુગ્ધ બનેલો નરેન્દ્રદેવ નજીક આવ્યો અને તેણે પોતાના કંઠમાંથી મોતીના કંઠો કાઢીને વિનમ્ર સ્વરે કહ્યું : “ દેવી, આજ હું ધન્ય બની ગયો છું...મારી ઊર્મિને સત્કારવાની કૃપા કરજો...”

વિક્રમાએ આછા હાસ્ય સહિત મોતીનો કંઠો સ્વીકાર્યો.

નરેન્દ્રદેવે કહ્યું : “ મારી એક પ્રાર્થના છે...”

“ ફરમાવો...”

“ મારા જીવન પર પધારવાનું હું નિમંત્રણ આપું છું...”

“ હું ધન્ય બની ગયો...પરંતુ આવતી કાલે હું રાજકુમારીને ત્યાં જવાની છું...ત્યાંથી છૂટ્યા પછી આપના નિમંત્રણનો જરૂર સત્કાર કરીશ.” વિક્રમાએ કહ્યું.

ત્યાર પછી જિતવાહન અને તેના સાથીઓ વિદાય થયા.

વિક્રમાએ મોતીનો કઠો વાઘકારમણીને આપી દીધો.

પ્રાતઃકાળ થઈ ગયો હતો.

ખીજે દિવસે ત્રીજો પ્રહર પૂરો થયા પછી વિક્રમાને લઈને રૂપમાલા એક રથમાં બેસીને રાજકન્યાનાં લવન તરફ વિદાય થઈ. અગ્નિગૌતાલ અદ્દશ્યરૂપે રથમાં બેસી ગયો હતો...વિક્રમાને તે ખ્યાલ હતો. રૂપમાલા તેને જોઈ શકતી નહોતી.

રાજકુમારી સુકુમારીની કદપના એવી હતી કે સંધ્યા વખતે વિક્રમા આવી જશે...એટલે તે નિત્ય નિયમ કરતાં જરા વહેલી સ્નાનાર્થે સ્નાનગૃહમાં ગઈ હતી.

તૈલમર્દન અને ઉપ્પટનની ક્રિયા પૂરી થઈ હતી. સૌમ્યગંધાના પુષ્પાકર્ષ વડે સુવાસિત કરેલું જળ એક નાના છતાં સુંદર સ્વચ્છ હોજમાં ભર્યું હતું અને તેની સૌરભ વિશાળ સ્નાનગૃહમાં મહેકી રહી હતી.

સુકુમારીની નિરાભરણ કાયાને પ્રથમ ઉજળું જળ વડે ઉપ્પટન—તૈલ મુક્ત કરીને મુખ્ય પરિચારિકાએ રાજકન્યાને હોજમાં પધારવાની વિનંતિ કરી.

જેના પ્રત્યેક અંગ—પ્રત્યંગ રૂપ—યૌવનના તેજથી આકર્ષક જણાતાં

હતાં તે રાજકન્યા સુદુરણે હોજ પાસે ગઈ અને એ પળ હોજના સ્વચ્છ જળમાં પડતું પોતાનું પ્રતિબિંબ જોઈને તરત હોજમાં પડી.

એ જ સમયે દાસીએ સ્નાનગૃહનાં દ્વાર પર હળવેથી ટકોરો માર્યો.

મુખ્ય પરિચારિકાએ દ્વાર પાસે આવીને કહ્યું: “કાણુ ?”

“દેવી રૂપમાલા અને દેવી વિક્રમા આવ્યા છે.” બહાર બિભેલી દાસીએ કહ્યું.

“તુ બિભી રહેજે...હું રાજકુમારીશ્રીને વાત કહું છું.” આમ કહી મુખ્ય પરિચારિકા સુકુમારી તરફ વળી અને દાસીએ આપેલા સમાચાર જણાવ્યા.

સુકુમારીએ અતિ હર્ષભર્યા સ્વરે કહ્યું: “સરસ...સરસ...તું દાસીને કહે કે દેવી વિક્રમાને લઈને અહીં આવે.”

વિક્રમા અને રૂપમાલાને ભવનના બેઠકખંડમાં બેસાડ્યા હતાં. દાસીએ આવીને કહ્યું: “રાજકુમારીજી દેવી વિક્રમાને સ્નાનગૃહમાં બોલાવે છે.”

“સ્નાનગૃહમાં ?” વિક્રમાએ આશ્ચર્યભર્યા સ્વરે પ્રશ્ન કર્યો.

દાસીએ કહ્યું: “જી હા...રાજકુમારીશ્રી આપ આવવાનાં હતાં એટલે સાયંસ્નાન વહેણું પતાવી રહ્યાં છે.”

વિક્રમા તો માત્ર નારીનું રૂપ હતી..એનું મન પુરુષનું હતું. તેના મનમાં થયું...આવા છદ્મવેશનો દુરુપયોગ ન કરવો જોઈએ. સુકુમારી નિરાભરણુ હશે...મારાથી એની કાયાને આ રીતે જોવી તે અન્યાય ગણાય. આમ વિચારી વિક્રમાએ રૂપમાલા સામે જોઈને કહ્યું: “બહેન, આ રીતે જતાં સ કેવલ થાય છે.”

“એમાં સ કેવલ શેનો ? તું તારે જ...હું અહીં બેઠી છું.” રૂપમાલાએ કહ્યું.

વિક્રમાના હૃદયમાં એક ધ્રુજરી વણ્ટી ગઈ. તેણે દાસી સામે

જોઈને કહ્યું : “રાજકુમારીજીને મારા વંદન કહેજો...તેઓ વસ્ત્ર-પરિવર્તન કરીને આવે એટલે હું મળીશ. અહીં બેસવામાં મને કોઈ પ્રકારનો સંકેત નથી. ”

દાસી તરત ખંડ બહાર નીકળી ગઈ.

લગભગ બે ઘટિકા પછી સુકુમારી પોતે જ બેઠકખંડમાં આવી. રાજકન્યાને જોતાં જ રૂપમાલા અને વિક્રમા આસન પરથી ઊભા થઈ ગયાં.

વિક્રમાએ વિનમ્ર સ્વરે કહ્યું : “રાજકુમારીજીનો જય થાઓ ! આપનું ચિત્ત તો પ્રસન્ન છે ને ? ”

“હા સખી...તને જોઈને મારું મન અતિ હર્ષિત બની ગયું છે...” કહી રાજકુમારી એક બેઠક પર બેઠી અને રૂપમાલા સામે જોઈને બોલી : “રૂપ, ગઈ રાતે ક્યાં સુધી જાગ્યાં હતાં ? ”

રૂપમાલાએ કહ્યું : “સવારે સવાર જાગ્યાં હતાં...ગઈ રાતે દેવી વિક્રમાએ સહુનાં મન હરી લીધાં હતાં...” કહીને તેણે ગઈ રાતની ચમત્કાર વાત જણાવી.

આખી વાત સાંભળ્યા પછી સુકુમારીએ કહ્યું : “ઓહ ! હું ભારે કમનસીબ...”

વચ્ચે જ વિક્રમાએ કહ્યું : “રાતે કુમારીજી, આપ આવ્યાં હોત તો કમનસીબી ગણાત...હવે તો હું આપની સેવામાં હાજર થઈ જ ગઈ છું. ”

“નારો ભાવાર્થ સમજી ગઈ સખી...ઉત્તમ કુળમાં જન્મ થવો એ પુણ્યનું જ ફળ છે...પરંતુ ગૌરવ, મર્યાદા અને વિવેકની દીવાલો વચ્ચે ગહેવું એ ભારે કઠિન લાગે છે ! ” રાજકન્યાએ ભાવભર્યા સ્વરે કહ્યું

ત્યાર પછી ગઈ રાતના જલસાની કેટલીક ચર્ચા કર્યા પછી રૂપમાલાએ વિદાય માગી.

રાજકુમારીએ કહ્યું : “ આજ રાતે આરામ કરજે...આવતી-કાલે આપણે બેસશું.”

“ જી...” કહીને રૂપમાલા ચાલી ગઈ.

સુકુમારીએ વિક્રમાના નિવાસ માટે અતિથિગૃહમાં ગોઠવણ નહોતી કરાવી પણ પોતાના જ ખર્ચમાં વ્યવસ્થા કરાવી હતી.

સાચ બોજનાદિથી નિવૃત્ત થઈને સુકુમારી વિક્રમાને લઈ ઉદ્યાનમાં ગઈ.

ફરતાં ફરતાં બંને એક કૃત્રિમ સરોવરના કિનારા પાસે આવ્યાં વિક્રમારૂપી વિક્રમાદિત્યે સરોવરમાં શોભતાં શોભતાં કમળવન સામે જોઈને કહ્યું : “ અદ્ભુત ! અપૂર્વ ! ”

“ શું સખી ! ”

“ મિલન...”

“ મિલન ? કેવું ? ”

“ પુરુષ બંને પ્રકૃતિનું...આ તરફ નજર કરો...સૂર્યોસ્ત થઈ ગયો છે...! કમળ બિરાઈ ગયું છે પણ મિલનની માધુરીમાં ભસ્ત બનેલો ભ્રમર પંકજના ઉમરમાં પુરાઈ ગયો છે...! બ્રાણના જવાનો ભય હોવા છતાં ભ્રમર પોતાની પ્રિયતમ વ્યવસ્થા આપીને બહાર નીકળવા તૈયાર નથી થતો...મજબૂત કાષ્ઠને ભેદીને બહાર નીકળનારો પુરુષ...કેમળ પાંખડીઓ ભેદવા તૈયાર નથી ! અદ્ભુત...! અદ્ભુત ! ”

“ સુખી ?...” સુકુમારીના સ્વરમાં હળવા રોષનો આભાસ થયો.

“ શું રાજકુમારીજી ? ”

‘ તને મારા સાત સાત ભવનાં દર્દની ખબર નથી...! પણ તું પુરુષ જાતિ અંગે કેઈ વાત કરીશ નહિ.”

“ હું સમજી નહિ...”

“ મને પુરુષ જાતિ પ્રત્યે ભારે નફરત છે...”

“ કારણુ વગર ? ”

“ કારણુ ધણું જ પ્રખળ છે...કોઈ વાર સમજાવીશ.”

“ રાજકુમારીજી, કોઈ વાર નહિ, અત્યારે જ સમજાવો...આવો, આપણે પેલા વૃક્ષ નીચે બેસીએ. આપ નહિ સમજાવો ત્યાં સુધી મારું ચિત્ત અસ્વસ્થ રહેશે.”

“ તો આપણે ભવનમાં બેઠાં. મારી વાત જરા લાંબી છે.”

“ ભલે...” વિક્રમાએ કહ્યું.

અને ખંતે ભવન તરફ રવાના થયાં.

વિક્રમા જોઈ શકી હતી કે સમગ્ર ભવનમાં એક પણ પુરુષ દેખાતો નહોતો. ચોક્કિયાતનું કામ પણ સ્ત્રીઓ જ કરતી હતી...

વિક્રમાને લઈને રાજકુમારી પોતાના બેઠકખંડમાં આવી. બેઠક ખંડમાં દીપમાલિકા પ્રગટાવવામાં આવી હોવાથી પ્રકાશ ભરપૂર હતો.

સુકુમારી એક ગાદી પર બેઠી...વિક્રમા સામે બેસવા જતી હતી પણ સુકુમારીએ તેને પોતાની બાજુમાં બેસાડી.

બે પરિચારિકાઓ ત્યાં બિભી હતી. મુખ્ય પરિચારિકાએ ખંડમાં પ્રવેશ કરી મસ્તક નમાવીને કહ્યું : “ રાજકુમારીને જય થાઓ ! ”

સુકુમારીએ પ્રશ્નભરી નજરે જોયું.

મુખ્ય પરિચારિકાએ કહ્યું ; “ આચાર્યશ્રીને બોલાવવા રથ મોકલી દઉં ? ”

“ ના...આજ દેવી વિક્રમા આરામ કરશે.. આવતી કાલે બેઠક રાખશું ” સુકુમારીએ કહ્યું.

“ જેવી આજ્ઞા...” કહીને મુખ્ય પરિચારિકા નમન કરીને પાછી ફરી.

સુકુમારીએ ત્યાં જાહેલી બંને પરિચારિકાઓને ધશ્વરાથી વિદાય કરી. ત્યાર પછી ચિંકમાનો હાથ પકડીને જોલી : “ સખી, પુરુષ જાતિ કેવળ સ્વાર્થી જ છે મારો આ અનુભવ માત્ર આજનો નથી ..સાત સાત ભવનો છે. મારો અનુભવ સાંભળ્યા પછી તું પણ એમ જ કહીશ કે પુરુષ જાતિ માત્ર સ્વાર્થી નથી પણ હિંચકારીએ ય છે.”

વિક્રમા સ્થિર નજરે રાજકન્યા સામે જોઈ રહી હતી. અગ્નિ-વૈતાલ ક્યારનો ભટ્ટમાત્ર પાસે પહોંચી ગયો હતો...ભોજન લઈને મધ્ય રાત્રિએ પાછો આવવાનો હતો.

રાજકન્યાએ કહ્યું : “ પ્રિય સખી, હું આઠ નવ વર્ષની હતી ત્યારે મને જાતિસ્મરણજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું. એથી જ હું મારા પાછળ છ ભવનો ભૂતકાળ જોઈ ચૂકી હતી એ ભૂતકાળ એટલો વ્યથા-કારક હતો કે મારા હૃદયમાં છપાઈ ગયો અને હું પળે પળે પીડાવા માંડી મારું મન ભૂતકાળમાં ભૂલું ન પડે એટલા ખાતર મેં અભ્યાસમાં મન પરોવ્યું...તેર વરસની ઉંમરે મારું જાતિસ્મરણજ્ઞાન અદૃશ્ય થયું...પરંતુ સાત ભવની દુઃખદ સ્મૃતિ મારા મનમાં કેાતરાઈ ચૂકી હતી...મેં સંગીતમાં મન પરોવ્યું...સંગીતની કઠિન ગણાતી તાલીમ શરૂ કરી...પરંતુ પુરુષ જાતિ પ્રત્યેની નફરત ઉત્તરોત્તર વધવા માંડી, જે પુરુષ મારી સામે પ્યારભરી દૃષ્ટિ કરતો તે પુરુષનો હું વધ કરાવવા માંડી. મારા માતાપિતા અકળાયાં...મારા લગ્ન માટે ચિંતિત બન્યાં...મારા માટે આ ભવનમાં અલગ વ્યવસ્થા કરી અને કેાઈ પાણિપ્રાથી મને મળવા આવે તો તે પ્રાણુ ગુમાવતો...આ ભવનમાં કેાઈપણ પુરુષ દાખલ થાય તો તેનું મૃત્યુ જ થતું.”

વિક્રમાદિયે કહ્યું : “ રાજકુમારીજી, છેલ્લા છ ભવમાં કંઈ એવી વ્યથા ભોગવી છે કે આપના હૃદયમાં પુરુષ જાતિ પ્રત્યે આટલો રોષ પેદા થયો ? ”

“હું તને એ જ વાત કહું છું...વિક્રમા, ખરેખર કોઈને સ્ત્રીનો અવતાર મળશે નહિ.”

વિક્રમા ખડખડાટ હસી પડી. રાજકુમારીએ આશ્ચર્યભર્યા સ્વરે કહ્યું: “કેમ હસવું આવ્યું ?”

“આપ ખૂબ જ લાગણીપ્રધાન છો...જે સ્ત્રીનો અવતાર નષ્ટ થાય તો આ સૃષ્ટિ ઉજ્જડ બની જાય! જીવનનો કલ્લોલ ધૂળમાં મળી જાય...આશા અને આનંદનાં ગીત બળીને ખાખ થઈ જાય...!” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

સુકુમારીએ વિક્રમાનો હાથ પકડી લેતાં કહ્યું: “સખી, આમ અધીર ન બન...મે તને હજી સુધી મારા પૂર્વભવોનો પરિતાપ ક્યાં જણાવ્યો છે ?”

વિક્રમાદિત્ય સરલ હૃદયા સુકુમારી સામે જોઈ રહ્યો.

સુકુમારીએ કહ્યું: “આમ તો આ જીવ અનંતભવથી સંસારમાં જ્રમણ કરી રહ્યો છે...પરંતુ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનની એક મર્યાદા હોય છે. મને માત્ર છેલ્લા સાત ભવોનું જ સ્મરણ છે. એ સાતમાનો પહેલો ભવ તને કહું છું...લક્ષ્મીપુર નામના નગરમાં ધન નામનો એક ધનાઢ્ય વેપારી હતો એની પાસે કરોડોની સંપત્તિ હતી....મારું નામ એ ભવમાં શ્રીમતી હતું. અને મારા માતાપિતા પણ ધનાઢ્ય હતા...ઉત્તમ કુળ અને સંપત્તિ જોઈને મારાં લગ્ન ધનશ્રેષ્ઠિ સાથે થયાં. પતિના ઘેર પત્ની જાય ત્યારે કેટલો હર્ષ હોય ? કેટલી મહત્ત્વાકાંક્ષા હોય...હૈયામાં આશાનાં ગીત કેટલાં રમતાં હોય ? પણ હું કમનસીબ બની ગઈ. ધનનો પહેલો પરિચય જ મારા માટે લયંકર દુઃખ આપનારો નિવડ્યો...તેણે પહેલી રાતે જ મારા પિતાના ધરના અલંકારો ઉતરાવી નાખ્યા...અને કહ્યું...‘સુવર્ણ હંમેશ પહેરવાથી ધસાર્ધ જાય...રત્નો કોઈવાર જડતર-માંથી છટકી જાય...કાચના ને શંખના જ અલંકારો પહેરવા જોઈએ...આવા અલંકારો તો વાર પરબે પહેરાય...’ સ્વામીના આ શબ્દોથી

પત્નીની આશા પર પાણી ફરી વળ્યું... બિચારી શ્રીમતી શુ ખોલે ? અને ધનશ્રેષ્ઠિનો સ્વભાવ એટલો લોભી હતો કે કરોડોની સંપત્તિ હોવા છતાં કોઈ પ્રકારનું સારું ખાંધ નહિ કે ખવરાવે નહિ, ઉત્તમ વસ્ત્રો પણ પહેરવા ન આપે... ધરમાં કોઈ દાસ-દાસી રાખે નહિ અને શ્રીમતી પણ આ બધું વિષ મનમાં પીતી રહી... તેને એક પુત્ર થયો. તેનું નામ કર્મણ્યકુમાર રાખ્યું... પરંતુ એ બિચારા બાળકને ય કોઈ પ્રકારની ઉત્તમ સામગ્રી અપાતી નહોતી. આગણે કોઈ અતિથિ આવે તો તેનો તિરસ્કાર જ થતો. અરે, કોઈ સાધુ મહાત્મા કે ભિખારી આવે તો તેનું પણ અપમાન થતું ચોરી છૂપીથી શ્રીમતી કોઈને કંઈપણ દાન આપ્યું હોય તો એ બિચારી માથે ઝાળવા ઊગી નીકળે ! આવી વેદના અને વ્યથા વચ્ચે પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં. અને એ નગરીમાંથી એક સંધ રૈવતગિરિ અને સિદ્ધાચલજીની યાત્રાર્થે જવાની તૈયારી કરવા માંડ્યો. શ્રીમતીએ પોતાના સ્વામીને આવો અલભ્ય લાભ લેવા ખૂબ સમજાવ્યા પણ તે ધર છોડીને ક્યાંય જવા ઈચ્છતો જ નહોતો. શ્રીમતીના હૃદયમાં શ્રી જીનેશ્વરભગવતોનાં દર્શન કરીને જીવનને ધન્ય બનાવવાની તીવ્ર તમન્ના જાગી હતી. અને છેવટે તે પોતાના પિતાની સાથે યાત્રાર્થે રવાના થઈ... ધનશેઠે પુણ્ય કાર્યમાં ખર્ચવા માટે એક કોડી સરખી પણ ન આપી... શ્રીમતી બે મહાનતીથીની યાત્રા કરીને લગભગ ચારેક મહિને પાછી આવી.. ધનની ઈચ્છા વિરુદ્ધ તે ગયેલી હતી, એટલે ધનશેઠ તેના પર ખૂબ જ રોષે ભરાયેલો હતો. પોતાનો રોષ ઠંડો કરવા અર્થે કામળા પુષ્પ સમી નિર્દોષ અને પવિત્ર પત્ની શ્રીમતીને એક ઓરડામાં પૂરીને લાકડીએ લાકડીએ એટલી મારી કે શ્રીમતીનો પ્રાણ આલ્યો ગયો.”

“ આવો નિષ્ઠુર ? ” વિક્રમાએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ સખી, તું કદપના કરી લે કે શ્રીમતીના હૃદયમાં કેટલી વ્યથા થઈ હશે ? જેને તે પોતાના પ્રાણરૂપ માનતી હતી.. જેના હૃદયમાં ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા હતી જેનું ચિત્ત અન્ય કોઈ પુરુષ પ્રત્યે વળ્યું નહોતું, તેવી પવિત્ર અને પતિવ્રતા નારીને આ રીતે મરવું પડ્યું...

વિક્રમા, અગાઉના ભવો સુધી મારી દષ્ટિ પહોંચી શકતી નથી... પરંતુ છેલ્લા સાતમાંનાં આ પહેલા ભવમાં ભોગવેલી વેદના કંઈ નારીના આણુને ન વલોવે ? પુરુષ જાતિ પ્રત્યે શ્રદ્ધા કંઈ રીતે રાખી શકે ?

વિક્રમારૂપી વિક્રમાદિત્ય ભાવભરી નજરે સુકુમારી સામે જોઈ રહ્યો. સુકુમારીએ કહ્યું : “ સખી, બીજા ભવમાં હું ચપાપુરીના મહારાજને ત્યાં જન્મી અને રાજા જિતશત્રુ સાથે લગ્ન થયાં... પતિનો પ્રેમ જોઈને હું મારી જાતને ધન્ય માનવા લાગી...અને મારા સ્વામીએ કલાવતીના નામની એક જ રાજકન્યા સાથે બીજાં લગ્ન કર્યાં. કલાવતીના રૂપયૌવનમાં મારો સ્વામી અંધ બની ગયો. મારી ઉપેક્ષા કરવા માંડ્યો ..મહારાણીપદેથી દૂર કરી મને અણુમાનીતી બનાવી દીધી. અને નવી પત્ની સાથે રંગરાગ માણવા માંડ્યો... મારી કોઈ ઈચ્છા પૂરી કરે નહિ ..મારા માટે સારાં વસ્ત્રો પણ આવે નહિ ..અને એ બંને વિવિધ પ્રદેશમાં યાત્રાએ પણ જાય...મને ખૂબ જ વેદના થવા માંડી. આ વેદનાના અગ્નિમાં હું આરે પીઠાતી રહી અને છેવટે મૃત્યુ પામી. કહે સખી, આ બે અનુભવ કેટલા વેદનાભર્યા છે...નારીની વેદનાનો ત્રીજો અનુભવ પણ મને દુઃખદાયક થયો. હું ત્યાંથી મર્યાદા દૈતવનમાં એક મૃગલી બની. એક દુષ્ટ મૃગની પત્ની થઈ...પણ મારો એ ધણી મારા પ્રત્યે ખૂબજ શ્રદ્ધા રાખ્યા કરતો હતો અને વાતવાતમાં મને મારતો...એટલું જ નહિ પણ તે પત્નીને કેવળ તૃપ્તિનું જ સાધન માનતો હતો. ભારે કામાંધ અને દુષ્ટ હતો...હું સગભાઈ થઈ...છતાં એ દુષ્ટે કોઈ વિવેક ન રાખ્યો...મેં એને સમજણ આપી પણ તે રોષે ભરાયો અને મારા પેટમાં શીંગ વડે આઘાત કર્યો. મારા કર્મનો દોષ માનીને હું શુભ ભાવમાં રહી. અને સગભાઈવસ્થામાં મારું પેટ ચીરાઈ ગયું હોવાથી તત્કાળ મૃત્યુ પામી.” વિક્રમા સમવેદનાભરી નજરે સુકુમારી સામે જોઈ રહ્યો

સુકુમારીએ કહ્યું : “ સખી, મારો ચોથો અનુભવ પણ ભારે વેદનાભર્યો છે...”

રાજકન્યાએ વિક્રમાના સુંદર નયનો સામે જોઈ ને કહ્યું: “ સખી, મૃગલીના લવનમાં મારું મૃત્યુ શુભ ખ્યાનમાં થયું હોવાથી હું દેવગતિમાં ગઈ...પણ ભાગ્યનું પરિવર્તન ન થયું...દેવલવમાં પણ મારા નસીબે સ્ત્રીપણું જ રહ્યું ..હું વિભાવસુ નામના એક દેવ પુરુષની પત્ની બની. દેવતાઓનાં સુખ તો અકથિત હોય છે ..પણ મારા કર્મમાં એની હાથબળતરા જ સર્ગઈ વિભાવસુની એક પૂર્વ પ્રિયતમા હતી. એનું વર્ચસ્વ એટલું બધું હતું કે પ્રારંભથી જ મારા રૂપયૌવનની ઉપેક્ષા થતા માંડી. મારો પતિ નિરતર એની પ્રિયતમા સાથે જ આનંદ -વિહાર કરતો અને એનામાં જ વિભોર રહેતો યાત્રાએ જવું હોય, ઉપવન વિહારમાં જવું હોય, નંદીશ્વર દીપના પ્રવાસે જવું હોય કે એવા કોઈ પણ રમણીય સ્થળે જવું હોય તો તે મને કદી સાથે રાખે જ નહિ...એ ને એની પ્રિયતમા. ઉત્તમ અંલકારો પણ મને મળે નહિ. આ સ્થિતિમાં હું શું કરું ? આમ ને આમ માનસિક વેદના ભોગવીને મેં મારો દેવભવ પૂરો કર્યો અને મને આવો ને આવો અનુભવ મળતો રહ્યો.”

“રાજકુમારીજી, આપે ખૂબ જ માનસિક વ્યથા ભોગવી છે.. હવે મને પાંચમા ભવની વાત કહો.” વિક્રમાએ કહ્યું.

“સખી, દેવભવમાંથી બદલીને હું પુનઃ મનુષ્યભવમાં આવી મગધ દેશમાં આવેલા પદ્મપુર નામના એક સોહામણા નગરમાં મુકુદ નામના વિપ્રને ત્યાં દીકરી રૂપે હું જન્મી કાણુ જાણે પૂર્વભવનાં કર્મ કેવાં હશે, સ્ત્રીના અવતારથી મારો છુટકારો જ નહોતો થતો. હું અતિસ્વરૂપવાન હતી એટલે મારા પિતાએ મારું નામ મનોરમા પાડ્યું...મારા પિતાશ્રી જિનેશ્વર ભગવંતના આરાધક હતા...મારું હૃદય પણ શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની ભક્તિમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક રસ લેતું હતું ...યૌવનવય થતાં જ દેવશ્વર્માં નામના એક નવજવાન વિપ્ર સાથે મારા લગ્ન થયાં. સ્ત્રી જ્યારે પતિના ઘેર જાય છે ત્યારે તેના હૃદયમાં અનેક આશાઓ રમતી હોય છે...પતિ પ્રત્યેક પરિચય વગર એક પ્રકારનો સમર્પણભાવ જાગે છે. હું એવા જ ભાવ અને ઉત્સાહ સહિત પતિના ઘેર ગઈ..અને પહેલી જ રાતે મારા હૈયાને કારમી ઠેસ લાગી. દેવશ્વર્માં નવજવાન હતો, પરંતુ એના પ્રાણમાં કોઈ પ્રકારના સંસ્કાર નહોતા. તેણે મનમાં એવું માનેલું કે સ્ત્રી જાતિ વિશ્વાસ યોગ્ય નથી એને પગ તળે રાખી હોય તો જ સીધી દ્વાર ચાલે. આવા ધાતક વિચારના પરિણામે પહેલી રાતે જ તેણે મારી ક્રોમળ કાયા પર વગર વાકે ચાબૂક માર્યા...ન એણે મારા હૃદયના ભાવ સામે જોયું કે ન મારા નિર્મળ રૂપ સામે જોયું. આ સિવાય તેનો સ્વભાવ ઉગ્ર હતો, વિવેકહીન હતો અને એની વાણી પણ અસંસ્કારી હતી. ખાદ્યાખાદ્યમાં કોઈ પ્રકારની દષ્ટિ નહિ, રાતના ખાર વાગે જમે... બહાર ખાઈ લે..હું આ અંગે એમને કાંઈ વાર વિનમ્રભાવે શીખ આપું તો જવાબમાં ગાળો, માર અને વ્યથા જ મળે. માનવીને જ્યારે મનનું કદપાત હોય છે ત્યારે એના જીવતરને રસ ઊડી જાય છે... પતિની અકથ્ય પજવણીના કારણે ધર્મમાં શ્રદ્ધા હોવા છતાં હું દુધ્યાનમાં મરણ પામી..અને છઠ્ઠા ભવમાં મારો જન્મ થયો મલયા

ચક્ષુમાં...પોપટી રૂપે, તિર્થ યગતિમાં પણ જીવને સામાન્ય દષ્ટિ અને પોતાનાં સુખદુઃખ પૂરતું જ્ઞાન તો હોય જ છે, ત્યાં જ રહેના એક પોપટ સાથે મારે મેળ થયો...તેને પતિરૂપ માની તેની સાથે વસવાટ શરૂ કર્યો થોડો સમય જતાં હું સગર્ભા થઈ...મેં શુકને કહ્યું “હવે કોઈ ઉત્તાન વૃક્ષ પર માળો બાધવો જોઈએ.”

પણ મારા પ્રમાદી પતિને મહેનત કરવી ગમતી જ નહોતી. એટલે મેં જ અતિશ્રમ કરીને એક શમી વૃક્ષ પર માળો બાધ્યો. મેં બે ઈંડાં મૂક્યાં ...યથા સમયે બે સુદર બચ્ચાં થયાં. બંને બચ્ચાંને પોષવા માટે પણ તેનો પિતા કોઈ પ્રયત્ન કરતો નહિ. હું જ વનમાં રક્ષણી રવડીને બચ્ચાં માટે કંઈક મેળવવા માંડી. હજી બચ્ચાં ઊડી શકે એ સ્થિતિમાં નહોતાં અને એ વનમાં વાસના ધર્ષણુથી દાવાનળ શરૂ થયો. મેં મારા પતિને કહ્યું “હવે લાગ્યો છે...આપણે આપણાં બાળકોને લઈને ઊડી જવું જોઈએ અને અન્યત્ર કોઈ નિર્ભય સ્થાનમાં પહોંચી જવું જોઈએ. એક બાળકને તમે સંભાળો એકને હું ઉપાડીશ.”

પણ સ્વાર્થા પુરુષે મારી વાત પર કોઈ લક્ષ ન આપ્યું અને તે પોતાને પ્રાણ બચાવવા ઊડીને ચાલ્યો ગયો. દાવાનળ બ્યાયક બની રહ્યો હતો...મારા બંને બચ્ચાઓને મૂકીને ઊડવાનું મને મન નહોતું થતું અને બંને બચ્ચાંને ઉપાડીને ઉડવાની મારામાં શક્તિ નહોતી, એકને મૂકીને જતાં પણ માનું હૃદય ભારે વ્યથા અનુભવતું હતું એવટે કોઈ માર્ગ ન મળતા મેં પરમાત્માનું સ્મરણ કરવા માંડ્યું... મારા બંને બચ્ચાંઓનું ઢાંકણ બનીને હું પરમાત્માના શરણને ઈચ્છવા માડી...અને દાવાનળનો આગમાં હું મારા બંને બચ્ચાંઓ સાથે બળી ગઈ...મરતી વખતે મારા ચિત્તમાં શુભ ધ્યાન હતું એટલે ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને હું સાતમા ભવમાં આ નગરીમાં મહારાજ

શાલિવાહન ત્યાં જન્મી. પ્રિય સખી, સાત સાત લવથી હું સ્ત્રી રૂપે જ જન્મ લઉં છું...અને છેલ્લા છ લવનો મને જે કપરો અનુભવ થયો છે, તે જો મને જાતીય સ્મરણ દ્વારા ન દેખાયો હોત તો આ લવે પણ હું કાઈ એવા જ પુરુષ સાથે પરણી ગઈ હોત અને એની એ વેદના ભોગવતી હોત. ”

વિક્રમારૂપી વિક્રમાદિત્ય ગહન વિચારમાં પડી ગયો, તેના મનમાં થયું...એક જીવને જો આવો અનુભવ થયો હોય તો તે અવશ્ય પુરુષ જાતિનો વિશ્વાસ રાખી શકે નહિ. છતાં આ દક્ષિણ ભારતની શ્રેષ્ઠ સુદરીના મનને યોગ્ય માર્ગે વાળવું જ જોઈએ. પણ કેવી રીતે?

વિક્રમાને વિચારમગ્ન જોઈને રાજકુમારીએ કહ્યું : “ તને મારી અંતરવેદના સમજાઈ ગઈ ને ? ”

“ હા, રાજકુમારીશ્રી...આ ભારે કરુણ વેદના છે...! પરંતુ જો આપ ધૈર્યપૂર્વક સાંભળો તો આપના સાત લવ પાછળનું રહસ્ય સમજાવવા માગું છું. ”

“ સખી, હું ધૈર્યપૂર્વક સાંભળીશ...અને તારી વાતમાં તથ્ય હશે તો હું જરૂર સ્વીકારીશ. ”

“ હું ધન્ય બની ગઈ...પણ મને લાગે છે કે આપણી ચર્ચા લાંબી ચાલશે ..આપ ઈચ્છો તો આવતી કાલે...”

“ ઓહ! ગઈ રાતે તું જાગી છે એ મને યાદ જ નથી રહ્યું...આપણે આવતી કાલે જ ચર્ચા કરીશું. આજ તું આરામ કર ચાલો આપણે શયનગૃહમાં જઈએ. ”

વિક્રમને પણ આ અનુભવ કહાણી પર વિચાર કરવો હતો એટલે તે ઊભો થયો.

થોડી વાર પછી બંને શયનગૃહમાં ગયા. વિક્રમાની શય્યા રાજકુમારીના શયનખંડમાં જ બિઠાવવામાં આવી હતી. આ જોઈને વિક્રમાદિત્યના

મનને અકળામણુ થઈ...પોતે પુરૂષ છે ..આ સુદરી સુકુમારીનું આકર્ષણ પણ અપાર છે...એકાંતમાં મનના બંધન ઢીલાં પડી જાય તો ભારે વિચિત્ર પરિણામ આવે...વિક્રમાએ કહ્યું: “રાજકુમારીજી, મારી એક પ્રાર્થના સ્વીકારશો ?”

“કહે...”

“મારી શય્યા કોઈ અન્ય ખંડમાં કરાવો તો ધણું સારું.”

“કેમ, આપણે વાતો કરતા કરતાં સૂઈ જઈશું.”

“મને કોઈ બીજો વાધો નથી...પરંતુ મારી પ્રકૃતિમાં એક ભારે દોષ છે.”

“હા રાજકુમારીજી, મારી બાજુમાં કોઈની શય્યા હોય તો મને નિદ્રા આવતી જ નથી.”

“વાહ ! આતો ભારે કહેવાય ! પણ બંને સ્ત્રીઓ એક ખંડમાં સૂતી હોય પછી...”

“એટલે જ મેં કહ્યું ને કે પ્રકૃતિનો દોષ છે !” હસીને વિક્રમાએ કહ્યું.

“સારું...” કહી રાજકુમારે માધવીને બોલાવી અને બાજુના ખંડમાં દેવી વિક્રમાની શય્યા બિછાવવાની આજ્ઞા કરી.

ત્યાર પછી અવંતિનગરી અગેની કેટલીક વાતો બંને વચ્ચે થઈ અને વિક્રમા પોતાના શયનખંડમાં ગઈ.

શયનખંડનું દ્વાર બંધ કરીને વિક્રમાદિત્ય જોવો શય્યા પર આડો થયો કે તરત અગ્નિવૈતાલ પ્રગટ થયો અને બોલ્યો : “મહારાજ, કઈ આશા દેખાય છે ?”

“આવ મિત્ર, આશા ભીની થશે એમ લાગે છે...મહામંત્રી મળ્યામાં છે ને ?”

“બાહ્યશુનો જીવ છે...બિચારો અકળાઈ રહ્યો છે...

રૂપમાલાના ભવનમાં એકલા પડ્યા રહેવું..કંઈ કામ નહિ, કોઈ સાથે વાતચીત નહિ...પછી અકળાર્થ જ જાય ને ?” અગ્નિગૌતાલે કહ્યું.

“ હવે બે ચાર દિવસમાં જ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ આવી જશે. તારે હજી ભોજન માટે જવાનું હશે ? ”

“ હા.. હજી બે ઘટિકાની વાર છે...પહેલાં હું ભદ્રમાત્ર પાસે જઈશ.. પછી ભોજન લઈ આવીશ...અને...”

“ તારે ક્યાંય જવું હોય તો જજે. તારી જરૂર હવે આવતી કાલે રાતે પડશે.”

“ કેમ ? ”

“ આવતી કાલે મારે રાજકન્યાનું મનોરજન કરવું પડશે. તારે પણ ચમત્કાર બતાવવો પડશે.”

“ તો તો મને પણ આનંદ મળે...કોઈ એવો રાગ શોધી કાઢો કે જેમાં ચમત્કાર સર્જાવી શકાય.”

“ કાલ તો પ્રચલિત રાગ જ ગાવા છે...પરંતુ હું મેધમહાર આરાધું ત્યારે તારે મેધગર્જના થાય એવું કરવાનું છે...”

“ વર્ષા તો નહિ ને ? ”

“ એ તો ક્યાંથી શક્ય બને ? ”

“ હું રાજકુમારીના ભવન પૂરતો વરસાદ વરસાવી શકીશ.”

“ તો તો ભારે રંગત જામે મેન્નમહારની આરાધનાનું સાચું ફળ પણ એ જ છે. પરંતુ એની આરાધના ભારે કઠણ હોવાથી કોઈ વિરલ સાધક જ વર્ષા લાવી શકે છે. ’ વિક્રમે કહ્યું.

અગ્નિગૌતાલે હસીને કહ્યું : “ આપ પણ વિરલ જ છો ને ? એક રાજકન્યા માટે આવી સાધના કોઈએ કરી હોય એમ મેં સાંભળ્યું જ નથી.

“ સાચી વાત છે મિત્ર ..પણ આ પ્રશ્ન એવો છે કે જેમાં આમ કર્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી કોઈના અનુભવને લાંગી નાખવો અને નિશ્ચયને તોડી નાખવો એ કાર્ય સરલ નથી.”

“ ત્યાર પછી આડીઅવળી ચર્ચા કરીને અગ્નિવૈતાલ અદશ્ય

થઈ ગયો. અને વિક્રમાદિત્ય રાજકન્યામાં મનને કેવી રીતે વાળવું એ વિચારણા કરતાં કરતાં મોડી રાતે સૂઈ ગયો.

સૂર્યોદય થયો.

સ્નાનાદિ કર્મથી નિવૃત્ત થઈ રાજકન્યા અને વિક્રમાએ સાથે ખેસી પ્રાતઃ આહાર લીધો. ત્યાર પછી ભવનના ઉપવનના એક એકાંત લતામંડપમાં બે ને ગયાં.

લતામંડપમાં આરામથી ખેસી શકાય એવાં ચાર આસનો ગોઠવ્યા હતાં...

માધવીએ રાજકુમારીને અને વિક્રમાને ખેસાડીને વિદાય લીધી.

રાજકન્યાએ કહ્યું: “કહે સખી, તારે જે કહેવું હોય તે નિઃશ્ચય કહેજે. આ રીતે વેદના ભોગવવી એ મારા કાઈ દુષ્કર્મનું ફળ હશે એમ મને સહુ કહે છે અને હું જિનદર્શનની આરાધક છું એટલે સમજી પડે છે.”

વિક્રમાએ કહ્યું: “રાજકુમારીજી, આપે આપના સાત ભવની જે દુઃખભરી કહાણી કહી એ માત્ર કદપના નથી પરંતુ એક નિગૂઢ સત્ય છે...સંસારમાં પરિશ્રમણુ કરતા જીવોને આવી વ્યથા એક અથવા બીજા સ્વરૂપે ભોગવવી જ પડે છે. આપે જે અનુભવ કર્યો તે આશ્ચર્યરૂપ નથી...કદાચ મને જાતિસ્મરણુચ્છાન થાય તો મારે અનુભવ આપના કરતાંજી અતિ કરુણ અને વેદનાભર્યો હોય.”

“બરાબર છે...એથી જ જ્ઞાની પુરુષોએ સંસારને તોફાની સાગર સાથે સરખાવ્યો છે.”

પરંતુ અનુભવની પાછળ આપના પ્રાણમાં જન્મેલી પુરુષ જાતિ પ્રત્યેની ધૃણા જ આપની વેદનાનુ મુખ્ય કારણ છે.”

“સખી...” રાજકુમારીએ આશ્ચર્યભર્યા સ્વરે કહ્યું.

“પ્રથમથી જ મેં અભય માગી લીધું છે.”

“ મને દુઃખ નથી થતું પણ આશ્ચર્ય થાય છે ! ”

“ ધણીવાર સત્યથી માનવી ભડકી ઊઠે છે. છેલ્લા છ ભવમાં આપને જે જે પુરુષ સાથે પરિચય થયો તે તે પુરુષો આપની માફક એક જ જીવરૂપે તો નહોતા કેમ ? ”

“ હા...”

“ અને આપ દેવજાતિમાં ગયા છતાં વિભાવસુ નામના આપના પતિના હૈયામાં આપનું સ્થાન નહોતું રહ્યું...પરંતુ એની પ્રિયતામાં પ્રત્યે તો એ ખરેખર મુગ્ધ હતો...એનો અર્થ એ થયો કે એના ચિત્તમાં નારી પ્રત્યે દ્વેષ કે વિરાગ હતો જ નહિ...માત્ર તમે જ અનુરાગ પ્રાપ્ત નહોતા કરી શક્યા...છએ ભવમાં આપના પ્રત્યે જુદા જુદા પુરુષ જીવોએ અનુરાગ દર્શાવ્યો જ નહિ. આનું મુખ્ય કારણ આપનો જ કોઈ સુપ્ત દોષ હોય એમ મને લાગે છે. અને બાલ્યવયમાં આપને જાતિસ્મરણ-જ્ઞાન થયું...આપના છએ છ અનુભવોએ આપના માનસમાં માત્ર આપે અનુભવેલા છ પુરુષની વિકૃત છબી અંકિત કરી...અને આપના હૈયામાં દ્વેષની ચિનગારી પ્રગટી. દ્વેષની ભાવના એ એક એવો અગ્નિ છે કે હૃદયની શુભ ભાવનાઓને ખાખ કરી નાખે છે । છએ ભવમાં આપના હૈયામાં પુરુષ પ્રત્યે દુઃખ રહ્યા કરતું હતું...એ દુઃખ પાછળ દ્વેષનો દૈત્ય સર્જાતો હતો અને આજ સાતમા ભવે એ દૈત્ય પોતાના વિરાટ સ્વરૂપે વિકાસ પામ્યો...આપના કેમળ, પવિત્ર અને લાગણી-ભર્યા હૃદય પર તેણે પોતાનો પળે પ્રસાર્યો. રાજકુમારીજી, મારો એક જ પ્રશ્ન છે કે આપને માત્ર છ પુરુષનો અનુભવ થયો છે...જ્યારે સસારમાં તો અનેક પુરુષો વસે છે...આપના મહાન પિતા પણ એક પુરુષ છે...આપ એક વાર એમની સામે નજર કરો...શું આપની માતાને તેઓ જરાયે દુઃખ દે છે ? ”

રાજકુમારી મંત્રમુગ્ધ બનીને વિક્રમા સામે જોઈ રહી.

વિક્રમાએ કહ્યું : “ જો આપ વેશપરિર્તન કરીને મારી સાથે નગરીમાં આવો તો હું એવી અનેક સ્ત્રીઓ બતાવી શકીશ...જે

પોતાના પતિને નચાવતી હોય...અથવા મનધાર્યું કરાવતી હોય...
અથવા પીડા આપનારી હોય । અને હું આપને એવા પુરુષો પણ
પણ બતાવી શકીશ જે પોતાની પ્રિયાને હૈયા પર ઝુલાવવામાં
ગૌરવ અનુભવતા હોય । ”

“ સખી...તેં તો મારા અનુભવ પર જ પ્રહાર કર્યો...”

“ ના રાજકુમારીજી, આપના હૈયામાં અંકિત થયેલી વિકૃત
છબી તરફ મેં માત્ર અંગુલિનિર્દેશ કર્યો છે. હું આપને વિશ્વાસ
આપું છું કે આપ એક વાર આપના હૃદયમાંથી પુરુષ પ્રત્યેના દ્રોષ
ભાવને દૂર કરશો તો આપને પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત થશે અને જે
અતૃપ્તિએ આપના ચિત્તને સાત સાત ભવથી વિકળ બનાવી મૂક્યું
છે...તે અતૃપ્તિ પરમ આનંદમાં પરિણમશે.”

“ ઓહ ! ” કહીને રાજકુમારીએ બંને હાથ વડે પોતાના
મરતકને દબાવ્યું. ત્યાર પછી કહ્યું : “ વિક્રમા, મારું મન ભારે વિકળ
બની ગયું છે...આપણે આ ચર્ચા બોજન પછી શરૂ કરશું...તે
દરમિયાન હું પણ વિચારી લઉંશ.”

“ આપ જરૂર શાંતભાવે વિચારજો. મારી વાત આપના હૃદયને
સ્પર્શી જશે તો હું ધન્ય બની જઉંશ.” વિક્રમાએ ભાવભર્યા
સ્વરે કહ્યું.

ત્યાર પછી બંને લક્ષ્મણામડપમાંથી બહાર નીકળી.

વિક્રમાદિત્યના હૃદયમાં રાજકુમારી સાથેની થોડી ચર્ચાના પરિણામે એક આશા જાગૃત થઈ ચૂકી હતી. ભોજન પછી રાજકન્યા કેવું વલણ ધારણ કરશે તે કદાપી શકાય તેમ નહોતું, છતાં વિક્રમાદિત્યને એમ તો લાગ્યું જ હતું કે એના વિચારોમાં એક તણખો અવશ્ય મુકાયો છે. સભવ છે કે એ તણખો આગ બની જાય અને એ આગમાં એના પ્રાણને રૂંધી રહેલો નરદોષ બળીને ખાખ થઈ જાય.

ભોજન વખતે પણ વિક્રમાદિત્ય જોઈ શક્યો કે સુકુમારી કંઈક ગંભીર બની ગઈ છે...જમતા જમતાં પણ જાણે મનમાં વિચારો ચાલત હોય એવું દેખાય છે. માનવીના ચિત્તમાં જ્યારે સંઘર્ષ થતો હોય ત્યારે માનવીનો ચહેરો ભારે ગંભીર બની જતો હોય છે.

બીજાનું કાર્ય પતાવીને રાજકન્યા સુકુમારી વિક્રમાને સાથે લઈ એક નજીક પહોંચ્યાં ગઈ.

આજ રાતે તો સંગીતની બેઠક રાખવામાં આવી હતી. આ બેઠકમાં ભાગ લેવા માટે મંજરીદેવીને અને રૂપમાલાને નિમંત્રણ પણ

અપાઈ ગયાં હતાં ..એ સાથે આજ રાજકુમારીએ પોતાનાં માતાપિતાને પણ ખાસ બોલાવ્યાં હતાં.

સંગીતની એક એક વિશાળ ખંડમાં જ યોજવાની હોવાથી માધવી એની વ્યવસ્થામાં પડી હતી.

મુખવાસ લીધા પછી વિક્રમાએ કહ્યું : “ રાજકુમારીજી, મારી વાતનો આપે ઉત્તર આપવાનો છે.”

“ મને ખ્યાલ છે, સખી...તારી વાત પાછળ તથ્ય પણ છે... પરંતુ મારે અનુભવ એટલો દુઃખદ છે કે પુરુષજાતિ પ્રત્યેની નફરત દૂર થઈ શકતી નથી. જે પુરુષજાતિએ છેલ્લા છ છ ભવ સુધી મારા પ્રત્યે જરાયે પ્રીતિ ન રાખી. મારા સમર્પણની મર્યાદા પણ ન જાળવી...તે પુરુષ જાતિ પ્રત્યે મારા પ્રાણમાં સદ્ભાવ ક્યાંથી જાગે ? ”

“ દેવી, મને ક્ષમા કરો તો વચ્ચે એક વાત કહું.”

“ કહે...”

“ માત્ર છ પુરુષના અનુભવ પરથી આખી પુરુષજાતિ પ્રત્યે શ્રી માટે નફરત સેવી રહ્યા છો ? આ તો મોટામાં મોટો અન્યાય કહેવાય. આ સંસારમાં ધણી સ્ત્રીઓ એવી પણ છે કે તેને પતિ કે એવું કશું નથી હોતું ...માત્ર વિવિધ પુરૂષો સાથે અતિગણિત એવું વેશ્યા જીવન ગુજારતી હોય છે એટલે શું સંસારભરની સ્ત્રીઓ નિદાને કે નફરતને પાત્ર છે ? આપે જે અનુભવ કહ્યો તેને હું જરાયે અસત્ય કે કાલ્પનિક નથી માનતી. મે પણ સાંભળ્યું છે કે ધણાને જાતિસ્મરણજ્ઞાન થાય છે, ત્યારે તેનાં પૂર્વજીવનનાં સ્મરણો આંખ સામે તરે છે. પરંતુ હું આપને મારા પૂર્વ જીવનની એક અનુભવમાળા કહું તો આપને એમ જ થાય કે સ્ત્રીજાતિ જ નફરતને યોગ્ય છે.”

“ શું તને જાતિસ્મરણજ્ઞાન થયું હતું ? ”

“ ના રાજકુમારીજી, મારા જેવી ગાયિકા માટે એ અશક્ય ન હોવા છતાં કંઈક તો જરૂર છે...હું તો કેવળ આપ સમક્ષ એક

કલ્પના રજૂ કરું છું. પણ મેં મારી નાની વયમાં ધણું જોયું છે .. ધણું સાંભળ્યું છે...કારણ કે મારો વ્યવસાય ગાયિકાનો છે...વળી કલા સાથે જીવનનો સંબંધો અંધારો છે...વિવિધ પ્રકારનાં પુરુષોનો પરિચય પણ થતો રહે છે ..કોઈ મારા રૂપને નિહાળવા આવે, કોઈ કંઈને સાંભળવા આવે. કોઈ કલાની કદર કરવા આવે, તો કોઈ વળી રૂપયૌવનની મસ્તી માણવાનાં સ્વપ્ન સાથે આવે ! આમ છતાં મને કદી પુરુષજાતિ પ્રત્યે નફરત નથી થઈ પણ કરુણા જ થઈ છે !”

“ કરુણા ? ”

“ હા દેવી, ધણા પુરુષો એવા હોય છે પત્નીના સ્વભાવથી ભારે દુઃખી રહેતા હોય છે અને એ દર્દ હળવું કરવા નગરનારીઓ પાસે જતા હોય છે...ધણા પુરુષો એવા પણ હોય છે કે ઘરમાં પતિવ્રતા સુંદરી, પત્ની હોવા છતાં ભટકતા હોય છે, ખરેખર, આ બધા પુરુષો દયાને જ પાત્ર હોય છે...જે બિચારાઓ સાચું ગુલાબ છોડીને કાગળનાં ફૂલ તરફ દોડતા હોય છે ! ”

રાજકુમારીએ વચ્ચે જ પ્રશ્ન કર્યો. “ વ્યવસાયની દૃષ્ટિએ તો તને ધણા પુરુષોનો પરિચય થયો હશે...શું તને કોઈ એવો પુરુષ નથી મળ્યો જેણે વચનભંગ કરીને તારા કામળ હૃદયને કલેશ આપ્યો હોય ? ”

“ રાજકુમારીજી, મારી વયતો હજી નાની છે...માંઠ વીસ થયાં હશે. પરંતુ મેં હજી સુધી કોઈ પુરુષ પ્રત્યે પ્રણય દૃષ્ટિ કરી નથી... એક તો મારો વ્યવસાય એવો છે કે દેહલાલસાથી દૂર રહેવું પડે, અને મારી કલ્પનાનો પુરુષ હજી મને મળ્યો નથી.”

“ તારી કલ્પનાનો પુરુષ ? ”

“ હા, રાજકુમારીજી ! જેના હૃદયમાં કલા પ્રત્યે પ્રેમ હોય છે અને કલાની પૂજા પાછળ જેનું જીવન રંગાયેલું હોય છે તેવો પુરુષ

મળે તો જ મારું મન સંતોષ પામે..." વિક્રમારૂપી વિક્રમાદિત્યે ધીરે ધીરે પોતાના હેતુને સિદ્ધ કરવા જાળ ગૂંથવા માંડી.

રાજકુમારીને પુરુષની વાતમાં કદી રસ પડતો નહોતો ..પરંતુ આજ તેના મનમાં કુતૂહલ જાગ્યું હતું...તેણે પૂછ્યું: " સખી, તારી વાતનો આશય સમજાયો નહિ."

વિક્રમા આછું હસી પડી અને હસતાં હસતાં બોલી : " સહુના માથે નાનું મોટું ગાંડપણ બેઠું જ હોય છે. મારા મસ્તક પર પણ એવું જ એક ગાંડપણ બેઠું છે ને મારા ટૂંકા અનુભવથી એક સત્ય જોયું છે જે એક પુરુષ કલાનો પૂજારી હોય છે તે પુરુષ પોતાની પ્રિયતમાને હૈયામાં જ સાચવી રાખે છે. કારણ કે સ્ત્રી પણ કલાતું જ એક પ્રતિક છે...કલાના આશક્તના પ્રાણમાં ઉદારતા પણ ભરી હોય છે. કલાકાર એટલો મસ્ત અને પ્રસન્નચિત્ત રહેતો હોય છે કે નાની નાની વાતને કદી ગણકારતો પણ નથી. કલાકાર સાથે જીવતરનો સથવારો થાય તો પસ્તાવાનું કારણ રહેતું જ નથી. પ્રિયતમા પર કોઈ પ્રકારના બંધન આવતાં નથી અને શકાતું ભૂત તો કલાકારને કદી પણ સતાવતું નથી."

" વાહ ! તારું ગાંડપણ તો ડહાપણ કરતાંયે ઉત્તમ છે. હાં સખી, રાજાઓ કે રાજકુમારો માટે તારો શો અભિપ્રાય છે ? "

" રાજકુમારીજી, અનુભવ વગરનો અભિપ્રાય કેવી રીતે આપું ? પણ રાજાઓ કે રાજકુમારો પ્રિયતમા અંગે કંઈક ચંચળ મનનાં હોય છે-વધુ ને વધુ સ્ત્રીઓ કરવાનો પણ એમને એક રોગ થયો હોય છે."

રાજકુમારી વિચારમાં પડી ગઈ.

થોડી પળોના મૌન પછી વિક્રમાએ પ્રશ્ન કર્યો: " રાજકુમારીજી, આપે આપનો પક્ષ .."

“ નહિ સખી, પક્ષ જેવું મારે કંઈ છે જ નહિ. તારી વાત સાંભળ્યા પછી હું એટલું અવશ્ય સ્વીકારું છું કે બધા પુરુષો ખરાબ ન હોય...મોટા ભાગના પુરુષો તો નિષ્કુર, સ્વાર્થી અને સ્ત્રીને ભોગ્ય વસ્તુ માનનારાઓ જ હોય છે.”

“ ના.. ના...ના...મોટા ભાગના પુરુષો ઉત્તમ હોય છે...એ તો અમુક વસ્તુ વિલાસી અને શ્રીમંત વર્ગમાં જ આવો દોષ દેખાય છે !”

રાજકુમારી વિક્રમા સામે સ્થિર નજરે જોઈ રહી.

વિક્રમાએ કહ્યું : “ આપના હૃદયમાં મારા પ્રત્યે પ્રેમભાવ હોય તો એક વાત કહેવા માગું છું.”

“ કહે...તું તો મારી પ્રિય સખી છે ..માર્ગદર્શિકા પણ છે. તારી વાતમાં મને તથ્ય લાગ્યું છે. મારા વિચારોમાં હું વિનમ્ર બની છું.”

વિક્રમા આ શબ્દો સાંભળીને હર્ષમાં આવી ગઈ. તે બોલી : “ રાજકુમારીજી, પ્રથમ તો આપ પુરુષજાતિ પ્રત્યેના પૂર્વઅહતો ત્યાગ કરો ..કારણ કે દ્વેષભાવથી આ જીવન તો બગડે છે, આવતો ભવ પણ નિષ્ફળ નીવડે છે. અંતઃકરણમાં પોષાઈ રહેલો વૈરભાવ પરિણામે આપણું જ અહિત કરે છે.”

રાજકુમારીએ વિક્રમાનો એક હાથ પકડી લઇને કહ્યું : “ સખી, તારી વાત હું સ્વીકારું છું.”

“ તો હવેથી આપ કોઈ પણ પુરુષનો વધ ન કરશો . હાથે કરીને ઘોર કર્મબંધનમાં શા માટે બધાવું ? અને વૈર ભાવનાં કર્મ છોડવાં પણ ભારે કઠણ થઈ પડે છે.”

“ તારી વાત સાચી છે...મને આજે જ સમજાય છે કે મારે શા માટે હિંસા અને વૈરનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ ? ”

“ હવે એક છેલ્લી વાત કહું ? ”

“ કહે.”

“ રાજકુમારીજી, કોઈ સુયોગ્ય પુરુષ સાથે લગ્ન કરી દ્યો...”

તરત રાજકન્યાએ બંને હાથે પોતાનું મસ્તક દબાવતાં કહ્યું :
“ સખી એ તો મારા માટે અશક્ય છે.”

“ શા માટે ? ”

“ કોઈ પણ રાજા કે રાજકુમાર સાથે હું પરણું તો મારી
એની એ દશા થશે ..”

“ પણ રાજધર શા માટે શોધવું જોઈએ ? ”

“ તો ? ”

“ કોઈ ઉત્તમ કલાકારને જ જીવનસાથી બનાવો...એમ થશે
તો આપનું જીવન ધન્ય બની જશે અને મિલનની જે રસમાધુરી છે
તે આપને નિરંતર મળ્યા કરશે.”

રાજકુમારી વિચારમાં પડી ગઈ...કશું બોલી નહિ.

થોડીક પછા ગંભીર મૌનમાં પસાર થયા પછી વિક્રમાએ કહ્યું :
“ આપ વિચારમાં કેમ પડી ગયાં ? ”

“ એવો કલાકાર હું કેવી રીતે શોધી શકું ? હું એક રાજકન્યા
છું. મારી એક મર્યાદા હોય છે...”

વિક્રમા વિચારમાં પડી ગઈ. તેના મનમાં સ્વયંવર રચવાનો
પ્રશ્ન આવ્યો...પણ એમાં તો ઘણો સમય પસાર થઈ જાય. તેણે
કહ્યું : “ રાજકુમારીજી, આપની વાત સત્ય છે, સ્વયંવર રચવામાં આવે
તો પણ આવા મસ્ત કલાકારો ભાગ લેવા આવે જ નહિ...પરંતુ
આપ આપના માતાપિતાને એક વાત કહી દેજો ”

“ કઈ ? ”

“ આજથી પુરુષજાતિ પ્રત્યે મારા મનમાં કોઈ રોષ નથી...
અને હું લગ્ન કરવા પણ તૈયાર છું...શરત એટલી જ કે કોઈ
નવજવાન સંગીતકાર સાથે ” વિક્રમાએ કહ્યું.

રાજકુમારીએ તરત કહ્યું : “સખી, આજ તારું સંગીત સાંભળવા મારાં માતાપિતા અહીં આવવાનાં છે. તું જ સમજી વાત કહેજે.”

“હાલે...પણ આજની સંગીત-ખેટકમાં મહામંત્રી, આપના કાકા, સેનાપતિ વગેરે હાલે ને આવે. સહુને આનંદ થશે.”

એ પણ વિચારીને રાજકુમારી સમત થઈ અને તરત માધવીને બોલાવી.

રાતની ખેટકમાં મહામંત્રી, કાકા, સેનાપતિ તથા અન્ય પુરુષોને સાથે લઈને આવવાનો સંદેશો રાજકુમારીએ માધવી દ્વારા મહારાજને મોકલાવ્યો.

ધડીભર તો માધવી અવાક બની ગઈ..પરંતુ તે મસ્તક નમાવીને ચાલી ગઈ.

અને મહારાજ શાલિવાહનને જ્યારે આ સંદેશો મળ્યો ત્યારે તેઓ પણ ભારે નવાઈ પામ્યા પુરુષજાતિને ધિક્કારતી પુત્રીમાં આવું એકાએક પરિવર્તન કેમ આવ્યું હશે? તેમણે માધવીને પ્રશ્ન કર્યો : “માધવી, હું કોઈ કારણ સમજી શકતો નથી?”

“કૃપાનાથ, દેવી વિક્રમા નામનાં એક અવંતિનાં પ્રસિદ્ધ ગાયિકા પદાર્થ છે એ તો આપ જાણો છો..એમના સંસર્ગમાં રાજકુમારીજીના મનોભાવ પલટાયા હોય એવું મારું અનુમાન છે.”

“ઓહ ! તો તો દેવી વિક્રમાએ મારા પર મોટો ઉપકાર કર્યો ગણાશે.” કહી મહારાજ મહાદેવીને આ સમાચાર આપવા અત.પુરમાં ગયા.

મહારાજને સંદેશો આપીને માધવી રૂપમાલા પાસે ગઈ અને દેવી વિક્રમા સાથે આવેલા ભટ્ટજીને તેમજ અન્ય પુરુષ વાઘકારોને સાથે લઈ આવવાનો સંદેશો આપ્યો.

રૂપમાલા આ સંદેશો સાંભળીને ભારે આશ્ચર્યમાં પડી ગઈ. પરંતુ

તેની ખંતે બહેનો અને ભદ્રમાત્ર સમજી ગયા કે મહારાજાએ રાજકન્યા પર પ્રભાવ પાથર્યો હાગે છે ..એ વગર આવું પરિવર્તન થાય નહિ. અગ્નિવૈતાલ તો છેક પોતાના મથકે પહોંચ્યો હતો. સાંજ સુધીની નિરાંત હતી એટલે તે પોતાનાં કેટલાંક કાર્ય પતાવવામાં પડ્યો હતો.

સાંજ પડી.

દેવી વિક્રમા અને રાજકન્યાએ મળીને વિશાળ બેઠકખંડમાં કેવી રીતે બેઠકો રાખવી તે અંગેની દાસીઓને સૂચના આપી હતી અને ખડની સજ્જવટ પાછળ પણ કાળજી રાખી હતી.

આચાર્ય મંજરીદેવી અને વાઘમડણની સ્ત્રીઓ આવી ગઈ.

રાજકુમારીએ આચાર્યનું ભાવભર્યું સ્વાગત કર્યું.

આચાર્યએ દેવી વિક્રમાને હૈયા સરસી લીધી.

ત્યાં તો રૂપમાલા, કામકલા અને મદનમાળા પણ ભદ્રમાત્ર તેમ જ ચારપાંચ વાઘકારો સાથે આવી પહોંચ્યાં.

મંજરીદેવીને પણ પુરુષોનાં આગમનથી ભારે આશ્ચર્ય થયું.

અને પછી તો મહારાજા શાલિવાહન, મહાદેવી વિજયારાણી, મહારાજકુમાર જીતવાહ, નરેન્દ્રદેવ પ્રતિષ્ઠાનપુરના નગરશેઠ વગેરેના સ્થાન આવવા માડ્યા.

રાજકુમારીએ ઉદ્દાસપૂર્વક સહુનું સ્વાગત કર્યું.

પરંતુ માતાનું હૃદય આમ કેમ બન્યું તે જાણવા ખૂબ જ આતુર બની ગયું હતું. આતુરતાને સંતોષવી કેવી રીતે ?

આવનારા પુરુષ વર્ગના હૈયામાં પણ આશ્ચર્યનો ઊભરો શ્વમતો નહોતો.

જે રાજકન્યાના આવાસમાં કોઈ પણ પુરુષ દાખલ થઈ શકે નહિ અને ભૂલે ચૂકે કોઈ પુરુષ દાખલ થયો હોય તો તેનું મોત જ થાય.

આવો ચમત્કાર કેવી રીતે સર્જાયો હશે ?

૨૨ :

: લગ્નની યોજના !

રાજકન્યાના લગ્નમાં આ રીતે પુરુષોનું આગમન થવું એ ભારે આશ્ચર્યરૂપ બની ગયું હતું.

મધ્યખંડમાં બિછાવેલી બેઠકો પર બધાં વ્યવસ્થિત ગોઠવાઈ ગયાં હતાં.

દેવીકન્યા જેવી સોહામણી રાજકુમારી પોતાની માતા પાસે બેઠી હતી. માતાના હૃદયમાં અતેક પ્રશ્નો જાગતા હતા, પરંતુ આટલા માણસો વચ્ચે દીકરીને પૂછવામાં સંકેત થતો હતો. મહારાણી વિજયાએ મનથી એમ નક્કી કર્યું હતું કે સંગીતનો કાર્યક્રમ પૂરો થયા પછી કન્યાને પૂછવું.

તેણે ય બહેનો એક તરફ બેસી ગઈ હતી.

રાજકુમારીની વાઘમંડળી યથાર્થને ગોઠવાઈ ગઈ હતી. રૂપમાળાનાં વાઘકારો પણ બેસી ગયા હતા. અવંતિનો મહામંત્રી ભટ્ટમાત્ર સાદા વેશથી અન્ય પુરુષોની પાછળ બેસી ગયો હતો... અગ્નિવૈતાલ પણ પુરુષવેશમાં બેઠો હતો. તેના મનમાં પણ આ રીતે પુરુષનો સત્કાર જોઈને આશ્ચર્ય શમતું નહોતું. તેણે વિક્રમારૂપી

અવંતિનાથને ગુપ્ત રીતે પૂછવાનું વિચાર્યું હતું પરંતુ અત્યારે એવા સંયોગો જણાતા નહોતા.

વિક્રમા રાજકન્યાની બાબુમાં જ બેઠી હતી...સંગીતનો કાર્યક્રમ શરૂ કરતાં પહેલાં તે સહુ સમક્ષ આ પરિવર્તનની વાત કહેવા માગતી હતી...

ત્યાર પછી સંગીતનો કાર્યક્રમ શરૂ થવાનો હતો.

સંગીતસભા બરાબર ગોઠવાઈ ગયેલી જોઈ ને સુકુમારીએ પોતાની માતા સામે નજર કરીને કહ્યું : “મા, આપ આજા આપો તો કાર્યક્રમનો પ્રારંભ કરાવો.”

માતાએ પ્રસન્નવદને આજા આપી.

સુકુમારીએ પોતાની પાછળ બેઠેલાં આચાર્ય મંજરીદેવી તરફ જોઈને કહ્યું : “આચાર્યશ્રી, દેવી વિક્રમાનો પરિચય આપે આપવો પડશે.”

“હા...” કહીને મંજરી દેવી ઊઠી થયાં અને બોલ્યાં : “રાજ-રાજેશ્વરશ્રીમાન પ્રતિષ્ઠાનપુરાધિપતિ, પૂજનીયા શ્રી. મહાદેવીજી, મહામંત્રીશ્રી અને અન્ય સર્વ મહાનુભાવો. આજ આપ સમક્ષ દેવી વિક્રમા દિવ્ય સંગીત આપવાનાં છે...એમનો પરિચય આપતાં પહેલાં મારા અંતરમાં રમતું આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરવાનો લોભ હું રોકી શકતી નથી. હું રાજકુમારીજીને વરસોથી સંગીતનું શિક્ષણ આપતી રહી છું... પરંતુ એવો એક પણ દિવસ મને યાદ નથી આવતો કે રાજકુમારી સમક્ષ એમના પિતાશ્રી સિવાય કોઈ પુરુષ આવ્યો હોય! આજ પુરુષ વર્ગને જોતાં અને રાજકન્યાના વદન પર પ્રસન્નતાનો અનુભવ કરતાં મને ભારે આશ્ચર્ય થાય છે. મારું આ આશ્ચર્ય પરમ આનંદમાં પરિણમે એવી શ્રદ્ધા સાથે હવે હું દેવી વિક્રમાનો પરિચય આપુ છું. દેવી વિક્રમા અવંતિ નગરીનાં એક સુપ્રસિદ્ધ ગાયિકા છે. તેઓની વય

ધણી નાની હોવા છતાં રાગની સાધના કોઈ મહાગાયકને પણ આશ્ચર્ય મુગ્ધ બનાવે તેવી કરી છે આપ સહુને આશ્ચર્ય થશે કે દેવી વિક્રમાએ કેટલાક એવા પ્રભાવિત રાગો સિદ્ધ કર્યા છે કે જેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ મળી જાય છે. શ્રી વિક્રમા દેવી ત્રણ દિવસ પહેલાં અત્રે પ્રથમવાર આવેલાં અને તેઓએ પરયોગ નામનો ગુપ્ત રાગ ગાયેલો...એ રાગનાં પ્રભાવથી મૃદંગ સ્વયં તાલ આપતું હતું. આવી સિદ્ધિ મેં પ્રથમવાર જોઈ હતી અને હું ધન્ય બની ગઈ હતી. મને આશા છે કે દેવી વિક્રમા આજ પણ પોતાની સિદ્ધિનાં દર્શન કરાવી અમને સર્વને ધન્ય બનાવશે.”

આટલું કહીને આચાર્યોએ પોતાના સ્થાને બેઠક લીધી.

અને તરત મુકુમારી પાસે બેઠેલી વિક્રમા ભિભી થઈ. સહુ પ્રથમ સર્વને નમઃસ્કાર કરીને નેણે અતિ મૃદુ સ્વરે પ્રાર્થનાનો એક શ્લોક કહ્યો. ત્યાર પછી કહ્યું : “ રાજરાજેશ્વર, મહાદેવીશ્રી, અન્ય કલાવૃંદ મહાતુલાવો, આચાર્યશ્રી મંજરીદેવીએ મારા માટે જે ભાવના વ્યક્ત કરી તેવી કોઈ યોગ્યતા મારામાં છે જ નહિ...હું તો એક સામાન્ય ગાયિકા છું અને મને સંગીત પ્રત્યે ખૂબ જ અનુરાગ છે... એ અનુરાગના લીધે જ કેટલાક દિવ્ય રાગો હું સાધી શકી છું; આથી વિશેષ મારામાં કંઈ નથી...છતાં મારા પ્રત્યે મંજરીદેવીએ જે સહભાવ દર્શાવ્યો છે તે મારા માટે એક સ્મરણ બની જશે. જેમ આચાર્યશ્રી પોતાના આશ્ચર્યને વ્યક્ત કરવાનો લોભ રોકી શક્યા નથી તેમ હું પણ એ આશ્ચર્યનો ખુલાસો કરવાનો લોભ રોકી શકતી નથી.

“ રાજકુમારીશ્રી સાથે પરિચયમાં આવી ત્યારે પુરુષજાતિ પ્રત્યેનો એમનો મનોભાવ જોઈને મને પણ આશ્ચર્ય થયું હતું...અને પ્રથમ પરિચયમાં જ હું રાજકુમારીજીનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવા લાગ્યશાસિની બની ગઈ. રાજકુમારીજીએ મને સખી માનીને મનની સઘળી વાત કહી.

છેલ્લા છ-છ લવના અનુલવની પણ કહાણી કહી. મેં વિનમ્ર ભાવે એમની સાથે આ અંગે ખૂબ જ ચર્ચા કરી અને રાજકુમારીશ્રીના હૃદયમાં પુરુષજાતિ પ્રત્યેનો વિદ્વેષ દૂર થઈ ગયો.. આપ સહુને જાણીને હર્ષ થશે કે રાજકુમારીશ્રીએ અમુક શરતે લગ્ન કરવાની સમતિ દર્શાવી છે...એ શરત પણ આકરી નથી...તેઓ કોઈ પણ ક્ષત્રિય કલાકાર સાથે લગ્ન કરવા સમ્મત થયાં છે. પૂર્વલવના થયેલા કપરા અનુલવના કારણે તેઓશ્રી કોઈ પણ રાજા સાથે કે રાજકુમાર સાથે લગ્ન કરવા નથી ઇચ્છતાં.”

મહારાણી વિજયાદેવીએ આ શબ્દો સાંભળીને બાળુમાં બેઠેલી સુકુમારીને હૈયા સરસી લઈ લીધી અને તેનું મસ્તક સૂધ્યું.

મહારાજ અને મહામંત્રીનાં નયનો પણ હર્ષિત બની ગયાં હતાં.

મહાબલાધિકૃત નરેન્દ્રદેવ તો વિક્રમાના રૂપ સામે જ નિહાળી રહ્યો હતો. તેના મનમાં એક જ પ્રશ્ન ઘોળાઈ રહ્યો હતો...આ રત્નને કયા ઉપાયથી પ્રાપ્ત કરવું ?

વિક્રમાએ બે પળના વિરામ પછી કહ્યું : “ મને શ્રદ્ધા છે કે હવે આપ સહુનું આશ્ચર્ય શમી ગયું હશે...અને આજના આનંદને અભિનંદવા હું આપ સર્વ સમક્ષ મેઘ રાગની આરાધના કરીશ ..આ રાગના પ્રભાવથી અત્યારે કનકનુમાં પણ વરસાદ પડશે એમાં મને જરાયે સંશય નથી.”

આટલું કહી વિક્રમા પોતાના સ્થાને બેસી ગઈ અને રાજકન્યા સામે જોઈને મૃદુ સ્વરે બોલી : “ મારાથી કોઈ પ્રકારનું અયોગ્ય તો નથી બોલાયું ને ? ”

ઉત્તરમાં રાજકન્યાનાં ગુલામી નેત્રો પુલકિત બની ગયાં.

અને સંગીત સભાનો કાર્યક્રમ શરૂ થયો.

સૌથી પ્રથમ બંને વાદ્યમંડળીએ દેવી સરસ્વતીની પ્રાર્થનાનું એક ગીત રજૂ કર્યું.

તેની બંને બહેનોએ ગીત સહિતનું નૃત્ય શરૂ કર્યું. કામકલા અને મદનમાલાનાં નૃત્યથી સર્વનાં મન પ્રસન્નતામાં તરખોળ બની ગયાં.

વિક્રમારૂપી વિક્રમાદિત્યે પોતાના પ્રિય મિત્ર સાથે અર્થસૂચક દૃષ્ટિ કરી. અગ્નિવૈતાલે પણ આંખ વડે જ ઉત્તર આપી દીધો.

વિક્રમા બેઠકની વચ્ચે રાખેલી એક ગાદી પર આવી. સહુને નમન કરીને તેણે વાઘઝાર માંડળ સામે જોઈને કહ્યું:

“ મેઘમલ્હાર...”

સહુને મસ્તક નમાવી વાઘો દ્વારા મેઘમલ્હારની સ્વરલહરી વહાવવી શરૂ કરી.

વિક્રમાએ ગંભીર અને મધુર સ્વરે મેઘમલ્હારની આરાધનાનો પ્રારંભ કર્યો.

ગળું દર્દભર્યું હતું. રાગ ઉત્કટ હતો... ગીતમાં ધરતી પોતાના પ્રિયતમ મેઘને બેટવાનો મિશન કામના દર્શાવી રહી હતી.

એ જ ધટિકા પછી સહુ જોઈ શક્યા કે ભવન બહાર ગાજવીજ થઈ રહી છે ..વર્ષાનો પ્રારંભ થઈ ચૂક્યો છે.

બધા અવાજ બંધીને ધડીક વિક્રમા સામે...તો ધડીક વાતાયન પથ તરફ જોવા માંડ્યાં.

અને જેમ જેમ મેઘમલ્હાર વિકસાવા માંડ્યો તેમ તેમ મેઘનું તાંડવ જાણે વિકરાળ રૂપ ધારણ કરવા માંડ્યું...વાતાયન પથ દ્વારા જોરદાર વાછટ આવતી હોય એમ સહુને દેખાયું.

સુકુમારી તો પહેલેથી જ વિક્રમાને મહાન માની રહી હતી. આ બીજો ચતુરજ્ઞ જોઈને તેના મનમાં ઉત્સાહ ઉભરાવા માંડ્યો તેને એમ જ થયું...જે આ ગાયિકા પુરુષ હોત તો આજે જ એના કંઠમાં વરમાળા આરોપીને જીવનને ધન્ય બનાવી દેત.

વિક્રમાએ પણ ગીત દ્વારા વિરહની વેદના વ્યક્ત કરીને નારી હૃદયની ચિર મિશન તૃપાને સત્કાર બનાવી હતી.

મહારાજ, મહાદેવી, મહામંત્રી, આચાર્ય, મહાબલાધિકૃત, ત્રણેય બહેનો, વાલકાર મંડળી, મહારાજકુમાર વગેરે બધા દર્શકો સમય અને પરિસ્થિતિનું જ્ઞાન બૂલીને કેવળ ગાયિકામાં જ તન્મય બની ગયાં હતા.

ચાર ધટિકા પર્થ ત મેધરાગનું આરાધન કરીને વિક્રમાએ વિરામ લીધો.

શિયાળાના પ્રારંભમાં થયેલા વરસાદનું આશ્ચર્ય સહુના હૃદયમાં ગાયિકા પ્રત્યે શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરી રહ્યું હતું.

અગ્નિગૌતાલે પોતાની માયા સંકેલી લીધી. વર્ષા શાંત થઈ ગઈ. રાજકન્યાએ જીઠીને પોતાના કંઠમાં ધારણ કરેલી મુક્તામાળા વિક્રમાના કંઠમાં આરોપી દીધી.

બધા દર્શકો ધન્ય ધન્ય કહેવા માંડ્યા.

મહારાજાએ પણ દેવી વિક્રમાને કંઠમાંથી કાઢીને એક રત્નમાળા અર્પણ કરી.

મહારાણી વિજયાએ એક મૂલ્યવાન વજ્રમુદ્રિકા વિક્રમાને પહેરાવી. ધીરે ધીરે સહુ વિદાય થવા માંડ્યા.

ત્રણેય બહેનો ભટ્ટમાત્ર, અગ્નિગૌતાલ વાલકારે આચાર્ય સહુ પોતપોતાના રથમાં બેસીને વિદાય થયાં.

મહારાજાએ અને મહાદેવીએ પોતાની પ્રિય કન્યા સુકુમારીને હૈયા સરસી લઈને કહ્યું : “પુત્રી, આજ અમારી મહા ચિંતા દૂર થઈ.. હવે તુ તારા નિર્ણયમાં અટલ રહેજે.”

રાજકન્યાએ માતાપિતાના ચરણ સ્પર્શ કર્યા.

માતાએ કહ્યું : “દીકરી, હવે તારે આવા એકાંતવાસમાં શા માટે રહેવું જોઈએ ?”

“હા મા...હું કોઈ પણ શુભ દિવસે રાજભવનમાં આવીશ.” રાજકન્યાએ કહ્યું.

સહુએ વિદાય લીધા પછી રાજકુમારી અને વિક્રમા શયનખંડ તરફ ગયાં.

રાત્રિનો ત્રીજો પ્રહર ક્યારનો પૂરો થઈ ગયો હતો.

રાજકન્યાએ પોતાના શયનખંડમાં જતાં જતાં કહ્યું : “ પ્રિય સખી, આજ મુક્તમાળા પહેરાવતી વખતે મારા મનમાં શું વિચારો આવ્યા હતા તે કહો ? ”

વિક્રમા પ્રશ્નભરી નજરે સુકુમારી સામે જોઈ રહી.

સુકુમારીએ કહ્યું : “ મને એ વખતે થયું હતું કે જો તું કોઈ કલાકાર હોત તો મેં તારા કંઠમાં વરમાળા જ આરોપી હોત.”

“ અને હું કોઈ રાજા કે રાજકુમાર હોત તો ? વિક્રમાએ આછા હાસ્ય સહિત પ્રશ્ન કર્યો.

“ તો તો મારી રક્ષિકાએ તારું મસ્તક જ ધડથી ઉતારી લીધું હોત ! ” સુકુમારીએ એવા જ હાસ્યથી કહ્યું.

વિક્રમા આછું હસી...અને સુકુમારીના ખભા પર હાથ મૂકતાં બોલી : “ રાજકુમારીજી, હવે આવો વિદ્રેષ ન શોભે. ”

“ આ વિદ્રેષ નથી, સખી...તારી વાત સાંભળ્યા પછી મેં મનથી પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે કોઈ સુયોગ્ય કલાકારને જ પ્રિયતમ અનાવવો. પણ એક એક પ્રશ્ન મારા હૈયામાં ભારે ચિંતા સરળવી રહ્યો છે ! ”

“ કયો પ્રશ્ન ? ”

“ તું મારી પાસે ધડીક બેસ...નિરાંતે પ્રશ્ન ચર્ચા લઉં.” કહી સુકુમારી પોતાના શયનખંડમાં અગ્રસર થઈ. વિક્રમા પણ પાછળ ગઈ.

બંને એક સુખાસન પર બેસી ગયાં. રાજકુમારીએ વિક્રમાના ખભા પર હાથ મૂકીને કહ્યું : “ સખી, તેં જે કલ્પના આપી છે એવો કલાકાર મને ક્યાં અને ક્યારે મળે ? ”

“ રાજકુમારીજી, આપના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પહેલાં હું એક પ્રશ્ન કરી લઉં ? ”

“ અવશ્ય...”

“ દરેક રાજાએ કે રાજકુમારો દુષ્ટ નથી હોતા.”

“ એ ગમે તે હોય. પરંતુ મારો નિર્ણય અટલ છે...જે કોઈ કલાકાર સાથી નહિ મળે તો હું જીવનભર કુમારિકા જ રહીશ.”

વિક્રમાએ રાજકન્યાનો કોમળ હાથ પોતાના બંને હાથ વચ્ચે દબાવતાં કહ્યું: “ ભાગ્યનું બળ મહાન હોય છે...તમે જેવો કલાકાર ઈચ્છો છો એવો જ કલાકાર તમને મળી રહેશે...”

“ તું મને આશ્વાસન આપે છે...હું એક રાજકન્યા છું... કલાકારને ક્યાં શોધવા જઉં ? ”

“ કલાકાર આપને શોધતો આવી ચડશે. મહારાજ સમક્ષ એક યોજના મૂકવી જોઈએ.”

“ કઈ યોજના ? ”

“ મહારાજે એક જાહેરાત કરવી જોઈએ કે કોઈ પણ નવજવાન કલાકાર ક્ષત્રિય અથવા બ્રાહ્મણ હોય તે રાજસભા સમક્ષ રાગમંજરી નામની રાગિણીની આરાધના કરીને એનો પ્રભાવ બતાવશે તો તેને રાજકન્યા સુકુમારી વરમાળા આશેપશે.”

રાજકુમારી વિચારમાં પડી ગઈ...જે પળ પછી બોલી: “ આવી જાહેરાત કેવી રીતે કરવી ? શું સમગ્ર દેશમાં દૂતો મોકલવા કે...”

વચ્ચે જ વિક્રમાએ કહ્યું: “ એવું કરવાની કંઈ જરૂર નથી. એક બે દિવસમાં આવી જાહેરાત રાજસભામાં જ કરવાની...પછી તો આ વાત વાયુવેગે પ્રસરવા માંડશે અને મને શ્રદ્ધા છે કે એકાદ સપ્તાહમાં જ કોઈ કલાકાર આવી પહોંચશે...કદાચ એક મહિનો થાય.”

“તો આ યોજના તારે જ મહારાજ સમક્ષ રજૂ કરવી પડશે.”

“રાજકુમારીજી, આપ હવે આરામ કરો...આપનો પ્રશ્ન મારો પોતાનો જ બની જાય છે. હું અહીં રોકાઈ શકું એવા સંયોગો ન હોવા છતાં મહારાજને સમજવવા રોકાઈશ”

“નહિ સખી, હવે તારાથી ક્યાંય જવાશે નહિ.”

“રાજકુમારીજી, આપના લગ્નોત્સવ વખતે હું ગમે ત્યાંથી આવી પહોંચીશ...પરંતુ મારી માતા ખાતર મારે ગયા વગર છૂટકો નથી.”

રાજકુમારીએ વિક્રમાના બંને હાથ પકડી લીધા.

વિક્રમાએ જિભા ચતાં કહ્યું : “જવાનો પ્રશ્ન આજે ક્યાં હતો? આપ આરામ કરો...હું સવારે સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈને મહારાજને મળવા જઈશ”

એમ જ થયું.

સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થયા પછી વિક્રમા મહારાજ શાલિવાહનને મળવા ગઈ.

મહારાજએ વિક્રમાનો આદરભર્યો સત્કાર કર્યો અને મહાદેવીએ પણ વિક્રમાને પુત્રી સમાન માનીને ખૂબ જ ભાવ દર્શાવ્યો.

વિક્રમાએ રાજકન્યાનાં લગ્ન અંગેની યોજના જણાવી. આખી યોજના સાંભળ્યા પછી મહારાજએ કહ્યું : “દેવી, આ યોજના સ્વીકારવામાં મને કોઈ બાદ નથી. પરંતુ રાગમંજરી ગાઈ શકે અને મલાવ દર્શાવી શકે એવો કલાકાર દસ વર્ષમાં પણ ન આવે.”

વિક્રમાએ કહ્યું : “કૃપાનાથ, મેં પ્રવાસમાં જ આવા એક કલાકારને જોયો હતો...એની સાથે થયેલી વાતચીત પરથી હું જાણી શકી હતી કે તે આ તરફ જ આવવા ઈચ્છે છે. સભવ છે કે રાજસભાનાં જાહેરાત થયા પછી આ કલાકાર એકાદ સપ્તાહમાં જ આવી ચડે...”

“ એ કરતાં કેઈ પણ પ્રભાવક રાગ ગઈને સુકુમારીનું ચિત્ત જે પ્રસન્ન કરશે તેને રાજકન્યા વરમાળા પહેરાવશે. એવી જાહેરાત કરીએ તો ? ”

“ એમાં પણ વાંધો નથી. ” વિક્રમાએ કહ્યું

યોજના પસંદ પડી ગઈ.

મહારાજાએ મંત્રીઓ સમક્ષ આ વાત કરી...અને ખીજે જ દિવસે રાજસભામાં રાજકન્યાની લાવનાની જાહેરાત કરવામાં આવી.

રાજકુમારી પણ ખીજે જ દિવસેથી એકાંતવાસનો ત્યાગ કરીને માતાપિતા પાસે રાજલવનમાં આવી ગઈ.

વિક્રમા ખૂબ જ વિનંતિ કરીને રૂપમાલાના લવન પર એક શરતે આવી શકી ..રોજ રાતે રાજકુમારી પાસે રહેવું ...

૨૩ :

: પ્રસ્થાન !

રાજકન્યા સુકુમારી કેઈ કલાકાર સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થઈ છે અને એના હૃદયમાં રહેલો પુરુષદ્વેષ દૂર થઈ ગયો છે એ સમાચાર ચારેક દિવસમાં તો આસપાસના પ્રદેશમાં વાયુવેગે પ્રસરી ગયા.

અને કલાકાર પણ પ્રભાવશાલી રાગ ગાઈ શકે તોજ રાજકન્યા વરમાળા પહેરાવે આ શરતથી નગરીમાં અને આસપાસના પ્રદેશમાં ભારે કુતૂહલ ફેલાવું શરૂ થયું.

અહીં વિક્રમે પણ પોતાના મિત્ર અને મંત્રી સાથે ચર્ચા કરી લીધી હતી. આ ચર્ચામાં અવતિની નર્તકીઓએ પણ ભાગ લીધો હતો. અને આ પ્રશ્નની બધી બાબતો વિચાર્યા પછી એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે એકાદ સપ્તાહમાં મહામંત્રી અને બંને નર્તકીઓએ અવંતિ વિદાય થવું. વિક્રમાદિત્યે સ્વીરૂપનો ત્યાગ કરી કલાકારનો વેશ ધારણ કરવો અને રાજસભામાં કેઈ રાગ ગાઈને અગ્નિવૈતાલ દ્વારા ચમત્કાર ભોગ કરવો.

આ યોજના સહુને ગમી ગઈ હતી.

ખીજ પાંચેક દિવસ જવા દધને વિક્રમાએ નક્કી કરેલી યોજના મુજબ રાજકન્યા સમક્ષ પ્રસ્થાનની ઈચ્છા જાહેર કરી.

સુકુમારીએ કહ્યું : “સખી, તારા વગર મને જરાયે ગમશે નહિ. તારા પરિચયથી મારા મનનો અધકાર દૂર થયો છે ..તારા સહકારથી મારું જીવન પણ ધન્ય બની જશે.”

“રાજકુમારીજી, મારી માતાનો પ્રશ્ન મારા માટે એટલો મહાન છે કે હું એની ઉપેક્ષા કરી શકતી નથી ..અને પ્રવાહ પણ ઘણો લાંબો છે...ત્યાં પહોંચતા જ એકાદ મહિનો થઈ જશે. હવે આપ મારા પર કૃપા કરો...અને મને એક વચન આપો.”

“રાજકુમારીએ વિક્રમાનો હાથ પકડી લઈને કહ્યું : “સખી, વધુ નહિ તો તેં દર્શાવેલી યોજનાનું પરિણામ જોઈને તું જા..”

“રાજકુમારીજી, આ યોજના એવી છે કે ક્યારે પરિણામ આવે તે કદાપી સકાય નહિ. કોઈ કલાકાર આવે તો ચાર દિવસમાં ય આવી ચડે અને ચાર મહિને પણ ન આવે ! આમ અનિશ્ચિત કાળ સુધી રોકાઈ રહેવું તે મારા માટે કોઈ પણ દષ્ટિએ શક્ય નથી.”

“રાજકુમારી વિચારમાં પડી ગઈ...થોડીવાર પછી બોલી : “તું કંઈક વચન માગતી હતી ને ?”

“આપશો ?”

“તને ન આપી શકું એવું મારી પાસે કંઈ નથી.”

“હવે મનમાં પુરુષજાતિ પ્રત્યેનો દ્વેષ સદંતર દૂર જ રાખજો...અને આપનાં લગ્ન થાય ત્યારે મને જણાવજો અને એક વાર અવતિ પધારજો...”

“તેં તો કંઈ માગ્યું જ નહિ...આ તો મારા જ હિતની વાત કહી.”

વિક્રમાએ હસીને કહ્યું : “સખીને વગર માગ્યે જ ધણું મળી જતું હોય છે !”

ખીજ દિવસે સવારે વિક્રમાએ વિદાય લેવાની વાત મહારાજ અને મહારાણીને પણ કરી.

સહુએ આગ્રહ ધણો કર્યો પરંતુ વિક્રમા પોતાના નિર્ણયને વિવેકપૂર્વક વળગી રહી.

મહારાજ શાલિવાહને વિક્રમાની ભાવનાને સમજી લીધી અને રાજ તરફથી સવા લાખ સુવર્ણમુદ્રાઓ અને કેટલાક અલંકારોની ભેટ આપી.

વિક્રમાએ મહારાજની ભેટનો સ્વીકાર કર્યો અને રૂપમાલાને ત્યાં આવ્યા પછી ભેટમાં મળેલા અલંકારો બંને બહેનોને આપ્યાં. સુવર્ણ-મુદ્રાઓ રૂપમાલાને આપી... પચીસ હજાર મુદ્રાઓ કામ અને મદનને આપી. પચીસ હજાર મુદ્રાઓ મહામત્રીને ભેટ રૂપે આપી અને બાકીની પચાસ હજાર મુદ્રાઓ આ નગરીનાં ધર્મસ્થાનોમાં મોકલાવી દીધી.

બંને બહેનોની અને મહામત્રીની સુવર્ણમુદ્રાઓની નગરીમાંથી અવંતિની ફૂંડીઓ લઈ લીધી અને બીજા ત્રણ દિવસ પછી પાંચેય મત્રીઓ પોતપોતાના અશ્વો પર બેસીને અવંતિના માર્ગે વિદાય થયા.

વિદાય વખતે છેક નગરીથી બે કોસ દૂર પર્યંત રાજકન્યા, રૂપમાલા, રાજકર્મચારીઓ વગેરે આવ્યા હતા.

અને સુકુમારીના નયનો સજળ બની ગયાં હતાં.

દશેક કોસ પહોંચ્યા પછી એક વનપ્રદેશમાં સહુએ વિશ્રામ લીધો.

અગ્નિગૈતાલ સિવાય સહુએ સાથેનું ભાતું ખાધું. અગ્નિગૈતાલે કહ્યું : “ મહારાજ, હવે તો આ વેશ અળગો કરો.”

વિક્રમે હાસ્યભર્યાં સ્વરે કહ્યું : “ કેમ મિત્ર, મારું અપહરણ કરવાનો વિચાર તો નથી આવતો ને ? ”

અગ્નિગૈતાલે એવા જ હાસ્ય સહિત કહ્યું : “ મારી જાતિ જ જુદી છે એટલે શું કરું ? પણ મને મહામત્રીનો ભય લાગે છે...”

બધા ખડખડાટ હસી પડ્યા.

વિક્રમે દેવકીર્તિએ આપેલા રૂપપરિવર્તન પ્રયોગનું નિવારણ કર્યું. તે પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં આવી ગયો. તેણે પુરુષનો પોશાક જે સાવ સાદો હતો તે ધારણ કરી લીધો.

ત્યાર પછી સહુ પાંચ કોસ દૂરના એક મધ્યમ ગામડાના પાદરમાં આવેલા ક્ષુદ્ર ઉપવનમાં રાત્રિકાળ નિમિત્તે ઊતર્યા.

ભોજન વગેરેની વ્યવસ્થા કરવા ભટ્ટમાત્રે અને અગ્નિગૌતાલ ગામમાં ગયા.

એક આદાણુના ઘેર ગરમ રસોઈ તૈયાર કરાવીને અને અગ્નિગૌતાલ માટે મીઠાઈના જે ટોપલા ભરાવીને બંને પાછા આવ્યા.

પાચેય અશ્વોને ચંદી આપવામાં આવી.

ભોજનાદિથી નિવૃત્ત થયા પછી એક વૃક્ષ નીચે પાતળી જાજમ પાથરીને પાચેય સાથીઓ બેઠા.

રાત્રિનો પ્રારંભ થઈ ગયો હતો. આ ઉપવનમાં દીવડો સળગાવી શકાય એવી કોઈ સગવડ નહોતી તેમ આ લોકોને જરૂર પણ નહોતી.

સામાન્ય વાતોમાં ભટ્ટમાત્રે એક પ્રશ્ન કર્યો: “ મહારાજ, આપ એકલા અહીં રહો તે અમને બરાબર નથી લાગતું...આપ પણ સાથે આવો તો ? ”

“ સાથે આવવામાં મને કંઈ હરકત નથી...પરંતુ ક્ષત્રિયના લોહીમાં ધણા ગુણો પડ્યા છે તેમ એક દોષ પણ છુપાયો છે. એ દોષનું નામ છે જીદ, વટ અથવા હઠાગ્રહ. અવતિથી નીકળતાં પહેલાં મેં મારી પ્રિયતમાને કહ્યું હતું કે હું રાજકન્યા સુકુમારી પર વિજય મેળવીને જ આવીશ.”

મદનમાળાએ આજા હાસ્ય સહિત કહ્યું: “ કૃપાનાથ, વિજય તો આપે મેળવી જ લીધો છે. રાજકન્યાનાં મનમાંથી આપે પુરુષદ્વેષ દૂર કર્યો છે.”

“ બહેન, જ્યાં સુધી તેનાં લગ્ન ન થાય ત્યાં સુધી કાર્ય અધૂરું જ ગણાય. ”

તરત મહામંત્રીએ કહ્યું: “ તો પછી આપણે વેશપલટો કરીને પાંછા વળીએ અને નગરીની કોઈ સારી પાંચશાળામાં નિવાસ કરીએ. આપ કલાકારના રૂપે કાર્ય સિદ્ધ કરો અને રાજકન્યા સાથે પરણી દ્યો...પછી આપણે બધા સાથે જ જઈએ.”

વિક્રમાદિત્ય આશ્ચર્ય હસ્યો અને મહામંત્રીની હાથ પકડતા બોલ્યો : “ જ્યાં લાગણી વધારે હોય ત્યાં બુદ્ધિ બિચારી બની જતી હોય છે. મિત્ર, રાજકન્યાના હૃદયમાં પુરુષ પ્રત્યે દ્વેષ નથી રહ્યો એ સાચું...પણ તે કોઈ રાજા કે રાજકુમાર સાથે પરણવા નથી માગતી. તેના મનમાં ઊંડેઊંડે એવો સશય છે કે રાજગૃહમાં સ્ત્રીને માનપાન ને મરતબો જરૂર મળે છે પણ પતિતું સુખ પૂરેપૂરું મળતું નથી જો આ પ્રશ્ન એના હૈયામાં ન હોત તો મેં તે દિવસે જ મારો વેશ તેની સામે દૂર કર્યો હોત અને વિક્રમાદિત્યના સ્વરૂપે જાહેર થયો હોત ! આ કલાકારની ધાધલ પણ ન કરવી પડત.”

કામકલાએ કહ્યું: “ કૃપાનાથ, આપ કોણ છો એ વાતની રાજકન્યાને ખબર તો પડશે જ ને ? ”

“ હા...એટલા માટે લગ્ન કર્યા પછી હું જે ચાર મહિના ત્યાં રોકાવા ઈચ્છુ છું એનું મન બરાબર જોયા પછી જ મારો સાચો પરિચય આપીશ.” વિક્રમે કહ્યું.

“ ઓહ ! મહારાજ...તો પછી આ તો અચોક્કસ સમયનો પ્રશ્ન બિલો થયો.” ભદ્રમાત્રે કહ્યું.

“ એટલે જ તમને વિદાય કરું છું.”

“ પણ આપની આટલી લાંબી ગેરહાજરીના પરિણામે રાજ્ય-વ્યવસ્થા.”

વચ્ચે જ વિક્રમે કહ્યું : “ આપ છો, અન્ય મંત્રીઓ પણ છે ...છતાં મેં મનથી એક વાત નક્કી કરી છે કે હું ત્રણ મહિનાથી વધારે નહિ રોકાઉં. આપણે પગપાળા આવ્યા હોત તો હજી પ્રતિષ્ઠાનપુર પહોંચ્યા પણ ન હોત. ”

“ એ બરાબર છે...”

“ અને મારો મહાન મિત્ર તમને આજ ને આજ અવતિના પાદરમાં પહોંચતા કરી દેશે...સૂર્યોદય પહેલાં તો તે મારી પાસે આવી પહોંચશે. ” વિક્રમે કહ્યું.

તરત અગ્નિવૈતાલ બોલ્યો : “ મહારાજ, આપ મહાદેવીને કંઈક સંદેશો આપવાના હતા ને...”

“ હા...તારે મહાદેવીને કુશળ કહેવાના છે અને હજી ત્રણ મહિના લાગશે એમ જણાવવાનું છે. ”

“ તો પછી હું સૂર્યોદય પહેલાં કેવી રીતે આવી શકીશ ? ”

“ બરાબર છે ..લલે ને વિલ બ થાય ..હું આ ગામમાં જ રહીશ.. તારે પાંચેય અશ્વો ત્યાં લઈ જવાના છે...”

“ પાંચેય ? પછી આપણે શું કરશું ? ”

“ આપણે અહીંથી બે અશ્વો મેળવી લઈશું. આ અશ્વો લઈને પાછા જઈ એ તો અશ્વો પરખાઈ જાય ”

“ તો પછી ત્યાંથી જ બીજા બે અશ્વો મોકલું. ” મહામંત્રીએ કહ્યું.

“ ના, ત્યાંથી કશું મોકલવાનું નથી. મારી પાસે સુવર્ણમુદ્રાઓ પુષ્કળ છે ..ઉત્તમ વીણા ને મૃદંગ વગેરે સાધનો પ્રતિષ્ઠાનપુરમાંથી મળી શકે એમ છે. ” વિક્રમે કહ્યું.

આમ વાતો કરતાં કરતાં રાત્રિનો બીજો પ્રહર પૂરો થવા આવ્યો ત્યારે વિક્રમે અગ્નિવૈતાલને બોજન કરવાની વિનંતિ કરી.

અગ્નિવૈતાલ મિષ્ટાન્નના બને કરડિયા લઈને એક વૃક્ષના ઓથે ગયો. અને થોડી જ વારમાં ચટ કરીને આવી પહોંચ્યો.

સહુએ ઉપવનની સ્વચ્છ જગ્યામાં પોતપોતાના અશ્વો પર લાવેલા સાધનમાંથી એક એક ગાદી કાઢી અને બિછાવી.

અગ્નિવૈતાલે પોતાની ધ્રુષ્ણ-શક્તિના પ્રભાવે વિક્રમ સિવાય અધાને નિદ્રાધીન કરી મૂક્યાં.

ત્યાર પછી બંને મિત્રો પણ આડેપરખે થઈને વાતો કરવા માંડ્યા.

છેક પાછલી રાતે અગ્નિવૈતાલે પાચેય અશ્વો, બંને નર્તકીઓ અને મહામંત્રીને પોતાની શક્તિના પ્રભાવે અવંતિ નગરીથી ત્રણેક ક્રોસ દૂર આવેલા એક નિર્જન ઉપવનમાં મૂકી દીધા.

અહીં માત્ર વિક્રમાદિત્યનાં વસ્ત્રો, સુવર્ણમુદ્રાઓની થેલી અને બિછાવેલ પાતળી ગાદીને શાલ સિવાય કશો સામાન ન રહ્યો.

અગ્નિવૈતાલની શક્તિ વડે સહુ અદસ્ય થયા ત્યારે વિક્રમાદિત્ય સુકુમારીના સુદર વદનનું સ્મરણ કરતો કરતો નિદ્રાધીન થઈ ગયો.

ઉપવનનાં વૃક્ષો પર વસતાં પંખીઓનું પ્રાતઃગાન શરૂ થયું. પૂર્વગગનમાં ઉપારાણીનો સુકેસરી પાલવ પથરાયો.

વિક્રમાદિત્ય જાગી ગયો. મનમાં લગવાનનું સ્મરણ કરી તેણે પાતળી ગાદી, ઓઢવાની શાલ અને ચાદરનો વીટો વાળ્યો અને તે વીટો એક વૃક્ષની ડાળ પર ગોઠવી દીધો. ત્યાર પછી લગભગ એક હજાર સુવર્ણમુદ્રાની થેલી અને પહેરવાનાં કપડાંની પોટલી બગલમાં દબાવી તે ઉપવનના પાછળના ભાગમાં વહેતી એક નાની સરિતા તરફ ગયો.

તે જોઈ શક્યો કે, ગામનાં પ્રહરે ગયેલા ઢોર ગામ તરફ પાછાં વળી રહ્યાં છે.

કાઈ કાઈ ખેડૂતો પણ પોતાનાં ખેતરો તરફ જતા હોય છે.

વિક્રમાદિત્ય નાની સરિતાના કાંઠે આવ્યો. સારું સ્થળ જોઇને વઝોની પોટલી મૂકી અને પ્રાતઃકાર્ય શરૂ કર્યું.

શૌચ, દાંતધાવન અને સ્નાનકર્મથી નિવૃત્ત થઈ તેણે પલાળેલી ઘોતી ને ઉત્તરગય જરા છમ્મછમાવીને ત્યાં ને ત્યાં સૂકવી નાખ્યાં.

વિક્રમાદિત્ય માત્ર ક્ષત્રિય નહોતો, માત્ર નવજવાન રાજા નહોતો, પરંતુ સમગ્ર માલવદેશનો સ્વામી હતો. તેના એક જ ઇશારે સેંકડો દાસદાસીઓ સેવા માટે હાજર થઈ જતાં...પરંતુ તેણે ગમે તેવી પરિસ્થિતિ મુજબ જીવનને ધરવાનો અનુભવ લઈ લીધો હતો. દેશવટાના કામ દરમિયાન તે ખૂબ જ કસાયો હતો.

એએક ઘટિકા પછી વઝો સુકાયાં એટલે લઈ...પોટલીમાં બાંધી તે ગામ તરફ ચાલતો થયો.

ગામ લગલગ અર્ધકોસ દૂર હતું...પરંતુ ગામનું પાદર ખૂબ જ રળિયામણું હતું. લોકોના ચહેરા પર આનંદ અને સંતોષનો સંગમ દેખાતો હતો.

આ ગામ મહારાજ શાલિવાહનના રાજ્યમાં જ આવેલું હતું... ગામની બજાર બહુ મોટી નહોતી...ગામના પ્રમાણમાં સારી હતી. હલવાઈની દુકાનો ખૂબી ગઈ હતી. વિક્રમાદિત્યે એક હલવાઈને ત્યાંથી થોડી ખાદ સામગ્રી લીધી. ત્યાર પછી તે એક નાની સરખી પાંચશાળામાં ગયો. શિરામણ કરી જળપાન કર્યું.

પાંચશાળાનો મુનીમ વયોવૃદ્ધ હતો. વિક્રમાદિત્યે તેને અશ્વો વેચાતા મળી શકશે કે કેમ તે વાત પૂછી.

મુનીમે કહ્યું: “જરૂર મળી શકશે. એક સુવર્ણમુદ્રામાં તો શ્રેષ્ઠ અશ્વ મેળવી શકશે. આપ રહો છો કયાં?”

“માલવદેશમાં.”

“આમ કઈ બાજુ જવું છે?”

“ પ્રતિષ્ઠાનપુર તરફ...”

“ તે તમે એકલા જ છો ? ”

“ ના મારો સાથી પણ છે. તે જરા બહાર ગયો છે...હમણા આવી પહોંચશે ” વિક્રમાદિત્યે કહ્યું.

વૃદ્ધ મુનીમ વધુ પ્રશ્ન પૂછે તે પહેલાં જ અગ્નિવૈતાલ પાંચશાળામાં દાખલ થયો. તેણે પોતાનું સમગ્ર રૂપ ફેરવી નાખ્યું હતું. જો તેણે વિક્રમને જોઈને નમસ્કાર ન કર્યા હોત તો વિક્રમ પણ તેને ઓળખી શકત નહિ.

બંને મિત્રો પાંચશાળાની એક ઓરડીમાં ગયા.

અગ્નિવૈતાલે મહાદેવીના કુશળ સમાચાર આપ્યા અને અવંતિના, રાજવ્યવસ્થાના અને ખીજ સમાચાર પણ આપ્યા.

ત્યાર પછી બંને મિત્રો પોતાનો સરસામાન ત્યાં જ રાખીને ગામમાં જવા નીકળ્યા

વિક્રમાદિત્ય અને અગ્નિગૌતાલે બે અશ્વો અને કલાકારને શોભે એવાં વસ્ત્રો પણ ખરીદ્યાં અને આ મધ્યમ ગામમાં બે દિવસ રોકાઈ ને ત્રીજે દિવસે તેઓ દક્ષિણભારતનાં કેટલાંક દર્શનીય સ્થળો જોવા નીકળી પડ્યા. કારણ કે તેઓ દસેક દિવસ પછી પ્રતિષ્ઠાનપુર જવા માગતા હતા.

બંને મિત્રો ફરતા ફરતા વિજયપટ્ટન આવ્યા. ત્યાંથી એક મહાર્ષિ-વીણા અને મૃદગની ખરીદી કરી.

અને દસ દિવસનો આવો આડો પ્રવાસ ખેડીને તેઓ પ્રતિષ્ઠાનપુરની એક શ્રેષ્ઠ ગણાતી પાન્યશાળામાં પહોંચ્યા.

દસબાર દિવસના આ પ્રવાસમાં વિક્રમાદિત્ય જોઈ શક્યો હતો કે રાજકન્યા સુકુમારીએ લગ્ન માટે કરેલી શરત ચારે તરફ ફેલાઈ ગઈ હતી. અને બે ચાર કલાકારો પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં આવી પણ ગયા હતા.

રાજકુમારી સાથે લગ્ન થાય એવી ઈચ્છાથી માત્ર વિજયપટ્ટનનો એક જ કલાકાર આવ્યો હતો. બાકીના કુતૂહલવશ આવ્યા હતા.

વિજયપટ્ટનથી આવેલા કલાકારનું નામ જયકેસરી હતું અને તેનું વય લગલગ પાંત્રીસ વર્ષનું હતું. તે જાતનો ક્ષત્રિય હતો ને એક

અચ્છો ગાયક હતો. તેણે માલકોષ રાગ પર ખૂબ જ શ્રમ લીધો હતો. અને દક્ષિણ ભારતમાં એના જેવો અન્ય કોઈ ગાયક નહોતો જે માલકોષને મસ્ત રૂપે રજૂ કરી શકે.

માલકોષ રાગનો પ્રભાવ હતો દર્શકોને મુગ્ધ કરવા...સ્થભિત બનાવી દેવા. અને જ્યેષ્ઠસરી જ્યારે માલકોષ ગાતો ત્યારે એવું જ વાતાવરણ સર્જાતું.

વિક્રમાદિત્યને આ વાતની જાણ થઈ એટલે તેણે પોતાના મિત્રને કહ્યું : “ મિત્ર, હવે આપણે પણ મહારાજ સમક્ષ વાત કરવી જોઈએ.”

“ હા...પરંતુ એ પહેલાં જ્યેષ્ઠસરીનો પુરુષાર્થ કેવો છે તે પણ જાણી લેવું જોઈએ.” અગ્નિગૌતાલે કહ્યું : “ મેં સાંભળ્યું છે કે આવતી કાલે રાજભવનમાં જ્યેષ્ઠસરી માલકોષની આરાધના કરવાનો છે.” “ તો આપણે પણ આવતી કાલે રાતે જ મુકાબલો કરીએ.” અગ્નિગૌતાલે કહ્યું.

“તો પછી આજ મહારાજને સૂચના તો આપવી જ જોઈએ ને ?”

“ હા...મુકાબલો થતો હોય તો વધારે મજા આવશે...પરંતુ આ વખતે ચમત્કાર કેવો બતાવવો છે ? ” અગ્નિગૌતાલે કહ્યું.

“ મિત્ર, આપણે કંઈ મહાન ગૌથા નથી. રાજકન્યાની ભાવના રાગમંજરી સાંભળવાની છે એટલે એ જ ઠીક પડશે.”

“ રૂપમાલાને ત્યાં પાણી ઉછાળ્યું તું એમ જ ને ? ”

“ હા...”

“ તો તો આપણે મેદાન મારી જઈશું. આપ આજા કરો તો હું મહારાજ પાસે જઈ આવું.”

“ સંધ્યા વખતે આપણે બંને રાજભવનમાં જશું.” વિક્રમે કહ્યું.
પરંતુ...

“ શું ”

“ ક્યા નામથી પરિચય આપશું ? ”

વિક્રમે હસીને કહ્યું : “ જ્યકેસરીની સામે વિક્રમકેસરી નામ વધારે સરસ લાગશે. ”

“ એ કરતાં વિજયસિંહ નામ વધારે અનુકૂળ જણાશે. ”

“ પાંચશાળામાં તેં કયું નામ લખાવ્યું છે ? ”

“ આપનું નામ ગાયક વિજયસિંહ લખાવ્યું છે ને મારું નામ સિંહમિત્ર લખાવ્યું છે. ”

વિક્રમાદિત્યે અગ્નિગૌતાલનો હાથ પકડી લઇને કહ્યું : “ ખરેખર તું ભારે ચતુર થઈ ગયો છે. ”

“ એ આપની મૈત્રીનું ફળ છે. ”

સંધ્યા સમયે વિક્રમાદિત્ય અને અગ્નિતાલ રાજવૈભવનમાં ગયા. અમે મહારાજને મળીને પોતાનો ક્ષત્રિય ગાયક તરીકે પરિચય આપ્યો. અને આવતી કાલે રાતના પોતાને પ્રભાવશાળી રાગ ગાવાની તક મળે એવી પ્રાર્થના કરી.

મહારાજ શાલિવાહન વિક્રમાદિત્યનાં તેજસ્વી નયનો જોઈને પ્રભાવિત બની ગયા હતા. સપ્રમાણ અને બલિષ્ઠ કાયા...ભિગતું ધૌવન, વિશાલ ભાલ, પ્રચંડ બાહુ માંસલ વક્ષઃ સ્થળ...આ બધું જોઈ ને...મહારાજના હૈયામાં એક આશા પણ નાચી ઊઠી. તેમણે વિજયસિંહ રૂપી વિક્રમાદિત્યની માગણી મંજૂર કરી અને પાંચશાળામાંથી રાજ્યના અતિથિગૃહમાં આવવાની વિનંતિ કરી.

વિક્રમાદિત્યે મહારાજ શાલિવાહનની ઈચ્છાને સત્કારી અને પ્રભાવોત્પાદક રાગ છેડતી વખતે એક જળકુલ અને એક મોટી કથરાટ હાજર રાખવાની સૂચના કરી.

મહારાજાએ આનંદ વ્યક્ત કરીને પાંચશાળામાં બંનેનો સર-સામાન લઈ આવવા એક રથ રવાના કરવાની આજ્ઞા કરી.

રાજ્યના અતિથિગૃહના એક ખંડમાં બંને મિત્રોને ઉતારે મળ્યો...ખીજ ખંડમાં સુપ્રસિધ્ધ ગાયક જયકેસરી પોતાના રસાલા સાથે ઊતર્યો હતો.

રાત આનંદમાં પસાર થઈ.

દિવસના ભાગમાં બંને મિત્રો નર્તકી રૂપમાલાના ભવન પર ગયા.

રૂપમાલાએ બંનેનો સત્કાર કરીને કહ્યું : “ શી આજ્ઞા છે ? ”

વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ દેવી, થોડા દિવસ પહેલાં અવંતિનાં પ્રખ્યાત ગાયિકા દેવી વિક્રમા આપને ત્યાં અતિથિરૂપે હતાં ને ? ”

“ હા...”

“ તેઓ મને માર્ગમાં મળ્યાં હતાં...હું પણ એક ગાયક છું અને રાજકન્યા સાથે લગ્ન કરવાની ભાવનાએ આવ્યો છું. આ વાત મેં દેવી વિક્રમાને કહી એટલે તેઓએ મને આપને મળવાની સૂચના કરી હતી.”

“ આપનું શુભ નામ ? ”

“ વિજયસિંહ...”

“ સરસ નામ છે...દક્ષિણ ભારતના પ્રખ્યાત ગાયક શ્રી જય-કેસરી પધાર્યા છે...”

“હા દેવી ..આજ રાતે જ તેઓ માલકોષની આરાધના કરવાના છે અને હું રાગમંજરીની આરાધના કરવાનો છું. ”

રૂપમાલા ચમકી : “ શુ આપ રાગમંજરી ગાશે ? ”

“ હા...પણ હું કોઈ પ્રકારના સાધન વગરનો છું...મેં દેવી વિક્રમાને નારી પરિસ્થિતિ જણાવી એટલે તેઓએ મને આપને મળવાનું અને આપના તરફથી સહાય મળશે એમ જણાવ્યું.”

રૂપમાલાએ પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું : “ આપને જે કંઈ સાધતો જોઈ શે તે મળી જશે.”

“ આશ્વસ્ત થયો દેવી. મારે માત્ર આપના વાઘકારોનો સાથ જોઈએ છીએ.”

“ હું ને મારા વાઘકારો કૃતાર્થ થઈશુ. દેવી વિક્રમાએ રાગમજરીની આરાધના કરી હતી.”

“હું જાણું છું...દેવી વિક્રમાએ મને સ્પષ્ટતા વાત કરી હતી.”

“ આપ ક્યાં ભિતર્યા છો.”

“ પાન્થશાળામાં ભિતર્યા હતા પરંતુ મહારાજની ઈચ્છાને માન આપીને રાજના અતિથિગૃહમાં ગયા છીએ.”

“ જો આપને ત્યાં અનુકૂળ જણાતું ન હોય તો મારે ત્યાં પધારવાની કૃપા કરો.”

“ ધન્યવાદ દેવી...” વિક્રમાદિત્યે હસીને કહ્યું.

ત્યાર પછી બંને મિત્રો નિવાસ સ્થળે આવી ગયા.

રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થાય તે પહેલાં જ રાજભવનના રંગમંડપમાં મંત્રીઓ, કલાકારો, શ્રેષ્ઠિઓ સુભટો વગેરે આવી ગયા હતા.

સ્ત્રીવર્ગે પણ સારી સંખ્યામાં આવ્યો હતો. રૂપમાલા, આચાર્યા મંજરી દેવી તો હતાં જ. સિવાય નગરીની પાંચેક ગાયિકાઓ પણ આવી હતી.

રંગમંડપમાં વધુમાં વધુ હસો માણસો એસી શેકે એવી વ્યવસ્થા હતી...અને રાજ તરફથી એટલાં જ નિમંત્રણો કાઢવામાં આવ્યા હતાં.

રાગનો પ્રભાવ જોવાની ઈચ્છા કરતાં રાજકુમારીના લગ્નની શરતનું આકર્ષણ સહુના મનમાં વિશેષ હતું.

મહાગાયક જયકેસરી તેના માટે નિયુક્ત કરેલી જગ્યાએ આવી

ગયો હતો તેણે આછા લીલા રંગનું કૌશયનું સોનેરી કિનારવાળું પીતાંબર પહેર્યું હતું ગુલાબી રંગનું કૌશયનું ઉત્તરીય ધારણ કર્યું હતું.. ગળામાં મોતીની માળા શોભતી હતી...ઓઠિયા વાળ એના ક્ષત્રિયપણાની નિશાની સમા જણાતા હતા.

જયકેસરીની વાઘમંડળી રંગમય પર ગોઠવાઈ ગઈ હતી.

મહારાજ શાલિવાહન પોતાના પરિવાર સાથે રંગમંડપમાં દાખલ થયા. લોકોએ જયનાદ પોકાર્યો ! રાજકન્યા સુકુમારી પણ માતાપિતાની સાથે જ હતા તેની પાછળ એક દાસી હાથમાં ફૂલની માળાવાળો સુવર્ણનો થાળ લઈને ચાલતી હતી.

આગલી હરોળમાં રાજ પરિવાર માટે બિછાવેલી મશરૂ ગાદીઓ પર મહારાજ, મહાદેવી, રાજકુમારી, યુવરાજ વગેરે સહુને નમન કરતાં કરતાં બેસી ગયા.

વિક્રમાદિત્ય પણ આવી ગયો હતો અને તેના સ્થાને અગ્નિ-ગૈતાલ સાથે બેઠો હતો. તેણે આસન પર બિરાજમાન થયેલી સુકુમારી તરફ નજર કરી. તેના મનમાં થયું, રાજકન્યા ખરેખર દેવાંગના જ છે...કોઈ ભુવન મોહિની ત્રિલોક પર રાજ કરવા આવી હોય અથવા તો રતિ પોતે માનવ રૂપ ધારણ કરીને વિશ્વને પોતાના રૂપે રમાડવા પધારી હોય એમ જ દેખાય છે.

રાજકન્યાને એટલી ખબર તો પડી જ ગઈ હતી કે વિજયસિંહ નામનો એક ક્ષત્રિય ગાયક આવ્યો છે અને આજે જ તે એક પ્રભાવશાળી રાગની આરાધના કરવાનો છે. પરંતુ તેણે વિજયસિંહને જોયો નહોતો જયકેસરીને જોયો હતો...પણ તેના મન પર મહાગાયકનો કામ પ્રભાવ નહોતો પડ્યો. સભવ છે કે જયકેસરીનું પાત્રીસ વર્ષનું સ્વ ગાજકન્યાની આંખને ડચિકર ન લાગ્યું હોય !

મહારાજનો ઇશારો સમજીને મહામંત્રી ઊભા થયા અને બધા

દર્શકો સામે જોઈને ખોલ્યા : “ મહાનુભાવો, આપ સહુ જાણો છો કે આપણા રાજકુમારીજી સંગીત પ્રત્યે ખૂબ જ મમતા દર્શાવે છે. એ મમતાના કારણે કહો કે અતરની ભાવનાના કારણે કહો, તેઓશ્રીએ કોઈ શ્રેષ્ઠ કલાકારને પરણવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. આ અંગેની જાહેરાત રાજસભામાં અવાર નવાર કરવામાં આવી હતી અને તેના પરિણામે આજ બે ક્ષત્રિય કલાકારો પોતાની કલાનો પરિચય આપવા પધાર્યા છે. એક છે આપણા દક્ષિણ ભારતના મહાગાયક આર્ય જયકેસરીજી...તેઓ માલકોષ રાગની આરાધના કરીને માલકોષનો પ્રભાવ સર્વની સમક્ષ દર્શાવશે.

“ બીજા કલાકાર પણ નવજવાન ક્ષત્રિય છે...તેમનું શુભનામ વિજયસિંહ. તેઓ માલવ તરફના વતની છે. અને દક્ષિણનાં તીર્થધામોની યાત્રાએ નીકળ્યા હતા. રાજકુમારીજીના નિશ્ચયની વાત સાંભળીને તેઓ અત્રે આવ્યા છે અને આજ તેઓ રાગમજરીની આરાધના કરશે. થોડા દિવસો પહેલાં આ નગરીમાં અવંતિનાં એક મહાન ગાયિકા દેવી વિક્રમા આવ્યા હતાં અને તેઓએ રાજકુમારી સમક્ષ બે વખત પ્રભાવોત્પાદક રાગની આરાધના કરી હતી. આજ તેઓ અહીં નથી...પરંતુ તેમના સસર્ગથી જ રાજકુમારીજીના મનનું પરિવર્તન થયું છે અને રાજકુમારીશ્રીએ કોઈ પ્રભાવશાળી કલાકારને વરમાળા પહેરાવવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. હવે હું દક્ષિણ ભારતના મહાગાયક આર્ય જયકેસરીજીને વિનતી કરું છું કે તેઓ પોતાની સાધના રજૂ કરે.”

લોકોએ હર્ષધ્વનિ કર્યો.

મહાગાયક જયકેસરી પોતાના આસન પરથી ઊભો થયો અને સર્વને નમન કરી રંગમય પર પોતાની મંડળી પાસે ગયો. ત્યાં એક ગાદી બિછાવવામાં આવી હતી...તેના પર છટાપૂર્વક આસન લઈ...

પોતાના વાદ્યકારોને સહાસ્ય વદને માલકોષ સ્વરલહરી પ્રસરાવવાનું જણાવ્યું.

સુષિર વાદ્ય, ચર્મવાદ્ય, તારવાદ્ય, કાંસ્યવાદ્ય કાળવાદ્ય ઝણઝણી ઊઠ્યાં.

માલકોષની અતિ મધૂર સ્વરલહરી વહેવા માંડી.

અને આર્ય જ્યેષ્ઠસરીએ રાગની આરાધના ગંભીર મધુરસ્વરે શરૂ કરી.

અર્ધ ધટિકામાં જ મહાગાયકે માલકોષની શ્રુતિઓને વહેતી કરવા માંડી.

બધા દર્શકો મુગ્ધ નયને ગાયક સામે જોઈ રહ્યા...સમગ્ર રંગ-મહોપમાં માલકોષની જ છાયા પ્રસરી ચૂકી હતી...મહાગાયકને ધન્ય ધન્ય કહેવા પૂરતી તમન્નાને સહુ પ્રાણપણે રોકી રહ્યા હતા. કારણ કે ગાયકની આરાધનામાં વિશ્લેષ પાડવાનું કોઈને ઉચિત લાગતું નહોતું.

વિક્રમાદિત્ય પણ આ ગાયક પર ભારે પ્રસન્ન બની ગયો. આવા મહાન ગાયક પાસે પોતે કોઈ વિસાતમાં નથી એમ તેને લાગવા માંડ્યું.

બે ધટિકા પર્યંત માલકોષની આરાધના કરીને જ્યેષ્ઠસરીએ રાગનો પ્રભાવ બરાબર બિછાવી દીધો હતો...બધા દર્શકો સ્થિર, સ્તબ્ધ અને મુગ્ધ બની ગયા હતા. રાજકુમારી પણ સ્થિર નજરે મહાગાયકની સાધના જોઈ રહી હતી.

ચાર ધટિકા પર્યંત રાગની આરાધના કરીને જ્યેષ્ઠસરીએ માલકોષની પૂર્ણાકૃતિ કરી.

દર્શકોએ જ્યનાદ પોકાર્યો. વિક્રમાદિત્યે પણ ઊભા થઈને કલાકારને ધન્યવાદ આપ્યો.

જ્યેષ્ઠસરી સહુને નમન કરીને પોતાના આસન પર આવી ગયો, તેના વાદ્યકારો પણ ઊઠીને અન્યત્ર બેસી ગયા.

મહામંત્રીએ જિભા થઈને વિજયસિંહને વિનંતિ કરી. વિજયસિંહ જિભો થયો...રૂપમાલાની વાદ્યમડળી પણ રંગમંચ પર આવી ગઈ.

વિજયસિંહ સહુને નમન કરીને રાજકુમારી સમક્ષ સહારથ વદને બેઠેને બોલ્યો : “રાજરાજેશ્વર, મહાદેવીજી, રાજકુમારીજી અને અન્ય સજ્જનો, હું આપની સામે રાગમંજરીની આરાધના કરીશ...આ આરાધનાનો પ્રભાવ એવો છે કે એક જળકુલમાં ભરેલું જળ રાગિણીના સ્વર કલ્પોલથી સ્વયં ઉલ્લાસમાં આવીને ઊછળવા માંડશે. આપ સહુ ધૈર્યપૂર્વક સાંભળજો અને નિહાળજો.”

વિક્રમાદિત્ય રંગમંચ પર ગયો...પોતાના આસન પર બેસીને દેવી રૂપમાલાના વાદ્યકારોને રાગમંજરીની સ્વરલહરી વહેતી કરવાની પ્રાર્થના કરી.

થોડી જ પળો પછી વિક્રમાદિત્યે રાગમંજરીની આરાધના શરૂ કરી...તેની સામે મોટો કથરાટ વચ્ચે એક જળકુલ રાજનો સેવક મૂકી ગયો હતો.

એક ધટિકા પછી તેણે વૈતાલ સામે નજર કરી. વૈતાલ સમજી ગયો અને એક કથરાટ વચ્ચે મૂકેલા જળકુલમાંથી ધીરે ધીરે જળ ઊછળવું શરૂ થયું. દર્શકોમાં આશ્ચર્યનું મોજીલું ફરી વળ્યું.

બીજી એક ધટિકા ગઈ...

જળકુલમાંનું જળ વધારે ઊંચું ઊછળીને પાછું અંદર પડતું હતું.

મહાગાયક જયકેસરી પણ સ્તબ્ધ બની ગયો હતો...તેણે રાગમંજરીનું નામ પણ સાંભળ્યું નહોતું અને આવો પ્રભાવ પણ જોયો નહોતો.

ત્રીજી ધટિકા પૂરી થઈ...આખી કથરાટ જળથી ભરાઈ ગઈ હતી અને જળકુલ પણ ભરેલો જ રહ્યો હતો.

દશક્રો હર્ષધ્વનિ પોકારવા માંડ્યા.

ભાવાવેશમાં અતિ પ્રસન્ન ચિત્ત બનેલી રાજકન્યા સુકુમારી જીભી થઈ અને માતાપિતાને નમન કરીને બોલી : “આ ગાયકની સાધના મને ગમી ગઈ છે...આપ આજ્ઞા આપો એટલે હું એને વરમાળા પહેરાવું.”

મહારાજાએ પ્રસન્ન હૃદયે સમતિ આપી.

આરાધના પૂરી થઈ એટલે રાજકન્યાએ બધા દર્શકોના હર્ષનાદ વચ્ચે વિજયસિંહ રૂપી વિક્રમાદિત્યના કંઠમાં પુષ્પમાળા આરોપી.

મહામંત્રીએ વિજયસિંહને ધન્યવાદ આપ્યા અને સર્વ સમક્ષ જોઈને કહ્યું : “રાજકુમારીજીનો નિશ્ચય આજ પહેલા જ પ્રયોગે પૂરો થયો છે.. હવે શુભ દિવસે આર્ય વિજયસિંહ સાથે આપણાં ગુણુવાન રાજકન્યા દેવી સુકુમારીનો લગ્નોત્સવ કરવામાં આવશે.”

બધા દર્શકોએ રાજકન્યાનો જયનાદ બોલાવ્યો.

૨૫ :

: શુભ લગ્ન

સમારંભ પૂરો થયો.

વિજયસિંહના કંઠમાં વરમાળા પહેરાવી હોવાથી મહારાજ શાલિવાહને નગરી બહાર આવેલું રાજકન્યા માટેનું ભવન વિજય-સિંહને નિવાસ માટે આપ્યું અને બીજો દિવસે સવારે વિજયસિંહ રૂપી વિક્રમાદિત્ય અને ગૌતાલ રાજના એક રથમાં બેસીને તે મકાનમાં રહેવા આજ્ઞા ગયા.

વિજયસિંહ મહારાજનો જમાઈ થયો હોવાથી તેની સરભરા માટે દાસદાસીઓનું એક જૂથ પણ મોકલવામાં આવ્યું.

રાજપુરોહિતે આવતા સપ્તાહે શુભ લગ્નનું મુદ્દત કાઢી આપ્યું અને જે રાજકન્યા લગ્ન કરવા તૈયાર નહોતી એટલું જ નહિ પણ લગ્ન માટે આવતા પુરુષનો વધ કરાવતી તે રાજકન્યાની લગ્ન થવાનાં છે એ સમાચારથી સમગ્ર નગરી ઉત્સાહમાં આવી ગઈ.

મહારાજ શાલિવાહનને એક જ દીકરી હોવાથી લગ્ન સમારંભ થયો જ લવ્ય કરવાની તેઓએ મંત્રી વર્ગને આજ્ઞા આપી.

જ્યાં આજ્ઞાનું તત્કાળ પાલન થતું હોય અને જે ધ્રુષ્ટે તે મળી શકતું હોય ત્યાં મુશ્કેલીની રેખા પણ આવી શકતી નથી.

વળતે જ દિવસે રાજકન્યાના લગ્નની તૈયારી શરૂ થઈ ગઈ. મહાગાયક જયકેસરીને દશ હજાર સુવર્ણ મુદ્રાઓ ભેટ રૂપે આપી અને તેને લગ્નોત્સવ પૂરતો શેફી રાખ્યો. તે પણ પ્રસન્ન હૃદયે શેકાઈ ગયો.

વિક્રમાદિત્યનું ચિત્ત અતિ પ્રસન્ન બની ગયું હતું. વૈતાલ પણ આનંદમાં આવી ગયો હતો. રાજકુમારી સુકુમારીને જો વૈતાલ દ્વારા ઉઠાવાઈ જવાઈ હોત, તો તેના મનમાં રહેલો નરદોષ વધારે દઢ બનત; પરંતુ આ રીતે છળ કરવાથી તેનો મનમેલ ધોવાઈ ગયો છે. વિક્રમાદિત્યે આ વાત વૈતાલને સમજાવી ત્યારે વૈતાલે કહ્યું : “મહારાજ, ખરેખર આપે દીર્ઘદૃષ્ટિથી કામ પાર પાડ્યું છે...પરંતુ આપણે લગ્ન અંગેની કોઈ તૈયારી તો કરતા નથી.”

“આપણે શી તૈયારી કરવાની છે ?”

“અવંતિથી કાંઈ અલંકારો કે દાસદાસીઓ કે મહાદેવી વગેરે ને...”

“પાછો તું ભૂલી ગયો ને, હું અવંતિનો રાજા છું એ વાત સુકુમારી જાણે તો એના ચિત્તમાં ભડકો જ જાગે ! વળી હું એક સામાન્ય ક્ષત્રિય કલાકારના વેશમાં છું...આપણે ધનહીન હોવાનો દેખાવ કર્યો છે. એટલે અવંતિથી કોઈને અહીં લાવવા તે ઉચિત નથી. પણ તારે એક કાર્ય કરવું પડશે.”

“કરમાવો...”

“લગ્નને આગલે દિવસે હું તને મહાદેવીને આપવાનો એક પત્ર આપીશ. એ પત્ર તું મહાદેવીને આપજે એટલે તે તને એક નવલખો રત્નહાર આપશે. એ હાર લઈને તું આવી જજે.”

“નવલખો રત્નહાર ?”

“હા...પ્રથમ મિલન વખતે હું એ હાર સુકુમારીને ભેટ આપવા ઇચ્છું છું.”

“એવો કિંમતી હાર જોઈને રાજકુમારીના મનમાં કેાઈ પ્રકારનો સંશય જાગશે તો ?”

“એનો જવાબ મારી પાસે છે. હું કહીશ કે મારા પ્રભાવિક રાગથી પ્રસન્ન થઈને માલવપતિએ મને આ હાર ભેટ આપ્યો છે !”

ગૌતાલ પ્રસન્ન નજરે વિક્રમ સામે જોઈ રહ્યો.

ઉત્સવનાં દિવસો હંમેશાં સાંકડા હોય છે...અર્થાત્ ઉલ્લાસના કારણે દિવસો ક્યારે પૂરા થાય છે તેની ખબર પડતી જ નથી.

લગ્ન આડે એક દિવસ ખાકી રહ્યો ત્યારે વિક્રમાદિત્યે પોતાની મહારાણી પર નીચે મુજબ પત્ર લખ્યો :—

“ પ્રિયકમલા,

“આખરે તારી પ્રેરણા ફળદાયી નીવડી છે. સુકુમારીના અંતરમાં રહેલો નરદોષ ધોવાઈ ગયો છે અને તને આનંદ થશે કે આવતી કાલે તેની સાથે મારાં લગ્ન થવાનાં છે. પરંતુ મુશ્કેલી એક છે કે તે કાઈ રાજવીને પરણવા નથી માગતી...માત્ર કલાકારને પરણવા માગે છે. અને હું પણ એક સામાન્ય કલાકારને છદ્મવેશે તેનો સ્વીકાર કરવાનો છું.

“મારો મિત્ર ગૌતાલ આ પત્ર તને આપશે અને બધી વાત વિગતથી કહેશે. તું એની સાથે નવલખો રત્નહાર તરત મોકલાવજો અને આવતી કાલે સંધ્યા પછી કુલદેવી સમક્ષ અમારા વતી નમઃસ્કાર કરજો...કારણ કે, આટલે દૂરથી ત્યાં આવવું તો અશક્ય છે...પણ સુકુમારીને મારા છદ્મવેશની ખબર પડે તો પુનઃ પંચાત ઊભી થાય એવો સંભવ છે. એટલે કુળદેવીનો જે કઈ વિધિ છે તે તું કાલ સંધ્યા પછી પતાવજો. મારાં લગ્ન ગોષ્ઠિક સમયે થવાનાં છે. હું પણ અહીં એક ખંડમાં કુળદેવીનું પ્રતીક રાખીને ભેઠાછેડી છોડવાનું કાર્ય પતાવીશ.

“ પ્રિયે, તારો વિયોગ હૈયાને ભારે પીડી રહ્યો છે... ધણીવાર તો એમ પણ થાય છે કે આ બધી માથાફૂટ છોડીને ગૈતાલની શક્તિથી તારી પાસે આવી જઉં... પણ આદરેલું અધૂરું મૂકીને આવું તો તારા ચિત્તની પ્રસન્નતા ન રહે એ ભય લાગે છે. હવે તો આવતી કાલે લગ્ન થઈ જશે... અને બે એક મહિના તો મારે રોકાવું પડશે. પછી આવી શકશે.

“ ગૈતાલ સાથે ત્યાંના અને તારા હૃદયના સમાચાર જરૂર પાઠવજે.”

આ પ્રમાણેનો પત્ર લખી બે ત્રણ વાર વાંચીને તેણે એક ભૂંગળામાં સીલ બંધ કર્યો અને સંધ્યા પછી વૈતાલને રવાના કર્યો.

ગૈતાલ તો મનની ગતિએ જનારો બ્યંતરરાજ હતો. એની શક્તિ અદ્ભુત હતી.. તે થોડી જ પળોમાં રાજભવનના એક ખંડમાં અદશ્યરૂપે પહોંચી ગયો.

અવંતિની મહારાણી દેવી કમલાવતી હજી થોડી પળો પહેલાં જ રાજભવનનાં મંદિરે દર્શન કરીને પોતાના ખંડમાં દાખલ થઈ હતી.

ગૈતાલ અદશ્ય રૂપે હતો. તેના મનમાં થયું, જો એકાએક એમની સામે જઈશ તો કદાચ દાસીઓ વગેરે ચમકશે. એટલે તે પુનઃ રાજભવનના પ્રાંગણમાં આવી ગયો.

રાત્રિનો પ્રારંભ થઈ ગયો. હોવાથી રાજભવનના પ્રત્યેક ખંડો દીપમાલિકાઓનાં પ્રકાશ વડે શોભી રહ્યા હતા.

વૈતાલે દશરૂપ ધારણ કર્યું, અને દ્વારપાળ પાસે જઈ કહ્યું : “ મહાદેવીન સંદેશો મોકલો કે મહારાજના સમાચાર આપવા મહારાજ વિક્રમાદિત્યનો દૂત આવ્યો છે. ”

થોડી પળો પર્યંત દ્વારપાળ ગૈતાલ સામે જોઈ રહ્યો, ત્યાર પછી એક દાસી મારફત સંદેશો મોકલ્યો.

થોડી જ વારમાં બે દાસીઓ દૂતને લેવા આવી પહોંચી.

ગૌતાલ જ્યારે મહાદેવીના ખંડમાં પહોંચ્યો ત્યારે જનરમાન જણાતી નવયૌવના મહારાણી એક આસન પર બેઠી હતી. તે ગૌતાલને ઓળખી ગઈ અને સહાસ્ય વદને આવકાર આપતાં બોલી : “આવો મહાપુરુષ.”

“મહાદેવી, મહારાજનો એક પત્ર લાવ્યો છું.” કહી અગ્નિ ગૌતાલે વિક્રમાદિત્યનો રુક્ષો મહાદેવીના હાથમાં મૂક્યો. ત્યાર પછી તે બેઠેક આસન પર બેઠો.

મહાદેવીએ રુક્ષો બોલી પત્ર કાઢ્યો. પત્ર વાંચતાં વાંચતાં તેના વદન પર હર્ષની રેખાઓ રમવા માંડી.

આખો પત્ર વાંચી તેણે કહ્યું : “ધણા જ હર્ષદાયક સમાચાર છે. મહારાજનું આરોગ્ય તો સારું છે ને ?”

“હા, મહાદેવી, મહારાજ ખૂબ જ સ્વસ્થ છે.”

“હવે મને ત્યાંની સમજણ વાત કહો.”

ગૌતાલે અથથી ઇતિ સુધીની સમજણ વાત કહી. આખી વાત સાંભળીને મહાદેવીને ભારે આનંદ થયો. તેમણે હસતાં હસતાં કહ્યું : “અતે તો નારીનો જ વિજય થયો કહેવાય...મહારાજને નારી રૂપનો જ સહારો લેવો પડ્યો.”

ગૌતાલ પણ આછું હસ્યો.

બીજા કેટલાક પ્રશ્નો કરીને મહાદેવીએ કહ્યું : “આપનું બોજન તો મધ્ય રાત્રિએ જ તૈયાર રાખું ને ?”

“એ હું ગમે ત્યાં પતાવી લઈશ.”

“એમ ન ચાલે...હું એક ખંડમાં વ્યવસ્થા કરૂં છું. તમારે આરામ કરવો હોય તો..”

ગૌતાલે હસીને કહ્યું : “આરામની જરૂર નથી. આપ આજ્ઞા આપો તો મહામંત્રીને અને બંને નર્તકી બહેનોને જરા મળતો આવું. આપ નવલખો હાર કઢાવી રાખજો.”

“ મહારાજ તો પુરુષ છે એટલે તેમને એકલો હાર યાદ આવ્યો...હું અન્ય અલકારો પણ તૈયાર રાખું છું. આપ જઈ આવો. ”

ગૌતાલ પ્રસન્ન હૃદયે વિદાય થયો.

રાણી કમલાવતીએ પોતાની મુખ્ય પરિચારિકાને ખોલાવી અને ભંડાર ગૃહ ખોલાવીને અલંકારોની એક પેટિકા ખોલાવી. તેમાંથી નવલખો રત્નહાર, રત્નકકણ દામિની, ખાનુખંધ, કટિમેખલા વગેરે અલંકારો કઢાવ્યાં અને એક સુખડની નાની પેટિકામાં ગોઠવીને તે પેટિકા પોતાના ખડમાં મુકાવી.

ત્યાર પછી તે પુનઃ સ્વામીનો પત્ર વાંચવા બેઠી.

કોઈપણ નારી પોતાના અતરભાવ અવ્યક્ત રાખી શકતી હોય છે. વિયોગ કાળે એના હિરણ્ય આખોમાં ઊપસી આવ્યા વગર રહેતા નથી.

પત્ર પાઠ કરીને તેનાં નયનો ઉજ્જળ બની ગયાં...અંતરમાં એક પ્રશ્ન જાગ્યો... “પ્રિયતમ ક્યારે આવશે? હજી બે અઢી મહિના સહેજે વીતી જશે? શું હું એમની પાસે દાસીરૂપે ન જઈ શકું ? ”

પણ તરત તેના મનમાં થયું ના...ના...ના...સ્વામી તો એક ગરીબ કલાકારનો અભિનય કરી રહ્યા છે...હું કેવી રીતે જઈ શકું અને રાજભવનની જવાબદારી પણ કેવી રીતે છોડી શકાય? એમ કરવું ખરાબર નથી. અહીં બેસીને જ રાહ જોવી પડશે.

મન જ્યારે વિચારે ચડે છે ત્યારે વિવિધ માર્ગો આથકવા માંડે છે.

કમલા રાણીના મનમાં થયું, સુકુમારી સુદર છે...પરંતુ તે કોઈ રાજકુમાર કે રાજ સાથે શા માટે પરણવા નથી ઇચ્છતી? અને આજ નહિ તો ચાર છ મહિને સુકુમારીને ખબર તો પડવાનો જ છે કે પોતે કોઈ કલાકારની પત્ની નથી પણ માલવનાથની અર્ધાંગના છે...

એ વખતે એના મનનો વિકાર જાગૃત થશે તો...? ના...ના...ના મહારાજ તેને સાથે લઈને અહીં આવશે ત્યારે હું જ તેને બરાબર સંભાળી લઈશ.

આવા અનેક વિચારો રાણીના હૃદયમાં આવવા માંડ્યા.

મહામત્રીને અને બન્ને નર્તકી બહેનોને મળી બધી વાતથી વાકેફ કરી અગ્નિગૈતાલ લગલગ મધ્યરાત્રિએ રાજભવનમાં અદ્રશ્ય રૂપે પહોંચી ગયો.

મહાદેવી કમલારાણી પોતાના શયનખંડમાં એકલાં જ રહ્યા પર આડે પડખે પડ્યા હતાં...દાસદાસીઓ સૂઈ ગયાં હતાં..માત્ર ચોકિયાત સૈનિકો જાગતા હતા.

ગૈતાલ પ્રથમ પોતા માટે રાખવામાં આવેલી ભોજન સામગ્રીવાળા ખંડમાં ગયો. ઉત્તમ પ્રકારનાં મિષ્ટાન્નના થાળ ઢાંકીને પડ્યા હતા. કેસર-કસ્તૂરીવાળા દૂધના બે ધડા ભરેલા હતા.

આજ ધણા સમયે આવી ઉત્તમ સામગ્રી પ્રાપ્ત થયેલી હોવાથી ગૈતાલ ખૂબ જ પ્રસન્ન બની ગયો અને ખાંદ સામગ્રી ઉદરસ્થ કરવા માડ્યો.

નિરાંતિ ભોજન કર્યા પછી તે ખૂબ જ આનંદમગ્ન બનીને અદ્રશ્ય રૂપે જ મહાદેવીનાં ખંડમાં ગયો.

મહાદેવી જાગતાં પડ્યાં હતાં...પરંતુ ગૈતાલને જોઈ શક્યાં નહોતાં.

ગૈતાલે પ્રગટ થઈને કહ્યું : “ મહાદેવીનો જય થાઓ ! આજ ધણા દિવસે મન તૃપ્ત બન્યું છે...મહાદેવી આજની ખાંદ સામગ્રી મને હ મેશ યાદ રહેશે.”

કમલારાણીએ શય્યામાંથી બેઠા થઈ ગૈતાલના હૃષ્ પ્રકુલ વદન સામે જોઈને કહ્યું : “ મહાપુરુષ, તમારે લઈ જવાનું સ પેતરું તૈયાર છે.”

“તો મને આપો...હું અહીંથી મારે સ્થાનકે જવાનો છું... ત્યાં થોડા સમય રોકાઈને પ્રાતઃકાલે મહારાજ વિક્રમાદિત્ય પાસે પહોંચી જઈશ. ”

કમલારાણીએ અલંકારો ભરેલી એક સુખડની નાની પેટિકા જે કૌશેયના વસ્ત્રથી બાંધેલી હતી તે વૈતાલના હાથમાં સોંપતાં કહ્યું : “ પેટિકામાં મેં એક તાલપત્ર મૂક્યું છે...મારા પ્રાણનાથને કહેજો તેઓ પ્રસન્ન હૃદયે સુકુમારી સાથે લગ્ન કરે અને જેમ બને તેમ વહેલા અત્રે પધારે. ”

અગ્નિવૈતાલ પેટિકા લઈને એક વાતાયન પથેથી અદૃશ્યરૂપે ચાલ્યો ગયો.

રાણી કમલાવતી પતિના વિચારો કરતી કરતી શય્યામાં પડી.

મહારાજ વિક્રમાદિત્ય શય્યાનો ત્યાગ કરે તે પહેલાં જ વૈતાલ તેમના ખંડમાં પહોંચી ગયો; અને મહારાજે ઓઢેલી કૌશેયની ચાદર ખેંચતાં બોલ્યો : “ મહારાજનો જય થાઓ ! ”

વિક્રમ સફાળો બેઠો થઈ ગયો અને બોલ્યો : “ મિત્ર તું આવી ગયો ? મહાદેવી કુશળ છે ને ? ”

“ ખૂબ જ આનંદમાં છે...તેમણે આ પેટિકા આપી છે અને તેમાં એમનું લખેલું તાલપત્ર પણ છે. ”

વિક્રમાદિત્યે તરત પેટિકા ખોલી...પેટિકામાં ઉત્તમ અલંકારોનો ઢગલો જોતાં જ તે ચમકી ઊઠ્યો...તેણે પ્રિયાનો સદેશો વાંચવામાં મન પરોવ્યું આખો પત્ર વાંચીને તે પ્રસન્ન સ્વરે બોલી ઊઠ્યો : “ મિત્ર, કમલા ખૂબ જ બુદ્ધિમતી છે. પોતાની નાની બહેનને માત્ર એક હારથી નહિ પણ બધા અલંકારો વડે સત્કારવી જોઈએ .

અને આ બધા અલંકારો અવતિ નરેશની પ્રસન્નતાના ફળરૂપ છે, એમ સમજાવીને એના મનનો સશય ટાળવો જોઈએ. મિત્ર, આવું રત્ન પુણ્યવંતને જ મળે છે ! ”

“ મહારાજ, મહાદેવી આપને ખૂબ જ યાદ કરે છે અને નવાં રાણી સાથે તરત પધારો એમ ઇચ્છે છે.”

વિક્રમાદિત્યે પત્ર ફાડી નાખ્યું અને તેના ટુકડા વાતાયન પથેથી બહાર ફેંકતાં કહ્યું: “ મિત્ર, પત્ર રાખું ને સુકુમારીના હાથમાં જાય તો તે મને ઓળખી જાય...”

“ હું સમજી ગયો હતો, મહારાજ.”

ત્યાર પછી પેટિકા યથાસ્થાને મૂકી દઈ વિક્રમાદિત્ય પ્રાતઃકાર્ય અર્થે પોતાના પ્રિય સાથી સાથે બહાર આવ્યો.

આજ રાજકન્યા સુકુમારીનાં લગ્ન હોવાથી સમગ્ર નગરીમાં ઉત્સવના વધામણાં થઈ રહ્યા હતાં.

જાણે પોતાની જ દીકરીનાં લગ્ન હોય તેવા ઉમંગ સાથે જનતા થનગની રહી હતી.

છેલ્લા ત્રણ દિવસથી મહારાજ શાલિવાહન તરફથી આપ્તું નગર ભોજન કરતું હતું.

આજ નગર શ્રેષ્ઠ તરફથી જમણું હતું.

અને ગોધલિક સમયે રાજભવનના વિશાળ પ્રાંગણમાં વિજયસિંહ રૂપી વિક્રમાદિત્યનાં લગ્ન થયાં.

રાતે દરબાર ભરાવાનો હતો.

નગરીની નર્તકીઓ નૃત્ય કરવાની હતી અને મહાગાયક જયકેસરીતું સંગીત જામવાનું હતું.

૨૬ :

: ઊર્મિન્દાં ગીત

રાત્રિના ખીજ પ્રહર પછી નવદંપતી સમારંભમાંથી નિવૃત્ત થઈ શક્યાં.

રાજકન્યા સુકુમારીના એકાંત નિવાસસ્થાનમાં વર-વધૂના રહેણાકની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હોવાથી સંગીત સલાનો દરબાર પૂરો થયા પછી નવદંપતી શણગારેલા સુવર્ણના રથમાં બેસીને નગરી અહારના નિવાસ તરફ ગયાં.

મહારાજ શાલિવાહને કન્યાદાન નિમિત્તે પુષ્કળ સંપત્તિ આપી હતી...રત્નાલંકારો, સુવર્ણ, ગાયો, દાસદાસીઓ, રથો, હસ્તિઓ, અશ્વો વગેરે સામગ્રી ઉપરાંત બે ગામ પણ આપ્યાં હતાં.

લવનમાં પદાર્પણ કર્યા પછી વિક્રમાદિત્યે એક ખંડમાં પ્રતીક રૂપે રાખેલા કુળદેવી સમક્ષ પત્ની સાથે નમઃસ્કાર કર્યા અને છેડાછેડીનાં બંધન પણ છોડ્યાં.

અહીં વિક્રમાદિત્યના કોઈ ખાસ મિત્રો હતા જ નહિ...એક માત્ર અગ્નિવૈતાલ હતો. તે ખૂબ જ ઉત્સાહપૂર્વક વિક્રમ સાથે રહ્યો હતો.

કુળદેવીનો કાર્ષ્કમ પતાવ્યા પછી પોતાની ખાસ દાસીઓ સાથે સુકુમારી એક ખંડમાં ગઈ.

વિક્રમાદિત્ય અને વૈતાલ પણ એક ખંડમાં ગયા...ત્યાં રાજના મંત્રીઓ, યુવરાજ વગેરે આવ્યા હતા. એ સહુ સાથે ઘડીક વાતીલાપ કરીને વિક્રમાદિત્યે સહુને વિદાય આપી.

બંને મિત્રો એકલા પડ્યા ત્યારે અગ્નિવૈતાલે કહ્યું: “મહારાજ, આપની સાધના પૂરી થઈ ગઈ...ખરેખર, આપે એક શ્રેષ્ઠ નારી રત્ન પ્રાપ્ત કર્યું છે...”

“મિત્ર, મારી સાધનાનું બળ તો તું જ છે...તારી કૃપાથી જ હું શ્રેષ્ઠ સુંદરી પ્રાપ્ત કરી શક્યો છું...તારો ઉપકાર હું કદી નહિ વાળી શકું.” વિક્રમે ભાવભર્યાં સ્વરે કહ્યું.

“મહારાજ, જ્યાં નિર્મળ મૈત્રી હોય ત્યાં ઉપચાર કે આભાર જેવું કશું શોભે જ નહિ. હું તો આપ સમક્ષ રાજવીને મિત્ર બનાવીને ધન્ય બની ગયો છું. જો આપનો પરિચય મને ન થયો હોત તો મારી શક્તિ અવળે માર્ગે જ કાર્ય કરતી હોત...ખરી રીતે તો આપના ઉપકારનો બદલો મારાથી ભવાંતરે પણ વાળી શકાય એમ નથી.” અગ્નિવૈતાલે પ્રસન્ન સ્વરે કહ્યું.

વિક્રમે મિત્રના ખભા પર હાથ મૂકીને કહ્યું: “મિત્ર, તે હજી સુધી ભોજન પણ કર્યું નથી...”

આપની સાધનાનું પરિણામ જોઈને હું દરેક વાતે તૃપ્ત બની ગયો છું.

“તારા શયનખંડમાં બધી સામગ્રી મુકાવી રાખી છે. તું જો ભોજન નહિ કરે તો મને ભારે ચિંતા રહ્યા કરશે.”

“હું અવશ્ય ભોજન કરીશ પરંતુ...”

“કહે.. કેમ અત્યંત છે?”

“આપ અહીં કેટલો સમય રોકાશે?”

“મિત્ર, સુકુમારીના મનમાંથી મેં માત્ર દ્વેષ દૂર કર્યો છે... પરંતુ તેના અંતરમાં રાજઓ અને રાજકુમારો માટે રહેલો વિરાગ મારે દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો પડશે...મને લાગે છે કે, બે એક મહિનામાં હું એને સમજાવી શકીશ.”

“બે મહિના લાગશે?”

“હા...એવું મારું અનુમાન છે...મેં વિક્રમાએ એની સાથે ઘણી વાતો કરી હતી...આજ વિજયસિંહ વાતો કરશે...અને વિક્રમ ક્યારે વાત કરી શકશે એ એક પ્રશ્ન છે.”

“તો આપ આજા કરો તો આવતી કાલે હું મારા સ્થાને જઉં ... આપ જ્યારે મને યાદ કરશો ત્યારે હું હાજર થઈ જઈશ.”

વિક્રમ બે પળ વિચારમાં પડી ગયો. ત્યાર પછી બોલ્યો: “લલે... તારી જરૂર પડશે ત્યારે હું તને અવશ્ય યાદ કરીશ.”

રાત્રિનો ત્રીજો પ્રહર ચાલતો હતો...થોડી વાર પછી વૈતાલ પોતાના શયનગૃહ તરફ ગયો.

વિક્રમ પોતાના શયનખંડમાં દાખલ થયો ત્યારે પૂર્ણિમાના ચંદ્ર સમી સુકુમારી નવવધૂના વેશમાં પોતાની સખીઓ અને દાસીઓ વચ્ચે બેઠી હતી.

કલાકાર સ્વામીને ખંડમાં દાખલ થયેલાં જોતાં જ સુકુમારી લજ્જાના બોજ સહિત એકદમ ઊભી થઈ ગઈ...એની સખીઓ અને દાસીઓ પણ ઊભી થઈ ગઈ...અને નમન કરતી કરતી ખંડ બહાર જવા માંડી. એક બટકબોલી સખીએ કહ્યું: “કલાકાર મહારાજ, મારી પ્રિય સખી માત્ર નામથી જ સુકુમારી નથી...૩૫ અને દેહથી પણ સુકુમારી જ છે...”

“તારી સખીની તું ચિંતા કરીશ નહિ...એ મારા જીવનની સૌરભ છે.”

બટકબોલી ખંડ બહાર નીકળી ગઈ અને શયનખંડનું દ્વાર અટકાવતી ગઈ.

સુકુમારી પીઠ વાળીને ઊભી હોવા છતાં એની પીઠ જાણે અંતરમાં રમતી ભિન્નિઓને વ્યક્ત કરી રહી હતી.

વિક્રમ મુગ્ધ નેત્રે પ્રિયા તરફ જોતો નજીક આવ્યો અને રાજકન્યાના ખભા પર હાથ મૂકતાં બોલ્યો : ‘ પ્રિયે.’

પુરુષનેા પ્રથમ સ્પર્શ !

સુકુમારીનેા દેહ જાણે વીણાના તાર માફક ઝણઝણી ઊઠ્યો.

વિક્રમ બન્ને હાથ વડે પત્નીને પોતા તરફ વાળવા જાય તે પહેલાં જ સુકુમારી છટકીને એક બાજુ પર પડેલા થાળ પાસે પહોંચી ગઈ. એ થાળમાં પુષ્પની બે માળાઓ શોભી રહી હતી. સુકુમારીએ બન્ને હાથ વડે એક માળા ઉઠાવી.

હૈયામાં અકથ્ય હર્ષ હતો...આનંદ હતો...ભાવોદ્ભાસ હતો; છતાં હાથમાં પકડેલી માળા જાણે ધ્રૂજી રહી હતી નયને વદને મનમાં શોભી રહેલી નારીસુલલ લજ્જા જાણે હાથમાંની પુષ્પમાળા દ્વારા નીતરી રહી હતી.

વિક્રમ પણ એ થાળ પાસે ગયો અને થાળમાંની બીજી માળા તેણે ચપળતાથી ઉઠાવી લીધી...એટલું જ નહિ પણ પ્રિયા પ્રિયતમને માલ્યદાન કરે તે પહેલાં જ લજ્જા રક્ત વદનથી અતિ શોભાયમાન બનેલી સુકુમારીના કંઠમાં તેણે પુષ્પમાળા આરોપી દીધી અને કહ્યું : “ પ્રિય, નર-નારના જીવનસૌભાગ્યની આ પ્રથમ એકાંત પળે પહેલી પૂજની અધિકારિણી નારી હોય છે.”

સુકુમારી કશું બોલી શકી નહિ જ. પરંતુ તેણે સ્વામીના કંઠમાં માળા પહેરાવી દીધી અને વિક્રમ તેને બાહ્યબળમાં ઝકકવા જાય તે પહેલાં જ તે સ્વામીના ચરણમાં નમી પડી.

છ છ ભવથી પુરુષ જાતિની અગ્નિહરી નજરે દ્રઘ થયેલી સુકુમારીને ત્રેમોદ્ભાસભર્યાં ભાવે વિક્રમે બે હાથ વડે પકડીને ઊભી કરી અને

બાહુબંધનમાં ઝકડી લેતાં કહ્યું : “ પ્રિયે, તારા સમર્પણલાવથી આજ હું પૂર્ણ બની ગયો છું...મારો હર્ષ વ્યક્ત કરવાના કોઈ શબ્દો મારી પાસે નથી...હું માત્ર એટલું જ કહું છું કે તારું સમર્પણ મારા જીવનનું એક મધુર ગીત બની રહેશે...જે ગીત આપણી જીવનયાત્રાનું પ્રેરણા-સ્થાન બનશે.

સુકુમારીએ સ્વામીના બાહુબંધમાંથી મુક્ત થવાનો જરાયે પ્રયત્ન ન કર્યો. લજ્જાનો બોજ તો સમગ્ર દેહ પર હતો...પરંતુ અત્યારે એ બોજ કોઈ વરદાન જેવો જણાતો હતો. સુકુમારીએ તીરછી નજરે સ્વામીના વદન સામે જોયું...અને તેના નયને વદને પ્રસન્નતા ખીલી ઊઠી.

ઓહ, કલાકારની કાયા આટલી સુંદર અને બલિષ્ઠ છે? કલાકારનાં નયનોમાં આટલી મસ્તી છલી રહી છે?...

વિક્રમે પત્નીના ગુલાબી અધર પર પોતાના અધર ચાંપી દીધા... એક દીર્ઘ ચુંબન....!

સુકુમારીને થયું...આ સ્પર્શનો કદી અંત ન આવે!

વિક્રમને થયું આ પ્રવાલ શાખા સમા અધર સદાએ મારા અધરનું અમૃત બની રહે.

પુષ્પો ચોળાય ત્યારે શ્રીહીન બની જતાં હોય છે...પણ અધરની પાંખડીઓ વધુ ને વધુ તેજોમય બને છે...

ઉપરા છાપરી પાંચ ચુંબન લીધા પછી વિક્રમે કહ્યું : “ પ્રિયે, મૌનવ્રત તો નથી લીધું ને? ”

સુકુમારીની લજ્જા ખસિયાણી બની ગઈ હતી...તે અતિ મધુર સ્વરે બોલી. “ સ્વામી, કોઈ વાર બોલવા કરતાં સાંભળવાની તૃપ્તિ અપૂર્વ હોય છે! ”

“ ઓહ! પણ પ્રિયે, એવી તૃપ્તિની ઝંખના પુરુષના હૈયાને ય પળવતી હોય છે! ” વિક્રમે કહ્યું:

બન્નેના મનનો સંકેત દૂર થઈ ગયો હતો. મનનો સંકેત દૂર થાય ત્યારે એ પ્રાણ એક બનાવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

બન્ને ક્ષમાળાઓ અને વિવિધ પુષ્પો વડે શોભના રત્નજડિત પલંગ પર ગયાં.

વિક્રમે એક નવો જ પ્રશ્ન કર્યો : “ પ્રિયે, એક વાત પૂછુ ? ”

સુકુમારીએ કમળની પાંખડી જેવી આંખ વડે જ હા કહી.

વિક્રમાદિત્યે પ્રિયાનો મસ્તુણ હાથ પોતાના બન્ને વચ્ચે લઈને કહ્યું : “ પ્રિયે, મારું એક આશ્ચર્ય શ્વમતું નથી.”

સુકુમારી પ્રશ્નભરી નજરે સ્વામી સામે જોઈ રહી.

વિક્રમે કહ્યું : “ તારા જેવી રૂપવતી સુદરીને પ્રાપ્ત કરવા રાજાઓ તો શું દેવો પણ આશ્નાનો થાળ ભરીને આવી પહેંચિ...અને તે માત્ર એક કલાકારને વરમાળા પહેરાવવાનો સંકલ્પ શા માટે કર્યો ? તું ધારત તો કેઈ મહારાજ્યની રાજમહિષા બની શકત...છતા...”

વચ્ચે જ સુકુમારીએ કહ્યું : “ કલાકારના હૃદયમાં પ્રેમ, સદ્ભાવ અને વિશ્વાસનો ખળનો ભર્યો હોય છે. રાજાઓ કે દેવો પાસે એ મહાન રત્નોનો અભાવ હોય છે । ”

“ મે સાંભળ્યું હતું કે, તું લગ્ન કરવા ઇચ્છતી જ નહોતી...”

“ આપે સાંભળેલી વાત સાચી છે...હું એક મહારાજ્યની રાજકન્યા છું...સહજ ભાવે મારા લગ્ન થાત તો કેઈ રાજવી સાથે જ થાત...પરંતુ નારીનું હૃદય માત્ર સુખ-સપત્તિ ઇચ્છતું નથી...સત્તા અને અધિકારના અગ્નિને ઝખતું નથી...એ કેવળ જીવનને અમૃતમય બનાવનારો પ્રેમ જ ઇચ્છે છે...આવો પ્રેમ રાજાઓમાં ભાગ્યે જ હોય છે ..બહેકે હોતો જ નથી ”

“ તારા વિચારો ઘણા જ ઉચ્ચ છે...” કહીને વિક્રમાદિત્યે પત્નીને હૈયા સરસી લીધી. તેના મનમાં એક પ્રશ્ન જન્મ્યો હતો. પરંતુ તે

પ્રશ્નને હૈયામાં જ દબાવી રાખ્યો. કારણ કે એ પ્રશ્ન કરવા જતાં કદાચ ઉતાવળ થઈ જાય અને પોતાનો હૃદયવેશ બહાર આવી પડે.
અને.....

રાત્રિના ચતુર્થ પ્રહરનો પ્રારંભ થઈ ચૂક્યો હતો ..બન્ને જીવનની ખુમારી સાથે એકબીજાનો પરિચય મેળવી રહ્યાં હતાં.

નરનારની પ્રથમ મિલન વખતે જ નહિ...પણ જીવનના પ્રત્યેક મિલન વખતે નાની મોટી અનેક વાતો ઉભરાતી હોય છે...પ્રશ્નો જેમ અનંત બની જાય છે તેમ તેના ઉત્તર પણ અનંત બની જાય છે...અને બંનેની વાતો સદાય અધૂરી જ રહે છે.

રાત્રિના ચતુર્થ પ્રહરની બે એક ધટિકા બાકી રહી હશે ત્યારે વિક્રમે વાતાયન તરફ નજર કરતાં કહ્યું : “ઓહ ! પ્રભાત થશે...પ્રિયે, હવે તારે આરામ કરવો જોઈએ...”

“આર્વા અનંત પ્રભાતો આવશે ને જશે...આરામ શય્યામાં નથી...”

“ત્યારે ?”

“જગરણનો આનંદ અસીમ હોય છે...એમાં નથી શ્રમ કે નથી વિષાદ !”

વિક્રમ સ્નેહભરી નજરે પત્ની સામે જોઈ રહ્યો...તેને અચાનક એક વસ્તુ યાદ આવી. તે સફાળો બેઠો થઈ ગયો...સુકુમારી ચમકીને બોલી : “કેમ ?”

“એક મહત્વની વસ્તુ તો સાવ વિસ્મૃત બની ગઈ...પ્રિયે, તારા રૂપ યૌવન અને મધુર વાણી આગળ મારી સ્મરણ શક્તિ પણ મંદ પડી ગઈ છે.”

“આપને શું યાદ આવ્યું ?”

“આપણા નૂતન જીવનની પ્રથમ રજનીના સ્મરણરૂપે મારે તને એક ભેટ આપવાની છે...” કહી વિક્રમે એક તરફ મૂકેલી પેટિકા ઉઘાળી.

સુકુમારી અવાક બનીને સ્વામી તરફ જોઈ રહી
વિક્રમે પેટિકા ખોલી અને કમલાએ પાઠવેલા રત્નાલકારો
કાઢ્યા.

ખડમાં એક દીપમાલિકા ઝળહળી રહી હતી. અલંકારોનાં
મૂલ્યવાન રત્નો ચળકવા માંડ્યા...સુકુમારી પણ શય્યા પરથી નીચે
ઊતરી ગઈ.

વિક્રમે કહ્યું : “ પ્રિયે, આજથી બે વર્ષ પહેલાં એક મહારાજા
અને મહારાણી મારા સંગીત પર એટલા પ્રસન્ન બની ગયાં
હતાં કે તેઓએ મને આ મૂલ્યવાન અલંકારો ભેટ આપ્યા...આજ
એ બધા હું તને અર્પણ કરું છું. ”

નવલખો હાર !

રત્નની કટિમેખલા !

વજ્રનાં બાળુમંધ !

માણિક્ય રત્નનાં વલય !

વીજળી જેવી તેજ વેરતી દામિની !

અતિ મૂલ્યવાન વજ્રનો પ્રકાશ પાથરતી મુદ્રિકા...

એક પછી એક અલંકારો જોઈને સુકુમારી આશ્ચર્ય મુગ્ધ
બની ગઈ.

વિક્રમે નવલખો હાર પ્રિયાના કઠમાં પહેરાવ્યો અને બાકીના
અલંકારો એમ ને એમ અર્પણ કર્યા.

બહારનાં ઉપવનમાં પંખીઓનાં પ્રાતઃગાન શરૂ થઈ ગયાં હતાં.

નવદંપતી પરસ્પરમાં મસ્ત-મુગ્ધ બનીને પરમ આનંદનો અનુ-
ભવ કરી રહ્યાં હતાં.

ખીજે દિવસે મધ્યાહ્ન પછી અગ્નિગૌતાલ પોતાના નિવાસ સ્થાને
જવા વિદાય થયો.

અને નવદંપતીની પ્રત્યેક પળે ઊર્મિભર્યા કાબ્યોની માળા ગૂથવામા જ રમી રહી હતી.

પાંપણનો પલકારો પૂરો થાય તેમ પંદર દિવસ વીતી ગયા. બંનેમાંથી કોઈને એ કલ્પના જ નહોતી આવી કે નૂતન જીવન પર પંદર રાત્રિઓ વીતી ગઈ છે !

બંનેનાં હૈયાને એમ જ લાગતું કે હજી નવજીવનની પહેલી પણ પળ વીતી નથી !

વિજયસિંહરૂપી વિક્રમાદિત્ય હમેશ પ્રિયતમા સાથે ઉપવનમાં જતો, રાજભવનમાં જતો અને કોઈ વાર રાજસભામાં પણ જતો. તેનો મળતાવડો સ્વભાવ સહુને આકર્ષી ચૂક્યો હતો...અને વિક્રમાદિત્ય તો ૩૫ તો સમગ્ર નગરીમાં ગવાઈ રહ્યું હતું.

૨૭ :

: આંસુભરી યાદ !

માનવી જ્યારે રૂપ-યૌવનનાં રંગરાગમાં મસ્ત બની જાય છે ત્યારે તેને સમયનું અને પોતાનું પણ ભાન રહી શકતું નથી.

વિક્રમાદિત્ય અને સુકુમારીના લગ્નજીવન પર દોઢ મહિનો વીતી ગયો.

વિક્રમાદિત્ય હજી સુધી પોતાનો પરિચય આપી શક્યો નહોતો. તે કલાકાર વિજયસિંહ રૂપે જ રહ્યો હતો.

એક વાર સુકુમારીએ સ્વામીને પ્રભાવક રાગ ગાવાની પ્રાર્થના કરી હતી...વિક્રમ હવે રાગરાગણીના છ દે ચડવા માગતો નહોતો. પત્નીએ જ્યારે ખૂબ આગ્રહ કર્યો હતો, ત્યારે વિક્રમે કહ્યું હતું : “પ્રિયે, જેના અક્ષમાં જ ખુદ સગીતા રમતી હોય, તેને કોઈ રાગરાગણી પ્રત્યે રસ હોતો નથી, એ સિવાય તારા મધુર પ્રેમમાં હું એટલો મસ્ત બની ગયો છું કે સંગીતનો ભાવ હૈયામાં જાગતો નથી ...તારો સથવારો એ જ મારું પ્રભાવક સંગીત છે !”

સ્ત્રી ગમે તેવી ચમરાક હોય પરંતુ પોતાની પ્રશંસા સાંભળીને સમળું વીસરી જાય છે

જળવિહાર, વનવિહાર, શતાયુદ્ધની રમત, ચોસરના પાસાઓની

રમત, કોઈ વાર વીણાવાદન તો કોઈ વાર મંજરીદેવીની આરાધના તો કોઈ વાર રૂપમાલાનું નૃત્ય-સંગીત આમ વિવિધ આનંદ પ્રમોદમાં મહિનો વીતી ગયો.

અને એક પ્રાતઃ સમયે સુકુમારી સફાળી જાગૃત થઈ ગઈ. તેનું મન કંઈકે ગભરાયેલું હતું. તેણે પોતાના સ્વામીને જાગૃત કરતાં કહ્યું: “સ્વામી, મને ભારે વિચિત્ર સ્વપ્ન આવ્યું હતું.”

વિક્રમ શ્રદ્ધામાં બેઠો થઈ ગયો અને પ્રિયતમાને હૈયા સરસી લેતાં બોલ્યો: “તું સ્વપ્નથી ગભરાઈ ગઈ છે?”

“હા સ્વામી...ભારે વિચિત્ર સ્વપ્ન આવ્યું છે...”

“સ્વપ્ન હંમેશાં વિચિત્ર હોય છે...મને કહે તો ખરી!”

“એક લતામંડપમાં હું બેઠી હતી...એક ભ્રમર વારંવાર મારા અધરને દશ દેવા આવતો હતો...હું એ ભ્રમરના આક્રમણથી ભારે અકળાઈ ગઈ હતી...મેં તેને દૂર કરવાનો ધણો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તે દંશ દેવા અર્થે વધારે પાગલ બન્યો..લતામંડપમાં આપ હતા... પરંતુ ભરનિંદમાં હતા...આપને જાગૃત કરતાં મન પાછું પડતું...મેં ભ્રમર સામે ધારી ધારીને જોયું...પણ તે ભ્રમર નહોતો એક નાનો સિંહ હતો...આશ્ચર્યથી મારું મુખ ખુલ્લું થઈ ગયું...આ શું હશે? શું સિંહ કદી આ રીતે બેઠો શકતો હશે? અને સિંહ પણ આટલો નાનો હોઈ શકે? હું નિર્ણય કરું તે પહેલાં જ ભ્રમર જેવો એ સિંહ મારા મોઢામાં ચાલ્યો ગયો...હું એકદમ ગભરાઈ ગઈ..”

આ વિચિત્ર સ્વપ્ન સાંભળીને વિક્રમ વિચારમાં પડી ગયો, તે પ્રસન્ન સ્વરે બોલ્યો: “પ્રિયે, આ તો ઉત્તમ સ્વપ્ન છે...આમાં ગભરાવાનું કોઈ કારણ નથી. દૈવ કૃપાથી તું માતા બનીશ અને તારો પુત્ર સિંહ જેવો તેજસ્વી અને બળવાન હશે.”

સુકુમારી સ્વપ્નનું આ ભાવકળ સાંભળીને આનંદમગ્ન બની ગઈ અને સ્વામીને વેલડી માફક વળગી પડી.

પાત્ર છ દિવસ પછી જ સ્વપ્ન પાછળ રહેલું ભાવ સત્ય સુકુમારીને સમજાયું.

તેને સામાન્ય મોળ આવવી શરૂ થઈ.

નિયમિત આવતો રજોદર્શનનો કાળ ક્યારનો પૂરો થઈ ગયો હતો.

ખીજ પદરેક દિવસ પછી હમેશા પ્રાતઃકાળે એમ વમન થવા માંડ્યું.

આ વાત મહાદેવીના કાને ગઈ અને તેઓ એક સવારે રાજગૌદ સાથે પુત્રીના નિવાસે આવ્યાં.

રાજગૌદે નાડી પરીક્ષા કરીને રાજકુમારી સગર્ભા છે એ વાતમાં સન્મતિ દર્શાવી.

સસારમાં નારી ગમે તેવી રૂપવતી કે ગૌભવશાળી હોય... પતિના અનંત સુખ વચ્ચે રમતી હોય... પરંતુ જ્યારે તેના અગમાં માતૃત્વનું સ્વપ્ન સાકાર બને છે ત્યારે તેના હૃદયોલ્લાસનો પાર નથી રહેતો.

આ રીતે વિક્રમાદિત્યનો નૂતન સંસાર રસમય બન્યો હતો અને પોતે એક બાળકનો પિતા થશે એ કલ્પના પણ તેને ખૂબ જ હર્ષિત બનાવી રહી હતી..સાથોસાથ એક ચિંતા પણ હૈયાને વલોવી રહી હતી. ખરી રીતે સુકુમારીને જે પુત્ર આવશે તે જ ભવિષ્યનો માલવપતિ બનશે...પણ પોતે તો અહીં એક ગાયકરૂપે જ છે સુકુમારીને પોતાનો વાસ્તવિક પરિચય આપવો કેવી રીતે? કદાચ સત્ય પરિચય આપવા જતાં એનું ચિત્ત વિકૃત બની જાય તો? છ ભવના ભૂતકાળનું ભૂત વળી પાછું હૈયામાં નાચી ઊઠે તો? તો શું કરવું જાય? ભાવિ યુવરાજના હિત ખાતર પણ સુકુમારીને સપ્નાં પાત કરવી જ જોઈએ અને કદાચ એનું પરિણામ અવળું આવે તો ?

વિક્રમે મનથી એક યોજના તૈયાર કરી. પત્નીને પ્રસન્ન-પ્રકુલ

અનાવી આડકતરી રીતે તેના મનને બરાબર સમજી લેવું અને જો યોગ્ય તક મળી જાય તો તેને સદ્વર્ણી વાત કહી નાખવી.

શિયાળાનો અંત લાગી હતો.. વસંત ઋતુનો પ્રારંભકાળ નજીકમાં જ હતો. છતાં ગુલાબી ઠંડી પ્રાણિમાત્રને તાઝી આપી રહી હતી. રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થતાં જ મહારાણી વિજયા પુત્રી પાસથી રાજભવન તરફ વિદાય થયાં.

માતાને વિદાય આપ્યા પછી સુકુમારી સ્વામીના ખંડમાં આવી. પત્નીને જોતાં જ વિક્રમાદિત્ય હર્ષભર્યા સ્વરે બોલી ઊઠ્યો. “આવ પ્રિયે...આજ માને બહુ જ બેસાડી રાખ્યાં ?”

“નહિ સ્વામી, મા સધ્યા પછી તો આવ્યાં હતાં...આપ ક્યારે પધાર્યાં ?” કહી સુકુમારી સ્વામીની બાજુમાં જ બેસી ગઈ.

“હું થોડો વાર પહેલાં જ આવ્યો...આજ મહામંત્રી સાથે તેમના ભવન પર ગયો હતો.” કહી વિક્રમે સુકુમારીના ખભા પર હાથ મૂક્યો.

“અમારા મહામંત્રી ભારે બુદ્ધિમાન છે...”

“પુણ્યવંત અને પરમ ધાર્મિક રાજાઓને મંત્રી પણ શ્રેષ્ઠ મળે છે...અને સંતાનો પણ ઉત્તમ હોય છે...તારા ભાઈઓ કેવા સુંદર અને તેજસ્વી છે...અને તારી પ્રશસા માટે તો દેવી સરસ્વતીનો શબ્દકોપ પણ ઊભો થઈ પડે...”

“જાઓ નહિ તો ! મારામાં એવું આપે શું જોયું ?”

‘કહું ?’

સુકુમારીએ તીરછી નજરે જોઈને ઈશ્વારાથી હા કહી.

‘પ્રિયે, અર્ગલોકની શ્રેષ્ઠ સુદરીઓ તરીકે રંભા, મેનકા અને ઉર્વશી પ્રસિદ્ધ છે...શાસ્ત્રકારોએ એનાં ભરપૂર વખાણ કર્યાં છે...કવિઓએ પોતાના માનસ પટ પર એ સૌંદર્ય દેવીઓને ઉપસાવીને

શ્રુગારનાં અપૂર્વ કાવ્યો રચ્યાં છે...આટઆટલું છતાં એ ત્રણેય અપ્સરાઓને કોઈએ જોઈ નથી...માત્ર જોયા વગરની જ પ્રશંસા કરી છે...ત્યારે તુ તો મારી આંખ સામે છે...હું કોઈ પ્રકારની અતિશયોક્તિ કર્યા વગર માત્ર એટલું જ કહું છું કે, તારું રૂપ યૌવન, દેહ-ગઠન, નયન-ખંજન, વાણી, વદન આ બધું સ્વર્ગની રૂપવતીઓ કરતાં એ શ્રેષ્ઠ છે...મને એમ પણ લાગે છે કે તારા જેવી સર્વશ્રેષ્ઠ સુદરીને જોઈ જવાય તો પોતાની પ્રસન્ન હાલ મેશા માટે ધૂળમાં મળી જાય એ લાગના અગે જ સ્વર્ગની શ્રેષ્ઠ સુદરીઓ કોઈની નજરે ચડતી નથી. ”

“ બસ...બસ...ક્યાંક હું નજરાર્ધ જઈશ...અતિ પ્રશંસા ધણી વાર માત્ર થઈ પડે છે ! ”

“ પ્રિયે, હું પ્રશંસા નથી કરતો...મને એવી ટેવ પણ નથી. હું માત્ર હકીકત કહું છું.” વિક્રમે પત્નીની પીઠ પર હાથ પસારતા કહ્યું.

સ્વામીના મોઢેથી પોતાની પ્રશંસા સાંભળીને સુકુમારી અતિ લજ્જા-પ્રસન્ન બની ગઈ હતી. તે મૃદુ સ્વરે બોલી: “ હકીકત કહેનાર માત્ર ગુણુ ન જુએ...એને દોષ પણ દેખાય...તો...”

“ દોષ ? પ્રિયે, ઉત્તમ ગણ્યાતાં રત્નોમાં પણ કંઈક ને કંઈક દોષ હોય જ છે...પરંતુ એ દોષ ઝવેરી પારખી શકે...હું તો એક કલાકાર છું...કલાકારની દૃષ્ટિ કેવળ ગુણુપૂજક હોય છે. ”

“ ઓહ ! ” કહીને સુકુમારી સ્વામીના ઉછરેગમાં ઢળી પડી.

વિક્રમે જોયું, દીપમાલિકાના પ્રકાશમાં સુકુમારીનું વદન અતિ સોહામણુ લાગે છે...તેમા ય માતૃત્વની આશા પ્રગટી હોવાથી દેહકાંતિ વિશેષ ખીલી ઊઠી છે ! તેણે પ્રિયાના અધર પર એક હળવું ચુબન લઈને કહ્યું : “ સુકુમારી, હું તને પ્રાપ્ત કરીને પૂર્ણુ મુખી છું ..પરંતુ એક ચિંતા મારા ચિત્તને ભારે બધા આપી રહી છે. ”

“ ચિંતા ? ” પ્રશ્ન સાથે જ સુકુમારી બેઠી થઈ ગઈ.

“ હા, પ્રિયે કોઈને કહી ન શકાય એવી ચિંતા...”

“ મને પણ નહિ ? ”

“ તુ તો મારું અંગ છો...જીવ છો...તારાથી છુપાવવાનું મારે શું હોય ? ”

“ તો પછી આપને કઈ ચિંતા વલોવી રહી છે ? ”

“ દુઃખ ન લગાડે તો કહું...”

“ કહેા...”

“ પ્રિયે, તું સંસારની સામ્રાજી થવાને યોગ્ય છે...હું એક ક્ષુદ્ર ગાયક તારા માટે...”

તરત વિક્રમના મોઢા આડો હાથ દર્શને સુકુમારી બોલી બીઠી :
“ સ્વામી, આવો ક્ષોભ શા માટે રાખો છો ? સ્ત્રી પોતાની ભાવના મુજબ પુરુષને સ્વીકારે છે પછી એને ખીજી કોઈ અભિલાષા રહેતી નથી.”

“ મને ઘણી વાર એમ થાય છે કે...” વિક્રમ બોલતાં બોલતાં અટકી ગયો.

સુકુમારીએ કહ્યું : “ શું થાય છે ? ”

“ એક સ્વપ્ન મને પજવે છે...”

“ સ્વપ્ન ? ”

“ હા...પ્રિયે...મને એમ થાય છે કે હું કોઈ મહારાજ્યનો સ્વામી હોત તો તને...”

વચ્ચે જ સુકુમારી હસી પડી અને હસતાં હસતાં બોલી. “ તો હું આપની અર્ધાંગના બની જ ન શકી હોય.. ”

“ ઓહ ! પણ તું એમ શા માટે માની રહી છે કે કલાકાર એ જ શ્રેષ્ઠ છે ! માલવપતિ વિક્રમાદિત્ય એક મહાન ત્રીર હોવા છતાં શ્રેષ્ઠ કલાકાર પણ છે...”

“એ ગમે તે હોય...મારે તો આપ જ રાજરાજેશ્વર છો... હૃદયેશ્વર છો...મારા સ્વપ્નનાં સમ્રાટ છો. ”

“ પ્રિયે, હું ધન્ય બન્યો...પણ એક પ્રશ્ન કરું ? ”

નેત્ર વડે જ સુકુમારીએ હા કહી.

“ તારા રૂપની પ્રશ્ન સા સાંભળીને કોઈ ચતુર રાજા કલાકારનો છદ્મવેશ ધારણ કરીને આવ્યો હોત અને તને પ્રાપ્ત કરી હોત તો...”

“ જે બન્યું જ નથી એની કલ્પના શા માટે કરવી જોઈએ ? ”

“આ તો હું તારો મનોભાવ જાણવા માગું છું. આવું બની ગયું હોય અને તને પાછળથી ખમર પડી હોય તો તું શું કરે ? ”

“ સ્વામી, તો હું એવા છદ્મવેશી પતિથી હ મેશ માટે દૂર જ રહું. ”

“ તો તો પ્રિયે, નારીના સતીત્વના આદર્શ પર ભારે અન્યાય ન થાય ? ”

“ અન્યાય કેવી રીતે ? હા, મારું જીવન બરબાદ થઈ જાય એમા કોઈ સંશય નથી...સતીત્વની મર્યાદા જાળવવી એ તો મારું તપ છે...અને એની રક્ષા માટે જ હું એવા છદ્મવેશીથી દૂર રહેવું પસંદ કરું...પણ તમને આજ આવો પ્રશ્ન કરવાનું મન કેમ થયું ? ”

“ પ્રિયે, કારણ વગર પ્રશ્નો ઊભા થતા જ નથી ”

“ હું સમજી નહિ...”

“ તારા ઉદરમાં પુત્ર રત્ન પોષાઈ રહ્યું છે...હું જો કોઈ મહારાજા હોત તો મારા પુત્રને કોઈ મહારાજાનો સ્વામી બનાવી પણ શકત...તારા ઉદરમાં પોષાતું બાળક શું જીવનભર કમાવ બની રહેશે ? આ ચિંતા મારા હૈયામાં અનેક પ્રશ્નો ઊભા કરે છે.”

સુકુમારી ખડખડાટ હસી પડી. હસતાં હસતાં જ બોલી :
“ આપ તો ભારે કલ્પના પ્રિય બની ગયા...આપણો પુત્ર એક કલાકાર

બનશે. મારા ને આપના તેજનું પ્રતીક બનશે...અને એને અહીં રાજસુખ મળતું જ રહેશે. ”

“ પ્રિયે, અહીં મળતું રાજસુખ ગમે તેટલું ઉત્તમ હોય...પરંતુ જો એ બાળક તારા સ્વભાવને અનુરૂપ સ્વમાની અને હઠાગ્રહી બનશે તો મોક્ષાળનું સુખ એને ગમશે જ નહિ. ” વિક્રમે કહ્યું.

સુકુમારી બે પળ વિચારમાં પડી ગઈ..ત્યાર પછી સ્વામી સામે જોઈ ને મધુર સ્વરે બોલી : “ ત્યારે આપ મને હઠાગ્રહી માનો છો ને ? ”

“ એવું તો કંઈક લાગે જ છે. તેં તારા પૂર્વભવનાં દુઃખદ સ્મરણો મને એક રાતે કહ્યા હતાં...વિક્રમાની પણ વાત કરી હતી... છતાં તારા અંતઃકરણમાં એક હઠાગ્રહ તો પડ્યો જ છે ! ”

“ મારા મનમાં કોઈ પ્રકારનો હઠાગ્રહ નથી...આપને કંઈ વાતમાં હઠાગ્રહ દેખાયો ? ”

“ રાજ-મહારાજાઓ પ્રત્યેની નફરત...”

“ ઓહ ! ” કહીને સુકુમારી વિક્રમને વેલડી માફક વળગી પડી અને બોલી : “ સ્વામી, આપ રાજ નથી ને હું રાજરાણી નથી... પછી શા માટે ચિંતા કરવી જોઈએ ? ”

વિક્રમને લાગ્યું કે હવે આ ચર્ચા લખાવવા જતાં કદાચ પરિચય અપાઈ જશે અને સુકુમારીને ભારે દુઃખ થશે. તેણે પ્રિયતમાને હૈયા સરસી લઇને એક દીર્ઘ ચુંબન લીધું અને કહ્યું : “ સુકુમારી, આજ મને સતોષ થયો કે તારા દિલમાં રાજરાણી ન થઈ શકવાનો કોઈ ઓરતો છે જ નહિ...”

“ ત્યારે તમે મારું પારખું લેતા હતા કેમ ? ”

“ હા...તારું મન સમજવા. ”

“ સમજાઈ ગયું ? ”

“ બરાબર...”

“ કેવું છે ? ”

“ નિર્મળ કાચ જેવું ...સ્વચ્છ અને પારદર્શક ! ” વિક્રમે પત્નીને હૈયા સરસી જ રાખી હતી.

એક સપ્તાહ આનંદમાં પસાર થયું.

વિક્રમાદિત્યને લાગ્યું કે સુકુમારીને પરિચય આપવામાં ભારે જોખમ છુપાયેલું છે...અને આ સ્થળે વધારે સમય રહી પણ શકાય નહિ...શું કરવું ?

હા...સુકુમારી સગભાઈ છે ..અવસરે મા બનશે...એનો સમય પણ આળકતી કલ્લોલભરી પરિચયામાં ચાલ્યો જશે...

બે ચાર વર્ષ માટે હું છટકીને ચાલ્યો જાઉં...તે દરમિયાન સુકુમારીનું ચિત્ત વિરહ વ્યથાથી કંપક કૂણું બનશે અને પછી પરિચય આપ્યો હશે તો તેને દુઃખ નહિ થાય...

આમ ધણા વિચારો આવવા માંડ્યા...એક પછી એક દિવસો જવા માંડ્યા...સુકુમારીની સગભાઈવસ્થાનો ત્રીજો મહિનો ચાલતો હતો...ભવનમાં આનંદ હતો.

એક દિવસે વિક્રમાદિત્યે પોતાની રાજમુદ્રિકામાં એક નાનું વૈતાલપત્ર પરિચયથી અક્ષિત કરીને ગોઠવી દીધું...અને એ મુદ્રિકા પોતાની ખાસ પેટિકામાં મૂકી. એ પેટિકા પ્રિયતમાને આપતાં તેણે કહ્યું : “ પ્રિયે, આ મારી પેટિકાનું જીવ માફક જતન કરજો...એક બે દિવસમાં મારે ચાર છ મહિનાના પ્રવાસે જવું પડે એમ છે ? ”

“ ચાર છ મહિનાના પ્રવાસે ! ”

“ હા...પૂર્વ ભારતમાં એક મહાન સંગીતોત્સવ છે...આ સંગીતોત્સવમાં ભાગ લેવા જવાની મારા ગુરુદેવે મને આજ્ઞા પાઠવી છે ..”

સુકુમારી અવાક બનીને પતિ સામે જોઈ રહી.

વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ પ્રિયે, તને છોડીને એક પણ માટે પણ હું દૂર થઈ શકું નહિ એવું મારું મન બની ગયું છે...પરંતુ શું કરું ? તારી અવસ્થા એવી છે કે દૂરના પ્રવાસમાં તને સાથે લઈ જઈ શકાય નહિ...અને ગુરુની આજ્ઞા ઉથાપવાનું પાપ પણ કરી શકાય નહિ...”

સુકુમારીનાં નયનો સજળ બની ગયાં તે બોલી : “ આપના ગુરુનો સદેશો ક્યારે આવ્યો ? ”

“ આજ સવારે જ...મારો મિત્ર આવ્યો છે.”

“ ઓહ ! શું આપને છ મહિના થઈ જશે ? ”

“ હા...પ્રિયે...છેક બંગ દેશમાં જવું છે...ચાર પાંચ મહિના તો પ્રવાસમાં જ વીતી જશે.”

“ આટલો લાંબો પ્રવાસ...”

“ તારો પ્રેમ મારી પાંખો બની જશે અને પ્રવાસ ઝડપી થશે... તું આ પેટીને તારી ખાસ પેટિકામાં મૂકી દેજે.”

“ પેટિકામાં શું છે ? ”

“ એમાં કેાઇ મૂલ્યવાન રત્નો નથી...મારા પૂર્વ જીવનનાં સ્મરણોની વસ્તુઓ છે...”

વિયોગની કલ્પના આવતાં જ સુકુમારી ધ્રુજી ઊઠી હતી...તેનાં નયનોમાંથી અશ્રુ વહેવા માંડ્યાં.

વિક્રમે ધણાજ પ્રેમ સહિત પોતાનાં આંસુ લૂછ્યાં...અને તે જ રાતે તણે પોતાના મિત્ર વૈતાલને યાદ કર્યો...

ત્રીજે દિવસે પ્રિયતમાનાં આંસુની યાદ સાથે વિક્રમ વિદાય થયો.

૨૮ :

: એ ચોર કોણ હશે ?

બંગ દેશમાં જવાના બહાને વિક્રમ અને અગ્નિવૈતાલ બે તેજસ્વી અશ્વો લઈને વિદાય થયા હતા. મહારાજ શાલિવાહને રથ, ઠાસઠાસીઓ, રક્ષકો વગેરે સાથે લઈ જવાનો ખૂબ જ આગ્રહ કર્યો હતો, પરંતુ વિક્રમાદિત્યે વિનયપૂર્વક આવી બધી પળોજણ સાથે રાખવાની અનિચ્છા દર્શાવી હતી.

બંને મિત્રો નગરીની બહાર નીકળ્યા ત્યારે પાદર સુધી મહારાજ, મહાદેવી, સુકુમારી અને અન્ય રાજપુરુષો વળાવવા આવ્યા હતા.

સહુના આશીર્વાદ લઈને વિક્રમાદિત્યે પત્નીની સજ્જા આંખડી સામે લાવલરી નજરે જોયું...

વિયોગની ક્રૂપના પણ ભારે કપરી હોય છે...પછી વિયોગ મસ્તક પર મંઠાય ત્યારે તો વેદનાનો પાર જ ન રહે ને? નગરીથી એ એક કોસ દૂર ગયા પછી અગ્નિવૈતાલે કહ્યું : “ મહારાજ, આપે આપનો પરિચય દેવીને આપી દીધો હોત તો એમના મનને...”

વચ્ચે જ વિક્રમે કહ્યું : “ મિત્ર, મારીએવી જ લાવના હતી...

પરંતુ હું એનું મન વાંચી શક્યો હતો...જો મેં મારો સાચો પરિચય આપી દીધો હોત તો એના પ્રાણમાં પાંગરેલો પ્રેમ, રોષ અને ધિક્કારમાં જ પરિણમત...અને છ...છ...લવની વેદના પુનઃ સજીવ બની જત, એ કરતાં થોડા કાળના વિયોગનો અખતરો કરવામાં મને વધારે યોગ્ય જણાયું છે...આ સિવાય બીજો કોઈ મધ્યમ માર્ગ મને સૂઝતો જ નહોતો.”

“આપે મધ્યમ માર્ગ ધણો મજનો શોધ્યો છે...આપની દૃષ્ટિને હું દાદ આપું છું...પરંતુ ગમે ત્યારે પણ આ વિયોગ કાળનો અત તો આવવાનો જ છે અને આપે આપનો પરિચય પણ આપવો જ પડશે. આપ કઈ અવંતિનો ત્યાગ કરીને પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં થોડા રહેવાના છો ? ” વૈતાલે કહ્યું.

વિક્રમે ચાલતાં ચાલતાં અશ્વને ઊભો રાખ્યો અને વૈતાલ સામે જોઈને કહ્યું: “ મિત્ર, મે તને વાત નથી કરી...સુકુમારી સગર્ભા છે અને તેને આવેલા સ્વપ્ન પરથી તે પુત્રની જ માતા બનશે એવો મને વિશ્વાસ છે. કોઈ પણ સ્ત્રી માતા બન્યા પછી અતિ પ્રસન્નચિત્ત અને વાત્સલ્યરૂપી અમૃતની સ્વામિની બની જાય છે. જ્યાં વાત્સલ્ય છત્તકનું હોય ત્યાં રોષ કે દ્વેષ ભાગ્યે જ ટકે છે. સ્ત્રી માતા બન્યા પછી વધારે મગલમયી બને છે. એથી જ મે તેને આ રીતે તક આપવાનો વિચાર અમલમાં મૂક્યો છે ”

વૈતાલ આશ્ચર્યભરી નજરે વિક્રમ સામે જોઈ રહ્યો.

થોડી વાર પછી બંને નિત્રોએ અશ્વને મારી મૂક્યા.

વીમેક કાસ દૂર ગયા પછી એક સરિનાના કિનારે બંને વિસામો લેવા બેઠા...અશ્વને પણ વિસામો આપવો જરૂરી હતો.

એક વૃક્ષ નીચે આરામ કર્યા પછી બંનેએ હાથમુખ ધોયાં. ત્યાર પછી વૈતાલે કહ્યું: “ મહારાજ, અવંતિના ઉદ્ધાનમાં જવાની ઈચ્છા હોય તો આપણે પહોંચી જઈએ.”

“ અત્યારે ? ”

“ હા...આપણને કોઈ જોઈ શકશે નહિ અને આપ સધ્યા પહેલાં, અવતિ પહોંચી જશો...વળી મારે પણ સધ્યા પહેલાં મારા સ્થળે પહોંચવું પડે તેમ છે. ”

“ કેમ મિત્ર ? ”

“ અમારી જાતિનું સંમિલન ભરાવાનું છે...મારા સ્થળેથી મારે કેટલીક સામગ્રી લઈને છેક મૈનાક પર્વતની તલેડીએ પહોંચવાનું છે. ઓછામાં ઓછા ત્રીસ દિવસ તો થઈ જશે. ” વૈતાલે કહ્યું .

“ જેવી તારી ભાવના...પરંતુ મારે કોઈ વાર જરૂર પડે તો ? ”

“ આપ જો એકાદ મહિનાની કૃપા કરશો તો મને ધણો આનંદ થશે...છતાં ય જ્યારે યાદ કરશો ત્યારે થોડી પળો માટે હું આવી જઈશ. ” વૈતાલે કહ્યું .

“ મહત્વનું કાર્ય હશે તો જ તને યાદ કરીશ. ” વિક્રમે કહ્યું .

“ ત્યાર પછી વૈતાલ પોતાની શક્તિ લખિંધના પ્રતાપે વિક્રમ અને બંને અશ્વો સહિત થોડી જ પળોમાં અવતિનગરીની બહાર એકાદ કોસ દૂર આવેલા એક ઉદ્યાનમાં પહોંચી ગયો.

ત્યાર પછી વિક્રમની રજા લઈને વૈતાલ પોતાના સ્થાને જવા અદૃશ્ય થઈ ગયો.

વિક્રમાદિત્ય તરત પોતાના રાજભવન તરફ જવા બંને અશ્વો સાથે વિદાય થયો.

રાજભવનમાં તો કોઈને કદપના સરખીયે નહોતી કે મહારાજ આજ પધારશે

મહારાજને મુખ્ય દ્વારમાં દાખલ થતાં જોઈને દ્વારપાળો ભારે આશ્ચર્ય પામ્યા...સહુએ નમીને પ્રણામ કર્યા...એક દ્વારપાળે વધારાનો અશ્વ સંભાળી લીધો અને વિક્રમાદિત્ય સીધો રાજભવનના પ્રાંગણમાં પહોંચી ગયો.

સંધ્યા વીતી ગઈ હતી. રાજલવનમાં દીપમાલિકાઓ પ્રગટાવાઈ ચૂકી હતી.

મહારાજને એકાએક આવેલા જોતાં જ ત્યાં ઉભેલા રક્ષકોએ અવંતિનાથનો જયનાદ પોકાર્યો.

દાસદાસીઓ ચમકીને ઝૂંબેથી જોવા લાગ્યાં.

એક દાસી દોડતી મહાદેવી કમલા રાણીનાં ખંડમાં ગઈ અને મહારાજ પધાર્યો હોવાના શુભ સમાચાર આપ્યા.

કમલા થોડીવાર પહેલાં જ સાયં સ્નાનથી નિવૃત્ત થઈને ખંડમાં આવી હતી. તે એકદમ ભભી થઈ ગઈ અને બોલી: “મહારાજ સાથે કેણુ કેણુ છે?”

“મહારાજ એકલા જ છે.”

કમલાએ કદપી લીધું કે નવવધૂને લઈને આવતું વેલકું કદાચ પાછળ હશે...તો પછી મહારાજાએ સંદેશો કેમ નહિ પાઠવ્યો હોય?

તે તરત ખંડ બહાર નીકળી. એ સોપાનોએથી તરફ જાય તે પહેલાં જ વિક્રમાદિત્ય ઉપર આવી ગયો.

સ્વામીને જોતાં જ હર્ષપ્રકુલ બનેલી કમલાએ લાવપૂર્વક નમન કર્યો.

વિક્રમે પત્નીનો હાથ પકડી લેતાં કહ્યું: “કેમ પ્રિયે, કુશળ છે ને?”

“આપ?”

“હું પૂર્ણ સ્વસ્થ છું.” કહી વિક્રમ પત્નીનો હાથ પકડીને ખંડ તરફ અગ્રસર થયો.

ખંડમાં ગયા પછી વિક્રમે કહ્યું: “પ્રિયે, મહાપ્રતિહાર કેમ ન દેખાયો?”

“થોડીવાર પહેલાં જ તે પોતાના લવન પર ગયો છે. પરંતુ મારી બહેન ક્યાં છે? શું રથ પાછળ રહી ગયો છે?”

“ના...સુકુમારી ત્યાં જ છે...એ બધી વાત હું નિરાંતે કરીશ. પ્રથમ સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થાઉં...”

કમલાએ તરત દાસીને બૂમ મારી અને દાસી ખંડમાં આવી એટલે સ્નાનજળ તૈયાર કરીને સૂચના આપવાની આદા કરી.

દાસી નમન કરીને ચાલી ગઈ.

વિક્રમ સાવ સાદા પોષાકમાં હતો. કમલાના મનમાં ભારે આશ્ચર્ય ઉભરાયું હતું. તે બોલી : “સ્વામી, આપ સાવ સાદાં વસ્ત્રોમાં...”

વચ્ચે જ વિક્રમાદિત્યે હસીને કહ્યું : “મેં કલાકારના વેશે પ્રસ્થાન કર્યું” હતું...તું એક કામ કર...મહાપ્રતિહાર અને મહામત્રીને સમાચાર મોકલવાની વ્યવસ્થા કર. દરમ્યાન હું સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈ જઈશ... અને જો...આજ સવારે મેં માત્ર અદ્વપાહાર લીધો હતો...”

“એટલે શું આપ આજ સવારે જ નીકળ્યા હતા ?”

“હા...ગૈતાલની સહાયથી આજ ને આજ પહોંચી ગયો છું.”

“ઓહ.” કહીને કમલા જાતે ખંડ બહાર નીકળી ગઈ.

થોડીવાર પછી કમલા પુનઃ ખંડમાં આવી અને બોલી : “આપ સ્નાનગૃહમાં પધારો...”

વિક્રમાદિત્ય તરત સ્નાનગૃહમાં ગયો.

સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈ તે જ્યારે પુનઃ પોતાના કક્ષામાં આવ્યો ત્યારે ભોજનનો થાળ તૈયાર થઈને આવી ગયો હતો.

વિક્રમાદિત્ય ભોજન કરવા બેઠો. કમલા રાણી એક વીંજણો લઈને સ્વામીની સામે બેસી ગઈ.

વિક્રમ રાત્રિભોજન નહોતો કરતો પરંતુ પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં ગયા પછી તેનો એ નિયમ મુકાઈ ગયો હતો.

કમલારાણીએ કહ્યું : “ત્યાં એવું શું બન્યું કે સુકુમારી, રૌકાઈ ગઈ ?”

“પ્રિયે, એ વાત ઘણી લાંબી છે અને નિરાંતે કહેવા જેવી છે. પરંતુ આપણા રાજ્યમાં કોઈ પ્રકારની મુશ્કેલી તો નથી ને ?”

“ના...લોકો ખૂબ જ આનંદમાં છે...આપનાં દર્શન માટે જનતા ઝખી રહી છે.”

“તારું સ્વાસ્થ્ય ખરાબર રહ્યું છે ને ?”

“આપના સ્મરણ સિવાય અન્ય કોઈ ચિંતા નહોતી”

“એથી જ તારા વદન પર મને સહેજ ઝાંખપ લાગે છે .. પ્રિયે, શું કરું ? અહીં આવવા અર્થે મન તો ધણુ ઉતાવળું થતું હતું, પરંતુ ત્યાંથી નીકળવું ભારે કઠણ થઈ પડ્યું હતું.”

“કેમ કોઈ દુર્ઘટના થઈ હતી ?”

“ના પ્રિયે...હું મારો સત્ય પરિચય આપી જ શક્યો નથી.”

“ત્યારે ?”

“છન્નવેશથી હું કંટાળી ગયો હતો, પરંતુ છન્નવેશ છોડી શકાય એવી પરિસ્થિતિ નહોતી.” આમ કહી વિક્રમાદિત્યે ટૂંકામાં ત્યાંની સધળી વાત જમતાં જમતાં કહી નાખી.

અવારું ખનીને કમલા બધું સાંભળી રહી વિક્રમાદિત્ય જ્યારે ભોજન સમાપ્ત કરીને ઊભો થયો ત્યારે કમલાએ કહ્યું : “આ તો ભારે મુશ્કેલ પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ...સુકુમારીની સગલીવસ્થા અને આપ..”

વચ્ચે જ મુખવાસ ધારણ કરતાં વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “પ્રિયે, વિયોગથી પ્રીતિ વધે છે અને માતૃત્વની પ્રાપ્તિ પછી નારીના અંતરમાં વાતસલ્યનું ઝરણ ફૂટે છે વાતસલ્યનું એ ઝરણું જ એના મનોભાવને પલટાવશે”

કમલા કંઈ ઉત્તર આપવા બદલ એ પહેલાં જ એક પરિચારિકા ખંડમાં દાખલ થઈ અને બોલી : “મહામંત્રી પધાર્યો છે.”

“એમને અહીં જ લઈ આવ.”

“હા...” કહીને પરિચારિકા ચાલી ગઈ.

કમલા પણ અન્ય ખંડમાં જવા અગ્રસર થઈ... વિક્રમે તેને અહીં જ ખેંસવાનું કહ્યું એટલે તે સ્વામીની બાજુમાં એક આસન પર બેસી ગઈ.

વળતી જ પળે મહામંત્રી ભદ્રમાત્ર ખંડમાં દાખલ થયા અને વિક્રમાદિત્ય સામે પ્રસન્ન મુદ્રાએ બેઠા બોલ્યા : “મહારાજનો જય થાઓ.”

“આવો ભદ્રમાત્ર ! મારા એકાએક આગમનથી આશ્ચર્ય તો થયું જ હશે.”

“હા મહારાજ...આપે સ દેશો મોકલ્યો હોત તો આપનું સ્વાગત કરવાનો યોગ જનતાને પ્રાપ્ત થાત.”

“અહીં આવવાની આતુરતા એટલી બધી હતી કે હું બારેબાર સીધો રાજભવનમાં જ આવ્યો. કહો, આપણા રાજ્યમાં લોકો સુખી છે ને ?”

“હા કૃપાવતાર...લોકો સર્વ વાતે સુખી છે...”

“બહારનું કોઈ આક્રમણ કે એવું...”

“ના મહારાજ, અવતિ સામે નજર કરવાની શક્તિ કેનામાં છે ?”

“તો પછી આપનાં નયનોમાં મને ચિંતા કેમ દેખાય છે ? આપના વદન પર પણ ઉદાસીનતા ઉભરાતી હોય એમ લાગે છે...”

“આપનું અનુમાન સાચું છે...છેલ્લા બે મહિનાથી અવતિમાં ભારે પરેશાની બીધી થઈ છે...”

“પરેશાની ? કઈ વાતની ?” પ્રશ્નની સાથે જ વિક્રમ આસન પરથી ઊભો થઈ ગયો.

“ એક ચોર નગરીમાં આવ્યો છે અને ભારે હિમંતથી ચોકોનાં ઘરમાં ચોરી કરે છે.”

“ આપણી નગરીમાં ચોર? આટઆટલા રક્ષકો, ચોકિયાતો ને ગુપ્તચરો હોવા છતાં ચોર પકડાયો નથી?” વિક્રમાદિત્યના વદન પર રોષની રેખાઓ ઊપસી આવી.

“ મહારાજ, ચોર અસામાન્ય લાગે છે...અદૃશ્ય રહીને તે ચોરી કરે છે...માત્ર ચોરી નથી કરતો પણ...”

“ કહો...ખીલું શું કરે છે?”

“ એ દુષ્ટે આપણી નગરીના શ્રેષ્ઠિઓની ચાર કન્યાઓને પણ ઉઘાવી છે...”

“ શું અપહરણ?”

“ હા કૃપાનાથ...”

“ અને આપની યુદ્ધિ એ દુષ્ટને આંખી શકી નહિ? આપણો ગુપ્તચર વિભાગ તો આખા દેશમાં અન્નૈઃ ગણાય છે...આપણો કોટવાળ જોખમે પણ ગુન્હેગારને શોધી કાઢે એવો વીર છે...મહાબલાધિકૃત પણ સમર્થ છે...આ તો ભારે દુઃખદ વાત કહેવાય.”

“ સમગ્ર પ્રજા માટે, આપણી શક્તિ માટે અને આપણા કર્મચારીઓની યુદ્ધિ માટે આ ચોર એક કાયદા સમાન ધર્મ પકચો છે.

“ એ ચોરની તપાસ કરવામાં મેં કે આપણા તંત્રે કોઈ પ્રકારની મજા રાખી નથી...પરંતુ એ ચોરનું પગેરું પકડાતું નથી...એનો અહો ક્યાં છે, ક્યાંથી આવે છે અને એના સાથીઓ કોણ કોણ છે એ કશું જાણી શકાતું નથી. મારું અનુમાન એવું છે કે આ ચોર યાંત્રિક શક્તિવાળો હોવો જોઈએ.”

“ ઝાહ!” કહીને વિચારમાં પડી ગયેલો વિક્રમ ખંડમાં જ આંટા મારવા લાગ્યો.

કમલાએ કહ્યું : “આપ આવીને વિસામો હતો, ત્યાર પછી આ દુઃખ વાત કહેવાનો મેં વિચાર કયો હતો...”

“દેવી, જે રાજા પોતાની પ્રજાનું આવું દુઃખ દૂર ન કરી શકે તે રાજા ખરેખર આયોગ્ય છે...”

આ જ સમયે મહાપ્રતિહાર ખંડના દ્વાર પાસે ઊભો રહ્યો.

વિક્રમે તેના સામે જોઈને અંદર આવવાનો ઈશારો કર્યો. ત્યાર પછી આ પ્રશ્ન અંગેની કેટલી પૂછપરછ કરીને વિક્રમે કહ્યું : “મહામંત્રી, આવતી કાલે મહાબલાધિકૃત, નગરરક્ષક, ગુપ્તચર વિભાગના વડા વગેરેને એકત્ર કરજો...કાલ વહેલી સવારે બધા અહીં આવી જાય. આ પ્રશ્નનો ઉકેલ આવવો જ જોઈએ...કેઈ પણ ઉપાયે આવવો જોઈએ.”

મહામંત્રીએ મસ્તક નમાવીને વિક્રમાદિત્યની આ આજ્ઞા સ્વીકારી.

ત્યાર પછી બીજી કેટલીક ચર્ચા કરીને વિક્રમાદિત્યે મહામંત્રીને વિદાય આપી.

૨૯ :

: ભયંકર અદૃહાસ્ય !

અવંતીનગરીના શ્રેષ્ઠિઓને ત્યાં ચોરી થાય અને ચાર ચાર સ્ત્રીઓને ઉઠાવી જવાય છતાં ચોર કોણુ છે, ચોર ક્યાં રહે છે અને ચોર ક્યાં પ્રકારનો છે તે જાણી ન શકાય એ વિક્રમ માટે ભારે આશ્ચર્યની વાત હતી.

આજ મહિનાઓના વિયોગ પછી તે પ્રાણેશ્વરીને મળવાનાં કેટલાંય સ્વપ્ન સાથે આવ્યો હતો અને આ સમાચારથી સંધ્યાનાં સ્વપ્ન વેરછેરણુ થઈ ગયાં.

શયનગૃહમાં ગયા પછી પણ વિક્રમનું મન વિચારોના વંટોળમાં અટવાયેલુ જ રહ્યું હતું.

સ્વામીને વિચારમગ્ન જોઈને કમળાએ કહ્યું : “ મહારાજ, આવીને પ્રસન્ન મુદ્રા મને વિચારગ્રસ્ત કેમ દેખાય છે ? ”

“ પ્રિયે, ચોરી લૂંટ કે એવા અનીતિ મૂલક બનાવો જ્યાં સુરાજ્ય હોય ત્યાં ન જ બનવા જોઈએ...અને કન્યાઓનાં અપહરણુ થાય ત્યારે તો સમજી જ લેવું જોઈએ કે કાં રાજા આંધળો તે અધર્મી છે...અથવા રાજ્યનો વિનાશ થવાનો છે.” કહી વિક્રમાદિત્ય પલંગ પર બેઠો.

કમલા પણ બાબુમાં બેસી ગઈ અને મૃદુ મંજુલ સ્વરે બોલી :
 “ સ્વામી, સંસારમાં દુષ્ટ તત્ત્વો ન હોય તો શુભ તત્ત્વોનો પરિચય કેવી
 રીતે થાય ? આપણા રાજ્યમાં પ્રજા દરેક વાતે સુખી અને સમૃદ્ધ
 છે.. પ્રજા પર કોઈ પ્રકારનું પીડન નથી...અન્ય રાજ્યો કરતાં
 આપણા રાજ્યમાં જનતાને વધારે સતોષ છે...કોઈ પણ રાજકર્મચારી
 પ્રજાને પીડા આપતો નથી...તેમ પ્રજાનું અપમાન પણ કરી શકતો
 નથી. આવું આપણું વિશાળ રાજ્ય છે અને કોઈ માત્રિક ચોર આવી
 ચડ્યો છે. આપ ધૈર્યપૂર્વક પ્રયત્ન કરશો તો એ ચોર ગમે તેવો
 સમર્થ હશે તોપણ સપડાયા વગર નહિ રહે ”

વિક્રમાદિત્ય પ્રિયતમા સામે જોઈ રહ્યો.

બીજે દિવસે નગરરક્ષક, મહામત્રી, અન્ય મંત્રીઓ, મહાબલાધિ-
 કૃત વગેરે મહારાજને મળ્યા. ચોરને કેવી રીતે પકડવો તે અગેની
 ધણી વિચારણા કરી. પરંતુ કોઈ ઉપાય મળતો નહોતો.

નગરરક્ષક અને મહાબલાધિકૃતનું કહેવું હતું કે : “ આ ચોર
 ગમે તે હોય પરંતુ કોઈ પ્રકારની નિશાની છોડી જતો નથી તેમ તેના
 સમઠ પણ મળી શકતા નથી આ સંયોગોમાં ચોરને પકડવો
 કેવી રીતે ? ”

મહામત્રી અને અન્ય મંત્રીઓએ પણ આ મુશ્કેલી દર્શાવી.

વિક્રમાદિત્યે કહ્યું : “ રાજ્યમાં કોઈ પણ સ્થળે અનિષ્ટ તે થયાની
 જવાબદારી રાજાની જ છે. રાજા કેવળ શોભાનું પૂતળું નથી...
 રાજાને ઈશ્વરનો અંશ પણ એટલા જ માર્ગે કહેવામાં આવે છે કે
 સમગ્ર જનતાના રક્ષણની જવાબદારી તેણે સહર્ષ સ્વીકારી છે. ચોર
 ગમે તેટલો ચતુર હોય કે મંત્રશક્તિવાળો હોય...પણ અતે તો તે
 એક માનવી જ છે; અને માનવી ભૂલ ન કરે એવું ભાગ્યે જ બને
 છે. આપણા નગરની જે ચાર કન્યાઓનાં અપહરણ થયાં છે અને
 જેનો ધનગાલ ચોરાયેલ છે...તે બધું કોઈ પણ ભોગે અને ઉપાયે પાછું

મેળવવું જ જોઈએ. ચારે દિશામાં ગુપ્ત માણસોને ગોઠવી દેવા...નગરી બહારનાં કોઈ એવાં સ્થળો હોય તો તેની તપાસ કરવી...નગરીમાં પણ કોઈ અજાણ્યો માનવી કોઈ ને ત્યાં ઊતર્યો હોય તો તેની પણ આડકતરી તપાસ કરતા રહેવી. મારી ગણતરી એવી છે કે આ ચોર ચાર કન્યાઓને ઉઠાવી ગયો છે એટલે તે નગરીમાં તો નહિ જ રહેતો હોય .. નગરીની બહાર ગમે તે સ્થળે રહેતો હોવો જોઈએ. રાત્રિના પ્રથમ પ્રહર પછી દરેક તોરણદ્વારે પૂરતી ચોક્કસાઈ રાખવી જોઈએ અને જે કોઈ નવો માણસ કે અજાણ્યો માણસ આવે તેની પૂરતી તપાસ કરવી જોઈએ.”

નગરરક્ષકે કહ્યું: “કૃપાનાથ, આવી કાળજી રાખવામાં મેં કોઈ વાતની કસર નથી રાખી.”

“છતાં ક્યાંક કસર રહી ગઈ હોવી જોઈએ. જ્યાં સુધી પ્રજાની વેદનાને પોતાની વેદના માનવામાં ન આવે ત્યાં સુધી વેદનાના નિવારણનો કોઈ માર્ગ શોધી શકાતો નથી. તમારે સહુએ એક વાત સમજી લેવી જોઈએ કે જે ચાર કન્યાઓનાં અપહરણ થયાં છે તે ચાર કન્યાઓ ખીજા કોઈની નથી...મારી છે...તમારી છે...”

બધા મહારાજ વિક્રમાદિત્ય સામે પ્રસન્ન નજરે જોઈ રહ્યા.

મહારાજે કહ્યું: “મહામત્રી, આજ રાતે આપણે બે નગરીની બહાર જઈશું. ચોર ગમે તેવો મહાન હોય પણ તેને પકડ્યે જ હું ઝંપીશ...જો બે મહિનામાં હું એ ચોરને નહિ પકડી શકું તો તમે સહુ યાદ રાખજો...અવંતિના રાજસિંહાસન માટે હું જરાયે લાયક નથી...એના પર બેસવાનો મને કોઈ અધિકાર નથી.”

ભટ્ટમાત્ર બોલી ઊઠ્યા: “કૃપાનાથ...આ રીતે આવેશમાં...”

વચ્ચે જ વિક્રમે કહ્યું: “ભટ્ટજી, પ્રજાની ચાર ચાર દીકરીઓનાં અપહરણ થાય અને જો રાજામાં કે તેના કર્મચારીઓમાં આવેશનો અગ્નિ ન પ્રગટે તો એની માનવતામાં પૂજો મુકાવો જોઈએ. આજથી

સાઠ દિવસમાં એ ચોર જીવતો અથવા મરેલો પકડાવો જ જોઈએ... જો નહિ પકડાય તો રાજત્યાગ સિવાય મારે માટે બીજો કોઈ માર્ગ નહિ રહે.” બધા અવાજ બનીને નવજવાન વિક્રમાદિત્ય સામે શ્રદ્ધાભરી નજરે જોઈ રહ્યા.

મત્રણા પૂરી થઈ.

નગરરક્ષક અને મહાબલધિકૃતે ચારે તરફ ગુપ્તચરો અને સૈનિકોને ગોઠવી દેવાની આજ્ઞા આપી દીધી.

રાતે મહામંત્રી ભદ્રમાત્ર સાથે વિક્રમ નગરીની બહાર નીકળી ગયો. આખી રાતની તપાસ પછી પણ કોઈ સ્થળ મળી શક્યું નહિ. બીજો દિવસે બને બીજી દિશામાં ગયા..

અને ત્રીજો દિવસે સધ્યા પછી મહામંત્રી રાજભવનમાં ગયા ત્યારે વિક્રમાદિત્ય તૈયાર થઈ ગયા હતા. મહામંત્રીને જોતાં જ તેઓ બોલ્યા : “ ભદ્રજી, આજ તો આપણે અત્યારે જ નીકળી જવું છે. ”

“ હું તૈયાર છું...”

“ ગઈ રાતે મને એક વિચિત્ર સ્વપ્ન આવ્યું હતું...”

“ આજ સવારે હું આવ્યો ત્યારે તો આપે મને કંઈ કહ્યું નહોતું.”

“ સ્વપ્ન વિચિત્ર હતું અને હું એ અંગે વિચાર કરી રહ્યો હતો...ગઈ રાતે આપણે પાછા ફર્યા ત્યારે રાત્રિનો ત્રીજો પ્રહર પૂરો થવા આવ્યો હતો...હું વિચારમાં ને વિચારમાં સૂઈ ગયો...અને થોડી જ વારમાં કદપનામાં પણ ન હોય એવું વિચિત્ર સ્વપ્ન શરૂ થયું... અવંતિની દક્ષિણે છએક કેસ દૂર એક અગોચર અને ઝાડીવાળા પ્રદેશમાં એક ભયંકર કૂવો આવેલો છે...આ કૂવામાં એક વિશાળ નાગ છે..અને તેના મોઢામાં એક રૂપવાન કન્યા છે..હું ચમકી બેઠું છું...નાગના મુખમાં નારી ? હું કાઠે બેસી રહીને જોયા કરું છું ..

મારા મનનાં થાય છે કે ચોરનું આ ગુપ્ત સ્થાન તો નહિ હોય ને ? હું ફૂંચામા ઊતરવાનો વિચાર કરું છું...ત્યાં ઝાલરી રણકી ઊડી... મહાદેવી મને જાગૃત કરી રહી હતી..."

ભદ્રમાત્ર તરત ખોલી ઊઠ્યો : “ મહારાજ, આ તો અતિ ઉત્તમ સ્વપ્ન છે .આપણે સ્વપ્નમા જોયેલા સ્થળની તપાસ માટે સવારે જ જાવું જોઈએ અત્યારે રાત્રિકાળ શરૂ થઈ ગયો છે અને દેહાય કશું જોઈ શકાશે નહિ. મને આ સ્વપ્નનું ફળ એવું લાગે છે કે આપે જે સુદર કન્યાને જોઈ છે તે આપને જ પ્રાપ્ત થશે.”

વિક્રમાદિત્ય મહામંત્રીના વિચારને સમ્મત થયો અને થોડી વાર પછી બંને ઉત્તર દિશા તરફ ગુપ્ત સ્થાનની તપાસ કરવા નીકળી ગયા.

મધ્યરાત્રિએ બંને પાછા ફર્યા ત્યારે કોઈ સ્થળ મળી શક્યું નહોતું કે કોઈ શકારપદ માનવી નજરે ચડ્યું નહોતું.

અને બીજો દિવસે સવારે સ્નાનાદિ પ્રાતઃકાર્યથી નિવૃત્ત થઈને વિક્રમ કમલારાણી પાસે ગયો ત્યારે મહાદેવીએ પ્રસન્ન સ્વરે, કહ્યું:

“સ્વામી, આપ જરા સાવધ રહેજો..આપ કદ્યો છો તેમ જો ફૂવામાં માંત્રિક ચોર રહેતો હોય તો...”

“ પ્રિયે, આ તો એક વિચિત્ર સ્વપ્ન છે...ફૂવા હશે કે કેમ ? એ તો એક પ્રશ્ન છે. આવું વિચિત્ર સ્વપ્ન આવ્યું છે એટલે એનું કંઈક ફળ હોવું જોઈએ. ભદ્રમાત્ર તો કહે છે કે આ સ્વપ્નનું ફળ ઉત્તમ રાણવું જોઈએ...કોઈ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થવી જોઈએ. તું નિશ્ચિંત રહેજો પ્રિયે...હું પણ માટે ય અસાવધ નહિ રહું.”

મહાપ્રતિહારે આવીને મહામંત્રીના આગમનના સમાચાર આપ્યા. વિક્રમ કમલાની રજા લઈને વિદાય થયો.

વિક્રમ અને મહામંત્રી ઉત્તમ અશ્વો પર બેસીને દક્ષિણ દિશા તરફ વિદાય થયા.

વિક્રમને એમ તો થતું જ હતું કે, ભદ્રમાત્ર જ્યોતિષવિદ્યામાં પારગત છે એટલે એણે દર્શાવેલું ભાવકળ ખોટું તો ન જ પડે ! પણ સ્વપ્નમાં ધણીવાર દેખાય કંઈ અને દર્શાવે કંઈ ! નાગના મોઢામાં કોઈ કાળે સ્ત્રી હોય જ નહિ .. પણ આ દૃશ્યનો ફલિતાર્થ માત્ર એ જ હોઈ શકે કે, નાગ રૂપી માત્રિક ચોરના પગમાં સપડાયેલી કન્યાઓ મુક્તિ ઝખી રહી છે !

વિક્રમને આ સ્વપ્ન જોઈને એવી ખાત્રી થઈ હતી કે માત્રિક ચોર હવે સપડાઈ જવો જોઈએ. ચાલતાં ચાલતાં તેણે કહ્યું : “ મહા-મંત્રી, આપે મને સ્વપ્નનું સ્પષ્ટ ફળ નહોતુ કહ્યું... મને તો એમ લાગે છે કે માત્રિક ચોર મારા હાથે આજ સપડાવો જોઈએ. સ્વપ્નમાં નાગના મોઢામાં જોયેલા સ્ત્રી એ સંભવ છે કે આપણી નગરીમાંથી ચોરે અપહરણ કરેલી કન્યાઓનાં પ્રતીક રૂપ હોય અને નાગ એ માત્રિક ચોરનું પ્રતીક હોય । ”

“ મહારાજ, છેલ્લા ત્રણ દિવસથી આપના માત્રિક ચોરના જ વિચારે આવે છે એટલે આપે આ પ્રકારની કલ્પના કરી લીધી છે... પરંતુ સ્વપ્નશાસ્ત્રના નિયમ મુજબ આપને શ્રેષ્ઠ નારી રત્ન પ્રાપ્ત થવું જોઈએ. ” ભદ્રમાત્રે કહ્યું.

વિક્રમે તરત કહ્યું : “ મહામંત્રી, મને શ્રેષ્ઠ નારી રત્ન પ્રાપ્ત થવાનું હોય તો આવું સ્વપ્ન શા માટે આવે ? મને લાગે છે કે હમણાં આપ રાજકાર્યમાં અટવાયેલા રહો છો એટલે આપની વિદ્યા વીસરાઈ ગઈ હશે । ”

ભદ્રમાત્રે હસતા હસતાં કહ્યું : “ મહારાજ, હૈયાની સંપત્તિ અનેલી વિદ્યા કદી નષ્ટ થતી નથી. પણ જન્માંતરમાંયે સાથે આવે છે. હું આપને સ્પષ્ટ ભાવે જણાવું છું કે, આપને શ્રેષ્ઠ નારી રત્ન જ પ્રાપ્ત થશે.

“જો મારું આ લાવફળ અસત્ય નીવડશે તો હું હંમેશ માટે જ્યોતિષ વિદ્યાનો ત્યાગ કરીશ.”

આ શબ્દો સાંભળીને વિક્રમે અશ્વ ઊભો રાખ્યો અને કહ્યું : “મહામંત્રી, તો પછી આપણે પાછા જ જઈએ. ઉત્તમ નારી રત્ન તો મને મળેલું જ છે...”

ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “મહારાજ, આમ ઉતાવળા થવાની જરૂર નથી. આટલો આવ્યા છીએ તો હવે પૂરી તપાસ કરી લઈએ. કદાચ મારી ગણતરીમાં કઈક ભૂલચૂક પણ રહી ગઈ હોય.”

ખંતે મિત્રો આગળ વધ્યા. લગભગ બેએક કાસ દૂર ગયા પછી વિક્રમે કહ્યું : “ભદ્રમાત્ર, સ્વપ્નમાં મને આવી જગ્યા દેખાણી હતી...સામેનો વડ મને ખરાબર યાદ આવે છે...હું એ વડ પાસેથી જ જાણે પસાર થયો હોય એમ લાગે છે.”

“તો આપણે એ તરફથી જ જઈએ...”

ખંતેએ વડ તરફ અશ્વો વાળ્યા..

ચારે તરફ જોતાં જોતાં છ કાસનો પ્રવાસ થઈ ગયો...થોડે આગળ જતા જ અગોચર અને ભેકાર જણાતા સ્થળમાં એક કૂવો દેખાયો.

વિક્રમાદિત્યે એ તરફ અશ્વ વાળતાં કહ્યું : “મિત્ર, મને આ કૂવો સ્વપ્નમાં દેખાયો હતો.”

કૂવાની નજીક પહોંચ્યા પછી ખંતે અશ્વ પરથી નીચે ઊતરી ગયા.

ભદ્રમાત્રે કહ્યું : “મહારાજ, આ કૂવો તો એકાદ સૌક પહેલાંનો લાગે છે...આ કૂવાનો કોઈ ઉપયોગ કરતું હોય એમ જણાતું નથી.”

“એમ જ લાગે છે...” કહી વિક્રમે એક વૃક્ષ પાસે અશ્વને બાંધી દીધો.

અશ્વ બાંધતાં બાંધતાં મહામત્રીએ કહ્યું : “ મહારાજ, આપણે કૂવા પાસે સલાળીને જવું જોઈએ ”

“ હા...પણ તમે અહીં જ રહેજો ..હું એકત્રો જ જઈં છું.”

“ ના મહારાજ, હું સાથે જ આવીશ.” કહી ભટ્ટમાત્ર પણ સાથે આણવા માંડ્યો.

કૂવાના કાંઠા પાસે પહોંચતાં જ બંનેએ કૂવામાંથી ભયંકર અવાજ સાંભળ્યો: “ આવ ..આવ...નારામાં સાહસ હોય...વીરત્વ હોય તો મારા મુખમાંથી સસારની શ્રેષ્ઠ કુમારિકાને લઈજા ..”

બંને ચમક્યા...બંનેએ અંધારિયા જેવા કૂવામાં નજર કરી..

જોતાં જ બંને ચમકી ઊઠ્યા.

એક અજગર કરતાંયે વિરાટકાય જણાતો ભયંકર નાગ કૂવામાં એકો હતો...તેના મુખમાં એક દેવકન્યા જેવી અતિ સુરૂપ, સોહામણી અને કમનીય કન્યા સપાચેલી હતી

આ શું હશે ? આ રીતે કોઈ માનવકન્યા નાગના મુખમાં રહી શકે નહિ...”

ભટ્ટમાત્ર તો આઠ દસ કદમ પાછો હટી ગયો હતો.

વિક્રમાદિત્યે તરત જવાબ વાળ્યો : “ હું હમણાં જ આવું છું મારી તલવાર તારી કાયાના ટુકડે ટુકડા કરી નાખશે....”

આટલું કહી વિક્રમે પોતાનો મુગટ મહામત્રીને આપ્યો.

કૂવામાંથી એક ભયંકર અદૃહાસ્ય શું જી ઊઠ્યું.

અદૃહાસ્ય ધણી વાર માનવીનાં હાઠ ખખડાવી નાખે એવું ભયંકર હોય છે.

કૂવામાંથી સંભળાયેલું અદૃહાસ્ય ભદ્રમાત્ર માટે તો ભારે અસહ્ય થઈ પડ્યું. તેણે તત્કાળ વિક્રમનો હાથ પકડી લેતાં કહ્યું : “મહારાજ, આપ અંદર ન પડશો...કોઈ ભયંકર કાળસર્પ લાગે છે...!”

વિક્રમાદિત્યે ઓછા હાસ્ય સહિત કહ્યું : “મિત્ર, સ્વપ્નનું ભાવિ ફળ તો તેં જ દર્શાવ્યું હતું...મારા નિમિત્તે તારી વિદ્યાનો ત્યાગ થાય તે હું નથી ઈચ્છતો.. અને માનવી કંઈ બે વાર મરતો નથી; એક ભવમાં એક જ વાર મરે છે. મને આ સ્પર્શ નથી લાગતો પણ અવતિને પરેશાન કરી રહેલો માંત્રિક ચોર જ લાગે છે... એ ગમે તેટલો બળવાન હશે. પણ આજ મારી તલવારનો એક જ ફટકો તેની તમામ આશાઓને નષ્ટ કરી નાખશે...! તું ચિંતા ન કરીશ...શાંતિથી જોયા કર...”

ભદ્રમાત્ર વિક્રમના તેજસ્વી વદન સામે જોઈ રહ્યો.

વિક્રમે પોતાની પાણીદાર તલવાર મ્યાન મુક્ત કરી...મસ્તક પરનું રક્ષણ મહામત્રીના હાથમાં સોંપીને તે કૂવાના કાઠે પહોંચ્યો અને પાળ ઉપર ઊભા રહીને પ્રચંદ સ્વરે બોલ્યો : “ આજ હું તને નષ્ટ કરીશ... તું સંભાળજે ! ”

આટલું કહી મોતની જરાયે પરવા રાખ્યા વગર વિક્રમે જળ વગરના ભેકાર કૂવામાં ધૂળકેા માર્યો...

પણ આ શું ?

વિક્રમાદિત્ય અદ્ધર જ ઝિલાઈ ગયો...નાગના બદલે એક સુદર પુરુષ ઊભો હતો...તેની બાજુમાં તે સુંદરી ઊભી હતી...સુંદરીનું રૂપ તો અપૂર્વ જ હતું...પરંતુ તેણે ધારણ કરેલા દિવ્ય અલંકારોના પ્રભાવે અધાર કૂવામાં પ્રકાશ પથરાઈ રહ્યો હતો ..

વિક્રમ ઝિલાઈ ગયો હતો...છતાં તેણે તલવાર ઉતેજિત કરી... નાગના રૂપનો ત્યાગ કરીને ઊભેલો પુરુષ બોલી ઊઠ્યો : “ ઓ વીરપુરુષ ! તારો ક્રોધ શાંત કર . હું ચોર નથી...પણ એક વિદ્યાધર દેવ છું .. તારી પરીક્ષા લેવા અર્થે જ મેં તને સ્વપ્ન આપ્યું હતું ...”

તરત વિક્રમે તલવાર રોકી રાખી. વિદ્યાધર દેવે તેને નીચે ઉતાર્યો.

બહાર કૂવાના કાઠાથી થોડે દૂર મહામત્રી ભદ્રમાત્ર આંખો બંધ કરીને ઊભો હતો. તેના મનમાં એમ જ હતું કે વિક્રમાદિત્ય મુશ્કેલીમાં મુકાશે, ભય કર નાગ જરૂર વિપત્તિ ઊભી કરશે...પણ હવે શું થાય ? દુનિયામાં બાળહટ, સ્ત્રીહટ, રાજહટ ને જોગીહટને કાંઈ પહોંચી શકતું નથી.

વિક્રમાદિત્ય દેવની સામે ઊભો રહ્યો ત્યારે વિદ્યાધર દેવે કહ્યું : “ રાજન ગૈતાલ્ય પર્વત ઉપર શ્રીપુર નામની નગરીમાં હું રહું છું...મારું નામ ધીર છે...આ મારી રૂપવતી અને ગુણવતી કન્યા કલાવતી છે. હું હવે સંસાર ત્યાગ કરીને સાધુ જીવન ગાળવાનો હોવાથી, મારી એકની

એક સુપુત્રીને સુયોગ્ય પાત્રનાં હાથમાં સોંપવા ખાતર હું અત્રે આવ્યો છું...વૈતાલ્ય પર્વત પ્રદેશમાં અમારાં વિદ્યાધર પરિવારો ધણાં છે... પરંતુ માનવ જાતિમાં જે ગુણ અને વીરતા હોય છે તે અમારામાં નથી...તે સિવાય મારી કન્યા પણ શ્રેષ્ઠ માનવી જ સહધર્મચારિણી બનવા ઇચ્છે છે...આજ હું આપને જોઈને અતિ પ્રસન્ન થયો છું... આપ મારી કન્યાનો સ્વીકાર કરો..."

વિક્રમ આ સાંભળીને અવાઝ બની ગયો. તેણે નીચે નજરે ઊભેલી અતિ મનોહર જણાતી કલાવતી સામે જોયું...દષ્ટિ તૃપ્ત થાય એવું રૂપ હતું...અતરમાં ઊર્મિઓ ભર્યાં કાવ્ય જાગે એવું સુકુમાર વહન હતું.

વિદ્યાધરે વિનયભર્યાં સ્વરે કહ્યું : “રાજન, મારી વિનંતિનો સ્વીકાર કરો...મારી કન્યા માટે સુયોગ્ય સાથી શોધતાં શોધતાં આપ મને ઉત્તમ જણાયા છો.”

વિક્રમે એ હાથ જોડી નમન કરતાં કહ્યું : “આપની ભાવનાનો હું સત્કાર કરું છું.”

વિદ્યાધર અતિ પ્રસન્ન થઈ ગયો. કલાવતીએ તરત વિક્રમના ચરણમાં મસ્તક નમાવ્યું.

ત્યાર પછી ધીરવિદ્યાધરે તરત પોતાની ઈચ્છાશક્તિનો ઉપયોગ કર્યો અને ત્રણેય બહાર આવી ગયાં.

સંશયમાં ઊભો રહેલો ભદ્રમાત્ર મહારાજ વિક્રમને હૃમખેમ જોઈને અને સાથે તેજસ્વી કન્યા તેમ જ પુરુષને જોઈને ભારે આશ્ચર્યમાં પડી ગયો.

વિક્રમે કહ્યું : “મિત્ર, તારું જ્યોતિષ ફળ સિદ્ધ બની ગયું.” આ પ્રમાણે કહીને તેણે ધીરવિદ્યાધર અને તેની કન્યાનો પરિચય આપ્યો.

ધીરવિદ્યાધરે કહ્યું : “રાજન, સામેના વૃક્ષ તરફ નજર કરો...

એક દિવ્ય રથ છે...આપ મારી કન્યાને લઈને પધારો...આજનો દિવસ અતિ ઉત્તમ છે ..પરંતુ મારાથી રોકાઈ શકાશે નહિ..."

સુરૂપા કલાવતી પિતાને વળગી પડી. પિતાએ કહ્યું : “ કલા, સ્વામીમાં જ સુખદુઃખ અને જીવનનું સર્વસ્વ છે એમ માનીને સુખી થજો...તારી લાવના મે પૂરી કરી છે ..હવે મારાથી રોકાઈ શકાય તેમ નથી...હજી મારે દૂર દૂરના પ્રદેશો સુધી જવું છે.”

લક્ષ્મીને વચ્ચે જ કહ્યું : “ મહાત્મન, આપના વરદ્ હસ્તે કન્યાદાન..."

વચ્ચે જ હસીને ધીરવિદ્યાધર બોલ્યો : ‘ એ લાલ જતો નહિ કરું. ”

ત્યાર પછી પિતાપુત્રી રથમાં બેઠા...

વિક્રમ અને લક્ષ્મીના અશ્વ પર બેસી ગયા અને સહુ નગરીમાં આવ્યા.

કમલા રાણીને બધી વાત વિક્રમે કહી એટલે તે અતિ પ્રસન્ન હોઈને કલાવતીને મળી અને સંધ્યા સમયે અવંતિનગરીમાં લગ્ન સમારંભ ચોળ્યો.

કન્યાદાનનો વિધિ પતાવી ઉત્તમ અલંકારોની ભેટ કરી ધીરવિદ્યાધર રાત્રિના પ્રથમ પ્રહર પછી વિદાય થયો.

સુખ અને આનંદના દિવસો સાવ ટૂંકા થઈ પડે છે ક્યારે દિવસ ભીજે છે ને ક્યારે રાત પડે છે તેની કલ્પના જ રહેતી નથી...અને દુઃખથી ખદખદતા દિવસો ભારે દીર્ઘ થઈ પડે છે ..એક એક પળ જાણે યુગ યુગ જેવડી લાગે છે. કાળના માનમાં તો કદી ફેરફાર થતો નથી .. છતાં મન જ્યારે સુખદુઃખના સ્પર્શવાળું થયું હોય ત્યારે આવું પરિવર્તન જણાય છે.

રાણી કલાવતીના રૂપ-ગુણથી માત્ર વિક્રમ મુગ્ધ બની જાય તે સહજ હતું...પરંતુ રાણી કમલા પણ ભારે પ્રસન્ન બની ગઈ હતી.

રાણી કલાવતી માટે તો એક અલગ નિવાસખંડ તૈયાર કરેલો હોવા છતાં તે દિવસના ભાગમાં કમલારાણી પાસે જ રહેતી...એક નાની બહેન માફક.

આઠ દિવસ ને આઠ રાત્રિઓ વીતી ગઈ. વિક્રમને થયું કે ઇન્દ્રના સુખની ગમે તેવી સમૃદ્ધ કદપના હોય...પણ પોતે જે સુખ ભોગવી રહ્યો છે તે ઇન્દ્રના સુખ કરતાં અનેકગણું વિશેષ છે... !

પરંતુ નવમા દિવસે તેના સુખથી છલકતા હૈયા પર એક આંચકો આવી પડ્યો..

અવંતિના એક ધનાઢ્ય સાર્થવાહને ત્યાં કરોડો રૂપિયાની કિંમતના રત્નાભરણોની ચોરી થઈ...

આ ચોરી પણ માંત્રિક ચોરે જ કરી હતી. સમગ્ર અવંતિ ખળભળી ઊઠ્યું...જે સાર્થવાહનો ધનભંડાર ભારે સુરક્ષિત છે, જેના ભવન પર આઠેય પ્રહરનો ચોકીપહેરા ભરાતો હોય છે...એવા ધનાઢ્ય શેઠ રાજશેખરને ત્યાં જે આ રીતે ચોરી થાય તો અવંતિમાં કેની મિલકત સલામત ગણી શકાય ?

રાજસભામાં વિક્રમ સમક્ષ જ્યારે ગઈ રાતની ચોરી અંગેની ફરિયાદ થઈ ત્યારે તેનું સુખ સ્વપ્ન ધૂળ ઊઠ્યું.

નગરરક્ષક આ ચોર માટે લાચાર બની ગયો હતો.

રાજ્યનો ગુપ્તચર વિભાગ પણ હાથ ખખેરીને નીચું જોઈ ગયો હતો.

મહાબલાધિકૃત કે જે વિરાટસેના સામે એકલા હાથે ઝઝૂમી શકે તેમ હતો તે પણ આ ચોરને પકડવામાં કામચાપ થઈ શક્યો નહોતો.

જૂનો મંત્રી બુદ્ધિસાગર પણ આ ચોર અંગે બુદ્ધિહીન બની ગયો હતો.

મહારાજ વિક્રમે ભાવાવેશથી ઊભા થઈ સભા સમક્ષ બહેર

કર્તુ' : “ મારા પ્રિય પ્રજાજનો, છેલ્લા કેટલાક સમયથી કોઈ માંત્રિક ચોર આ નગરીને પરેશાન કરી રહ્યો છે...તેણે ઘણી ચોરીઓ કરી છે... ચાર ચાર કન્યાઓનું અપહરણ કર્યું છે અને રાજ્યની શક્તિનો જાણે પરિહાસ કર્યો છે ? વધારે વિચિત્ર વાત તો એ છે કે આ ચોર નગરીમાં જ રહે છે કે નગરીની બહાર રહે છે, તે કોઈથી જાણી શકાયું નથી. આ ચોરને આટલાટલા દિવસોમાં કોઈએ જોયો હોય એવી એક પણ ખાતમી મળી નથી...અને વધારે આશ્ચર્યજનક વાત તો એ છે કે આ ચોર અંગે જે કંઈ વિવિધ ખાતમીઓ મળી છે, તે પરસ્પર વિરોધી છે ..અર્થાત ચોરના સાચા સ્વરૂપની હકીકત કોઈ મેળવી શક્યું નથી, કોઈને વૃદ્ધવેશે અજાણ્યો માનવી દેખાયો હોય છે...તો કોઈને નવજવાન દેખાયો હોય છે...તો કોઈને દાઢીવાળો બાવો દેખાયો હોય છે...આમ વિવિધ સ્વરૂપની જે ખાતમી મળી છે તે પણ પૂરેપૂરી વજનદાર છે નહિ...કારણ કે જ્યાં જ્યાં ચોરી કે અપહરણ થયું છે, ત્યાં ત્યાં કોઈ પ્રકારના સગડ કે નિશાન મળી શક્યાં નથી. આપણી નગરીના શ્રેષ્ઠિવર્ગ રાજશેખર શેઠને ત્યાં ગઈ રાતે ચોરી થઈ છે...અને નગરરક્ષકે ભવનમાં ઝીણામાં ઝીણી તપાસ કરવા છતાં ચોરનાં કોઈ સગડ મળ્યાં નથી.. માત્ર દરેક સ્થળે ખોપરીની નિશાનીવાળો એક તામ્રનો ટુકડો પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ શેઠજીના ધનભંડારમાંથી પણ એવો જ એક તામ્રનો ટુકડો મળ્યો છે. ચોર ગમે તેવો શક્તિશાળી કે માંત્રિક હોય છતાં ચોર છે અને એનો અંત લાવવો એ રાજશક્તિનો ધર્મ છે. આપ સર્વ સમક્ષ હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે જ્યાં સુધી આ ચોર નહિ પકડાય ત્યાં સુધી હું રાજગૌભવનો ત્યાગ કરીને એ ચોરને પકડવાના કાર્યમાં જ ગૂંથાયેલો રહીશ.”

નવજવાન રાજના આ શબ્દો સાંભળીને સમગ્ર રાજસભા હર્ષમાં આવી ગઈ.

આજ રાજસભામાં મહારાણી કમળા પણ સાથે આવી હતી. તેણે

સ્વામી સામે જોઈને મૃદુ સ્વરે કહ્યું : “મહારાજ, આપની ભાવના જોઈને હું ધન્ય બની ગઈ.”

“મારી પ્રેરણા તો તું જ છે પ્રિયે...” કહી વિક્રમ આંધું હસ્યો.

રાજસભા પૂરી થયા પછી સહુ વીખરાવા માંડ્યા.

વિક્રમે તે જ દિવસથી સાવ સાદો ખોરાક શરૂ કરી દીધો...

અને રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થાય તે પહેલાં જ પોતે એકલો વેશપલટો કરીને નગરચર્યાચરે બહાર નીકળી જતો. આખી રાત તે ફરતો...અને વહેલી સવારે રાજભવનમાં આવતો.

એ રાત આ રીતે પસાર થઈ અને ત્રીજી રાતે વીજળી ત્રાટકી ગઈ!

વહેલી સવારે નગરશ્રમણ કરીને વિક્રમ ભવનમાં આવ્યો. સૂઈ રહેવાનું તો હતું જ નહિ. પ્રાતઃકર્મ આટોપીને તરત નગરરક્ષક અને મંત્રીઓને મળવાનું હતું અને ચોરને અગેની વિચારણા કરવાની હતી.

સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈને તે જોડો પોતાનાં વસ્ત્ર ધારણ કરી રહ્યો હતો ત્યાં જ એક પરિચારિકા હાંફળી ફાંફળી થતી આવી અને ગભરાયેલા સ્વરે બોલી ઊઠી : “કૃપાનાથ, ઉપર પધારો...”

“કેમ ? તું આટલી ગભરાયેલી કેમ છે ?”

“કૃપાનાથ, આપ સત્વર ઉપર પધારો...”

વિક્રમ તરત પરિચારિકા સાથે ભવનની પ્રથમ ભૂમિ પર ગયો. ત્યાં કમળારાણી ભારે ગંભીર વદને ઊભી હતી...પ્રિયતમાને જોતાં જ વિક્રમે પ્રશ્ન કર્યો : “કેમ પ્રિયે...તારો ચહેરો આટલો ઉદાસ કેમ છે ?”

“મહારાજ, કદપનામાં પણ ન આવે એવું બની ગયું છે...”

“ શું ”

“ માત્રિક ચોર ગઈ રાતે રાજલવનમાં આવ્યો લાગે છે...અને નવી રાણી કલાવતીનું અપહરણ કરી ગયો છે...”

“ કલાનું અપહરણ ? ”

“ હા નાથ ..એના પલંગ પર જોપરીની નિશાનીવાળું ત્રાખાનું એક નાનું પત્ર પડ્યું છે. ”

“ ઓહ ! ” કહીને વિક્રમે બંને હાથ વડે પોતાનું મસ્તક દબાવ્યું. ત્યારપછી તે કમળા સાથે વિદ્યાધર કન્યા કલાવતીના શયનગૃહમાં ગયો.

જોતાં જ વિક્રમની કાયા ધ્રજી ઊઠી...સસારની શ્રેષ્ઠ સુંદરી-પત્નીનો પલંગ સાવ સૂતો હતો . જે પલંગ પર ગુલાબનાં ફૂલનાં સત્વસમી પ્રિયતમા પોઢતી હતી તે પલંગ પર એક કૌશીય ચાદર લટકતી હતી...અને એક ત્રાખાનો ટુકડો પડ્યો હતો...એ ટુકડામાં જોપરીની આકૃતિ કાતરેલી હતી.

વિક્રમે ચારે તરફ જોયું...એક ઝરખો ખુલ્લો હતો...વિક્રમના મનમાં થયું, ચોર આ ઝરખેથી જ આવ્યો હોવો જોઈએ. પણ ઝરખે આવે કેવી રીતે ? ધરતીથી ઝરખો ધણો ઊંચો છે...બહાર રક્ષકો પહેરે ભરતા જ હોય છે ! અને એ ચોર કલાવતીને લઈને કયે રસ્તેથી ગયો હશે ? ”

સ્વામીને વિચારમગ્ન જોઈને કમલાએ કહ્યું : “ મહારાજ, મારી બહેનને ગમે તે ભોગે મુક્ત કરાવો.”

“ દેવી, રાજલક્ષ્મીનું અપહરણ થયું એ મારા જીવન પર ભારે ફટકો પડ્યો છે...હું અત્યારે જ બધાને જોલાવું છું...”

“સ્વામી, આ ઘટના જો જાહેર થશે તો નગરીમાં ભારે ઉહાપોહ મચી જશે અને શ્રેષ્ઠિઓનાં પરિવારો નગરીનો ત્યાગ કરવો શરૂ કરશે...” રાણીએ કહ્યું.

રાણીની આ વાતમાં વિક્રમને તથ્ય જણાવ્યું તેણે મહામંત્રી, નગરરક્ષક અને ખીજા વિશ્વાસુ સાથીઓને બોલાવવાનો નિર્ણય કર્યો.

અંતે ખંડ બધ કરીને બહાર નીકળી ગયાં.

૩૧ :

: વિક્રમની આરાધના !

માનવીની કાંઈ પણ વાત ગુપ્ત રહેવી એ ભારે કઠણ છે.

હા, કાંઈ ચોક્કસ માનવી પોતાના હૈયામાં પુરાયેલી વાતને દીર્ઘકાળ પર્યંત સાચવી શકે છે...અથવા બે અભિન્ન હૃદય વચ્ચે વસેલી વાત પણ ધાર્યા સમય સુધી સાચવી શકાય છે...પરંતુ એ વાત છ કાન સુધી પહોંચ્યા પછી તેટલી કાળજી રાખવા છતાંયે એ વાતને પાખો આવી જાય છે. ને વાત ભિડવા માંડે છે !

ક્રમવાની વાત પાછળ તથ્ય હતું, છતાં મહામંત્રી, મહાપ્રતિહાર, નગર રક્ષક, મહાખલાધિકૃત, બુદ્ધિસાગર વગેરે સાથે મહારાજ વિક્રમે રાણી કલાવતીના અપહરણની વાત કરી અને રાણીના ખંડની ચોક્કસાઈ પૂર્વક તપાસ કરી ત્યારે સર્વના ચિત્ત ભારે વિશ્તુબ્ધ બની ગયાં.

વિક્રમે કહ્યું : “ આ ચોર ન પકડાય એ માત્ર મારા માટે નહિ પણ સમગ્ર રાજ્યત્ર માટે ભારે નામોશી છે...અને આટલાટલા રક્ષણ વચ્ચેથી જો રાજની એક રાણીને પણ ઉઠાવી જઈ શકાતી હોય તો રાજ્યની પ્રજાના જનમાલની સલામતી કઈ રીતે સંભવી શકે? ”

મહામંત્રીએ કહ્યું : “ કૃપાનાથ, આ હકીકત જાણ્યા પછી અમે

પણ નગરજનો સમક્ષ કેવી રીતે મુખ ખતાવી શકીએ ? છેલ્લા આઠ દિવસમાં આપણા રૌનિકાએ અને નગરરક્ષકના ચોકિયાતોએ અવંતિનો ખૂણેખૂણો તપાસી નાખ્યો છે...કોઈ પણ લવન બાકી રાખ્યું નથી. ગામ ફરતી પાંચ પાંચ કોસ સુધીનાં ગામડાઓ, ગુપ્ત સ્થળો, મંદિરો વગેરે પણ તપાસ્યાં છે...પરંતુ આ માત્રિક ચોર અગેનાં કોઈ સગડ મળી શક્યાં નથી એટલું જ નહિ પણ તેણે ચોરેલા મુદ્દામાલનો કે નગરીની શ્રેષ્ઠિ કન્યાઓનો પણ કોઈ આભાસ મળી શક્યો નથી. ”

“ એટલે શુ આપણે હાથ જોડીને બેસી રહેવું ? ”

“ નહિ કૃપાનાથ...અમારો પ્રયત્ન એટલો જોરદાર છે કે અમે પળનોએ આરામ કરતા નથી...પરંતુ સામુદાયિક કર્મનો ઉદ્યકાળ જાગે છે અને એનું ફળ મળતુ હોય છે ત્યારે માનવી લાચાર બની જાય છે...! ” નગરરક્ષકે કહ્યું.

વિક્રમ પણ સમજતો હતો કે રાજતંત્ર જરાયે નિષ્ક્રિય નથી તેમ રાજકર્મચારીઓ પણ ખમરદાર રહે છે...છતાં આ ચોર અગેની સામાન્ય માહિતી પણ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી.

બધા વિચારમગ્ન બની ગયા. આ વિચારણામાં મહાદેવી કમલા પણ બેઠી હતી...સહુને ભારે વિચારમગ્ન બનેલ જોઈ ને તેણે પોતાના સ્વામી સામે દૃષ્ટિ કરતાં કહ્યું: “ મહારાજ, મને એક ઉપાય સૂઝે છે.”

“ ભરસભામાં ખીકુ ફેરવવું એ જ ને ? ” વિક્રમે પ્રિયતમા સામે જોઈ ને કહ્યું.

“ નહિ મહારાજ, રાજ્યના આવા કુશળ અને ચમરાક માણસો જે ચોરની કોઈ માહિતી ન મેળવી શકતા હોય તે ચોર કોઈ ખીકુ ઉઘાવનારના હાથે ઝડપાય એ શક્ય નથી. મને જે ઉપાય સૂઝ્યો છે તે સાવ નિરાળો છે.”

સહુ મહાદેવી સામે પ્રશ્નભરી નજરે જોઈ રહ્યા.

વિક્રમનો આરાધના ।

૨૭૩

વિક્રમે આતુરતાભર્યા સ્વરે કહ્યું: “ પ્રિયે, તું સત્વર જણાવ... મને ખાતરી છે કે તારી બુદ્ધિમાં આવેલો માર્ગ અવશ્ય ઉત્તમ હશે ”

આટલા માણસો વચ્ચે સ્વામીના મોઢેથી આવી પ્રશંસા સાંભળીને કમળારાણી લજ્જાચક્ર વદને નીચું જોઈ ગઈ. ત્યાર પછી તે બોલી: “ સ્વામી, આ ચોરને આપણે કોઈ ઓળખી શક્યા નથી એ એક હકીકત છે અને એ હકીકત પરથી એક વાત સિદ્ધ થાય છે કે ચોર પાસે મત્રશક્તિ અથવા તો દૈવીશક્તિ હોવી જોઈએ... આવા દૈવી કે માત્રિક શક્તિના જોર પર જે લોકો અન્યાયપૂર્ણ આચરણ કરી રહ્યા હોય તે લોકોને નહાત કરવાનો ઉપાય પણ કેવીશક્તિવાળો જ હોવો જરૂરી છે મને લાગે છે કે આપ નિષ્ઠાપૂર્વક દૈવી ચક્રેશ્વરીનું ત્રણ દિવસ આરાધન કરશો તો અવશ્ય આપની અને આ નગરીની ચિંતા દૂર થઈ જશે ”

રાણી કમલાવતીએ દર્શાવેલો આ ઉપાય સહુને રૂચી ગયો. વિક્રમે તો અતિપ્રસન્ન નજરે પ્રિયતમા સામે જોઈને કહ્યું: “ પ્રિયે, આ તો સરસ ઉપાય છે...આવતી કાલથી જ હું દૈવી ચક્રેશ્વરીનું આરાધન કરવા બેસી જઈશ.”

નવી રાણીના અપહરણ થયાની વાત ક્યાંય પ્રગટ ન થાય એવી કાળજી રાખવાના નિર્ણય સાથે સહુ ભિલાં થયાં....પરંતુ આવી વાતો છુપાવી શકાતી નથી...

‘ મધ્યાહ્ન સુધીમા તો આ વાત ચોરે ને ચૌટે ચર્ચાનો વિષય બની ગઈ.

વાત જ્યારે વહેતી થાય છે ત્યારે તેમાં નવી વાતો પણ ભળત જતી હોય છે...અને એ કારણે જ વાતનું વતેસર થતું હોય છે ।

સંધ્યા વખતે તો નગરીના અનેક શ્રેષ્ઠિઓ, ભાયાતો, મોવડીઓ વગેરે મહારાજ વિક્રમાદિત્યને મળવા આવવા શરૂ થયા...

જે ધટનાને જનતાના કાનેથી થોડા સમય માટે દૂર રાખવી હતી, તે ધટના આ રીતે વ્યાપક કેમ બની ગઈ હશે ?

શ્રી વર્ગ પણ આવવા માંડ્યો હતો...

મહાદેવી કમલા સહુને આશ્વાસન આપતી હતી કે...હવે ચોરનો અંત નજીક છે...આપ સહુ નિશ્ચિત રહેજો...

ખીજે દિવસે વહેલી સવારે સ્નાનશુદ્ધ થઈને વિક્રમાદિત્ય અન્ન-જળના ત્યાગ સાથે ભવનમાં આવેલ શ્રીજીનાં મંદિર પાસે આવેલા દેવી ચક્રેશ્વરીના મંદિરમાં આરાધના માટે બેસી ગયો.

એક દિવસ ને એક રાત ગઈ...ખીજે દિવસ ને ખીજી રાત ગઈ... વિક્રમ જરાયે ચલિત થયા વગર આરાધના કરી રહ્યો હતો...

ત્રાજો દિવસ પૂરો થયો ને રાત પડી...

અખંડ દીવો બળતો હતો. મંદિરના બહારના ભાગમાં દર બે પ્રહરે રક્ષકો બદલાતા હતા. કમલારાણી પણ બરાબર ધ્યાન રાખી રહી હતી.

ત્રીજી મધરાત થઈ...

વાતાવરણ શાંત હતું...ગાયના ઘીનો દીવો મધુર પ્રકાશ વેરી રહ્યો હતો...અન્નજળ વગરના ત્રણ દિવસો વીતી ગયા હતા...છતાં વિક્રમની નિષ્ઠામાં કોઈ પરિવર્તન થયું નહોતું...તેના મનમાં પોતાની રાણી કલાવતીની કોઈ ચિંતા નહોતી...પ્રજ્ઞની ચાર ચાર કન્યાઓ અને ચોરાયેલા માલની જ ચિંતા હતી. તેણે આરાધના કરતાં પહેલાં મનમાં એક સંકલ્પ પણ કર્યો હતો કે જો આ ચોરને પકડવાનો માર્ગ ન મળે તો મારે રાજગાદીનો ત્યાગ કરવો...રાજ ચલાવવાની મારામાં કોઈ લાયકાત કે શક્તિ નથી એ વાત ખુલ્લી થવા દેવી અને અવંતિનો ત્યાગ કરીને કમળા સાથે ક્યાંક ચાલ્યા જવું.

મધરાત થઈ ગઈ હતી...

વિક્રમાદિત્ય નવજવાન હતો છતાં ગંભીર ભાવે દેવી ચક્રેશ્વરીના મંત્રની આરાધના કરી રહ્યો હતો ..

અને રાત્રના ત્રીજા પ્રહરની એએક ઘટિકા વીતી હશે ત્યાં મંદિરમાં વીજળી કરતાયે અનંતગણા તેજનો એક ઝગકારો થયો...

જાણે ભયંકર ઝઝાવાત સર્જાયો હોય એવી હાલક ડોલક સ્થિતિ ઊભી થઈ...પણ વિક્રમ તો ક્ષત્રિય હતો...તે અડોલ જ રહ્યો...

અને તેના કાન પર મધુર સ્વર અથડાયો : “વત્સ, તારી આરાધનાથી હું પ્રસન્ન થઈ છું...ખોલ, તારે શું જોઈએ છે? વિક્રમ, આંખો ખોલ...”

વિક્રમે આંખો ખોલી...નજર પણ ન નાખી શકાય એવી દેવી ચક્રેશ્વરીની તેજોમય પ્રતિમા જાણે સજીવ ખની ગઈ હતી...એના ખતે હાથ ઊંચા થયા હતા.

વિક્રમાદિત્યે તરત નમસ્કાર કર્યો ..

દેવી ચક્રેશ્વરીએ કહ્યું : “રાજન, જે જોઈએ તે માગી લે... સુવર્ણ રત્નો...સમૃદ્ધિ...જે જોઈએ તે માગી લે...”

“ભગવતી, આપ પ્રસન્ન થયાં એ જ મારા પુણ્યનો ઉદય છે... આપની કૃપાથી મને અન્ય કોઈ વાતની ખોટ નથી...પરંતુ એક દુઃખ મારા ચિત્તને ભારે પીડી રહ્યું છે ..એક ચોર આ નગરીમાં ભારે ઉત્પાત મચાવી રહ્યો છે...તેણે ચાર કન્યાઓનાં અપહરણ કર્યાં છે, ધણાના ધન માલ ઉઠાવ્યા છે અને મારી પત્નીને પણ ઉઠાવી ગયો છે... મહામગલમયી, આ ચોર કોણ છે, ક્યા રહે છે એ કશું ધણો પ્રયત્ન કરવા છતાં જાણી શકાયું નથી તો આપ કૃપા કરીને પ્રથમ આ ચોર કોણ છે તે કહો.”

દેવીએ મૃદુમજુલ સ્વરે કહ્યું : “રાજન, દેવતાઓ પણ પકડતા અયકાય એવો આ ચોર તારા રાજ્યની અભિલાષા સેવી રહ્યો છે... અને સર્વ કોઈ માટે દુઃસાધ્ય છે.”

“કૃપામયી, આપ મને એનો પરિચય આપો...જો હું એ ચોરને પકડીને મારી પ્રજ્ઞતું દુઃખ દૂર નહિ કરી શકું તો મારે રાજગાદીનો ત્યાગ જ કરવાનો છે...મને એનો પણ કોઈ મોહ નથી. ચોરને પકડવા જતાં કદાચ મારું મૃત્યુ થશે તો મને એમોત ભારે સુખ જણાશે.”

“વત્સ, આ ચોરનો એક ઇતિહાસ છે. તું સાંભળી લે. આ નગરીમાં તારા પિતામહ રાજ કરતા હતા તે વખતે ધનેશ્વર નામનો એક ધનાઢ્ય શ્રેષ્ઠિ રહેતો હતો, તેને પ્રીતિ નામની પત્ની હતી અને ગુણુસાર નામનો એક સર્વગુણ સપન્ન પુત્ર હતો. પુત્ર નવજવાન થયો ત્યારે તેના પિતાએ એક રૂપવતી નામની શ્રેષ્ઠિ કન્યા સાથે તેનાં લગ્ન કર્યાં. રૂપવતી રૂપમાં તો કોઈ દેવકન્યાને પણ શરમાવે તેવી હતી... ગુણુમા પણ શ્રેષ્ઠ હતી. લગ્ન પછી થોડા જ કાળમા ગુણુસાર વેપાર અર્થે કરિયાણાના વહાણો લઈને વિદેશની યાત્રાએ ગયો. ધનેશ્વર શેઠના મકાન પાસે એક પીપળાનું વૃક્ષ હતું. આ વૃક્ષના આશ્રયે એક અધમ વ્યતરદેવ રહેતો હતો. તે અધમ વ્યતર ગુણુસારની પત્ની રૂપવતી પ્રત્યે મોહાધ બની ચૂક્યો હતો...ગુણુસાર પરદેશ ગયો એટલે એ અધમ વ્યતરને પોતાની મોહ લાલસા પોષવાની તક મળી અને ગુણુસારના ગયા પછી લગભગ દસેક દિવસે તે ગુણુસારનું જ રૂપ ધારણ કરીને પાછો આવ્યો અને પિતાને નમઃસ્કાર કરીને ઊભો રહ્યો. પુત્રને આ રીતે પાછો ફરેલો જોઈ પિતાને ભારે આશ્ચર્ય થયું.. તેમણે કહ્યું : “ગુણુસાર, તું પાછો કેમ ફર્યો? વિદેશગમનમા ચિત્ત ન ચોંટ્યું કે માર્ગમા કંઈ વિપત્તિ આવી પડી?”

“પિતાજી, એવું કશું બન્યું નથી, વિદેશગમનનો મારો હિસાહ એવો ને એવો છે...પરંતુ માર્ગમાં એક જ્ઞાની મહાત્મા મળ્યા. તેમણે મને કહ્યું : ‘વત્સ, તું પરદેશ જઈશ તો મૃત્યુ પામીશ..’ આમ છતાં હું પરદેશ જવા ઇચ્છતો હતો..પરંતુ આપણા મુનીએ મને ખૂબ સમજાવીને આપની પાસે પાછો મોકલ્યો...ધન પ્રાપ્ત

કરવાની અને દેશ-વિદેશ ખેડીને અનુભવ લેવાની મારી અભિલાષા ભાંગીને ભુજ્જો થઈ ગઈ...મને ધણુ જ દુઃખ થાય છે પરંતુ મુનીમજીની વાતને મારાથી ટાળી શકાઈ નહિ.”

“ધણું જ ઉત્તમ થયું ભાઈ...ધન તો આપણી પાસે પુષ્કળ છે..માત્ર અનુભવ ખાતર તને મોકલ્યો હતો..પણ આ અધની લાકડી સમો તુ મૃત્યુના ખોળે જાય તો અમારી શી દશા થાય? તેં ધણુ જ ઉત્તમ કાર્ય કર્યું.”

“આમ પિતાનો પ્રસાદ પ્રાપ્ત કરીને ગુણસારરૂપી વ્યંતર ત્યાં રહેવા લાગ્યો અને રૂપવતી સાથે વિવિધ વિકાસ ભોગવવા માંડ્યો. વ્યતરનું રૂપ હજીજી ગુણસાર જેવું જ હતું એટલે રૂપવતી ઓળખી શકે નહિ તે સ્વાભાવિક હતું. તે તો પોતાના સ્વામીને સર્વસ્વ માનીને જ તેની સેવા કરવા માંડી.

“આમ ને આમ બે વર્ષ વીતી ગયા અને એક દિવસે સમાચાર આવ્યા કે ગુણસાર શેઠ પુષ્કળ ધન ઉપાર્જન કરીને પાછા ફર્યા છે. આવતી કાલે નગરીના પાદરમાં આવી પહોંચશે.

“આ સમાચારથી ધનેશ્વર શેઠને, સમગ્ર પરિવારને અને સંબંધીઓને ભારે આશ્ચર્ય થયું. વ્યતર પણ ભારે મૂંઝાયો..પણ તેણે હિંમતથી કહ્યું: ‘પિનાજી મારે નામે કેણુ આવતું હશે? જરૂર કાંઈ દરયુ કે ઠગ હોવો જોઈએ’

“બીજે દિવસે સાચો ગુણસાર પાદરમાં આવ્યો. ધનેશ્વર શેઠ અને વ્યંતર રૂપી ગુણસાર સામે ગયા. બીજા સંબંધીઓ પણ સાથે હતા. અસલ ગુણસારને જોઈને બધાના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. આમાં સાચો ગુણસાર કેણુ? એ એક મોટો કાયડો થઈ પડ્યો. વળી મુખ્ય મુનીમ જે સાથે ગયો હતો તે બે વહાણુ ભરવા રોકાઈ ગયો હતો અને છ મહિના પછી આવવાનો હતો..

“ બધાની સામે પ્રશ્ન એ થઈ પડ્યો હતો કે રૂપે, રંગે, વાને, બોલે, ચાલે બધી વાતમાં બંને સરખા છે. આમાં સાચો ગુણુસાર કોને માનવો ?

“ પિતા તો ન જ ઓળખી શક્યો... માતા પણ સાચો દીકરો કયો છે તે ન શોધી શકી... અરે, રૂપવતી પણ ભારે મૂઝવણમાં મુકાઈ ગઈ.. એ બિચારીને તો મનમાં ભારે વ્યથા થવા માંડી... જો સાચો ગુણુસાર પ્રવાસેથી આવેલો હોય તો પોતે એક ભવમાં બે પતિ કર્યાના દોષમાં મુકાશે... અને ઉદરમાં પાંચમા મહિનાનો ગર્ભ પણ હતો...

“ રાજન, આ પ્રશ્નનો ઉકેલ લાવવા સહુ અવંતિનાથ પાસે ગયા. અવંતિનાથ પણ આ પ્રશ્નનો ઉકેલ કેમ લાવવો અને સાચા ગુણુસારને કેવી રીતે શોધી કાઢવી એ અંગે મૂઝવણમાં મુકાયા... રાજ્યના બુદ્ધિવત મંત્રીઓ અને બીજા ન્યાયવિશારદો પણ ભારે મૂઝવણમાં મુકાયા... છેવટે પિતામહે એવી આજ્ઞા કરી કે... ‘ એક જ રૂપ, વેશ, અને દેખાવવાળા બંનેને એક સ્થળે થોડો સમય અલગ અલગ પૂરી રાખવા... પછર દિવસમાં સાચો ગુણુસાર કાણુ છે તે વાતની જાણુ થઈ જશે. ’ રાજજ્ઞા અનુસાર બંનેને રાજના એક મકાનમાં જુદા જુદા ખંડમાં પૂરી રાખવામાં આવ્યા.

“ અહીં રૂપવતી ભારે મૂઝાતી હતી. તેના મનમાં થયું કદાચ પ્રવાસેથી આવનાર મારા સ્વામી હોય તો મારી સગર્ભાવસ્થા અભિશાપ રૂપ બની જશે ! આ અંગે તેણે નગરીની શ્રેષ્ઠ દાયણુને બોલાવી અને તત્કાળ ગર્ભપાત કરાવી નાખ્યો... પાંચમા માસનો ગર્ભ જીવયુક્ત હતો અને સૂચાણી એ ગર્ભ યુપત્યાપ બહાર લઈ ગઈ અને નગરીથી એક ક્રોસ દૂર એક સ્થળે એ ગર્ભ એક રઝળતી પડેલી માનવ બોપરીમાં મૂકી દીધો...

“ એ જ વખતે ચંડિકા નામની એક દેવી આકાશમાર્ગે વિમાન

દ્વારા જઈ રહી હતી. એનું વિમાન આ ગર્ભાવાળા ખોપરી પર આવતાં જ અટકી ગયું. ચંડિકાદેવી ચમકી તેણે દિવ્યદ્રષ્ટિથી જોયું તો એક અપરિપક્વ છતાં જીવિત ગર્ભના કારણે વિમાન સ્થંભિત થયેલું દેખાયું.

“ચંડિકા તરત વિમાનમાંથી નીચે આવી અને ગર્ભ સહિત ખોપરી ઉઠાવી લીધી. તેના મનમાં થયું, આ ગર્ભને જે યોગ્ય રીતે પાલવવામાં આવે તો કોઈ પ્રભાવશાળી અને પરાક્રમી પુરુષ તૈયાર થશે...”

વિક્રમાદિત્ય ધ્યાનપૂર્વક દેવી ચક્રેશ્વરીની વાત સાંભળી રહ્યો હતો.

૩૨ :

: ગુફા ગૃહમાં...!

દેવી ચક્રેશ્વરીએ વિક્રમની આરાધનાથી પ્રસન્ન થઈ માંત્રિક શક્તિવાળા ચોરનો ઇતિહાસ આગળ ચલાવ્યો. “રાજન, નગરીની ઉત્તરે અને સ્મશાનમાંથી થોડે દૂર એક મંદિર આવેલું છે...એ મંદિરમાં દેવી ચંડિકાની જ પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. અને એ મંદિરમાં કોઈને ખબર ન પડે એવું એક વિશાળ ભૂગર્ભ ગૃહ છે. ખોપરી સહિત ગર્ભને ઊઠાવીને ચંડિકાએ પોતાના જ મંદિરના ભૂગર્ભ ગૃહમાં સંભાળપૂર્વક મૂક્યો અને ગર્ભને પાલવવાની વ્યવસ્થા કરી. ફરી આ તરફ નગરીમાં ગુણસારની પત્ની રૂપવતી લોકલાજ અને લયની ચિંતાથી મુક્ત બની ગઈ...દાયણે તેને એવું ઔષધ આપ્યું કે આઠ દસ દિવસમાં જ તે સ્વસ્થ સુંદર અને સુદૃઢ બની જાય.

“બંને ગુણસારને નજરકેદ જેવી હાલતમાં રાખ્યાને તેર દિવસ થઈ ગયા પરંતુ અવતિનાથ કે તેના પ્રધાનો કોઈ નિર્ણય કરી શક્યા નહિ.

પરંતુ મહારાજની ચિંતા દૂર કરવા નગરીની શ્રેષ્ઠ ગણિકા દેવી ચિંતામણિ તૈયાર થઈ અને મહારાજને મળીને સાચો ગુણસાર કોણ છે, તે શોધી આપવાનું સ્વીકાર્યું.

“ મહારાજ પ્રસન્ન થયા. આ નિર્ણયની ચકાસણી કરવા અર્થે રાજ્યે ગણમાન્ય પુરુષોને અને ધનેશ્વર શેઠના પરિવારને નિમંત્રણ આપ્યું. જે સ્થળે ખંતે ગુણસારને પૂરવામાં આવ્યા હતા તે સ્થળે સહુ ભેગા થયા. મકાનની સામેના યોગાનમા એક માટેના તથા બિભો ક્યો હતો...ગણિકા ચિતામણિ પણ આવી ગઈ હતી.

“ચિતામણિ પોતાની એક દાસીને લઈને મકાનમાં ગઈ અને ખંતે ગુણસારને બહાર કઢીને કહ્યું : ‘તમે ખંતે રૂપે, રંગે ને દરેક વાતે સમાન છો. આમાં સાચો ગુણસાર કાણ એ કાઈથી નક્કી કરી શકાય તેમ નથી છતાં સત્ય હમેશા વિજયી ખંતે છે એ ન્યાયે હું આ એક ખંડમાં અદરથી સાંકળ બંધ કરી, તાણુ લગાવીને બેસું છું...તમારા બેમાંથી જે કમાડ ખોલાવ્યા વગર મારી પાસે આવશે તેને હું સાચો ગુણસાર માનીશ...કારણ કે સત્ય પર મને વિશ્વાસ હોવાથી સત્ય જે સાચો હશે તેને સહાય કરશે. ’ આ પ્રમાણે કહીને ચિતામણિ એક ખંડમાં ગઈ તેણે ખંડની તમામ બારીઓ બંધ કરી દીધી અને કમાડ અદરથી બંધ કરી તાણું લગાવી દીધું. માનવીથી તો આ રીતે ખંડમાં જઈ શકાય નહિ..એથી સાચો ગુણસાર ભારે મૂકાયો અને દુષ્ટ વ્યતર ભારે હર્ષ પામ્યો. તે થોડી જ પળોમાં પોતાની મેથી શક્તિના બળે અંદર જઈ પહોંચ્યો અને બોલ્યો : ‘ હું સાચો ગુણસાર છું ..સત્ય મારી સહાયે આવ્યું છે...’

“ જ્ઞાપ્તાશ ગુણસાર ! તું વિજયી થયો છે અને નક્કી ગુણસારને તેં હરાવ્યો છે...આવ પ્રથમ હું તને વિજયી તિલક કરું. ” આમ કહીને ચિતામણિએ તેના કપાળ પર કકુતુ તિલક કર્યું. પછી ખંતે ગુણસારને લઈને તે બહારના ખંડમાં આવી અને બોલી : ‘ કૃપાનાથ, સાચો ગુણસાર કાણ છે તે નક્કી થઈ ગયું છે...આ દુષ્ટ મને કાઈ વ્યતર લાગે છે ..જેના કપાળ પર મે તિલક કર્યું છે તે જ ગુનેગાર છે...’

“ વ્યંતર ગુણુસાર ગભરાયો. રાજના માણસો તેને પકડવા ગયા પણુ તે તરત અદ્રશ્ય થઇ ગયો અને પ્રવાસેથી પાછો આવેલો સાચો ગુણુસાર પોતાના પરિવારને હર્ષપૂર્વક ભેટી પડ્યો.

“ પછી તો સમય જવા માંડ્યો...ચંડિકાની કૃપાથી જોપરીમાં સચવાયેલો ગર્ભ વૃદ્ધિ પામવા માંડ્યો અને ચોક્કસ સમયે તે ચંડિકાની દાસીઓના ખોળામાં રમીને મોટો થવા માંડ્યો. ચંડિકાએ તે બાળકનું નામ ખર્પરક પાડ્યું...કારણ કે તે જોપરીમાં સચવાયો હતો. આમ ખર્પરક દિવસે દિવસે મોટો થવા માંડ્યો...એક તો વ્યંતરનું ખીજ હતું, અને ચંડિકાની કૃપા હતી. ખર્પરક આઠ વર્ષનો થયો એટલે ચંડિકા તેને પોતાની સાથે વિવિધ લોકમાં લઈ ગઈ...અને તે ચોવીસ વર્ષનો થયો ત્યારે ચંડિકાએ તેને ભૂગર્ભ ગૃહમાં મૂક્યો અને પ્રસન્ન થઈને વરદાન આપ્યું : ‘ વત્સ, આ ગુફાગૃહમાં જ તારું મૃત્યુ થઈ શકશે... એ સિવાય બહાર કોઈ માનવી કે દેવ કશું નુકસાન કરી શકશે નહિ...’ આટલું કહીને દેવીએ એક દિવ્ય તલવાર આપતાં કહ્યું : ‘ વત્સ, આ તલવાર વડે તું મહાનમા મહાન ગણાતા વીરોને પણ પરાજીત કરી શકીશ.’

‘ ચંડિકાની કૃપાથી સમૃદ્ધ થયેલો ખર્પરક ભૂગર્ભ ગૃહમાં રહેવા માંડ્યો. તેણે અદ્રશ્ય થવાની અને એવી કેટલીક સિદ્ધિઓ પણ પ્રાપ્ત કરી. છેવટે ખર્પરકના મનમાં સદ્વિચારના બદલે અવતિતું રાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો અને ઉત્તમ સ્ત્રીઓ સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર જાગ્યો. આવા વિચારોની સાથે ધનનો પણ લોભ જાગ્યો અને પોતાની વિશિષ્ટ શક્તિના પ્રતાપે તેણે આ નગરીમાં ચોરી, અપહરણ, વગેરે શરૂ કરવા માંડ્યાં...રાજન, ખર્પરક ચોરજ તારી પ્રિયાનું હરણ કર્યું છે અને પાત્રે ય સ્ત્રીઓને તેણે પોતાના ભૂગર્ભ ગૃહમાં રાખી છે. આ ચોર ચંડિકાના વરદાનથી અજ્ઞેય બનેલો છે. એને પકડવો કે મારવો એ કોઈ માટે શક્ય નથી. ”

“કૃપામયી, આપ પ્રસન્ન થયાં છો. મારે ખીજું કંઈ જોઈતું નથી...મારી પ્રજા આ ચોરના ત્રાસમાંથી મુક્ત થાય એટલા ખાતર જ મેં આપનું શરણ શોધ્યું છે...જો ચોર આ રીતે અજ્ઞેય હોય તો શું થાય?”

“વત્સ, તારી મનોવેદના હું સમજું છું...પણ આ ચોર ચંડિકાના વરદાનથી અજ્ઞેય બનેલો છે...તું ધૈર્ય રાખીને એને એકવાર શોધી લે...અને તેના ગુપ્તગૃહમાં દાખલ થઈ જા...તું એના સાથે બહાર કોઈ પ્રકારનો સંગ્રામ ન કરતો...એના મૃત્યુનો ઉપાય કેવળ એના ગુફાગૃહમાં જ છે.”

વિક્રમે તરત કહ્યું : “મહાદેવી, આપનાં દર્શનથી હું ધન્ય બની ગયો છું..પરંતુ એ ચોરને મારે ઓળખવો કેવી રીતે ?”

ચક્રેશ્વરી દેવીએ કહ્યું : “અર્પરક હંમેશ રાત્રિના પ્રથમ મહર પછી અવંતિમાં આવે છે...પણ તે એટલો ચાલાક છે કે દર વખતે જૂજવા રૂપ ધારણ કરે છે...અને જ્યારે ચોરી કે અપહરણ કરવા જાય છે ત્યારે તો તે અદ્રશ્ય જ રહે છે...તું રાત્રિચર્યા માટે હંમેશ નીકળતો રહેજો-અર્પરક વિવિધ રૂપ ધારણ કરે છે...પરંતુ એના જમણા હાથમાં એક લોહાનું કડું અવશ્ય હોય છે આ પરથી તું તેને ઓળખીને તેની પાછળ પાછળ જાજો અને તેનું ગુપ્ત સ્થાન જોઈ લેજો. અર્પરક હંમેશ કંઈ ને કંઈ વસ્તુઓ ખરીદવા નીકળતો જ હોય છે.”

વિક્રમે દેવીને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા.

દેવી આશીર્વાદ આપીને અદ્રશ્ય થઈ ગયાં.

વહેલી સવારે વિક્રમ મંદિરમાંથી બહાર નીકળ્યો. એ વખતે કમલા-રાણી બહાર જ ઊભી હતી.

તેણે સ્વામીનો સત્કાર કર્યો...

વિક્રમના ચહેરા પરથી જ તે કદખી શકી હતી કે ત્રણ ત્રણ ઉપવાસ.

થયા હોવા છતાં સ્વામીના વદન પર પ્રસન્નતા રમે છે એટલે જરૂર સાધનાનું કંઈક પરિણામ આવ્યું લાગે છે.

પત્નીના ખલા પર હાથ મૂકીને વિક્રમે કહ્યું : “ પ્રિયે, દેવી પ્રસન્ન તો થયાં છે... ”

ત્યાં ભિભેલા રક્ષકોએ મહારાજનો જયનાદ બોલાવ્યો.

વિક્રમાદિત્યે કમલા સામે સ્નેહભરી નજર કરતાં કહ્યું : “ ભવનમાં જ બધી વાત કરીશ. ”

ભવનમાં ગયા પછી પ્રાતઃ કાર્ય પતાવીને વિક્રમે પ્રિયતમાના હાથથી પારણું ક્યું અને પારણું કરતાં કરતાં ટૂંકામાં દેવી ચક્રેશ્વરીએ કહેલી વાત કહી સંભળાવી.

થોડી વાર પછી મત્રીઓ આવી પહોંચ્યા. મહારાજ વિક્રમે અર્પરક નામના ચોરની શક્તિ અંગેની સમગ્ર વાત કહી. અને અર્પરકને પકડવાના ઉપાય અંગેની માહિતી કોઈને ન આપી.

વિક્રમે વેશપલટો કરીને રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરની છેલ્લી ઘટિકાએ નગરચર્યા માટે નીકળી ગયો.

ચોથે દિવસે તેણે એક માણસને હલવાઈની દુકાનેથી મીઠાઈ લેતાં જોયો અને તેના કાઠામાં લોહવસ્ત્ર દેખાયું.

મીઠાઈ લઈને તે માણસ પાછો ફર્યો એટલે વિક્રમ પણ તેની પાછળ પાછળ સંભાળપૂર્વક જવા માંડ્યો.

નગરી બહાર નીકળ્યા પછી વિક્રમ ખૂબ જ સાવધપણે પીછો કરવા માંડ્યો...કારણ કે આગળ જતા માનવીને જરાય સંશય ન આવવો જોઈએ.

તે માણસ અન્ય કોઈ નહિ પણ દૈવી શક્તિવાળો અર્પરક જ હતો. તે ચંડિકાના મંદિર પાસે પહોંચ્યો અને મંદિરના પાછલા ભાગમાં આવેલા ગુફાગૃહનાં દ્વારમાંથી ગુફામાં દાખલ થયો અને તેણે દ્વાર બંધ કરી દીધું.

વિક્રમે ખરાબર સ્થળ જોઈ લીધું અને તે તરત પાછો ચાલ્યો ગયો. બીજો દિવસે સંધ્યા પછી તરત તૈયાર થઈ ગયો. તેણે એક દરિદ્ર ક્ષત્રિયનો વેશ ધારણ કર્યો અને ખર્પરકના ગુપ્ત ગૃહથી નગરીમાં આવવાના માર્ગ પર એક સ્થળે બેસી રહ્યો.

યથા સમયે ખર્પરક ગઈ કાલ કરતા જુદા જ સ્વરૂપે ગુફાગૃહમાંથી બહાર નીકળ્યો...અને મસ્તીભરી ચાલે નગરી તરફ જતા માર્ગે ચાલવા માંડ્યો.

એ માર્ગમાં થોડે દૂર એક પથ્થર પર વિક્રમ એક દરિદ્રના વેશે બેઠો હતો. તેણે આજી અધકારમાં પણ ખર્પરકને આવતો જોયો... ખર્પરક જ્યારે નજીક આવ્યો ત્યારે વિક્રમ બોલો થઈ ગયો અને બે હાથ જોડીને બોલ્યો : “ ભાગ્યશાળીનો જય થાઓ ! જય થાઓ ! જય થાઓ ! હું એક ગરીબ પરદેશી છું...ત્રણ દિવસથી ભૂખ્યા છું...મારા પર દયા કરો તો ભગવાન આપના મનોકામના પૂરી કરશે.”

“ અહીં કેમ બેઠા છો ? ” ખર્પરકે બોલો રહીને કહ્યું.

“ ક્યાં બેસું મહારાજ ? કોઈ સ્થાન નથી કે આશરો નથી ને ગાંઠે એક કોડી પણ નથી. સામે એક દેવીનું મંદિર છે તે જોઈને માતાજીને પગે લાગવા ગયો હતો પણ ત્યાં કોઈ પ્રસાદ કે પૂજારી હતા જ નહિ એટલે સાજનો અહીં બેઠો છું.” વિક્રમે સફળ અભિનય સાથે કહ્યું.

ખર્પરકે કહ્યું : “ જાતનો કેવોક છો ? ”

“ મહારાજ, જાતનોયે ઘણો ક્ષત્રિય છું...પણ દુર્ભાગ્યના કારણે બધું ગુમાવી બેઠો છું...”

“ ચાલ મારી સાથે નગરીમાં...વળતાં મારો થોડોક સામાન ઉપાડીશ ને ? ”

“ ખરેખર મારા મહારાજને ! જરૂર સામાન ઉપાડીશ...પણ હું સાવ ભૂખ્યા પેટે છું...”

“ નિશ્ચિત ઘઘતે મારી પાછળ પાછળ આવ...” કહી અર્પરક આગળ થયો. થોડી વાર પછી બંને નગરીમાં દાખલ થયા.

સહુથી પ્રથમ અર્પરકે એક હલવાઈની દુકાનેથી મિષ્ટાન્નનો ટોપલો ભરાવ્યો અને આ દરિદ્રવેશધારી વિક્રમને પણ મીઠાઈ અપાવી...

ત્યાર પછી તે એક પાનાગારમાં ગયો અને ત્યાંથી મઘનો એક મોટો ભાંડ ખરીદ્યો અને આ દરિદ્રને કહ્યું : “ તુ આ ઓટલે બેસીને મીઠાઈ ખાઈ લે...અને ટોપલો ને ભાંડ સાચવીને બેસજે. હું થોડી જ વારમાં આવું છું.”

“ જય થાઓ ! જય થાઓ ! હું આપની રાહ જોતો અહીં જ બેસી રહીશ.” વિક્રમે કહ્યું .

અર્પરક એક શેરી તરફ વળી ગયો અને અદ્રશ્ય બર્નાને એક ઝવેરીના ધરમાં ઘૂસી ગયો. રાત્રિનો ખીજો ગ્રહર ચાલતો હતો. અર્પરકે કોઈને પણ ખબર ન પડે તે રીતે ઝવેરીના ધનભંડારમાંથી કિંમતી રત્નોતું એક પોટલું બાંધ્યું અને પછી તે બહાર નીકળી ગયો.

ઝવેરીના ધરના માણસો જાગતા જ બેઠા હતા અને વાતો કરી રહ્યા હતા...તેમને આ ચોરીની કશી ખબર ન પડી

રત્નતું પોટલું ફેડે બાંધીને અર્પરક પાનાગાર પાસેના ઓટલે આવ્યો. વિક્રમ ત્યાં જ રાહ જોતો બેઠો હતો. તેણે મીઠાઈ ખાધી નહોતી પણ એક શ્વાનને ખવરાવી દીધી હતી.

અર્પરકે કહ્યું :- “ ચાલ...બંને વસ્તુ ઉઠાવી લે...”

વિક્રમે મઘભાઈ માથે મૂક્યો અને હાથમાં મીઠાઈનો ટોપલો લીધો. બંને ચાલતા થયા.

નગરી બહાર નીકળ્યા પછી ચોરે તેને પૂછ્યું : “ અહ્યા તારું નામ શું ? ”

“વિક્રમો....”

“અદ્યા નામ તો સરસ છે...માલવપતિનું નામ પણ વિક્રમાદિત્ય છે”

“બાપુ સહિસહિનાં કરમ છે ક્યાં વિક્રમો ને ક્યાં વિક્રમ ?”

અધરાત પછી બંને ગુફાગૃહના દ્વાર પાસે પહોંચી ગયા ખર્પરકે કહ્યું : “અદ્યા અહીં બેસજો. હું આ મૂકી આવું છું...”

“બાપુ, આપ શું કામ તકલીફ લ્યો છો...આજ તો મારે સોનાનો સૂરજ ભીગી મીચે છે...હું જ આપ કહો ત્યાં મૂકી દઉં...”

“નહિ...તું તારે બેસી રહે” કહી ખર્પરકે ગુફાગૃહનું દ્વાર ખોલ્યું...અને જાંઠ તથા મીઠાઈનો ટોપલો ઉઠાવીને તે અંદર દાખલ થયો.

વિક્રમને ચક્રેશ્વરીની વાત સ્મરણમાં જ હતી...આ દેવતાઈ ચોરનું મૃત્યુ ગુફા સિવાય ક્યાંય થઈ શકે એમ નથી અને ગુફાગૃહમાં દાખલ થયા પછી ખર્પરક પોતાના મૂળ સ્વરૂપમાં આવી જાય છે. આ સોનેરી તક ગુમાવવી ન જોઈએ. જે માનવી આવેલી તક ગુમાવે છે તે મોટામાં મોટી થાપ ખાય છે !

આમ વિચારી વિક્રમ પણ ગુફાગૃહમાં દાખલ થયો...

કેટલાક પગથિયા સંભાળીને તે નીચે ઉતર્યો...કારણ કે આ ગુફાગૃહ સાવ અગ્નિયુ હતું...થોડે દૂર જતાં જ તેના કાન પર ક્રાઈની વાતચીત સંભળાવા માંડી...અને આજો પ્રકાશ પણ દેખાયો... વિક્રમે જોયું, સાવ ક્ષુદ્ર દેખાતું ગુફાગૃહ ધણું જ ભવ્ય લાગે છે... ઓછામાં ઓછા ચાર પાંચ ખડ તો એમા હોવા જ જોઈએ.

વિક્રમ એક બાજુ છુપાઈને બિભો રહી ગયો અને શી વાત થાય છે તે સાંભળવા માંડ્યો.

ગુફાગૃહના અભ્યંતર ભાગમાંથી ચારે ય શ્રેષ્ઠ કન્યાઓ બહાર આવી હતી અને મદિરાનો ભાંડ મૂકી રહેલા અર્પરકને જોઈને એકે કહ્યું : “ અર્પરક, અમારાં આસુ અને વિનંતિઓથી પણ તારું દિલ નથી પીગળતું એ જોઈને અમને થાય છે કે તારા હૈયામાં માનવનું નહિ પણ કોઈ દાનવનું જ કાળજી લાગે છે...”

“ બકવાદ બધ કરો...શું તમને હું ભૂખ્યે મારું છું ! ”

“ ભૂખે મારતા હોય તો વધારે સારું...આ કારાગારમાંથી તો અમે હ મેશ માટે છુટકારો મેળવી શકીએ.”

અર્પરક ખડખડાટ હસી પડ્યો અને બોલ્યો : “ હવે વધારે સમય રાહ નહિ જોવી પડે ..તમે મારી શક્તિ કેટલી મહાન છે એ તો જોઈ શક્યાં છો ને ? અવંતિનાથની નવી રાણી કલાવતીને પણ તમારી વચ્ચે મૂકી છે...હવે એ સુંદરીઓ લાવવી બાકી છે... એકાદ લાવવી બાકી છે...એકાદ સપ્તાહમાં જ હું બીજી બે રૂપવતી રમણીઓને ઉઠાવી લાવીશ...ત્યાર પછી અવંતિનાથનો નાશ કરી માલવનું સિંહાસન મેળવીશ...અને સાતે ય સાથે લગ્ન કરીને સ્વર્ગનું સુખ હિલુ કરાશ.”

ચારમાંની એક બાળા બોલી બીઠી : “એક ચોર અને ભોંયરામાં છુપાઈ રહેતા કાયરને અવતિનું સિંહાસન જોઈએ છીએ... ખર્પરક, તારું આ સ્વપ્ન કદી પૂરું નહિં થાય અને તું અમને મુક્ત કરી દે...તું રાણી કલાવતીને ઉઠાવી લાવ્યો છે..પણ તને અમારા પ્રતાપી રાજના બાહુબળનો પરિચય નથી...એ તને પાતાળમાંથી પણ શોધી કાઢશે ને તારા રાઈ રાઈ જેવડા ટુકડા કરી નાખશે..”

ખર્પરક ખડખડાટ હસી પડ્યો અને બોલ્યો : “અવતિનો પ્રતાપી રાજા એના બાવડાનું બળ કેવું છે તે તો મેં જોઈ લીધું...એની સુંદરી રાણીને હું ઉઠાવી લાવ્યો છું...એ શું નાની સૂતી વાત છે? હવે લવારો બધ કરીને અંદર જાઓ!”

ત્રીજી બાળા બોલી બીઠી : “ખર્પરક, અમારે તારી સાથે જગડો નથી કરવો...તારે જે કરવું હોય તે કરજે...પરંતુ હવે અમને છોડી દે..રાણી કલાવતીએ તો અહીં આવીને અન્ન પણ ગ્રહણ કર્યું નથી...અને જો તું અમને નહિ છોડે તો આવતી કાલે સવારથી અમે પાંચેય સ્ત્રીઓ અન્નજળનો ત્યાગ કરીશું.”

“બાળાઓ, એક સપ્તાહ પર્વત તમે ધૈર્ય રાખો...તમે નજરે જુઓ છો કે મારી પાસે પુષ્કળ સપત્તિ છે..વિક્રમના રાજબડામાં ન હોય એટલું ધન મારી પાસે છે...હું તમને ખરેખર સુખી કરીશ.”

“તારી પાસે જે ધન છે તે કંઈ તારા પુણ્યબળનું નથી... ચોરેલું પાપનું ધન છે..એ ધનથી કદી સુખી ન થવાય. તું અમને પાંચેયને આવતી કાલે સવારે મુક્ત નહિ કરે તો અમે અવશ્ય અન્ન-જળનો ત્યાગ કરશું.” શ્રેષ્ઠિ કન્યાએ કહ્યું

“સુંદરી, આટલાટલા દિવસથી હું તમને અહીં લાવ્યો છું...

પણ કોઈ દિવસે તમારી છેકતી નથી કરી તેમ તમારા કોઈ પ્રત્યે હલકાઈ નથી બતાવી કારણ કે થોડા જ સમયમાં હું તમારી સાથે વિધિવત લગ્ન કરવાનો છું...પરંતુ તમે જો આવતી કાલે આવું ત્રાગું શરૂ કરશો તો હું પણ મારી મર્યાદાનો ભંગ કરીને પાંચેયનાં શિયળ લૂંટી લઈશ.”

ચારે ય કન્યાઓ ભયભીત બની ગઈ...

અને એજ વખતે ગરીબ રાજપૂતના વેશમાં છુપાયેલો વિક્રમ આગળ વધ્યો અને બોલ્યો : “મહારાજનો જય થાઓ !”

“કાણુ છે તું ?”

વિક્રમે ખર્પરક સામે નજર કરી. ખર્પરકનું રૂપ ફરી ગયું હતું...તે જ્યારે નગરીમાં ગયો હતો ત્યારે કૃત્રિમ રૂપે ગયો હતો... પરંતુ ગુફાગૃહમાં દાખલ થતાં જ તે પોતાના મૂળ સ્વરૂપે આવી જતો હતો.. દેવી ચંડિકાનું આ પ્રકારનું વરદાન હતું...

વિક્રમે કહ્યું : “તું કાણુ છે બાઈ ? મારી મનૂરી દીધા વન્યાં મને બહાર બેસાડીને એક જણુ અંદર આવ્યો તો ઈ ક્યાં ગયો છે ?”

“ઈ હું જ છું...પણ તું રાજ વગર અંદર કેમ દાખલ થયો ?”

“અહ્યા, તું કોઈ ચોર લાગે છે...મને મનૂરીએ લઈને આવેલો માણસ તો ધણો મનનો હતો...”

“એય બે બદામના લિખારી...લખ લખ કુર્યાંમાં નહિ તો...”

વચ્ચે જ વિક્રમ બોલ્યો : “અહ્યા ચોર...હું કાંઈ લિખારી નથી...રાજપૂત છું...મારી મનૂરી આપી દે નહિ તો જોયા જેવી થશે. ચારેય બાળાઓ અવારૂં બનીને આ અન્નદયા મનૂરની હિંમત સામે જોઈ રહી હતી...

ખર્ખરક રોષે ભરાયો હતો...તેણે બાળાઓને કહ્યું : “તમારા ખડમાં જાઓ..મારા ગુફાગૃહમાં આવનાર કોઈ કાળે જીવતો જઈ શકતો નથી.”

બાળાઓ અદર ચાલી ગઈ...

ખર્ખરકે મનૂર વેશધારી વિક્રમ સામે જોઇને કહ્યું : “તારી મનૂરી ! હમણાં જ તારા લોહીવડે ચૂકવીશ.”

વિક્રમના મનમાં થયું...દેવીનું વરદાન પામેલો ખર્ખરક જે સાવધ બની જશે તો કદાચ છટકી જશે...આજે સારામાં સારો સુયોગ મળ્યો છે..આવેલી તકને ઢુંગુમાવવી એ ઠહાપણ નથી...આજે જ મારે આ દુષ્ટનો ખાતમો કરી નાખવો જોઈ એ..પણ પહેલાં તેને ખૂબ જ ક્રોધમાં લાવવો જોઈ એ. ક્રોધ માનવીનો મોટામાં મોટો શત્રુ છે અને બુદ્ધિ, સ્મૃત્તિ અને કર્તવ્યને બાળી નાખે છે. વિક્રમે કહ્યું: “અધ્યા, તું જાતનો કો'ક વરણસ કર લાગે છે..નહિ તો એક રાજપૂત બચ્ચા સામે આવી ગાંઠપણભરી વાત ન કરી શકે...હું ગરીબ છું કે નહાનો છું...પણ રાજપૂતનો દીકરો છું..મારું લોહી લેવા આવનારને જ લોહી રેડવું પડશે, સમજ્યો? ભલો થઈને મારી મનૂરી આપી દે...” આમ કહેતો કહેતો વીર વિક્રમ જરા ખસતો ખસતો જ્યાં મલભરેલું ભાંડ પડ્યું હતું ત્યાં ગયો.

“મને લાગે છે કે તારું મોત જ તને અહીં લાગ્યું છે! તું મને ઓળખતો નથી એટલે જ આમ બોલે છે.”

“હું તને ઓળખું છું...તું એક હિંચકારો ને બાળલો ચોર છે...અવતિ નગરીમાં બધા નિદ્રાધીન હોય ત્યારે ચોરી કરે છે...બિચારી કન્યાઓ ભર બિધમાં સૂતી હોય તેને ઉઠાવી લે છે...આમાં તારી બહાદુરી ક્યા રહી? કાંઈ ભરદ સામે મુકાબલો કર્યો હોત તો આહુબળ કાને કહેવાય તેની ખબર પડી જત!”

“ઓહ ! સેતાન ! ! તું મારા કલેજમાં આગ ફેલાવી રહ્યો છે...” આટલું કહીને અર્પરકે ખીંટી પર મૂકેલું પોતાનું અડગ ઊંચકી લીધું...અર્પરકની આંખો લાલચોળ ધમેલ ત્રાંખા જેવી થઈ ગઈ હતી. તે પોતાની તલવાર મ્યાનમુક્ત કરે તે પહેલાં જ વિક્રમાદિત્યે મદ્દનો લાંઠ ઉઠાવીને અર્પરક પર ઝીંક્યો...અર્પરકનાં હાથમાંનું અડગ તરત નીચે પડી ગયું અને માટીનું લાંઠ ફૂટી જવાથી સપળી મદિરા અર્પરકની કાયા પર ઢળી પડી અને ખંડ આખો મદિરા મય ખની ગયો.

અર્પરકે તરત નીચે પડી ગયેલી તલવાર ઉઠાવી લીધી...અને એટલા ગાળામાં વિક્રમાદિત્યે પોતાની કાયા પર વીટેલી ગાલા જેવી પછેડી દૂર ફેંકી દીધી...વિક્રમ પોતાના મૂળ વેશમાં આવી ગયો. તેની કમરે લટકતી તલવાર તેણે મ્યાનમુક્ત કરી...

અર્પરક કાંધથી પાગલ જેવો ખની ગયો હતો...તે તાડૂકી ઊઠ્યોઃ
“તું કાણુ છે ?”

“હું વિક્રમ છું... તારો કાળ !”

“વિક્રમામાંથી વિક્રમ થઈ ગયો ? પણ આજ તારી કાયા મારી તલવારનો ભોગ બનશે...તારે તારા ઈષ્ટને યાદ કરવા હોય તો કરી લે”

“ઓ દુષ્ટ, પાપી, હિંચકારા, સેતાન ! તારાં પાપને યાદ કરી લે. મારી તલવાર આજ તારી કાયાને ખતમ કરશે...આજ સુધી તેં કેવળ ઊંઘતા, નિર્દોષ અને બળહીન માણસોને જ આકસ્મિક રીતે પજવ્યા છે...પણ મરદનો મુકાબલો કદી કર્યો નથી...તારા હાથમાં લજવાતું દાતરકું સંભાળ અને પહેલો ધા કરવાની હું તને તક આપું છું...પછી તારા મનમાં ઓરતો રહી જશે !”

“અથવા પરદેશી, તને આટલું બધું ગુમાન છે ? મારી પ્રત્યક્ષ તાકાતનું તું આવું ભયંકર અપમાન કરે છે ? હવે જોઈ લે તારા

કાળનો ઝપાટો. ” આ પ્રમાણે કહીને ખર્પરકે તલવાર ધુમાવી અને વિક્રમ તરફ ધસ્યો...

વિક્રમે ખર્પરકનો ધાવ ચૂકવવા માટે ચપળતા ખતારીને એક તરફ છલાંગ મારી ..

ક્રોધના વેગ સાથે કરેલો ધાવ નિષ્ફળ ગયો અને વેગને ન સંભાળી શકવાના કારણે તેમ જ ખંડમાં મદિરા રેલાયેલ હોવાથી ખર્પરક નીચે પડી ગયો ..

વિક્રમ ખડખડાટ હસી પડ્યો અને બોલ્યો : “ કાળનો ઝપાટો ! નાદાન, હજી ઊભો થા ને આ ગુફા છોડીને ચાલ્યો જ ..”

“ ઓહ ! ” કહેતો ને વકરેલા વાધ જેવો ખર્પરક ઊભો થયો અને વિક્રમ તરફ ધસ્યો...

વિક્રમે કહ્યું : “ સભાળજે...મારો રજપૂતનો ધા છે...કદી નિષ્ફળ નહિ જાય...”

વિક્રમ તરફ ધસી રહેલા ખર્પરકે ત્રાસ પાડી...

વિક્રમે સમગ્ર ગુફાને ખળભળાવી મૂકે એવા સિહનાદ કર્યો અને પોતાની તલવારનો જોરદાર ફટકો ખર્પરકની તલવાર પર ઝીક્યો...

ખર્પરકના આશ્ચર્ય વચ્ચે તલવારના બે ટુકડા થઈ ગયા અને એ ને ટુકડા નીચે પડી ગયા.

ખર્પરક તરત દેવી ચંડિકાએ આપેલુ દિવ્ય ખડ્ગ લેવા ગુફાના અભ્યંતર ખડ તરફ દોડ્યો.

વિક્રમને અગ્નિવૈતાલ યાદ આવ્યો...અગ્નિવૈતાલે આપેલી મુદત તો પૂરી થઈ ગઈ છે. તેણે અગ્નિવૈતાલને યાદ કર્યો...અને ખર્પરક દેવી ખડ્ગ લઈ ને પાછો આવે...તે પહેલાં જ અગ્નિવૈતાલ આવી પહોંચ્યો. અને અદ્રશ્ય રહીને જ બોલ્યો : “ મહારાજનો જય થાઓ ! આપે મને સમયસર યાદ કર્યો છે...સેતાન ખર્પરક દિવ્ય ખડ્ગ લઈને હમણાં જ

આવશે...એ ખડગ આગળ કોઈ ટકી શકતું નથી...પણ આપ ધૈર્યવાન છો. એને બરાબર થકવળે...પછી હું મારી રમત આદરી દર્શશ. ”

“ આભાર. મિત્ર...! ” વિક્રમે કહ્યું.

ત્યાં તો યમના પાસા જેવો અર્પરક ચંડિકાએ આપેલું દિવ્ય ખડગ લઈને ગર્જના કરતો કરતો આવી પહોંચ્યો.

“ ખીજું દાતરડું લઈ આવ્યો ? ”

“ આ દાતરડું નથી પણ તારુ મોત છે...મારા આ ખડગ સામે ઇન્દ્ર પણ લાચાર બની જાય છે...” કહી અર્પરકે વેગપૂર્વક દિવ્ય ખડગનો એક ફટકો વિક્રમ પર ઝીંક્યો...

પણ તલવાર યુદ્ધમાં કુશળ એવા વિક્રમે અર્પરકના ફટકાને નિષ્ફળ બનાવ્યો.

દેવી ચંડિકાના ખડગનો ધા નિષ્ફળ જતાં અર્પરક ધૂંવાફૂંવા થઈ ગયો...તેનાં નસકોરાં ફૂલી ગયાં અને આંખોમાંથી આગ ઝરવા માંડી.

વિક્રમ સમજતો હતો કે ચંડિકાના પ્રસાદરૂપ મળેલું ખડગ જ્યાં સુધી અર્પરકનાં હાથમાં છે ત્યાં સુધી એનો પરાજય થવો શક્ય નથી. આથી અગ્નિઔતાલની સૂચના મુજબ તેણે અર્પરકને હંફાવવાનો મનથી નિશ્ચય કરી લીધો અને મંડળ વ્યૂહ શરૂ કર્યો.

અર્પરક પાસે ખડગ શ્રેષ્ઠ હતું પણ એની કોઈ તાલીમ હતી નહિ.. ક્યા વ્યૂહ સામે કેવી રીતે લડવું જોઈએ એવું કોઈ જ્ઞાન નહોતું ...તેમ આવા યુદ્ધનો પણ અનુભવ નહોતો...છતાં તે પોતાને મહાન ખેલાડી માની રહ્યો હતો.

મંડળ વ્યૂહના કારણે અર્પરક બે ત્રણ વાર પડતાં પડતાં બચી ગયો હતો...અને વિક્રમ તેને બરાબર થકવી રહ્યો હતો.

અગ્નિઔતાલ અદ્રશ્યરૂપે એક તરફ ઊભો ઊભો આ સંગ્રામ જોઈ રહ્યો હતો. તેણે જોયું કે અર્પરક થાકી ગયો છે અને વિક્રમ

ખુશખુશાલ છે...તેણે અદ્રશ્ય રીતે જ અર્પરકના હાથમાંથી 'વી' ખડગ હરી લીધું અને વિક્રમના હાથમાં મૂકી દીધું. વિક્રમનું ખડગ એની પાસે મૂકી દીધું.

અર્પરક કશું સમજી શક્યો નહિ...પોતાના હાથમાંનું ખડગ કેવી રીતે પડી ગયું તે તેના માટે એક આશ્ચર્ય બની ગયું હતું... તેણે વિક્રમની તલવાર ઉઠાવેલી પણ વજનમાં તે ફેરી જણાતા તેણે વિક્રમ સામે જોયું...દેવી ચંડિકાનું ખડગ વિક્રમના જ હાથમાં હતું. આમ કેવી રીતે બન્યું? અર્પરક મનમાં મૂંઝાયો અને ગુફામાં છુપાઈ જવા માટે દોડ્યો પણ એ જ વખતે વિક્રમે કહ્યું: “બાપલા શું જોઈને શેખી મારતો હતો? મોતથી ડરનારો શું અવંતિનો ધણી થઈ શકવાનો હતો? કાયર, પાછો ફર અને તારા બાહુબળનો પરચો બતાવ !”

વિક્રમના મર્મવેધક શબ્દોથી અર્પરકનું લોહી ધસી આવ્યું અને તરત તે પાછો ફરતાં બોલ્યો: “મને તારા પર દયા આવી હતી... પણ તારું મોત જ તને બોલાવી રહ્યું છે...”

બંને વચ્ચે પુનઃ તલવાર યુદ્ધ શરૂ થયું...પણ આ યુદ્ધ માત્ર એ જ પળ ટક્યું...વિક્રમના એક જ ફટકાથી અર્પરકના હાથમાંની તલવાર એક તરફ ભડી પડી.

વિક્રમે પણ પોતાના હાથમાં રહેલું દેવી ચંડિકાનું ખડગ એક તરફ ફેંકી દેતાં કહ્યું: “નિઃશસ્ત્ર માનવી સામે ધા કરવો એ હિંચકારાનું કામ છે.”

પરંતુ અર્પરક દોટ મૂકીને ચંડિકાએ આપેલું ખડગ લેવા જતો હતો...

વિક્રમ એ સમજી ગયો અને અર્પરક ત્યાં પહોંચે તે પહેલાં જ તેને બાથમાં બીંરચો અને ખંડના મધ્યમાં લાવીને નીચે પટક્યો.

અર્પરકની આંખ સામે અંધકાર ઊભરાવા માંડ્યો. તેના મનમાં થયું, એક ભિખારીના બાવડામાં આટલી તાકાત!

ખુંખાર કરીને ખર્પરક ઊભો થયો અને તાડૂક્યો : “ તું લિખારી નથી...પણ કો'ક હાથવેશી લાગે છે । ”

“ લિખારી તો તું છે...હું વિક્રમ છું...જેનું રાજ લેવાનું તું સ્વપ્ન સેવી રહ્યો છે...જેની નગરીની ચાર કન્યાઓને ઉઠાવી લાવ્યો છે અને જેની પત્નીનું તેં અપહરણ કર્યું છે.”

“ ઓહ ! ત્યારે તો મારો શિકાર સામે ચાલીને જ મારા પીંજરામાં પુરાઈ ગયો...” આમ કહીને ખર્પરકે ફરી વાર ત્રાડ પાડી અને ભેટમાં ભરાવેલ કટારો બહાર કાઢી.

વિક્રમ પાસે શસ્ત્ર હતું નહિ...

ખર્પરકે વિક્રમ પર કટારીનો પ્રહાર કરવા હાથ ઉગામ્યો... પણ ચપળ વીર વિક્રમે તેનો કટારીવાળો હાથ પકડી લીધો અને એવો એક જોરદાર આંચકો માર્યો કે ખર્પરક એક ગડથોલિયા સાથે ઢળી પડ્યો...બાબુમાં જ ચડિકાની આપેલી તલવાર પડી હતી. તે લેવા તેણે હાથ લંબાવ્યો પરંતુ તેના હાથમાં તલવાર આવે તે પહેલાં વિક્રમ તેની છાતી પર ચડી બેઠો અને ચડિકાની તલવાર ચપળતા-પૂર્વક ઉઠાવી લીધી.

ખર્પરકના હાથમાં હવે કટારી સિવાય ખીજો કંઈ સહારો હતો નહિ...તેણે વિક્રમના પ્રચંડ વૃક્ષઃસ્થળમાં કટારી ભોંકવાનો નિર્ણય કર્યો અને તેનો નિર્ણય અમલી બને તે પહેલાં જ વિક્રમના હાથમાંનું ખડ્ગ ખર્પરકની ગરદન પર ફરી વળ્યું.

લોહીનો ધગધગતો ફુવારો ઊઠ્યો.. એક બે તરફડિયાં મારીને ખર્પરક ઠડો પડી ગયો.

અદૃશ્ય રહેલો અગ્નિઔતાલ દ્રશ્ય થઈ ગયો અને બોલી ઊઠ્યો : “ મહારાજનો જય થાયો ! આપે આજ એક મહાન કામ કર્યું છે ! ”

વિક્રમે ઊભા થતા કહ્યું : “ મિત્ર, તારી જ કૃપાનું આ પરિણામ છે...”

વિક્રમે ચંડિકાના ખડગના બે કટકા કરી નાખનાં કહ્યું : “ મિત્ર, આવું ભયંકર શસ્ત્ર પૃથ્વી પરથી નષ્ટ થવું જોઈએ.”

“ મહારાજ, આ દિવ્ય શસ્ત્ર સાચવી રાખવા જેવું હતું... ખેર, હવે આપણે અંદરના ભાગમાં જઈએ.” અગ્નિઔતાણે કહ્યું.

બંને અભયંતરગૃહમાં દાખલ થયા. એક ખંડમાં નગરીની ચાર કન્યાઓ અને રાણી કલાવતી આશ્ચર્યવિમૂઢ બનીને બેઠાં હતાં.

પોતાના સ્વામીને આવતાં જોતાં જ કલાવતી એકદમ ઊભી થઈ ગઈ.

વિક્રમે પત્નીનો હાથ પકડી લેતાં કહ્યું : “ પ્રિયે, મારે આ મહાન મિત્ર સહાય કરવા ન આવ્યો હોત તો આ જ શુ પરિણામ આવત તે કદાપી શકાતું નથી.”

કલાવતી સ્વામીના તેજસ્વી વદન સામે જોઈ રહી.

ત્યાર પછી વિક્રમ અને અગ્નિઔતાણે લૂટ-ચોરીના માલવાળો ખળતો જોયો... સમગ્ર ગુફાગૃહ તપાસી લીધું.

“ મિત્ર, હવે આપણે આ બાળાઓને લઈને જવું જોઈએ... મને લાગે છે કે રાત્રિનો અંતિમ પ્રહર થોડા જ સમયમાં પૂરો થશે.”

“ આપ પાંચેય સ્ત્રીઓને લઈને જાઓ, હું આ ખળતો આપના ભવનમાં પહોંચતો કરું છું.”

“ શા માટે ? સવારે નગર રક્ષક આવશે. તું પણ અમારી સાથે જ આવ...”

“ તો પછી હું રજા લઉં.”

“કેમ, મહેમાનગતિ નથી માણવી ?”

“ મહેમાનગતિ તો ગમે ત્યારે માણી જઈશ...પણ હમણાં એક ઉપાધિ આવી પડી છે...”

“ ઉપાધિ ! તારા જેવા સમર્થને ? ”

“ મહારાજ, કહેતાં શરમાઉં છું પણ મને લગ્ન કરવાની ઈચ્છા થઈ છે...”

“ વાહ ! આમાં ઉપાધિ કઈ વાતની ? એ ભાગ્યશાલિની કોણ છે ? ”

“ મૈનાક ગયો હતો ત્યારે મારી જાતિની જ એક સુદરી મળી ગઈ છે...”

“ વાહ દોસ્ત ! આ સમાચાર તો ધણા મજાના કલા. તારા લગ્ન વખતે મને ભૂલી તો નહિ જાય ને ? ”

“ એ જ ઉપાધિ છે...”

“ કેમ ? ”

“ અમારા પ્રદેશમાં મનુષ્ય આવી શકે નહિ...”

“ ઓહ ! ત્યારે તો...”

“ આપના આશીર્વાદથી જ મારે સંતોષ માનવો પડશે. ”
ગૌતાલે કહ્યું.

ત્યાર પછી પાંચેય સ્ત્રીઓ સહિત વિક્રમ ગુફા બહાર નીકળ્યો.

“ વિક્રમ અને પાંચેય સ્ત્રીઓને રાજભવન સુધી પહોંચાડીને અગ્નિગૌતાલે વિદાય લીધી.

મહારાજ વિક્રમદિત્ય ખર્ખરક નામના દેવી ચોરને મારીને નગરીની ચારેય બાલિકાઓને લઈને આવી ગયા છે એ સમાચાર થોડી જ વારમાં વાયુવેગે પ્રસરી ગયા.

દિવસનો પ્રથમ પ્રહર પૂરો થાય તે પહેલાં હજારો નગરજનો મહારાજને ધન્યવાદ દેવા આવ્યા અને નગરીની ચારેય બાલિકાઓ તેના માખાપને સુપરત કરી દીધી.

અને સૂર્યાસ્ત થાય તે પહેલાં અર્પરકે લૂટ-ચોરીનો જે માલ ભેગો કર્યો હતો તે જેનો જેનો હતો તેને પાછો આપી દીધો.

રાણી કમલાવતીએ નાની બહેનને હૈયાસગસી લઈને સમળી વાત પૂછી.

મહારાજ વિક્રમાદિત્યે પણ રાતના વખતે પોતાની બંને પ્રિયાઓને અર્પરક સાથેના સંગ્રામની વાત કહી.

નગરીમાં આનંદ આનંદ છવાઈ ગયો.

વીર વિક્રમ જનનાજીએ પોતાની પ્રજાની સેવા કરે છે તે વાત ધીરે ધીરે સમગ્ર દેશમાં પ્રચારિત થવા માંડી.

કોઈ પણ વાત જ્યારે એક ગામથી બીજે ગામ અને એક દેશથી બીજે પહોંચે છે ત્યારે એ વાત વધુ ને વધુ ધટ્ટ બનતી જતી હોય છે.

વીર વિક્રમનું આ પરાક્રમ પણ અવનવી કલ્પનાઓ સાથે રાષ્ટ્રભરમાં ગુંજતું થઈ ગયું.

દિવસો વીતવા માંડ્યા...વાતવાતમાં જ મહિના વીતી ગયા... વીર વિક્રમ રાજકાર્યમાં અને પોતાની બંને પ્રિયાઓમાં એટલો તલ્લીન બની ગયો હતો કે મહારાજ શાલિવાહનની કન્યા...પ્રિયતમા સુકુમારીને સાવ ભૂલી ગયો.

પ્રવૃત્તિ ધણીવાર માનવીને ભૂતકાળથી દૂર ખેંચી જતી હોય છે.

પોતે જ મહિનામાં પાછા ફરવાનું વચન આપીને આવ્યો હોવા છતાં આજ તે સમળું ભૂલી ગયો હતો.

કારણ કે જનતાના પ્રશ્નો હલ કરવા તેણે અવિરત શ્રમ આદર્યો હતો. લોકોની સુખાકારીનો પ્રશ્ન, શુદ્ધ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ લોકોને આહાર વિહાર મળતો રહે તે કાર્ય, કલા, ઉદ્યોગ, જાતિ, ધર્મ અને વ્યાપારનું શ્રેષ્ઠ શિક્ષણ જનતાને મળે તેમ જ સમગ્ર માલવ રાજ્યમાં લોકોનું નૈતિક સ્તર ઉચ્ચ બની રહે એ ભગીરથ કાર્યમાં વીર વિક્રમ અરાબર તન્મય બની ગયો હતો.

પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં દેવી સુકુમારી પિતાના રાજભવનમાં રહેતી હતી. તેની તથિયત સારી હતી...ખેચાર દિવસમાં જ પ્રભૂતિ આવવાનો

સંભવ હતો...પરંતુ તેનું ચિત્ત ભારે ચિતાગ્રસ્ત બની ગયું હતું. પોતાનો પ્રિય કલાકાર સ્વામી હજી સુધી આવ્યો નહિ, તેમ કશો સંદેશો પણ મોકલ્યો નહિ, આ વિચાર તેના દિલને ભારે ડંખ આપી રહ્યો હતો. તેના મનમાં વારંવાર થતું, શું પુરુષોના સ્વભાવમાં જ પોતાની અર્ધાંગનાને ભૂલી જવાનું કોઈ તત્ત્વ ભયું હશે? શું અંગદેશમાં પહોંચીને તેઓ કોઈ નવયૌવનાનાં નયનઅંધનમાં અંધાધ ગયા હશે?

પુત્રીની મનોવ્યથાને તેની માતાએ, તેની સખીઓએ અને ખુદ મહારાજ શાલિવાહને પણ નિવારવાનો ધણો પ્રયત્ન કર્યો હતો...અને ધૈર્ય અધાવ્યું હતું છતાં નારીના પ્રાણમાં વધારેમાં વધારે પતિનો જ પ્રશ્ન ચિતાકારક બનતો હોય છે...

એકવાર તેણે પોતાની પ્રિય સખીને કહ્યું હતું: “સખી, મને કદપના પણ નહોતી કે તેઓ મને આ રીતે વીસરી જશે.”

સખીએ તરત ઉત્તર આપ્યો: “દેવી, આપ નકામી શકાકુશંકાઓ કરો છો...જગ દેશ કંઈ નજીક નથી. વળી મહારાજ ત્યાં સંગીત સભામાં ભાગ લેવા ગયા છે. સાથે કોઈ માણસો પણ લઈ ગયા નથી...અને તેઓ સદેશો મોકલે પણ કોની સાથે? સંભવ છે કે તેઓ થોડા જ સમયમાં પાછા ફરે...”

આમ દર્દ, વ્યથા અને આશ્વાસન વચ્ચે એક દિવસે સૂર્યોદય વખતે સુકુમારીએ પુત્રરત્નનો પ્રસવ કર્યો.

કન્યાને પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થયાના સમાચાર જાણીને મહારાજ શાલિવાહને યાચકોને દાન દેવું શરૂ કર્યું.

સુકુમારીનો પુત્ર અતિ સુદર હતો. એનાં પ્રત્યેક અંગે શુભ લક્ષણોથી ભરેલાં હતાં અને સવા મહિના પછી જ્યારે રાજજ્યોતિપીએ રાજકુમારની જન્મપત્રિકા બતાવી ત્યારે તેની માતાને અને તેનાં નાના નાનીને ખૂબ જ આનંદ થયો. કારણ કે જન્મ કુંડલીમાં રાજયોગ હતો, અને પરાક્રમનો યોગ હતો.

રાજજ્યોતિપીએ મુચવેલા નામ પ્રમાણે રાજકુમારનું નામ દેવ-કુમાર રાખવામાં આવ્યું.

સમયને એવી પાંખો હોય છે કે તે ક્યારે જીડે છે અને ક્યારે વિસામો લે છે તે કોઈથી કદપી શકાતું નથી. છ મહિનાનો સમય રમતાં રમતાં પસાર થઈ ગયો. સુકુમારી પોતાના પ્રિયપુત્રમાં એટલી નિમગ્ન બની ગઈ હતી કે છ મહિના કેમ ચાલ્યા ગયા તેની પણ તેને ખબર ન રહી.

માતૃત્વની મંગળ ભાવના સ્ત્રીના જીવનમાં વાત્સલ્યનો સાગર પ્રગટાવે છે. એ સાગરની લહેરમાં સ્ત્રી બધું ભૂલી જાય છે અને પોતાના હૈયાનું સમગ્ર હીર પુત્રમાં પરાવી દે છે.

આમ છતાં નારી પોતાના પ્રાણુવલ્લભને ભૂલી શકતી નથી. જ્યાં સુધી સંતાન ન હોય ત્યાં સુધી નારીનો આધાર એના સ્વામીમાં જ રહેલો હોય છે, પણ સંતાન પ્રાપ્તિ પછી એનું સમગ્ર મન વાત્સલ્ય ભરપૂર બની જાય છે. સુકુમારી પોતાના પુત્રમાં તદ્દાકાર રહેતી હતી. છતાં પોતાના સ્વામીને ભૂલી શકતી ન હતી. તેને એમ થતું હતું કે છ મહિનાનો વાયદો આપીને ગયેલા સ્વામીને એક વર્ષ વીતી ગયું છતાં કેમ પાછા નહિ ફર્યા હોય? શું આવા સુંદર પુત્રનાં દર્શન કરવાની તમન્ના નહિ જાગી હોય? શું પુરુષ જાતિ સ્વભાવથી જ આટલી કઠોર, નિર્મળ અને ચંચળ હશે?

એક દિવસ સુકુમારીથી આ વાત પોતાની માતા સમક્ષ થઈ ગઈ. તેણે માતાને કહ્યું : “મા, એ હજી સુધી નથી આવ્યા. તેમ તેમના કોઈ સમાચાર પણ નથી આવ્યા. શું બન્યું હશે?”

માએ કહ્યું : “સુકુમારી, આ ચિંતાનો વિષય છે પણ ધૈર્ય ગુમાવવાનો વિષય નથી, અને વિજય એક કલાકાર છે. સ્વભાવે ધણો ઉત્તમ છે પણ કલાકાર હમેશા ધૂની હોય છે. જાય ક્યાં અને નીકળે ક્યાં. એનો કોઈ નિશ્ચિત કાળ હોતો નથી. સંભવ છે કે તારા સ્વામી કોઈ અન્ય દેશમાં ગયા હોય.”

સુકુમારીએ કહ્યું : “મા કલાકાર ધૂની હોય પણ પોતાના પ્રાણુને ભૂલી ન શકે મારા પિતાશ્રીએ તપાસ કરવા માટે બે દૂત અંગદેશમાં મોકલ્યા હતા તેઓ પણ કશા સમાચાર મેળવ્યા વગર પાછા

આવ્યા, એટલે મને સંશય થાય છે કે હવે તેઓ ફરીવાર અહીં નહિ આવે.”

આ વાત ચાલતી હતી ત્યાં મહારાજ શાન્તિવાહન આવ્યા. સુકુમારીની માતાએ પતિ સમક્ષ કન્યાના દુઃખની વાત કરી. મહારાજએ કહ્યું: “સુકુમારી, ચિંતાનું કોઈ કારણ નથી તું તારું સમગ્ર મન દેવને તૈયાર કરવામાં રોકી રાખ દેવકુમાર યોગ્ય વયનો થશે એટલે હું એને સારુ એવું રાજ્ય આપીશ વિજયસિંહ અવશ્ય આવશે જ. છતાં કોઈ સંજોગોમાં ન આવે તો બાળકના ભાવિની સમ્પત્તિ જવાબદારી મારી જ છે.”

સુકુમારીની માતાએ કહ્યું: “મુશ્કેલી તો એ વાતની છે કે આપણે વિજયસિંહના નિવાસસ્થાનને કે એના પરિવારને જાણતા નથી.”

વિજયસિંહરૂપી વિક્રમે જે દિવસે અહીંથી વિદાય લીધી હતી તે દિવસે તેણે સુકુમારીને એક નાની પેટિકા આપી હતી. એ પેટિકામાં વિક્રમે પોતાનો પરિચય છુપાવ્યો હતો. પણ આ વાત સુકુમારી અત્યારે ભૂલી ગઈ હતી. આથી પિતાના આશ્વાસનને મસ્તકે ચઢાવ્યા વગર ખીજે કોઈ ઉપાય ન હતો.

પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં જ્યારે પ્રિયતમા પ્રિયતમના આગમનની રાહ જોતી બૂરી રહી હતી, ત્યારે પ્રિયતમ બળ્ભે સુદર પત્નીઓના સહવાસમાં સુકુમારીને સાવ ભૂલી ગયો હતો.

માનવી જ્યારે પ્રેમ અને મોહનાં આંજણ આંજીને રમતો હોય છે ત્યારે જીવનની ઘણી વાતો ભૂલી જાય છે. વિક્રમને ખબર હતી કે પોતે રાજકન્યા સુકુમારીને સગર્ભાવસ્થામાં છોડીને ચાલ્યો આવ્યો. છે સુકુમારીને આવેલા સ્વપ્ન પરથી તેણે એ પણ જાણ્યું હતું કે સુકુમારીને પુત્ર આવવાનો છે. આ પુત્ર ખીજે કોઈ નહિ પણ પોતાના જ લોહીનો અંશ હતો એટલું જ નહિ પણ અવંતિના સિંહાસનનો ભાવિ હક્કદાર હતો.

માનવી વિવિધ પ્રવૃત્તિમાં સંકળાયેલો હોય ત્યારે પોતાનાં પ્રેમ-પાત્રોને ભૂલી જતો નથી છતાં વિક્રમ સુકુમારીને સાવ વીસરી ગયો હતો.

અગ્નિવૈતાલ પોતાની પત્નીને લઈને એક વાર વિક્રમને મળવા

આવ્યો હતો અને એ વખતે પણ વિક્રમને સુકુમારીનું સ્મરણ નહોતું થયું વૈતાલ માત્ર એક દિવસ રોકાઈને પત્ની સાથે વિવિધ પ્રદેશો જોવા ચાલ્યો ગયો હતો.

વિક્રમના મસ્તક પર રાજકાર્યની અને પ્રજા પ્રત્યેના કર્તવ્યની એટલી જવાબદારી આવી પડી હતી કે તે પોતાના ભૂતકાળના એકાદ ચિત્રને પણ સલાળી શકતો નહિ.

અર્પરક જેવા ભયંકર ચોરને નષ્ટ કર્યો પછી આઠેક મહિના તો બહુ સુખરૂપ ગયા પણ નવમા મહિને એક નવી જ ઉપાધિ આવી પડી.

નગરીની દક્ષિણ માત્ર એક કોસ દૂર આવેલા એક કૂવામાં ભારે ચમત્કાર થતો હોવાથી વિવિધ વાતો નગરીમાં ચર્ચાઈ રહી હતી અને એ વાતો વિક્રમની સામે પણ આવી પડી.

એ કૂવામાં શું હતું કે શું નહિ, એ કોઈ જાણી શકતું ન હતું. પરંતુ છેલ્લા એક જ મહિનામાં એ રસ્તેથી પસાર થતા પાંચ ગ્રામ્યજનો એ કૂવાનો ભોગ બન્યા હતા. અને નવાઈની વાત તો એ હતી કે કૂવામાં પડી ગયેલા પાંચે ય માણસોના મૃતદેહ ખૂબ શોધખોળ કરવા છતાં મળી શક્યા ન હતા. નગર કોટવાળે એ તાડ્યોને એમાં ઉતાર્યો અને આશ્ચર્યજનક ઘટના તો એ બની કે અંતેમાંથી કોઈ તાડ પાછો જ આવ્યો નહિ. સમગ્ર નગરીમાં આ ઘટના ભય અને આશ્ચર્યનું કારણ બની ગઈ. સાત સાત માણસો કૂવામાં કંપે સ્થળે ગયા હશે અને કેવી રીતે અદૃશ્ય થયા હશે, એ એક પ્રશ્ન જ બની રહ્યો.

વીર વિક્રમ સમક્ષ આ ઘટના ભારે દર્દભરી બની ગઈ. તેણે કૂવામાં તપાસ કરવા માટે એક રૌનિકને ઉતાર્યો. રૌનિકની કમર પર દોરી બાંધવામાં આવી અને આ તપાસનું પરિણામ જોવા વિક્રમ, મંત્રીઓ, સેનાનાયકો અને સેંકડો નગરજનો કૂવાના કાંઠે બેસી રહી ગયા હતા. કૂવામાંથી જ્યારે રૌનિકના બહાર માત્ર રસી જ બહાર આવી ત્યારે ભારે ખળભળાટ મચી ગયો. અને એ ચાર દિવસમાં એ રસ્તેથી જવાનું પણ લોકોએ માંડી વાળ્યું.

આ શું હશે ? આનો ઉકેલ કેવી રીતે લાવવો ? આ પ્રશ્ન વિક્રમ માટે મસ્તકશૂળ બની ગયો હતો.

દક્ષિણ તરફ જતા ધીરી માર્ગ પર આવેલા વટેમાર્ગીઓ માટે વિસામા રૂપ થઈ પડેલા કૂવામાં એકાએક આ શું થઈ ગયું ? કૂવાના કાંઠે જાય એટલે માણસ પડે જ. ન માનવી બહાર પાછો આવે, કે ન એનું શબ પાછું આવે. ત્યારે ચિંતાનો પ્રશ્ન થઈ પડ્યો ! પ્રજાની કાંઈપણ મુશ્કેલીને પોતાની મુશ્કેલી માનનારો વીર વિક્રમ ભારે વ્યથા ભોગવી રહ્યો હતો. આઠ આઠ દિવસના ઉકળાટ પછી વીર વિક્રમે કૂવાને પૂરી નાખવાનો નિર્ણય લીધો. અને એ નિર્ણય હજારો પ્રજાજનોની હાજરી વચ્ચે અમલી બન્યો. વિક્રમને થયું, હવે કૂવો જ નથી પછી કાંઈના પ્રાણ જવાનો ભય રહેશે નહિ. સૌ પાછા નગરીમાં આવ્યા અને ખીજે દિવસે રાજસભામાં એક ખેડૂતે આવીને પોકાર નાખ્યો : “મહારાજ, કૃપા કરો, મારી જીવાન દીકરી ઓલા ગોઝારા કૂવામાં ભરખાઈ ગઈ છે.”

ખેડૂતના આ શબ્દો સાંભળીને સમગ્ર સભામાં આશ્ચર્યનું મોજું ફરી વળ્યું. મહામંત્રીએ ઊભા થઈ ને કહ્યું : “ભાઈ, આ ગોઝારા કૂવાની વાત તું ક્યા દિવસની કહે છે ?”

ખેડૂતે કહ્યું : “આજ દિ ઊગ્યા ટાણાની કહુ છું. હું અને મારી દીકરી આવતાં હતા અને મોઢું ધોવા કૂવાના કાંઠે ગયાં. એમાં મારી દીકરી એકાએક કૂવામાં ઉલળી પડી.”

મહામંત્રીએ કહ્યું : “ભલા માણસ તારી ગેરસમજ થતી, લાગે છે ! કૂવો તો ગઈ કાલે સાંજે જ પૂરી નાખ્યો હતો.”

વિક્રમ ઊભો થઈ ગયો. ખેડૂત સામે જોઈ રહ્યો. ખેડૂતે કહ્યું :
“ અન્નદાતા ! કૂવો તો અઠવાડિયા પહેલા હતો એવો ને એવો છે.
આપને મારા વચન પર વિશ્વાસ આવતો ન હોય તો કોઈકને તપાસ
કરવા મોકલો. ”

વિક્રમ રાજસભાનું કામ પડતું મૂકી, મહાપ્રતિહાર અને જે
રક્ષકો સાથે એક રથમાં બેસીને વિદાય થયો. કૂવો પાસે પહોંચ્યા પછી
તેના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. જે કૂવો ગઈ કાલે પૂરવામાં આવ્યો
હતો, તે કૂવો આ જ એના એ સ્વરૂપમાં કેવી રીતે થઈ ગયો હશે ?
આવું આશ્ચર્યજનક કાર્ય અથવા તો ન કદાપી શકાય તેવું કાર્ય કોઈ
સ્થળે બન્યું હોય એવું સાંભળ્યું જ નથી. જો આ કૂવો પુરાઈ ન
જાય તો તો મારી પ્રજામાં એક અભિશાપ ઊભો થાય.

નિરાશ હૈયે વિક્રમ રાજભવનમાં પાછો આવ્યો. સ્વામીને ખિન્ન
અને ચિંતિત જોઈ રાણી કમલાવતીએ પૂછ્યું : “ નાથ ! આ જે
આપનું મન અપ્રસન્ન કેમ દેખાય છે ? ”

વિક્રમે એક આસન પર બેસતાં કહ્યું . “ પ્રિયે ! લોકો રાજપાટ
પ્રાપ્ત કરવા માટે તપ કરે છે. આરાધના કરે છે અને પુણ્ય પણ
કરે છે. પરંતુ રાજસત્તા મેળવવા મથતા માનવીને એ બધર પણ
નથી, કે રાજસત્તા એ સુખની સેજ નથી, પણ જીવનને જલાવી
રહેલી એક ચિનગારી છે. ”

રાણીએ તરત જ સ્વામીનો એક હાથ પકડીને કહ્યું : “ સ્વામી !
આપના મોઢે આ શબ્દો સાંભળીને મને ભારે આશ્ચર્ય થાય છે.
આપ તો રાજપદને જનતાની સેવા કરવાનું એક સાધન માનો છો.
છતાં આજ આટલા નિરાશ કેમ થઈ ગયા ? એવું શું બન્યું છે ? ”

વિક્રમે કૂવાની સમ્પત્તિ વાત કહી. આખી વાત સાંભળ્યા પછી
કમલાવતીએ કહ્યું : “ નાથ ! આ પ્રશ્નનો વિચાર કરતાં મને લાગે છે,
કે આ કોઈ અમાનવીય કૃત્ય છે. કોઈ દુષ્ટ આત્મા અથવા તો કોઈ
દુષ્ટ યક્ષ કૂવામાં આશ્રય લઈ રહ્યો હોય તો આવું કયાં કરે. ”

વિક્રમે કહ્યું : “કમલા ! કૂવામાં ગમે તે હોય પણ આ ત્રાસનું નિવારણ મને કાઠ સૂઝતું નથી.”

“ઉપાય તો આપની મૂઠીમાં જ પડ્યો છે.” કમલાએ હસીને કહ્યું :

“મારી મૂઠીમાં.”

“હા સ્વામી ! આવા પ્રસંગે આપના મહાન મિત્રને કેમ ભૂલી જાય છે ?”

વિક્રમ એકદમ હર્ષમાં આવી ગયો. હર્ષમાં અને હર્ષમાં તેણે પ્રિયનમાને બાહુબંધનમાં જકડી લીધી અને કહ્યું : “ખરેખર કમલા, તું મારી પ્રેરણા છે. હું હમણાં જ મારા મિત્રને બોલાવું છું.”

ત્યારપછી વિક્રમે અગ્નિવૈતાલનું સ્મરણ કર્યું. થોડી જ પળોમાં અગ્નિવૈતાલ અદસ્ય રૂપે આવી ગયો અને દ્રશ્યમાન થઈને બોલ્યો : “મહારાજ, શી આજ્ઞા છે ?”

વિક્રમે મિત્રને આદરપૂર્વક એક આસન ઉપર બેસાડ્યો. અને ગોઝારા કૂવાની વાત કરી. આખી વાત સાંભળ્યા પછી અગ્નિવૈતાલે કહ્યું : “મહારાજ, પ્રશ્ન ભારે વિચિત્ર છે. પ્રેત સમ્રાટ બર્બરક છેલ્લા દોઢ મહિનાથી પોતાના સઘળા પરિવાર સાથે એ કૂવા નીચે આવેલા એક મહેલમાં આશ્રય લઈ રહ્યો છે. તેણે જોટલા માણસો કૂવા દ્વારા પકડ્યા છે, તે બધાં જીવતા છે. પરંતુ આ અમાવર્યાની મધરાતે એ બધાં માનવીઓનો ભોગ લેશે. પ્રેત જાતિનાં એક વૈદ્ય એના રોગના નિવારણનો આવો ઉપાય બતાવ્યો છે અમાસને હજી દસ દિવસની વાર છે, તે પહેલાં જો બર્બરક રોગ મુક્ત થઈ જશે તો બધાં માનવીઓને મુક્ત કરી દેશે. નહિ તો બધાંનો ભોગ લેશે.”

વિક્રમે કહ્યું : “મિત્ર, બર્બરકનો રોગ દૂર કરવાનો ઉપાય શું ? કાઠપણ ભોગે ત્યાં સપડાયેલા મારા પ્રજાજનોને બચાવવા માગું છું. તું મને તેનો ઉપાય બતાવ.”

ગૈનાલે કહ્યું : “ મહારાજ, બર્બરક પ્રેતસમ્રાટ છે. એટલે મારી શક્તિ એની સામે કામ નહિ આવે. પણ આપ સાહસ કરો તો એક ઉપાય બતાવું.”

“ કહે, હું તૈયાર છું.”

અગ્નિગૈતાલે કહ્યું : “ બર્બરકના મહેલનો દ્વારપાળ પોતાની પત્ની ધણી સમયથી માંદી હોઈ ખૂબ જ વ્યાકુળ રહે છે. હું તમને એક ઔષધિ આપુ છું. એ ઔષધિનો પ્રયોગ આપ સૌથી પ્રથમ દ્વારપાળની પત્ની ઉપર કરજો. ઔષધિના પ્રભાવથી તે તરત જ સારી થઈ જશે. અને તમારા ઉપર પ્રસન્ન થયેલો દ્વારપાળ આપને બર્બરક પાસે લઈ જશે.”

વિક્રમે કહ્યું : “ પણ બર્બરકના રોગનો ઉપાય શું ? ”

અગ્નિગૈતાલે બર્બરકના રોગ અંગેની બધી માહિતી આપી અને તેનો ઉકેલ પણ બતાવ્યો, ત્યાર પછી કહ્યું : “ બર્બરક, નીરોગી થઈ જશે એટલે આપનો ગુલામ બની જશે.” આટલું કહીને અગ્નિગૈતાલ અદ્રશ્ય થઈ ગયો.

અત્યાર સુધી શાંતભાવે સાલળી રહેલી કમલાએ કહ્યું : “ સ્વામી, આપના સિવાય આ કોઈ નહિ કરી શકે.”

“ તારી પ્રેરણા સિવાય હું એક ડગલુ ક્યાં ચાલી શકું તેમ છું ? હું આજે રાતે જ બર્બરક પાસે જવાનો છું. સભવ છે મને ચાર-પાંચ દિવસ થઈ જશે. કલા શું કરે છે ? ”

કમલાએ કહ્યું : “ મારી બેન અલકારો ગોઠવી રહી છે. બોલાવું ? ”

“ ના, આપણે બંને એની પાસે જઈએ.” કહી વિક્રમ ભેગો થયો.

અને એ જ દિવસે સંધ્યા પછી વિક્રમ એક ગૈલનો વેશ ધારણ

કરીને અને અગ્નિવૈતાલે આપેલી ઔષધિ સાથે રાખીને ગોઝારા કૂવા તરફ વિદાય થયો.

ધોરી માર્ગ હોવા છતાં રસ્તો સાવ નિર્જન બની ગયો હતો. વિક્રમ અશ્વ પરથી નીચે ઊતર્યો અને કેળવાયેલા અશ્વને થાપડતાં કહ્યું : “ હવે તું જા.”

અશ્વ વિક્રમનો મનોભાવ સમજી ગયો હોય તેમ તરત જ નગરી તરફ પાછો ફર્યો.

મનમાં ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરીને વિક્રમે એક વાર ચારે તરફ જોયું. ત્યાર પછી તે કૂવાનાં કાઠે ગયો. થોડી પળો, વીતી હશે. ત્યાં એકાએક તે કૂવામાં ઉથલી પડ્યો. અને તેનું આશ્ચર્ય શમે તે પહેલાં જ અર્ધરક્તના ભવનના દ્વાર પાસે ઊભો રહી ગયો. દ્વારપાળે તરત જ એને પકડી લીધો. એટલે વિક્રમે કહ્યું : “ દોસ્ત, મને બંધનગ્રસ્ત અનાવવાની જરૂર નથી. હું તારી પત્નીનો રોગ દૂર કરવા માટે આવ્યો છું. હું એક સમર્થ વૈદ્ય છું.”

“ એમ તું વૈદ્ય છો ? ક્યાં રહે છે ? ”

વિક્રમે કહ્યું : “ હું બહુ દૂર રહું છું. પણ અવ તિમાં એક યોગીએ મને તારી પત્નીના કષ્ટની વાત કહી. એટલે હું સ્વેચ્છાએ અહીં આવ્યો છું.”

“ વૈદ્ય, જો તું મારી પત્નીનો રોગ દૂર કરીશ તો હું તને મારા મહારાજ પાસે લઈ જઈશ અને તું મારા માલિકને સારું કરી દેશ તો તું માગીશ ને તને મળશે.”

“ ભાઈ, હું કંઈ મેળવવા નથી આવ્યો. સાચો વૈદ્ય કોઈ દિવસ લાલચુ બનતો નથી. તું મને તારી પત્ની પાસે લઈ જા, એટલે તેનો ઉપાય કરું.”

દ્વારપાળે એક બીજા ભૂતને પોતાના સ્થાને બેસાડી, વિક્રમને સાથે લઈ પોતાના નિવાસ તરફ પગલાં ઉપાડ્યાં. નિવાસે પહોંચ્યા પછી દ્વારપાળે ધણું આદર સહિત વૈદ્યપી વિક્રમને એક આસન ઉપર બેસાડ્યો. અને કહ્યું :

“વૈદ્ય, તું અહીં બેસ, હું મારી પત્નીને લઈને આવું છું.”

વિક્રમ બેસી રહ્યો. થોડી જ વારમાં દ્વારપાળ પોતાની બીમાર પત્નીને લઈ આવ્યો.

વિક્રમ કાંઈ વૈદ્ય જાણતો ન હતો. પણ માનવીને ધણી વાર જીવનમાં અભિનય આદરવા પડે છે. જો એ અભિનય પાછળ પરકલ્યાણની ભાવના હોય તો જીવન ધન્ય બને છે. અને અગત્યના સ્વર્ગમાં જાતર થતા અભિનયો જીવનને ઘરબાદ કરી નાખે છે. વિક્રમ આણું લાખ માળવાનો ધણી હતો, નવજવાન હતો, સમૃદ્ધ હતો. અને સત્તાનો સ્વામી હતો છતાં તે પોતાને પ્રજાનો દાસ માનતો હતો. જો એનામાં પ્રજા પ્રત્યે આટલી ઉચ્ચ ભાવના ન હોત તો તે કદી આવું સાહસ કરત નહિ.

વિક્રમે દ્વારપાળની પત્નીને પૂછ્યું : “બહેન, તમને શું થાય છે?”

ભૂત પત્નીએ કહ્યું : “વૈદ્યરાજ, મારી કઠણાઈ તો પાર નથી. હું દિવસે આધળી હોઉં છું અને રાતના જોઈ શકું છું. પણ સુષ્કેલી એ છે કે, આખી રાત મારે દસ્ત જવું પડે છે. વર્ષોની આ બીમારી તમે દૂર કરી દીઓ તો હું તમને મારા ભગવાન માનીશ.”

વિક્રમે બાઈની આખ જોઈ, પેટ જોયું, જીભ જોઈ અને નાહી જોઈ. ત્યાર પછી કહ્યું : “અરે, બહેન આ રોગ તો કાલ સવારે ન હોય. આ દવા આપું છું તે અત્યારે દૂધમાં લઈ લીઓ. એટલે કાલ સવારે તમારો અધાપો દૂર થાય તો મને યાદ કરજો.”

વિક્રમે દવા આપી. ભૂત પત્નીએ તરત જ દૂધમાં લઈ લીધી અને દ્વારપાળે વિક્રમને આરામ લેવા જણાવ્યું.

અમત્કાર સર્જાઈ ગયો. દવા લીધા પછી રાતના એક પણુ દસ્ત ન થયો, અને બાઈ સવારના ઊઠી ત્યારે બધું જોઈ શકતી હતી. જે ખડમાં વિક્રમ સૂતો હતો, તે ખડમાં બન્ને માણસો હર્ષભર્યા આવી પહોંચ્યા. અને બાબરા ભૂતના દ્વારપાળે કહ્યું : “વૈદરાજ, તમે માણસ નથી પણ દેવ છો. નારી ધરવાળીનો બધો રોગ એક રાતમાં ચાલ્યો ગયો. હવે આપ મારા પર એક કૃપા કરો.”

વિક્રમે કહ્યું : “ભાઈ, બીજું શું છે ?”

“કૃપા કરીને આપ મારા માલિકનું દર્દ મટાડો અને મારી આટલી ભેટ સ્વીકારો.”

એમ કહી દ્વારપાળે વજ્રરત્નની એક મુદ્રિકા વિક્રમના હાથમાં મૂકી.

વિક્રમે કહ્યું : “ભાઈ, તારી ધરવાળીને સારું થઈ ગયું તે જ મારા માટે મોટામાં મોટી ભેટ છે. વૈદ્યથી આવી કોઈ ભેટ સ્વીકારી શકાય નહિ. જે વૈદ્ય સ્વીકારે તો તેની દવા નિષ્ફળ બની જાય.”

દ્વારપાળે ખૂબ આગ્રહ કર્યો. છેવટે વિક્રમે એ વજ્ર મુદ્રિકા દ્વારપાળની પત્નીના હાથમાં મૂકતાં કહ્યું : “બાઈ, તું પ્રેત યોગિની હોવા છતાં મેં તને બહેન કહી છે. એટલે એક ભાઈ તરફથી કાપડ રૂપે આ સ્વીકારી લે.”

પ્રેતપત્ની ગળગળા બની ગઈ. અને તેણે મુદ્રિકા સ્વીકારી.

ત્યાર પછી દ્વારપાળ વિક્રમને બર્જારક ભૂત પાસે લઈ ગયો. અને મસ્તક નમાવીને બોલ્યો : “મહારાજ, આ એક મહાન વૈદ્ય છે એક જ રાતમાં વૈદરાજે મારો પત્નીનો જૂનો રોગ દૂર કર્યો છે. હું આપના રોગની ચિકિત્સા માટે વૈદ્યને અહીં લઈ આવ્યો છું.”

બર્જારક વિક્રમ સામે જોઈ રહ્યો. બર્જારક એક મોટા પલંગમાં સૂતો હતો. તેની આસપાસ ચિત્ર વિચિત્ર વેશભૂષા વાળી આઠ રાણીઓ બેઠી હતી. તે સિવાય પચાસેક જેટલા ભૂતો ખડેપગે ઊભા હતા.

વિક્રમે કહ્યું. “પ્રેતસમ્રાટ, તમારો રોગ હું પારખી ગયો છું.”

અર્જુન કહ્યું : “એલા વૈદ્ય નાડી જોયા વગર મારો રોગ પારખી ગયો ?”

“હા મહારાજ, હું દષ્ટિ ગૌંધ છું, મારે નાડ જોવા જેવું હોય નહિ. તમારો રોગ કહી દઉં ?”

આ શબ્દો સાંભળીને અર્જુન ભારે નવાઈ પામ્યો, એટલું જ નહિ, પણ ત્યાં જોભેલા બધા ભૂતો પણ આશ્ચર્યથી અવાઈ બની ગયા. અર્જુન કહ્યું : “તો ગૌંધ કહી દે મને શું રોગ છે ?”

તરત જ વિક્રમે નિર્ભયતાપૂર્વક કહ્યું : “મહારાજ, આપને ઘણું જ ભયંકર અજીર્ણ છે. આખો દિવસ તમને એનું પશ્તું નથી. અને રાતે તો બોકાસાં પાડવા પડે છે. બોલો, આવું થાય છે ?”

“હા ભાઈ, તું તો જોઈને જ મારો રોગ પારખી ગયો. હવે તું કહે એમ કરું અને આપે ઈ દવા ખાઉં.”

વિક્રમે કહ્યું : “મહારાજ, આપ ભોજન ક્યારે લીઓ છો ?”

“બરાબર મધરાતે.”

“તો આપ જ્યારે ભોજન કરવા બેસો ત્યારે મને બોલાવજો. અને તે વખતે આપના રોગનો ઉપાય બતાવીશ.”

તેમ જ થયું. મધરાતે અર્જુન ભૂત જ્યારે જમવા બેઠો ત્યારે ગૌંધરૂપી વિક્રમે ઘણાજ આદર સાથે બોલાવ્યો અને સોનાના આસન ઉપર બેસાડ્યો. વિક્રમે જોયું, સો માણસો જમી શકે એવો મોટો થાળ વિવિધ પ્રકારની સામગ્રીથી ભરેલો અર્જુન ભૂત પાસે પડ્યો હતો. આઠ સ્ત્રીઓ વીઝણા લઈને બેઠી હતી. અને સૌથી વધારે પ્રેતો આસપાસ પૂતળા માફક ગ્રીચા હતા. અગ્નિગૌતાલે વિક્રમને જે વાત કહી હતી તે યથાર્થ હતી. વિક્રમે કહ્યું : “હવે આપ ભોજન કરો.”

અર્જુન ભૂતે થાળમાં પડેલી વાનીઓ ઉદરસ્થ કરવા માંડી ભોજન પૂરું થઈ ગયા પછી વિક્રમે કહ્યું : “મહારાજ તમારા રોગનો ઉપાય મને મળી ગયો છે. મારે તમને એકપણ ઔષધ આપ્યા વગર સારું કરવું છે. બીજી વાર જમવા બેસો ત્યારે તમારી પાસે કાંઈ માણસ ન

હોવો જોઈએ. કોઈ રાણી ન હોવી જોઈએ. માત્ર તમે અને ભોજનનો થાળ આટલું જ હોવું જોઈએ. આ મારો ઉપાય છે. તમને જો એક જ દિવસમાં પચાસ ટકા સારું થઈ જાય તો તમે આ રીતે એકાંતમાં ભોજન કરજો.”

ખીજી રાતે વિક્રમના કહેવા મુજબ બર્બરે ભોજન કર્યા પછી એને કોઈ જાતની અકળામણ ન થઈ, તેમ નિદ્રા સારી આવી ગઈ.

વળતે દિવસે સવારે બર્બરે ઘણો જ પ્રસન્નચિત્ત હતો. તેણે વિક્રમને બોલાવીને કહ્યું : “વૈદ્ય, તારા કહેવા મુજબ મને ઘણું સારું છે. આમ વગર દવાએ કેમ આરામ થયો તે મારાથી સમજાવું નથી.”

વિક્રમે કહ્યું : “પ્રેતસમ્રાટ. તમે આ રીતે ભોજન કરવા બેસતા હતા, ત્યારે તમારી આસપાસ ઊભા રહેલા ભૂતોની દુષ્ટ દષ્ટિ તમારા ખોરાક ઉપર પડતી હતી તેથી તમારો ખોરાક દષ્ટિવિષવાળો બની જતો હતો. તમને ખીજો કોઈ રોગ ન હતો.”

બર્બરે કહ્યું : “પ્રેતસમ્રાટ. તમે આ રીતે ભોજન કરવા બેસતા હોવો : “વૈદ્ય, તારે જે માગવું હોય એ માગી લે. હીરા, માણિક, મોતી, રત્નો, સોનું તારે જે કંઈ જેટલા પ્રમાણમાં જોઈએ તેટલું માગી લે.”

વિક્રમે કહ્યું : “મહારાજ, હું તો અજ્ઞયક વૈદ્ય છું. આપનો રોગ ગયો એ જ મારો પુરસ્કાર છે. ખરી રીતે હું વૈદ્ય નથી, પણ અવન્તિનો રાજા વીર વિક્રમ છું. મારા પ્રજાજનો તમારા હાથમાં સપડાયા છે એટલે જ મારે અહીં આવવું પડ્યું છે.”

“શું આપ પોતે જ વીર વિક્રમ ? હું ધન્ય બની ગયો. હું તો આપનો ગુલામ છું. મહારાજ, મને જ્યારે યાદ કરશો ત્યારે હું હાજર થઈશ. અને જે કામ સોંપશો તે કરીશ.”

એ જ દિવસે સાંજે વીર વિક્રમ કૂવામાં સપડાયેલા બધા પ્રજાજનોને લઈ ને નગરીમાં આવી ગયો. અને આ સમાચાર નગરીમાં વાયુવેગે પ્રસરી ગયા.

[આના અનુસંધાનમાં વાંચો : ‘પરદુઃખભંજન વિક્રમાદિત્ય’]

